1988. NR. 5 (17)
MAIJS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA, DZEJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1988.05

Latvijas LKJS Centrālās Komitejas un Latvijas PSR Rakstnieku Savienības literāri mākslinieciskс un sabiedriski politisks žurnals jaunatnei. Iznāk kopš 1987. g. reizi mēnesī. Izdod Latvijas KP CK izdevniecība Rīga.

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

Redakcijas kolēģija:

Aivars Kļavis (galvenais redaktors), Edgars Bans, Vilnis Bīriņš (atbildīgais sekretārs), Ilmārs Blumbergs, Guntars Godiņs (nodaļas redaktors), Vladimirs Kaņivecs (galvenā redaktora vietnieks), Staņislava Marsone, Miervaldis Mozers, Sergejs Nikolajevs, Māris Oga, Jānis Peters, Jānis Rokpelnis, Baiba Stasāne, Ādolfs Šapiro, Pāvils Višņevskis, Imants Zemzaris, Rostislavs Zubkovs.

Redaktori: Tatjana Fasta, Rudīte Kalpiņa, Andrejs Ļevkins, Oļegs Mlhaļevics, Normunds Naumanis, Eva Rubene. Korektore Ingrīda Jazikova.

Tulkotāja Tamāra Ringa. Mākslinieciskā Redaktore Sarmīte Maliņa. Tehniskā Redaktore Ināra Jurjāne.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

Литературно-художественныи и общественно-политический журнал для молодежи «авотс» («родник»! На латышском и русском языках. Издание цк лксм латвии и союза писателей латвийской сср. Издательство цк кп латвии, рига. Адрес редакции: рига, баласта дам-бис, 3. Отпечатано в типографии издательства цк кп латвии, *226081,* г. Рига. Баласта дамбис, 3. Издается с 1987 года раз в месяц.

Nodots salikšanai 7.03.88. Parakstīts iespiešanai 13.04.88. Jt 00119. Formāts 60x9018. Ofseta papīrs nr. 1. Ofseta tehnika. 10 + 0,5 uzsk. Iespiedl., 21,5 uzsk. Krasu novilk., 15,3 izdevn. L. Metiens 140 000 [latviešu valoda — 110 000, krievu valoda — 30 000). Pasot. Nr. 304. Maksa 50 kap. Redakcijas adrese: pasta indekss 226081, rīga, balasta dambī 3, abonementa kastīte 35. Telefoni: 461190, 465478. Iespiests lkp ck izdevniecības tipogrāfijā, 226081, rīga, balasta dambī 3.

-
- KONTROLIERIS

    - , -ilr- VĀCI
    - JAUNS
    - MENESS
- DZĪVNIEKU FERMA
- notes
    - 1
    - 2
    - 3

Avots 1988.05

RAKSTNIECĪBA

Vladimirs Kaijaks, «Kaste» (1. Ipp.). 1 Hermanis Marģers Majevskis, dzejoļi (9. Ipp.).

Valda Melgalve, «Kontrolieris», stāsts (10. Ipp.). *V* Salvadors Espriu (11.

Stasis Jonausks, dzejoļi (14.

Māra Vilde, «Nāves laukums» (16.

«Jauno dzejas antoloģija» (18.

Ojārs Vācietis, «Mana biogrāfija» (20.

Aļģirts Pocus, «Līdz kapa malai» (23.

Andris Rijnieks, «Komandors rudens krustcelēs» (25. Ipp.)

KULTŪRA

Viktors Iļjins, «Kāpēc «noslāpa» sociālā teorija un ko mums no tā būs mācīties?» (30. Ipp.).

Pēteris Bankovskis, «Personības vārdā pret sociumu?» (37. Ipp.). Eduards Kļaviņš, «Pēdējie gadu desmiti Rietumu mākslā. Kādi tie bija?» (40. Ipp.).

Egils Līcītis, «Jauns Mēness» (46. Ipp.). Vladimirs Dmitrijevs, «Nevainīgais ekrāna palags . . .?» (48. Ipp.). Anita Uzulniece, «Pēdējā sevis apliecināšana» (50. Ipp.).

LAIKABIEDRA PIEZĪMES

Dace Lūse, «Skolotāji tikai māca un māca . . .» (52. Ipp.). Pēteris Ūdris, «Kas vainas latviešu

valodai?» (55. Ipp.). Manfrēds Šneps, «Dumpīgā Baložu dzimta» (56. Ipp.). Dainis Lemešonoks, «Esiet reālisti — prasiet neiespējamo!» (63. Ipp.). Valdis Birkavs, Vladimirs Borevs, «Audiovizuālā agresija jeb «testimonium paupertatis» padomju skatītājam» (68. Ipp.).

RAKSTNIECĪBA

Vilis Cedriņš, dzejoļi (74. Ipp.). Džordžs Orvels, «Dzīvnieku ferma» (76. Ipp.).

RAKSTNIECĪBA

VLADIMIRS KAIJAKS

KASTE

Novele

Viņa bija ļoti veca.

Jau ilgus gadus tā gulēja bēniņu pažobelē, uz sāniem apgāzta, un sapņoja nebeidzamu sapni par to, ka būs vēl kādam vajadzīga. Un, ja tā notiktu, viņa kalpotu kvēli, viltīgi un nežēlīgi, kā tālajās jaunības dienās savam īpašniekam.

Toreiz kaste stāvēja muižā un tajā tika turēta nauda, dažādi vērtspapīri, vekseļi, slepenas vēstules, denunciācijas un parādu zīmes, ko bija parakstījuši apkārtējie zemnieki, kas neražas gados nāca uz muižu aizņemties — viens naudu, otrs graudus, trešs pagarināt notecējušo nomas līgumu. Tolaik kastē bija sakrājies ļoti daudz zelta, sudraba un cilvēku likteņu. Ikvienu, kas parādu dēļ tajā bija iekļuvis, kaste nelaida vaļā līdz mūža galam, kādēļ dažs nelaimīgais ņēma priekšlaicīgu galu.

Kaste sevi uzskatīja par pašu nozīmīgāko priekšmetu muižā. Un tā tas patiešām bija.

Kaste allaž tika turēta aizslēgta un ieslēgta istabā ar aizrestotiem logiem, aiz stiprām ozolkoka durvīm, un tai piekļūt varēja vienīgi pats muižas īpašnieks. Kaste jutās drošībā no pasaules iekārīgām acīm, un pasargātas bija bagātības, kas glabājās kastē. Šāda kārtība kastei likās mūžīga, pareiza un nemainīga.

Reiz vēlā pēcpusdienā iedzinkstējās logu stikli, iedrebējās zeme; muižas īpašnieks, kas tobrīd pārlasīja jaunu, izdevīgu nomas līgumu, satrūkās, steigšus to iesvieda kastē un, vāku aizcirtis, izmetās ārā. Kopš tā brīža zeme drebēja aizvien biežāk, stiprāk un tuvāk. Cilvēki kļuva steidzīgi un satraucās arvien vairāk. Muižas īpašnieks pārstāja nākt pie kastes tīksmināties par tajā noglabātajām vērtībām. Kaste nojauta, ka tuvojas kas ļauns.

Kādu dienu muižas īpašnieks iesteidzās istabā, atslēdza kasti un izgrāba visu, kas bija iekšā: vērtīgos papīrus sagrūda melnās mapēs, dārglietas sabēra nelielās lādītēs, naudu sastūķēja stipros ādas maisiņos, ko uzticami ļaudis aizstiepa prom. Līdzi viņiem aizdrāzās muižas īpašnieks. Kaste palika atvērta, tukša un izlaupīta.

Ārā pagalmā zviedza un mīņājās zirgi, rēja suņi, saklaigā-jās kalpotāji. Tad attālinoties aizrībēja ratu riteņi, un dažas dienas pamestajās muižas telpās valdīja nodevīgs klusums.

Tumšā naktī, kad nekas nebija saskatāms, apkārt sāka sprāgt

artilērijas šāviņi, līdzīgi īsiem zibens uzliesmojumiem no tumsas izraudami koku un ēku siluetus. Daži lādiņi trāpīja arī muižas ēkās, izbirdinādami logu rūtis.

Rītausmā muižā ienāca kareivji; viņi uzlauza aizslēgtās durvis, pievāca, kas šķita vērtīgs. Apskatīja arī kasti, bet, nekādus dārgumus tajā neatraduši, līdzi paņēma smalki izkalto atslēgu. Tagad atvērtajā kastē varēja ieskatīties ikviens, kas muižā ieklīda un kam vien bija vēlēšanās to darīt.

Muižas pagrabos ierīkojās pulka štābs. Uz turieni kareivji aizstiepa baroneses gultu, muižkunga lepno rakstāmgaldu, grieztos krēslus un spoguli. Kā pēdējo aiznesa arī kasti, iepriekš no tās izrāvuši un aizmetuši atsevišķos nodalījumus. Kasti nosvieda pagraba kaklā un tajā salika pulkveža dzērienu pudeles. Kaste jutās pazemota un apkaunota.

Apkārt dunēja kaujas. Pagrabā apspriedās štāba virsnieki, nāca ziņneši, rosījās adjutanti. Dažreiz, kad krēslu nepietika, uz kastes kāds apsēdās. Tādu necieņu kaste vēl nebija piedzīvojusi. Lai uz viņas sēdētu!

Kad fronte aizvēlās tālāk, aizvācās arī štābs. Vērtīgās mēbeles kareivji aizveda līdzi, tās pulkvedim būs vajadzīgas arī jaunajā vietā. Bet kasti pameta, jo tajā saliktie dzērieni bija izdzerti.

Kādu laiku pagrabā saimniekoja tikai žurkas. Tās ziņkārīgi apskatīja arī kasti, ierāpās iekšā, ošņāja un mēģināja grauzt, jo kaste, bagātīgi aplaistīta ar vīniem un konjakiem, rosināja žurku apetīti.

Pagāja rudens un ziema, pagrabs, kopš te vairs ne-mitinājās cilvēki, kļuva mitrs, un kaste appelēja, pārvilkās ar netīri zaļganu plēvi un pilnīgi zaudēja agrāko spožumu.

Uz pavasara pusi sāka atgriezties apkārtējie zemnieki. Viņi tūdaļ ķērās pie sapostīto vai sagrauto māju atjaunošanas. Dažs atklīda arī uz muižu, jo zināja, ka tās īpašnieks aizbēdzis uz neatgriešanos. Viņi meklēja un pievāca visu, kas vien bija noderīgs kara izvazātajās saimniecībās.

Kāds zemnieks ieradās vēlāk nekā citi. Vērtīgākās mantas jau bija aizvāktas. Zemnieks, veltīgi izložņājis sagrautās muižas kaktus un nostūrus, ieskatījās arī miklajā pagrabā. Ieraudzījis kasti, viņš to paspārdīja ar kāju; kaste likās stipra un rūpīgi darināta. Lai labāk aplūkotu, zemnieks to iznesa ārā un nolika uz kāpnēm. Kaste, lai arī appelējusi, ap-skrambāta un spožo pulējumu zaudējusi, likās tāda kā pazīstama. Vai kādreiz viņš nebija stāvējis šīs pašas kastes priekšā un bezcerīgi noskatījies, kā tās vēderā uz laikiem pazūd viņa ieķīlāto māju parādzīmes? Zemnieks ieskatījās iekšā. Nekā cita tur nebija kā vien žurku mēsli. Lai gan pēc kara laiki bija mainījušies un muižnieks savā

nopostītajā muižā vairs neatgriezās, zemnieks kļuva tramīgs. Daudzi apkārtnes ļaudis šīs kastes priekšā bija stāvējuši noliektām galvām un jutušies bikli un mazvērtīgi.

Zemnieks paglūnēja apkārt. Neviena tuvumā nebija. Viņš apgāza kasti un izkratīja drazu, aizvēra vāku un cēla kasti kamiešos.

Mājās viņš vēlreiz to rūpīgi aplūkoja. Tā patiesi bija tā kaste. Viņš labi atcerējās apkalto atslēgas caurumu, no kura muižas īpašnieks izvilka smalku, skaistu atslēgu un iebāza kabatā. Un kā šis caurums vēlāk nakts murgos pārvērtās par plēsīga zvēra rīkli, kas draudēja viņu aprīt. Šī rīkle viņu pārstāja vajāt tikai tad, kad sākās karš un viņam no savas mājas bija jāaiziet. Tur, svešumā, tam vairs nebija nozīmes. Bet nu viņš bija atgriezies. Un lai ari muižnieks savu varu bija zaudējis, to zemnieks zināja, kaste viņa acīs arvien vēl saglabāja neizskaidrojamu burvju spēku.

Viņš kasti rūpīgi mazgāja, berza un slaucīja, un kamēr tā dārza nostūrī, nostāk no svešām acīm, paēnā žuva, zemnieks domāja, ko viņš kastē turēs. Nekādas lielās bagātības viņam nebija. Tagad, pēc kara, kad daudz ko vajadzēja celt no jauna un remontēt, lielā vērtē bija naglas. Varbūt kastē ietaisīt atsevišķus nodalījumus, kā tas bija agrāk, un tajos sabērt dažāda lieluma naglas, salikt kaltus, āmuru un knīpstangas? Tomēr šādai apgrēcībai viņam roka necēlās.

Vienīgā īstā un patiesā vērtība viņam bija divi agrāko laiku zelta piecrubļi. Un zelts, kā zināms, savu vērtību nekad nezaudē. Pārējā bija vecā cara nauda, žūksnis keren-ku un citi apzīmogoti papīreļi, kam pat izlaišanas dienā īpašas vērtības nebija bijis. Tomēr zemnieks visu to savāca kopā un noslēpa kastē. Nauda, lai arī veca un tagad pavisam nederīga, tomēr agrāk skaitījās bagātība. Un vai tad tagad iztiks bez naudas? Viņš ticēja, ka šī vecā nauda palīdzēs rasties jaunai naudai. Jo vai tad nav sacīts, kam ir, tam tiek dots, un ka nauda velk naudu? Kas zina, varbūt viņš *caur* šo kasti kļūs vēl bagāts. Tāpat kā savā laikā muižas īpašnieks.

Lai kastē būtu vairāk iekšā, viņš tur vēl ielika jaunās valdības izdoto mājas grāmatu, bērnu kristāmzimes un citus nozīmīgus papīrus, kādus vien varēja sagrabināt. Un tad viņš domāja, kur kasti noglabāt. Atsevišķas istabas, kur to ieslēgt, viņam nebija. Arī pati kaste vairs nebija slēdzama, jo atslēga nozaudēta.

Zemnieks kasti pastūma zem gultas. Un piekodināja sievai un bērniem tai neskarties klāt.

Turpmāk zemnieks plēsās augas dienas, izdzina sievu un pavēlēja strādāt bērniem, tos izkalpinādams ne sliktāk kā

savulaik muižas vagars, bija sīksts un skops, krāja latu pie lata un slepus lika kastē. Dažreiz viņš, kad neviena nebija istabā, izvilka kasti no pagultes, atvēra, skaitīja un pārcilāja to, kas tur iekšā, tieši tāpat kā to bija darījis muižas īpašnieks, un redzēja, ka nauda, nudien, ir nākusi klāt. Viņu pārņēma dīvainas trīsas, un alkas pēc bagātības kļuva lielākas. Un lai gan saimniecība, ja negribēja to galīgi nolaist, prasīja savu, allaž vajadzēja ko pirkt un gādāt, zemnieks ilgi apgrozīja pirkstos katru santīmu, iekams izšķīrās to izdot; viņam iepriekš vajadzēja skaidri zināt, ko izdotā nauda atnesīs atpakaļ.

Bērni auga un bija jāsūta skolā. Izglītību, ja tā jāpērk par naudu, zemnieks uzskatīja par lieku greznību. Lai tirumā čakli strādātu, nekādas skolas nav vajadzīgas. Un tāpēc zemnieks bērnus skolā sūtīja četrus gadus, ne vairāk. Kad dēli gribēja mācīties tālāk, zemnieks teica, ka viņi nav tik bagāti, lai naudu šķiestu par niekiem. Ja nu viņi patiesi bez skolas nevarot, lai iepriekš krietni pastrādājot, palīdzot sapelnīt naudu, tad varbūt . . . Dēli pakurnēja un darīja, kā tēvs lika.

Kastei zemnieka pagultē, protams, bija daudz labāk nekā peļot miklajā pagrabā, tomēr kaste nemīlēja un necienīja tās niecīgās vērtības, kuras tagad tai vajadzēja glabāt, krāt un zemnieka labā vairot. Viņa dzīvoja atmiņās par kādreizējo varu un spožumu. Alkatību, kas no sākta gala kastei piemita, tā nebija zaudējusi. Ko reiz sevī iesūkusi, to kaste turēja ciet ar nepārvaramu spēku. Zemnieks šo spēku sajuta no pirmās reizes, kad bija stāvējis kastes priekšā un ļāvis tajā ielikt parādzīmi ar savas mājas vērtību. Ja nebūtu karš, revolūcijas un valdību maiņas, šī parādzīme kastē glabātos vēl tagad. Tikai ar to starpību, ka pati kaste atrastos muižā, nevis viņa pagultē.

Gāja gadi. Zemnieks arvien biežāk uzturējās kastes tuvumā. Viņš baidījās *to atstāt* vienu. Deli stiprāk un stiprāk uzstāja, ka grib braukt uz pilsētu skoloties. Un arvien grūtāk viņam bija atrast iebildumus, kāpēc to vēl nevar darīt.

Ja zemnieks būtu rūpīgāk sekojis notikumiem, viņš būtu sapratis, ka valstī gaidāmas lielas pārmaiņas. Bet viņš to bija palaidis garām. Nauda pēkšņi zaudēja vērtību. Pasaulei atkal pāri vēlās karš. Daudzmaz atguvies no neparedzētajiem triecieniem, zemnieks sāka krāt arī karalaika naudu. To iegūt nemaz nebija grūti. Tikai nopirkt par to varēja gluži maz. Bet tad karš beidzās, un arī šī nauda kļuva nederīga. No sirdēstiem zemnieks saslima. Viņš gulēja gultā virs savas naudas lādes un nekādi nespēja apjēgt, kā tas var būt, ka viss viņa mūža darbs pārvērties nenozīmīgās metāla ripiņās un papīros, kurus neviens pat neņem pretī.

Dažus gadus pavārdzis, zemnieks nomira. Pēc bērēm dēli no pagultes izvilka kasti, kurai daudzu gadu laikā nebija drīkstējuši ne pieskarties, un atvēra to. Kaste bija pilna, bet pavisam maz tur bija derīgas naudas. Divus vienīgos veco laiku zelta piecrubļus viņi atdeva mātei, lai tā beidzot salabo zobus. Kasti paņēma jaunākā māsa, kura vēl gāja skolā, un salika tajā savas mācību grāmatas, zīmuļus un tintes pudeli. Tagad kaste tika vārstīta ciet un vaļā katru dienu un tā pilnīgi bija zaudējusi noslēpumainību, kas tai agrāk piemita. Bieži vien uz tās vāka gulēja zemnieku kaķis un murrādams lūkojās, kā meitene turpat blakus pie galda mācās. Neviens vairs neatcerējās, ka pagātnē kaste ir pieredzējusi spožus labklājības laikus.

Meitene beidza skolu, drīz vien apprecējās un aizbrauca pie vīra. Brāļi atstāto kasti kopā ar dažām palikušajām grāmatām uznesa uz bēniņiem un nosvieda pažobelē. Tur, augšā gulēdama, kaste dzirdēja, kā pamazām, gadiem ejot, izmainījās dzīve lejā. Arī zemnieka dēli viens pēc otra pameta dzimtās mājas, lai dotos uz citu pusi laimi meklēt. Palika zemnieka sieva, kura nevēlējās atstāt vietu, kur pagājusi viņas grūtā un vienīgā cilvēkam dotā dzīve.

Pienāca laiks, kad arī viņa kļuva nespēcīga un pārcēlās pie meitas. Māja stāvēja klusa, vientuļa un noslēgta. Dārzā nogatavojās āboli un, mīksti paukšķēdami, krita zemē, bet nebija neviena, kam šī saldā augļu nasta būtu vajadzīga. Vienīgi ķiršu laikā atspurdza melnie strazdi, atveda jaunos strazdulēnus un, skaļi vīterodami un strīdēdamies, notiesāja sulīgās ogas. No tuvējā meža atlaidās silis, parevidēja dārzu, bet viņam pamestā māja likās aizdomīgi klusa, un raibais putns drīz vien atgriezās mežā. Vienīgi nakts lidone pūce palaikam dienā slēpās sen atdzisušajā skurstenī, jo tur bija patīkami tumšs pat visneciešamākajā saules spozmē. Pa netālo ceļu garām aizbrauca viena otra automašīna, aizparkšķināja motocikls vai aiz-soļoja rets gājējs. Cilvēki, kā parasti, bija steidzīgi un uz vientuļo māju nolūkojās vienaldzīgi, jo bija laiks, kad šādas atstātas bojāejai nolemtas mājas rēgojās gan tuvumā, gan tālumā. Visus bija pārņēmusi pārliecība, ka labāk, ērtāk un izdevīgāk ir dzīvot lielos baros pilsētās vai vismaz ciematos. Un tikai rets, burzmas un skaļuma nogurdināts pilsētnieks meklēja klusu, neskartu dabas nostūri, lai vientulībā veldzētu sirdi un prātu. Kaste, protams, no tā nekā nezināja; visu aizmirsta un nevajadzīga, tā gulēja uz bēniņiem un aizvien vēl sapņoja savu seno dienu zelta un varas sapni, kam diez vai kādreiz vēl būs lemts piepildīties ...

Kādu dienu pa ceļu garām brauca balts limuzīns, pie kura stūres sēdēja rakstnieks. Sieva acīgi lūkojās apkārt un pamanīja

pamesto māju. Viņi iegriezās pagalmā.

Durvju priekšā auga melno aroniju krūms, kura ogas neviens nebija vācis. Rēna rudens saule spoguļojās logu rūtīs, kas no iekšpuses bija aizvilktas baltiem aizkariem. Durvis noslēgtas ar lielu piekaramo atslēgu. Nekoptajā dārziņā ziedēja zemnieku puķe — fūrmaņroze.

Atbraucēji apgāja mājai apkārt. Lejā stāvos krastos rāmi plūda plata upe, lazdās karājās brūni riekstu čemuri. Viņiem te patika. Jau sen rakstnieks bija ilgojies pēc šādas vientuļas mītnes, kur klusībā varētu netraucēts strādāt un atpūsties pēc pilsētas burzmas un skaļuma.

Rakstnieks sameklēja zemnieka sievu, un viņa tam māju labprāt pārdeva, jo vairs nevēlējās tanī atgriezties.

Tikai nākamajā pavasarī rakstnieks uzkāpa uz bēniņiem un pirmo reizi ieraudzīja uz sāniem apgāzto kasti. Viņš to pagrūstīja; no kastes izvēlās dažas skolas grāmatas, kuras rakstnieks gan pacēla un pašķirstīja, taču līdzi neņēma. Kaste izskatījās pārāk veca un apbružāta, rakstnieks tai neveltīja nekādu uzmanību. Cerība, kas līdz ar rakstnieka parādīšanos kastē bija uzplaiksnījusi, atkal nodzisa. Neizskatīga un noplukusi viņa varēja noderēt zemniekam, bet rakstnieks tādu savā istabā nenesīs. Un viņš jau nekā nezināja par kastes spējām iesūkt sevī, krāt un paturēt visu, kas tajā ielikts. Ar viņas palīdzību rakstnieks droši vien kļūtu turīgs tāpat kā iepriekšējie kastes īpašnieki. Nav viņas vaina, ja gadu gaitā laiki mainās un agrākās bagātības zaudē vērtību. Bet alkas pēc varas un pārpilnības jau nav izskaužamas, tās iemājo ikvienā, vajag tikai šīs alkas atmodināt. Kaste, kas šim mērķim tālajā pagātnē bija īpaši gatavota, to būtu pratusi arī tagad. Žēl, ka rakstnieks nezināšanas dēļ šādu izdevību palaida garām. Un žēl kastei bija pašai sevis, ka mūža gadi jāpavada dīkā bezdarbībā un gaistošās atmiņās par seno godību. Diez vai cits īpašnieks viņai vairs atradīsies. Vienos viņas sānos jau bija iemetušies ķirmji, un, kā zināms, šie sīkie grauzēji pēc sevis atstāj tikai irdenus praulus un smalku pulveri.

Vecajā zemnieka mājā bija sākusies jauna dzīve. Tika remontētas un krāsotas istabas, nojaukta iebrukusī maizes krāsns, pārmūrēta plīts un ierīkots kamīns, pie kura reizēm rakstnieks mēdza sildīties, jo bija diezgan salīgs. Sieva vairāk noņēmās pa dārzu, stādīdama puķes, tās apkopdama un ravēdama. Palaikam atbrauca pilsētas draugi, ar kuriem tad rakstnieks pastaigājās pa upes krastu un uzklausīja sajūsmas un apbrīnas pilnos izsaucienus par bez-galjauko un kluso vietu, kur tādā mierā var atpūsties un radoši strādāt. Rakstnieks patiešām

strādāja, tikai darbs pagaidām uz priekšu virzījās gausi, jo vai ik dienas vēl nāca amatnieki, kas mājai pārbūvēja priekšnamu, iestikloja jaunos logus, laboja jumtu. Rakstnieks pats noteica, kas un kā darāms, bieži sarunājās ar strādniekiem, uzklausīdams viņu nostāstus par apkārtējiem iedzīvotājiem un uzraudzīdams, lai remontdarbi tiktu paveikti kārtīgi, nevis pa roku galam, kā tagad daudzi paraduši. Uz rudens pusi māja bija tiktāl uzposta, ka rakstnieks varēja sēsties pie galda un sākt nopietni strādāt.

Kaste visu laiku nevienam nevajadzīga gulēja pažobelē, dienās vērīgi klausījās, kas lejā notiek, bet naktīs, kad māca skumjas, sapņoja par tāliem, seniem laikiem un pagājušo godību.

Kādu rītu, kad rakstnieks kā vienmēr izgāja pie upes, viņš ievēroja, ka straume lejup aiznes pusbeigtas zivis, kas, sudrabotos vēderus augšup sagriezušas, vēl lēni kustināja iesārtās spuras. Neizpratnē par notiekošo, viņš ilgi stāvēja upes krastā, iekams iedrošinājās mesties vēsajā, spirdzinošajā stihijā pie slāpstošajām zivīm. Aizpeldējis līdz upes vidum, viņš pagriezās pret straumi un turpat acu priekšā ieraudzīja divas pīles, kuru galvas ļengani šūpojās sīkajos viļņos. Pīles nebija šautas, medību sezona vēl nebija sākusies. Rakstnieks sāka nojaust, ka laikam būs noticis kas nelāgs, un steidzīgi irās malā. Drīz pienāca ziņa, ka avārijas dēļ upē ieplūduši saindēti ūdeņi, lai iedzīvotāji nepeldas un nemakšķerē zivis. Viņš ilgi stāvēja pie akas un mazgājās, bet sajūta, ka ir netirs un saindēts, rakstnieku nepameta. Viņš neatsāka peldēties arī tad, kad paziņoja, ka briesmas garām. Likās, upe ir un paliek netīra. Un vai tā arī nebija? Ūdeņi, kas upi saindēja, mazliet tīrāki vai netīrāki turpināja plūst arī tagad. Un vai nepārtraukti netika ziņots un apelēts pie cilvēces sirdsapziņas, ka ik dienas uz Zemes plešas plašumā tuksneši, tiek izcirsti meži, izzūd augi un dzīvnieki? Vai kaut kas no visa tā ir atjaunots? Vai trokšņu pasaulē ir kļuvis mazāk? Vai atmosfēra ap zemeslodi ir kļuvusi tīrāka? Vai kaut kur ir iznīcināta kāda atombumba? Un rakstnieks pēkšņi skaudri atjauta, ka pati dzīvības pastāvēšana ir apdraudēta; cilvēce, apzinās to pilnībā vai ne, balansē uz būt vai nebūt robežas. Jaukā un skaistā idille, kurā viņš šo vasaru cerību pilns bija dzīvojis, pārvērtās, kļuva drūma un draudoša. Vai zvīļojošais rasas piliens ceļmallapā un vakardienas lietus, zem kura viņš bija stāvējis, jau sevī neslēpa iznīcību?

Pirmajā brīdī rakstnieks vēlējās bēgt, atgriezties pilsētā, bet tad aptvēra, ka šī pati upe tek arī cauri pilsētai, kur šo upes ūdeni lietoja dzeršanai. Jā, protams, iepriekš izlaižot cauri attīrīšanas ierīcēm, apstrādājot un filtrējot. Bet ko tas dod? Un gaiss, ko tur elpo! Un trokšņi, steiga un stress, kas tur valda? Seit

vismaz ir miers un klusums. Un vismaz pagaidām tīra aka.

Sieva, ilgajos kopdzīves gados vīru labi iepazinusi, redzēja, ka viņa vaibsti ir citādi nekā parasti. Vai tajos nepavī-dēja neizskaidrojams nemiers, tādas kā izbailes un skumjas par kaut ko zaudētu? Kad sieva viņu jautājoši uzlūkoja, vīrs novērsās, gāja ārā un klaiņoja gar upi, it kā cenzdamies tur diez ko ieraudzīt.

No pastaigas viņš atgriezās vēlu un ienāca virtuvē tai brīdī, kad sieva gatavoja vakariņas. Tūdaļ bija redzams, ka rakstnieks nav lāga omā. Šādās reizēs vajadzēja runāt piesardzīgi, jo viņš varēja sadusmoties, labāk būtu, ja viņš sāktu runāt pirmais. Bet rakstnieks sēdēja pie virtuves galda, galvu rokās atspiedis, un drūmi raudzījās logā. Klusums ieilga un kļuva nepanesams. Kā parasti, sieva pirmā neizturēja: '

— Vai tevi kaut kas neapmierina?

It kā tieši šo jautājumu gaidījis, rakstnieks izgrūda:

— Nekas mani neapmierina.

— Tad ir ļoti slikti. — Laikam tā nevajadzēja sacīt. Vismazāk rakstniekam patika, kad runāja līdzi. Bet viņš tāpat necieta, kad sieva iebilda un centās pierādīt, ka viņa neapmierinātībai, kas pēdējās dienās izpaudās arvien biežāk, nav pamata. Par to, ko viņš peldoties bija redzējis upē, rakstnieks nekā nebija stāstījis, tikai aizliedzis viņai brist straumē un lietot upes ūdeni mazgāšanai. — Vai tu vismaz zini, kā tev trūkst?

Viņš paraustīja plecus.

— Varbūt es neesmu tāda, kādai man jābūt?

— Tev nav nekādas vainas.

— Ja tevi neapmierina māja, varam atgriezties pilsētā. Varbūt šie remonti tevi ir nogurdinājuši?

— Nē! Vaina nav mājā.

— Tad varbūt vaina ir tevī pašā?

— Varbūt. Bet ne tikai . ..

— Tu nevari rakstīt?

— Nē.

— Kāpēc?

— To, ko es varu, es vairs negribu. Bet to, ko es gribu, es nevaru.

Sieva pacilāja pannu uz plīts un pārdomāja vīra teikto.

— Jāatzīstas, diezgan miglaini. Agrāk tu rakstīji, un, man liekas, šis tas tev ir padevies tīri labi.

— Interesanti, ko tu uzskati par «tīri labi»? — viņš sarkastiski iejautājās.

— Nu, tos pašus... par ko kritika tevi slavēja, — viņa piesardzīgi minēja.

— Tas viss ir nieki. Rakstnieks ir nikns suns, kas aprej savu

laiku un kož saimniekam rokā pat tad, kad viņu labi baro.

— Kāda nepateicība!

— Nevis nepateicība, bet tāda ir rakstnieka būtība. Kamēr pasaulē pastāv netaisnība, sērgas un bads, kamēr cilvēki nav laimīgi un droši par rītdienu ... Apliecinošus darbus var radīt tikai tad, kad redzi labos centienus iemiesotus dzīvē.

— Vai tad tā nav? Viss taču tiek darīts cilvēka vārdā un cilvēka labā. Un jums, rakstniekiem, ir jāiet vismaz pus-solīti savam laikam pa priekšu.

— Kā lai iet pa priekšu laikam, kas ved bezdibenī? Laikam, kas iznīcina vērtības, kuras cilvēces izdzīvošanai ir noteicošās.

Sieva izbrīnījusies skatījās uz vīru. Vēl pavisam nesen viņš savos darbos centās ieskaidrot, ka dzīve iet uz priekšu milzu soļiem, attīstās, sociālā taisnība ir uzvarējusi, atliek tik nokārtot dažas sīkas nebūšanas, iznīdēt dažu neapzinīgu cilvēku iedzīvošanās kāri, nomainīt iesīkstējušus vadītājus un sāksies turpat vai paradīze zemes virsū. Bet tagad viņš sēdēja pie virtuves galda, galvu rokās atspiedis, grūtsirdīgi lūkojās laukā un likās nekā nesaskatām. Patiesi, viņam nebija nekāda pamata būt neapmierinātam un nīgram. Viņa darbus atzina, tos izdeva un lasīja, aicināja uz tikšanos.

— Varbūt tu esi pārpūlējies, tev vajadzīga atpūta. Varbūt brauksim uz jaunrades namu?

— Nē! Kāda starpība — tur vai šeit! Mēs esam strupceļā, — rakstnieks bezcerīgi sacīja. — Tālāk vairs nav kur iet.

— Es laikam kaut ko nesaprotu, — sieva kļuva īgna. Viņā radās nojausma, ka ar vīru nav īsti labi. — Līdz šim tu neko tādu neesi sacījis. Kas tad ir noticis?

— Ar mani, es ceru, nekas. Bet, tiklīdz es domāju par to, kas notiek visapkārt. ..

— Neesmu gan manījusi, ka tā sauktās pasaules problēmas tevi būtu īpaši satraukušas.

— Tieši tā ir vislielākā kļūda.

— ?!

— Kad pulvermucā iemetīs kaut niecīgāko dzirksti, sprādzienu neviens vairs nenovērsīs. Sērkociņi ir pārāk daudzās rokās.

Tad, lūk, kas nodarbināja viņas vīru! Sievai bija licies, ka rakstnieks dzīvo savā mākslas un tēlu pasaulē un ne par ko citu neinteresējas, bet nu izrādās .. .

— Vai tad kāds spēj kaut ko darīt, lai tā nenotiktu? — viņa nedroši iejautājās.

— Baidos .. . mēs esam nokavējuši.

— Diez vai.. . Tas būtu ārprāts!

— Mēs esam pārvērtējuši tādus jēdzienus kā cilvēcība, veselais saprāts, sabiedriskā doma, bet paši, katrs pats .. .

— Priekš tam ir valdības.

Taču rakstnieks neklausījās un turpināja savu: — Viss, ko cilvēks radījis, atklājis, beigu beigās ir ticis pavērsts pret viņu pašu. Ik sasniegums šodien tiek vērtēts un virzīts uz to, kā citam citu iznīcināt.

— Nu, visi gan tā nedomā!

— Kāda tam nozime! Kad pogu nospiedīs vienā pusē, to nospiedīs arī otrā.

— Es tam nespēju ticēt. Vismaz es ceru, ka tā nenotiks. Citādi nav iespējams dzīvot.

— Jā, nav iespējams dzīvot.

— Ko tu runā! Vienmēr tu biji optimists. Varbūt pat pārāk .. . Nevar taču tā, no galējības galējībā. Ir jādzīvo, jādarbojas! Pat ja tev šķiet, ka nav izejas, nedrīkst nolaist rokas, padoties.

— Jā, protams. Rokas nolaist nedrīkst.

— Ko tu esi nolēmis darīt?

— Rakstīt. Ko tad vēl citu? Visu mūžu esmu rakstījis, rakstīšu vien tālāk.

— Par ko?

— Kā, par ko? Par to pašu, par ko esmu rakstījis līdz šim.

— Bet ja nu tu apzinies pastāvošās briesmas, vai tavs pienākums nav .. .

— Es gribu palikt uzticīgs jaunības ideāliem. Nevar būt, ka šodien tie ir kļuvuši nevērtīgi.

To sieva nemēģināja noliegt un teica: — Labi, raksti, ko vien vēlies. Kas tev vajadzīgs, lai to darītu?

— Miers un klusums.

— Tas tev būs. Es nekā 110 tevis neprasīšu. Bet varam arī atgriezties pilsētā.

— Nē! Paliksim šeit. Mūsu māja ir pietiekoši tālu no visa ... Un vientuļa.

No šī brīža rakstnieks pārstāja interesēties par māju, dārzu un arī par pasaules notikumiem, it kā noslēdzās sevī.

Ilgas stundas viņš pavadīja pie galda un rakstīja. Cits pēc cita tapa vairāki stāsti. Sieva pa pastu tos aizsūtīja uz redakcijām. Dažus tūdaļ nodrukāja, par tiem rakstīja īsas recenzijas, atzīmējot, ka rakstnieks palicis uzticīgs savai tēmai un problēmām un rosina sabiedrisko domu to risināšanā.

Bija jau vēls rudens. Sieva kādu vakaru virtuvē ieslēdza radio un līkņājās ap plīti. Skanēja klusa mūzika, kad ienāca rakstnieks. Viņš apstājās pie loga un, domās iegrimis, lūkojās tumstošajā meža sienā aiz apsarmojušā lauka. Tiklīdz sieva uzdedza

elektrisko spuldzi, ārs satumsa un aiz loga rūtīm varēja saskatīt vairs tikai virtuves atspulgu. Rakstnieks aizvilka aizkarus. Pa radio sāka raidīt pēdējās ziņas. Viņš radio tūdaļ izslēdza. Sieva viņu jautājoši uzlūkoja.

— Kāpēc?

— Es nepaliku šeit, lai visu to klausītos, es paliku, lai no tā norobežotos.

Sieva vairāk nekā nejautāja, tomēr cerēja, ka lauku vientulībā un klusumā rakstnieks atgūs agrāko gaišo dzīves skatījumu, sāks ilgoties pēc sabiedrības, un tad viņi atgriezīsies pilsētā.

Vakariņas bija gatavas. Eda klusēdami, ieklausīdamies, kā ārā ceļas vējš un pavardā stiprāk ierūcas uguns; noraustījās elektriskā spuldze, laikam vadiem kaut kur pieskārās koka zars.

— Vai mums ir sveces? — rakstnieks bažīgi iejautājās.

— Ja gadījumā nodzistu elektrība.

Tas pilnīgi bija iespējams. Arī agrāk, vasarā, lielākā vējā vai negaisa laikā elektrība dažreiz pazuda. Tāpēc mājā vajadzēja turēt sveces, ja negribēja palikt pilnīgā tumsā. Protams, sveces bija arī tagad, jo sieva, kā allaž, bija par to parūpējusies.

Vairāk nekā rakstnieks nejautāja. Pavakariņojis tūdaļ cēlās un aizgāja uz istabu. Sieva nokopa galdu, nomazgāja traukus un arī devās uz istabu. Rakstnieks patlaban pielika krāsnī malku. Istabas sila gausi, lai gan krāsns bija no-kaitusi tā, ka nevarēja skarties klāt.

Sieva paņēma adīkli un apsēdās atzveltnes krēslā krāsns tuvumā. Adīdama viņa paslepšus nolūkojās, kā rakstnieks rosās ap rakstāmgaldu, ieskatās savos piezīmju blokos. Laiku pa laikam viņš rauca pieri un kaut ko pie sevis murmināja, acīmredzot nebūdams apmierināts.

— Šovakar taču tu vairs nestrādāsi? — sieva iedrošinājās pajautāt.

— Nē, šovakar ne.

— Varbūt atpūtīsies kādu dienu. Rīt varētu aiziet uz mežu, pastaigāt.

— Man labākā atpūta ir darbs.

Sacīt vēl ko vairāk sieva neuzdrošinājās, jo nekad nevarēja zināt, kad rakstnieks sadusmosies, ka ir par daudz traucēts. Viņš jau atkal bija iegrimis papīros, šķita, apkārtne viņu ne mazākā mērā neinteresē. Sieva pirkstos veikli ņirbināja adāmadatas, klausījās, kā vējš sviež krusu logā un bēniņos laiku pa laikam kaut kas noklaudz un čabinās, it kā tur kāds, elpu aizturējis, uzmanīgi staigātu. Viņa nodrebinājās, gribēja vīra uzmanību pievērst neizprotamajiem trokšņiem, bet, redzēdama viņu

nolīkušu pār rakstāmgaldu, klusēja. No grīdas vilka vēsums, viņa pavirzījās tuvāk krāsnij, uzlika kājas uz soliņa, lai tās atsiltu. Viņa atcerējās silto, omulīgo pilsētas dzīvokli un atjauta, ka jau šovakar būtu labprāt tur at-

griezusies. Bet tas nebija iespējams; viņa bija rakstnieka sieva, un viņai jābūt tur, kur vēlējās būt viņas virs.

Rakstnieks beidza kārtot papīrus un arī pienāca pie krāsns, sabikstīja gailējošās ogles un teica: — Rīt istabas būs daudz siltākas.

Sieva piekrizdama pamāja ar galvu un turpināja ieklausīties vēja auros aiz mājas sienām. —Ja vējš nemainīsies, var sākt snigt, — viņa bažīgi teica.

Sievas rūpes rakstnieku, liekas, ne mazākā mērā neuztrauca. — Es domāju, iesim pie miera, — viņš sacīja.

Sieva saklāja gultas. Rakstnieks patiesi jutās noguris, nokritis guļvietā, viņš tūdaļ aizmiga. Turpretī sieva grozījās no viena sāna uz otru, klausījās neizprotamajos trokšņos aiz istabas sienām, kas melnēja tumsā, vējam pieņemoties, šķita aizvien noslēpumaināki un draudošāki. Māja šķita kā trausla, nedroša saliņa bezgalīgā izplatījumā, kurā viņi ir divi vien, pamesti nezināmam liktenim. Viņai gribējās, lai vīrs viņu apskautu un turētu savās siltajās rokās, kurās kādreiz viņa bija jutusies drošībā, glābta un pasargāta no visa (auna. Bet viņš gulēja, cieši aizmidzis, to varēja jaust pēc dziļās un vienmērīgās elpas, modināt viņu nedrīkstēja, tad viņš kļūtu nikns un neapmierināts, vairs nespētu aizmigt un rītā būtu neizgulējies un īgns.

Sieva pacēla galvu no spilvena un ieklausījās. Vai tur neatskanēja tāls, dobjš būkšķis, vai nenodimdēja zeme? Varbūt tas, no kā baiļojās viņas vīrs, jau ir sācies? Tomēr nē. Tā nedrīkstēja būt. Vienkārši nervi uzdod. Viņa nav radusi tik ilgi dzīvot vientulībā un atrautībā, tādos apstākļos .. . Agrāk, kamēr bērni bija mazi, vienmēr varēja atrast iemeslu, lai atgrieztos pilsētā. Tagad bērni bija lieli, pašiem sava dzīve, kurā viņai vairs nebija noteiktas vietas. Tagad viņa bija tikai rakstnieka sieva, kuras pienākums būt kopā ar savu vīru un sekmēt viņa literāro darbošanos, ko viņa, patiesību sakot, visu mūžu nešaubīdamies bija darījusi. Vienīgi pēdējā laikā ar rakstnieku notika kaut kas tāds, ko viņa īsti nespēja izprast. Vai tā bija bēgšana, norobežošanās kaut kādā savā pasaulē, kurā rakstnieks nevienu nevēlējās ielaist? Agrāk viņš vienmēr bija, kā pats teica, stāvējis dzīves vidū, šo dzīvi pētījis un aprakstījis, un tā viņam bija kalpojusi par neizsīkstošu iedvesmas avotu. Toreiz viņai nebija nekādu noslēpumu, viņa zināja, kas notiek rakstnieka dvēselē. Kurpretī tagad . . . Varbūt tur perinājās kaut kas tāds, ko viņš

pats vēl neapzinājās? Varbūt tā bija radoša krīze, kādas it kā piemeklējot ikvienu mākslinieku? Savā vīrā viņa gan kaut ko tādu nekad nebija novērojusi un domāja, ka krīzes piemeklē tikai neveiksminiekus. Pie neveiksminiekiem viņa savu vīru nekādi nespēja pieskaitīt. Vai tiešām pasaules lielie notikumi tā ietekmējuši, ka viņš nesaskata citu izeju kā vienīgi norobežoties? Nē, droši vien bija vēl kaut kas cits, jāapbruņojas ar pacietību, jānogaida. Viņa būs laba sieva, gan liktenis viņu gandarīs. Izdomājusies krustām šķērsām, viņa iekrita trauslā miegā un centās nedzirdēt ne pieaugošos vētras aurus, ne zaru klaudzoņu dārzā, ne kailā jasmīnu krūma skrāpēšanos pie loga rūts. Tomēr neizskaidrojama baiļu sajūta ložņāja apkārt, šķita, draud kaut kas nenoteikts, baisms un nenovēršams. Saldama un drebinādamās viņa vilkās čokurā un aizmiga tikai uz rīta pusi.

Atvērusi acis, viņa pa aizkaru spraugu redzēja, ka rakstnieks jau piecēlies; salīcis viņš sēdēja pie galda un rakstīja.

Klusi, lai netraucētu, arī viņa piecēlās un izgāja virtuvē, iekurināja plīti un gatavoja brokastis. Rakstnieks, kad viņu pasauca, iznāca samērā drīz. Eda steidzīgi un sevī iegrimis. Pēc izturēšanās varēja redzēt, ka viņš nav noskaņots sarunai, droši vien dzīvoja savā, viņam vien zināmajā pasaulē. Sieva izlēma viņu netraucēt un nekādus jautājumus neuzdeva, lai arī apzinājās, ka visas saimnieciskās rūpes tagad gulstas uz viņas pleciem.

Nenovēršami tuvojās ziema. Kādu rītu, kad viņi piecēlās, aiz loga griezās sniegputenis, apslēpdams tālumu un tuvumu darīdams svešu. Kad sniega vērpetes noplaka, dārzs aiz loga vienā naktī bija pārvērties, kļuvis rēgaini tukšs un nepazīstams. Ābeles baltajā sniegā stāvēja kailas, it kā sarāvušās un nosalušas. Kā žēlojoties tās slēja pret debesīm melnos, vēja locītos zarus. Iekšā bija kļuvis gandrīz tikpat drēgni kā ārā. Sieva nodrebinājās un satraukusies teica:

— Mūs te ieputinās,un mēs nosalsim. Ir jābrauc prom!

— Nē! Pārcelšanās mani izsitīs no darba ritma. Mums jāpaliek šeit!

— Bet mums vairs nav pārtikas. Un drīz izbeigsies malka.

Rakstnieks, nedaudz apmulsis, ātri atguvās un teica:

— Tu taču vari aizbraukt un nepieciešamo nopirkt.

Nekavējoties viņš devās pie galda. Sieva saposās un izgāja ārā. Iedarbinājusi limuzīnu, viņa gaidīja, kamēr iesilst motors, un lūkojās uz mājas logu, vai aiz tā neparādīsies viņas vīrs un nepamās viņai ar roku. Aizkari pat nesakustējās, un sieva sāka lēni braukt, baidīdamās, ka mašīnas riteņi sniegā sāks buksēt.

Pa apsnigušo ošu un kļavu gatvi viņa izbrauca uz lielceļa,

kurš, likās, tūdaļ izbeigsies, un sāksies balta, apsarmojusi mūžība. Tomēr pienbaltā migla atkāpās, un viņas priekšā iznira sastindzis mežs. No eglēm gausi krita mīkstas sniega lēkšķes. Svešo svaru nometis, zars šāvās augšup, satricināja blakus esošos zarus, un tad zemē gāzās vesela sniega lavīna.

Baltā nebūtība pašķīrās, un izpeldēja pazīstamais ciemats, kurā nemanīja nekādu kustību, ne cilvēka stāvu, nedz dzīvnieku. Tikai kādā logā spilgti sarkana ziedēja ģerānija, vienīgā lieciniece, ka dzīvība vēl nav aizgājusi bojā.

Vai tikai viņai nav pielipušas vīra domas, sieva iztrūkusies sev jautāja. Tad viņa kļūtu tam līdzīga un arī vairs negribētu izkustēt no mājas. Viņa tām neļausies. Sī ziema, lai arī grūtāka nekā iepriekšējās, tikpat reiz beigsies. Pavasaris pienāks.

Veikalā bija daudz ļaužu, visi bija skaļi, priecīgi un nesteidzīgi iepirkās. Klausoties šajās mierīgajās valodās, sievai likās, ka satraukumam, kas pārņēmis viņas vīru, nav nekāda pamata, dzīves ritms šķita mūžīgs un nemainīgs. Un, kamēr viņa iepirkās, šķita, ka pati ir kļuvusi līdzīga šiem gausajiem, mierpilnajiem ļaudīm.

Atceļā migla paklīda, pie debesīm uzspīdēja blāva ziemas saule, pēc tam atkal paslēpās. Sniegam viegli gurkstot, viņa iebrauca pagalmā.

Kā jau to varēja sagaidīt, rakstnieku viņa atrada sēžam pie galda. Viņš sūdzējās, ka no loga un grīdas velkot vēsums, tāpēc salstot kājas. Sieva sameklēja biezākas vilnas zeķes; rakstnieks tās uzvilka un turpināja strādāt. Sieva tecēja klusi kā susuriņš, piekopa un kārtoja māju, gatavoja azaidu.

Viņš strādāja augu dienu, bija kluss un nerunīgs. Vienīgi pievakarē izgāja ārā, nedaudz pastaigāja pa pagalmu, ar sievas palīdzību sazāģēja pēdējās malkas paliekas un iekurināja krāsni. Pēc tam, ne vārda neteicis, atkal sēdās pie galda. Ko viņš raksta, sieva nezināja un arī nevaicāja. Tas bija kā likums: kamēr rakstnieks pats nedeva, viņa nelasīja ne rindu, viņa pat negāja pie rakstāmgalda, lai nejauši neieskatītos aprakstītajās lapās. Kad pienāks laiks, rakstnieks pats lūgs, lai sieva viņa radīto gara bērnu novērtē. Vienmēr viņa bija bijusi godprātīgs un patiess kritiķis, un nekad rakstniekam nenācās šo uzticību nožēlot. Kaut nu vienīgi šis brīdis pienāktu ātrāk! Tad viņas vientulības pārbaudījums būtu beidzies. Pagaidām par to nedrīkstēja domāt, bija jāapbruņojas ar pacietību un jārod mierinājums tai laimīgajā ticībā, ka rakstnieka jaunais darbs būs šedevrs.

Nākamajā dienā rakstnieks, kādu brīdi strādājis, piecēlās no galda un sāka kaut ko meklēt. Viņš izstaigāja visu māju, izložņāja kaktu kaktus, bet, sievas izvaicāts, ko meklē, nekā neatbildējis,

uzlīda uz bēniņiem. Tur viņš atkal ieraudzīja kasti, nostiepa to lejā un nolika zem galda. Tad paņēma vilnas segu, ietina tajā kājas un iebāza kastē. Sieva iztapīgi notupās zemē un ciešāk sabikstīja segas malas. Rakstnieka kājām vajadzēja būt siltām jo siltām, galvai turpretī — vēsai, to viņa bija iegaumējusi.

Gāja dienas, rakstnieks cēlās agri un, akurāti iekārtojis kājas kastē zem galda, rakstīja, kamēr sieva aicināja brokastīs. Nelabprāt viņš iztuntuļojās no kastes un gāja uz virtuvi. Aši pabrokastojis, bija nerunīgs un steidzīgi atgriezās ierastajā vietā. Sieva par to nebrīnījās, arī agrāk, kad rakstnieku pārņēma iedvesma, viņš necieta, ka viņu lieki izklaidē un aizkavē.

Sieva lielākoties uzturējās virtuvē; pārliecinājusies, ka rakstnieks strādā, viņa cieši aizvēra visas durvis un ieslēdza radio. Dzīvot bez jebkādu ziņu saņemšanas viņa nevarēja. Kāri viņa tvēra to, kas notika ārpasaulē, un reizēm pieķēra sevi domās, ka viņa rakstniekam nepiekrīt. Pasaule, protams, bija pulvermuca, bet viņa nespēja un nespēja noticēt, ka nekā nevar darīt, lai tā neuzlidotu gaisā. Vienkārši tā nevarēja būt, un ar zināmu prieku un gandarījumu viņa klausījās, kādi jauni pasākumi šajā ziņā tiek veikti. Varbūt viņas vīram tomēr nav taisnība?

Bet rakstnieks tobrīd sēdēja pie rakstāmgalda; patīkams siltums strāvoja no kastes un lēnām kāpa uz augšu, kad viņš lūkojās pa logu ārā ziemas dienas spelgonī. Viņš redzēja apsnigušo zemi, kailos kokus, ledū sastingušo upi un atcerējās, kā te izskatījās vasarā, kad apkārt viss plauka un zaļoja, kad upe zilā un vienmērīgā plūdumā tecēja uz jūru un tajā atspoguļojās balti padebeši. Bet tad acu priekšā iznira tā diena ... Par to viņš nevēlējās domāt.

Salta un nemīlīga bija kļuvusi pasaule. Un rakstnieks attapa, ka viņam sala ne tikai kājas, salti bija arī dvēselei, un, segā ciešāk ievīstījies, viņš iešļūca dziļāk kastē zem sava rakstāmgalda. No kastes plūda maigs siltums, tikai nedrīkstēja skatīties ārā, kur pat sniega baltums nespēja noslēpt to, kas nodarīts pasaulei.

Vēlāk, klusi ienākusi, sieva redzēja, ka logam priekšā ir aizvilkti aizkari. Istabā valdīja blāva puskrēsla, varbūt tāpēc izskatījās, ka rakstnieks būtu sarāvies sīkāks, it kā ielīdis kastē. Viņa nekā nejautāja. Jo mazāk viņa rakstnieku traucēs, jo labāk. Acīmredzot viņam tā vajag, sieva nodomāja un, klusa un čakla, tecēja pa māju, arvien atrazdama, ko piekopt un padarīt.

Kad viņa citudien atkal uzmeta acis rakstniekam, viņš — un to skaidri varēja redzēt — bija vēl vairāk palīdis zem galda, sarāvies mazāks un dziļāk ievilcies kastē. Tikai galva un labā

roka ar lodzīmuli atradās uz galda malas. Bažīga priekšnojauta pārņēma sievu, un viņa, pārvarējusi respektu pret rakstnieku un viņa darbu, vaicāja: — Vai tev tā ir ērti? Varbūt apsēdīsies pie mazāka galdiņa?

— Ne jau galds ir no svara, — rakstnieks atteica, — bet gan pozīcija, no kādas raugāmies.

— Nu, bet ja tu nošļūksi vēl zemāk, tu būsi kastē. Kāda tad būs tava pozīcija?

Uz to rakstnieks nervozi atbildēja: — Visi lēnām lien savās kastītēs, lai mazāk redzētu no tā, kas patiesībā notiek, vai arī gremdējas pagātnē, kad viss vēl bija jauns, svaigs un daudzsološs, kad viss vēl bija priekšā. Arī cietumnieks ieslodzījumā atceras laiku, kad staigāja brīvībā, un domās meklē liktenīgo kļūdu, to pirmsākumu, kas viņu noveda pie nozieguma. Kur ir mūsu liktenīgā kļūda? Kāds mūsu noziegums!

Pēdējos vārdus rakstnieks jau izkliedza. Sieva pārbijās un izskrēja no istabas. Viņa nemaz nebija gribējusi rakstnieku pārkaitināt. Ko tagad lai dara?

Nākošajā dienā viņa atrada, ka rakstnieks ir pilnīgi paslēpies kastē zem galda. Uz pirkstgaliem viņa lēni zagās pie kastes; ieskatījusies iekšā, viņa redzēja, ka rakstnieks strādā. Viņa roka veikli tecēja pa papīra lapu, atstādama aiz sevis sīku burtu rindu.

Pacēlis galvu, rakstnieks teica: — Labi, ka atnāci, es jau gribēju saukt.

— Jā, vai tev ko vajag? — balsij aizraujoties, sieva padevīgi iejautājās.

Rakstnieks pār kastes malu sniedza aprakstītas papīra lapas. — Nosūti uz redakciju, — viņš lika.

Sieva saminstinājās: — Varbūt man iepriekš izlasīt?

— Nav vajadzīgs, — viņš nepacietīgi izmeta un, noliecis galvu, turpināja rakstīt.

Radusi paklausīt, sieva darīja, kā vēlēts, un, pirmo reizi rakstnieka darbu neizlasījusi, sarūgtināta brauca uz pastu.

Drīz pienāca vēstule. Rakstnieks to atplēsa, ātri pārlasīja un pārsvieda kastes malai.

— Zini, te tomēr ir pavēsi, — viņš teica.

— Es atnesīšu vēl kādu segu.

— Nē, paņem kasti un uzcel uz krāsnsaugšas!

— Jā, bet ... es laikam nevarēšu aizsniegt.

— Piebīdi galdu un pakāpies, — rakstnieks jau kļuva neiecietīgs.

Sieva darīja, kā likts. Tad saudzīgi stiepa kasti. Viņai likās, ka kaste būs ļoti smaga, diez vai viņa spēs to kustināt, tomēr izrādījās, ka rakstnieks nemaz tik daudz nesver. Pakāpusies uz

krēsla, viņa uzrāpās uz galda un cēla kasti uz krāsns.

— Vai tā būs labi? — viņa aizelsusies vaicāja.

Rakstnieks paglūnēja pār kastes malu un teica:

— Pabīdi tālāk no malas, ka nenokrītu. Tagad labi. Un vairāk netraucē.

— Bet kā tad tu . ..

— Ja man ko vajadzēs, es pasaukšu. Tagad kāp zemē! Un aizvāc galdu! Citādi tu rāpsies augšā un lūrēsi.

Tas skanēja tik aizvainojoši, ka sieva gandrīz apraudājās. Nekad un neko viņa nebija darījusi pret rakstnieka gribu. Un nedarīs arī tagad. Vienmēr viņas karstākā vēlēšanās bija, lai rakstniekam ir labi. Kāpēc viņš tā? īsi iešņukstējusies, viņa aizstūma galdu vietā un ieraudzīja uz grīdas nosviesto vēstuli. Viņa to pacēla un izlasīja. Redaktors izsaka sajūsmu, ka jaunais darbs uzrakstīts no neparasta redzes leņķa, tajā redzama apbrīnojama iedziļināšanās cilvēka būtībā saistībā ar vispārcilvēciskām problēmām. Redaktors apliecina savu cieņu rakstniekam, novēl tā turpināt un gaida jaunus darbus.

Sieva palūkojās uz krāsnsaugšu, no kurienes skanēja klusa čabināšanās pa papīriem. Viņa izgāja ārā, nokāpa pagrabā — kartupeļu kādam laikam pietiks; ieskatījās nojumē — malka bija pie beigām. Pirms dažām dienām viņi bija runājuši, ka malku vajadzēs gādāt. Uz rakstnieku jau tagad nebija ko cerēt. Cik ilgi viņš uzturēsies kastē uz krāsns, nevarēja zināt, pirmīt aizmirsās pajautāt. Tad nu nav ko kavēties. Juzdamās atbildīga par māju, par rakstnieku un pati par savu likteni, sieva sēdās limuzīnā un brauca uz mežniecību. Tur, uzzinājuši, ka pazīstamais rakstnieks ziemu pavada savā lauku mājā un raksta jaunu grāmatu, tūdaļ apsolīja malku piegādāt. Jā, jau sazāģētu, lai pašam . . . Nu, protams, par to būs drusku jāpiemaksā, toties . . . Sieva bija bezgala pateicīga.

Atceļā viņa iegriezās veikalā. Pastā nosūtīja bērniem vēstuli, ka uz pilsētu tik drīz vis nebrauks, lai negaida.

Bija mazliet baisi un dīvaini, kad, pie mājas piebraukusi, viņa iedomājās savu vīru, rakstnieku, kastē uz krāsnsaugšas. Agrāk, lai arī neciešams, mazrunīgs un sevī iegrimis, tomēr blakus bija cilvēks, turpetī tagad.. . mājā valdīja klusums kā tukšā baznīcā. Ik solis atbalsojās sienās, un pašas sirdspuksti likās piedauzīgi skaļi un nepiedienīgi.

Viņa klusi pārāva kājas, uzvilka mīkstas čības un centās kustēties tā, lai nekur nejauši nepieskartos. Pat visniecīgākais troksnītis, likās, skanēja neiedomājami skaļi.

Iegājusi istabā, viņa bažīgi aptaustīja krāsni. Vai nav laiks kurināt? Vēl gan siltums turējās. Nez, kā tur augšā? Ja drīkstētu

pajautāt. Bet rakstnieks bija aizliedzis traucēt. Ar to nu bija jāsamierinās.

Viņa ienesa malku. Centās to nokraut bez mazākā trokšņa. Un ik reizes bažīgi sarāvās, kad kāda pagale piesitās citai. Tomēr rakstnieks nekā neteica, laikam jau bija iegājis sevī. Salikusi malku krāsnī, viņa atvēra aizlaidni un iekuram pielika uguni. Krāsns nedaudz dūmoja. Laika vaina — piemācies un bez vēja. Rakstnieks bija teicis, ka jāatsauc skursteņslauķis, lai iztīra kā skursteni, tā arī krāsni

MARTAS SKULMES zīmējums

un pārējos dūmvadus. Bet nu, kad rakstnieks bija uz krāsns,

to vairs nevarēja darīt.

Viņa pavēra ārdurvis, lai izvēdinātu istabu. Iekšā plūda vēsa, svaiga gaisa strāva, sakustējās aizkari pie loga, no rakstnieka galda nolidoja balta, neaprakstīta lapa. Sieva uzmanīgi izgāja virtuvē un klusi izraudājās. Kad palika vieglāk, vēsā ūdenī noskaloja seju un atgriezās istabā.

Krāsns bija labi iedegusies un vairs nedūmoja. Viņa aizvēra ārdurvis, apsēdās atzveltnes krēslā un ieklausījās. Sadzirdēt varēja tikai uguns rūkšanu krāsnī. Nez, vai augšā arī to dzird? Vai tā netraucē? Varētu pajautāt, sirds tomēr būtu mierīgāka.

Vēlāk viņa taustīja nokaitušos podiņus un bažījās, vai tik krāsns nav pārkurināta, vai viņam tur, augšā, nekļūst par karstu.

Naktī viņa jutās ļoti vientuļa un pamesta. Durvis uz rakstnieka istabu stāvēja līdz galam vaļā, un viņa klausījās, vai rakstnieks viņu nepasauks, varbūt pa nakti gribēs pārgulēt gultā. Viņa mīļu prātu ik vakaru rakstnieku noceltu lejā un no rīta atkal uzceltu augšā, ja jau viņam tur labāk. Bet rakstnieks viņu nesauca. Pat visniecīgāko nopūtu nevarēja saklausīt. Lai gan agrāk bija gulējis diezgan nemierīgi, miegā kunkstējis un grozījies. Ak dies, ja nu viņš tur, augšā, ir . .. Kas tad notiks! Sieva juta, ka pakausi it kā saspiež vēsām knaiblēm. Viņa piecēlās sēdus, aizturēja elpu un klausījās. Tikai pašas sirds joņoja krūtīs.

Viņa izkāpa no gultas un kailām kājām, nejuzdama vēso grīdu, taustījās uz rakstnieka istabas pusi. Logu aizkari bija aizvilkti ciet, saskatīt nekā nevarēja. Viņa sarāvās no skaļa, griezīga trokšņa, elpa aizcirtās, un viņa tikko nenogāzās uz grīdas. Tiklīdz viņa mazliet sakustējās, troksnis atkārtojās, un tad viņa saprata, ka čīkst vaļējais grīdas dēlis. Tas čīkstēja jau toreiz, kad viņi šo māju nopirka. Rakstnieks vairākkārt solīja dēli pienaglot, bet vienmēr aizmirsa. Un pamazām viņi pierada, iemanījās uz vaļējā dēļa nekāpt, līdz beidzot čīkstoņa nemaz tik briesmīga nelikās. Vienīgi tagad, naktī. Laikam nervi pārāk uzvilkti.

Aiztaustījusies līdz durvīm, sieva pieplaka stenderei. Ieklausījās. Ko vēstīja šis pilnīgais klusums? Vai tajā ir cerība, ka reiz tas beigsies? Ka būs vēl kā agrāk? Sirds nodrebēja neskaidrās nojausmās. Jau galīgā bezcerībā viņa paspēra soli uz priekšu. Vai tur kaut kas ... Viņa atkal saspringa. Laikam tikai izklausījās. Nē, uz krāsns patiesi kaut kas klusi čabinājās. Spējš prieka vilnis ielija krūtīs un asaras saskrēja acīs. Rakstnieks, viņas vīrs, tur nu viņš bija! Un vai no krāsnsaugšas nespīdēja blāvs gaismas stariņš, izlauzies no šauras spraugas? Un tad viņa saprata: rakstnieks strādā. Arī agrāk tā reizēm bija gadījies, tad, kad darbs

iedvesmoja, kad viņš bija aizrāvies un viņu bija pārņēmis traks rakstīšanas dullums. Citādi viņa to nevarēja nosaukt. Bet tas bija labs dullums. Tādās reizēs radās rakstnieka labākās grāmatas, kuras arī viņa lasīja ar prieku. Pēdējos gados kaut kas tāds vairs nebija noticis. Rakstnieks bija kaut ko zaudējis. Vai viņš tagad bija to atguvis?

Sieva pielavījās pie krāsns. Liels neizteikts maigums un cerības plēsa pušu krūtis: viņa piespiedās siltajam krāsns sānam un glāstīja to. Varbūt tagad rakstnieks uzrakstīs sava mūža nozīmīgāko darbu. Nevar būt, ka par velti viņš tā mokās.

Ilgi viņa stāvēja, pie krāsns piekļāvusies, domādama par rakstnieka dīvaino likteni un to, cik pati maz spējusi viņa labā darīt. Jā, ar praktiskām rūpēm viņa rakstnieku nespieda daudz noņemties, tikai atsevišķās reizēs, kad bija vajadzīgs vīrieša spēks, galva un sakāmais. Ar pārējo viņa pati tika galā. Lai gan dažreiz sirdī sakrājās arī rūgtums. Kad likās, kas tādam rakstniekam nekait, darbs ar lodzīmuli vai rakstāmmašīnu kaulus nelauž, sēdi siltumā un saceri. Ja kaut ko nezini, paprasi vai palasi, ko citi jau uzrakstījuši. Kurpretī viņai … to tikai sieviete saprot, kas pati par visu rūpējusies, bērnus izaudzinājusi, vīru lutinājusi. Un tomēr — tikai tagad viņa sāka apjēgt —, vai to var salīdzināt ar rakstnieka bezmiega naktīm, pārpūlētām smadzenēm? Un nav neviena, kas rakstniekam šādā brīdī stāvētu līdzās un spētu palīdzēt. Viņš ir viens bezgalīgās pasaules priekšā, un viņam ir jāvar pastāvēt vai arī krist. Un nav nekādas nozīmes, vai viņa te nomodā stāv un domā par viņu vai guļ aizmigusi savā vientulīgajā gultā. Bija žēl rakstnieka un žēl sevis.

Vēsums, kas staigāja pa grīdu, saldēja kājas, līda zem garā naktskrekla gar kailajiem stilbiem uz augšu. Viņa nodrebinājās, vēlreiz paskatījās uz gaismas staru, kas spraucās ārā no kādas spraugas kastē, un nekas cits viņai neatlika kā klusi lavīties atpakaļ uz atdzisušo gultu. Atkal viņa uzkāpa uz čīkstošā dēļa, bet šoreiz vairs nenobijās, tāds sīkums kā čīkstošs grīdas dēlis rakstnieku, kurš strādā, nespēj uztraukt.

Turpmāk galvenais, par ko sieva rūpējās, bija krāsns, lai tā vienmēr būtu silta. Un tāda tā bija. Mežniecības ļaudis vārdu turēja, malku atveda, un tā bija laba. Viņa iemācījās klusi un aši iekurināt krāsni, izgrābt pelnus, atvērt un aizvērt šīberi. Kad tas bija padarīts, viņa sēdēja atzveltnes krēslā, adīja un klausījās, kā augšā uz krāsns palaikam čab. Viņa gribēja būt rakstnieka tuvumā tad, kad viņš pabeigs. Tomēr dienas gāja, nekas nemainījās, un tad sieva sāka domāt. Arī agrāk pagāja ilgi mēneši, iekams rakstnieks pabeidza iesākto romānu. Vienreiz viņš strādāja laikam turpat divi gadi bez pārtraukuma. Ak dies, ja

nu vēl visu nākamo ziemu te jāpavada! Vasarā nekas. Un viņa sāka rēķināt, cik ilgi līdz pavasarim. Nebija nemaz tik daudz.

Dažreiz viņa ieslēdzās virtuvē un tur klusi klausījās radio. Nekas pārmērīgi briesmīgs nebija noticis, vēl varēja cerēt. Lai gan daži ziņojumi par saspīlējumu pasaulē izklausījās it draudīgi.

Pienāca dienas, kad debesis kļuva dzidras, zilas un caurspīdīgas. Sieva arvien biežāk uzturējās ārā un lūkojās tālumā, it kā kaut ko gaidītu, lai gan skaidri zināja, ka neviens šurp nenāks un nebrauks.

Kādu nakti viņa pamodās no dīvainām skaņām, uztrūkās no stieptas, garas nopūtas, un pirmā doma bija, vai tik ar rakstnieku kaut kas nav noticis! Tomēr nē, smagā, sanošā nopūta nāca no āra, tā sākās kaut kur tālu upes augštecē, atbalsojās apkārtējos pakalnos un vēlās šurp, ieskanējās skaļāk, pieklusa un atkal pieauga spēkā, itin kā neredzama roka mēģinātu noskaņot milzīgu stīgu orķestri. Tur plaisādams dziedāja ledus, upē laikam mainījās ūdens līmenis, un tas nozīmēja, ka tuvojas pavasaris.

Tonakt sieva ilgi klausījās ledus nopūtās un jutās vientulīgāka nekā jebkad. Nez, vai arī rakstnieks kaut ko dzirdēja? Kādreiz viņi naktī bija stāvējuši ārā un klausījušies ledus dziedāšanā. Bet tas bija sen.

Ziema bija bijusi dziļa un barga, bet pavasaris pienāca strauji, upē mutuļodams un griezdamies izgāja ledus, atlidoja strazdi. Kādu dienu sieva atrāva vaļā durvis un logus, lai aumaļainie pavasara vēji izvēdī māju; par spīti staigāja, papēžus klaudzinādama, pie sevis dungodama, palaikam pamezdama skatienu uz krāsnsaugšu, bet nekas nenotika. Varbūt rakstnieks bija aizmidzis? Tad viņa ieslēdza radio, lai dzied un spēlē pilnā skaļumā. Kad arī tad rakstnieks nelika sevi manīt, sievu pārņēma nelabas nojautas. Jau sen viņam vajadzēja kliegt, lai apklusina to bļauri.

Viņa piestūma galdu pie krāsns, pielika krēslu un tusās augšā. Viņa viegli ar nagu paskrāpēja kastes sānus. Rakstnieks klusēja. Tad viņa pavilka kasti tuvāk un nocēla lejā. Sirdij iedreboties, viņa kasti atvēra. Tā bija pilna ar aprakstītām papīra lapām, saliktām glītās, akurātās kaudzītēs. Viņa tās cēla laukā un redzēja, ka rokraksts bija kļuvis aizvien sīkāks, smalkāks un nesalasāmāks, burtiņi kļuvuši aizvien mazāki, līdz beigās varēja saskatīt tikai tievu, zilganu svītru, kas, lapu šķērsodama, arī kļuva aizvien smalkāka, līdz aprāvās pavisam. Bet pats rakstnieks? Jā, tur stūrītī viņš gulēja, sīks, sažuvis un pārvērties par mūmiju.

ATMIŅAS PAR NĀVES SALU

vai smiekli snigtu, bezspēks uzmostos ar dzeloņstiepulēm: trīs,

četras, piecas vai arī nez cik stundu būsi debesīs līdz vecam mēnesim, līdz baltiem griežiem

HERMANIS MARĢERS MAJEVSKIS

par nāvi aizmirsis: tās taču trīsas, no pīlādžkoka zagtās — vidū ziediem, ogām un sutu dunējienam: četras, piecas vai arī nez cik stundu nāve jāaizmirst

bet, pirms tu atminēsies — izžulgusī taka jau pavērsies, jau blīva atkāpsies un ies pār gundegām, pār sveķenēm, un ies mums cieši līdzās, vakarsaulē iekšā

kur stundas gaida jau: trīs, četras, piecas — kur gaida stundas, spītīgās un klusumpilnās zem tava skatiena: tik stings, tik pamests, lūk — zem dzeloņstiepulēm. Vai dzirdi, atdarījās

un sniga smiekli. Bezspēks pamodās
tik meitenīgiem matiem, gurniem, rokām —
viņš skārās tev. Viņš gurdi
k|āvās klāt un, žēli guldzot, aplipa ar smiekliem
1983

ŠOPĒNA MOTĪVS

Noktirne Re-bemol mažorā, op. 27, Nr. 2

Jau ticamības melnā aizvējā
deg daži taustiņi zem bēgošajām gālēm: drīz
pirmie krokusi pa kailo zemi skries. Jau
vakars atlido pie mīta
skanīgajām kāpnēm — —
Līdz neziņai un putniem vienāds attālums.
No pleciem ziema noskalota nostu.
Tik pēkšņi viens — tik pēkšņā
pustumsā uz mēnesgaismas slāpēm atkal atskatoties:
tur, padebešos, mūsu mīti skrien.
Un pāri galvām lēni laikmets izkvēl: neviens vairs neticēs.
Pat kāpnes aprimsies
un tikai skūpstu mēnesgaismā meklēs — — -
1985

SENPRŪŠU KAPULAUKOS

«Viņiem likās, ka nekur vairs neatradis patvēruma . . .» Pēteris Dīsburģietis «Prūsijas zemes hronika»

vēl vārds
baidījos. Tik baismīgs šurpu nāciens:
jau nosarmoja sirds. Un klintī
gāja vējš. Tā
vēsā skaidrība: šeit
tu vairs tikai nācējs,
kas paša stīgām bīstas noticēt
lai klajums promlido. Lai izkūstošā elpā

zem sava spārna Herkus — vienum viens. Vēl vārda bīstamies. Un rokās aizlienētās

vēl it kā svece garodama dziest

ŪSIŅŠ, ATNĀCĒJS

Tumsiņāi Dievs atjāja,

Kur liks Dieva kumeliņu?

(LTD, 1785, 10. sēj.)

jau veldrē pusnakts sakritusi gurst

un izkapts atkodusies naktslāšu nu klusē

pār laukiem migla sīc un apsedz mūs

un vārpas melplaukās dzird mākoņstarpās lūstam

gar ceļmalām plūst atraidītais laiks uz atvilgušās zāles kaila šalka raisās bet skaidu jumtos valgais tumsas tvaiks sev aplipušās zvīņas plēš un projām kaisa

līdz tuvā blāzma tūdaļ aprausies

līdz spīgulīšu plaiksna izšķilsies tās vietā

vēl pusnakts veldrē brīnumputns ies

un dziļi plakstos nosvelps dzesnas līkste cietā

un vējpūtis vēl vārdā nenosaukts pie lieveņa ņems klaigāt ilgi grūši:

— Tev, rudzupuķe,

acis vaļā plaukst, —

Tev zirga elpa apgūlās

uz krūtīm! — — —

1984

* * *

Kad kūpošs zars sniedz rudens miklos griestus, — vien lietus kavējas, pirms pārnākam.

Mūs redzēs ceļmalās, no celma grieztus, mūs pašu sirdīs redzēs pārnākam.

Steidz spogulis ar klusciešanu kopā pār laiskiem vaibstiem dzidru zeltu klāt.

Nāk laiks. Jau tuvu. Upuri drīz nokāps, tāpat kā senāk, akās svētajās —

Bet plaksti smeldz, kad nirstam zvaigznēm klātāk pa dvēseļtakām elpā gaistošā —

Teic, kurpu ceļš, kas apsolīts tai stāstā, kur rudens griesti, zemu plaiksnot, blāv?

Jo šogad atvasara — nenobiedēs.

Tā smieklos tvan, jo — tikai bērni mēs.

Jā, skumjie bērni — līdzās svelmes sliedēm, ko it nekad no murgiem neizdzēst!

1987

SIRDSPUKSTI TĀLUMA

Jel atskaties, kā iesmeldz pagurums un balto ūdensmirgu vakars noplūc.

Un, sviedros lāsodami, pleci gumst, kad zāles stiebri stāsta Tavu skropstu.

Jel atskaties, kā pļavas sasaucas un saldā sula traucas zaros augšup!

Kā nodreb roka, čukstos aizlauztā!
Jau pierē, soļiem dārdot, bezspēks ausmo —
Vēl galā jānokļūst. Kaut ceļagaisma gaist.
Plīv skropsta, lēni aizlidojot tumsā
pār pirmo zāli. Stiegrais, valgais gaiss
drīz elpu žņaugs. Un klusāk, aizvien klusāk —
pret akmeņšķembām trieks, lai pieceļos . . .
Lai atspīdētu spīts — tik aklā, maigā, —
lai īsu brīdi dvaša iesveltos
turp, kur vēl baltā ūdensmirga staigā
virs paguruma, kas kā dūksna vāts, kā saviebtajā mutē slāpstošs karstums — zem soļiem dārd. Zem īsiem
soļiem dārd.
Un aizmugurē nomirušie satrūd — — —

1986

VALDA MELGALVE

KONTROLIERIS

STĀSTS

Viktors sēdēja vilciena Sloka—Saulkrasti pēdējā vagona priekšējā solā un grauza nagus. Patiesībā nevis nagus, bet ienadžus. No nagu graušanas māte bija atradinājusi viņu jau bērnībā, smērējot uz pirksteļiem sinepes.

Vagons bija pustukšs, lai gan saulīte sildīja aprija beigām gluži neparasti. Viktors skatījās piepilsētas vilcienu kustības shēmā, kas bija piestiprināta pie zaļās plastikāta sienas tieši viņam pretim. Viņš nedomāja nedz par vilcieniem, nedz par savu ceļamērķi, nedz pagātni, nedz nākotni, nedz par darbu, nedz atpūtu, nedz par desiņām ar alu, nedz par sievietēm. Nedz par grāmatām, nedz par cilvēka dabu, nedz par ūdeņiem, nedz ugunskuriem naktīs. Viņš izklaidīgi grauza ienadžus, lūkojās vilcienu kustības shēmā un visu laiku juta, ka nav paspējis nopirkt biļeti.

Kad nez kāda impulsa ietekmē Viktors pagrieza galvu atpakaļ, viņš ieraudzīja, ka vagonā ienācis kontrolieris. Ļoti lēni tas virzījās uz Viktora pusi. Knaiblīšu čikstoņa sākumā bija drīzāk nojaušama nekā dzirdama. Šīs skaņas, kas atkārtojās ar nevienādiem starplaikiem, atsauca Viktora atmiņā kaut ko senpagājušu un sennebūtisku.

Reiz Viktors bija sēdējis tādā pašā vilcienā un braucis uz Jūrmalu. Toreiz vagons bija pilnāks. Un nāca kontrolieris ar cepuri galvā, uz cepures bija spoža nozīmīte — sakrustoti āmurīši. Arī pogas pie melnā formas tērpa žaketes bija spožas, spožas. Tāpat kā knaiblītes, kas skanēja «čik! čik! čik!». Viktors pēkšņi zināja: «Kad es būšu liels, es būšu kontrolieris.» Es iešu cauri visiem vagoniem ar formas cepuri galvā, man rokās būs «čik! čik!» knaiblītes, visi sēdēs un sniegs man pretī biļetes, un visus, kas gribēs aizmukt, es noķeršu, es dzīšos tiem pakaļ cauri vagoniem. Viktors redzēja, kā viņš nolec vienam «zaķim» pakaļ uz perona, kā dzenas viņam pa pēdām, lai kā mūkošais censtos izlīkumot pa mazajām ieliņām, lai kā tas lektu pāri sētām svešos dārzos, kur skraida nikni suņi un resni onkuļi apakšbiksēs lamājas kā traki, kad viņus iztraucē no salda miega šūpuļkrēslos: lai kā spiedz tantes ar kapļiem rokās, un bērni skrien viņiem abiem aiz muguras, bļaudami no sajūsmas, un tad beidzot Viktors noķer «zaķi» un ved uz staciju, stingri aiz elkoņa saņēmis.

Sennebūtiski. Pie velna, pie velna, pie velna. Nekad dzīvē Viktors nebija darījis to, ko viņam pašam gribētos. Nekad. Ja

neskaita tādus sīkumus kā kafijas tasītes izdzeršanu no rītiem. Viktors vienmēr bija pakļāvies kādam vai, drīzāk, kaut kam. Tagad viņš to saskatīja ļoti skaidri. Nē, pakļauties nav grūti, ir saldi pakļauties un teikt sev, ka tā ir. tava slepenā sūtība, ko neviens cits nespēj novērtēt. Pakļauties. Pabeigt vidusskolu, iestāties augstskolā, darboties studentu zinātniskajā biedrībā, pēc tam kļūt par aspirantu, vienlaicīgi pasniegt stundas, apprecēties, kļūt par tēvu, iegūt kandidāta grādu, ļaut sievai aiziet ar visu bērnu, paņemot līdzi arī visus traukus un gandrīz visas grāmatas, neskriet nevienam pakaļ pa līkumotām ieliņām, kur sētām pāri līkst ābeļu, plūmju un ķiršu zari, bet pelēcīgajās sausajās smiltīs nepaliek pat tavu pēdu nospiedumi.

Ko tad Viktors īsti gribēja? Patlaban Viktors gribēja izvilkt maku un sagatavot soda naudu, ko viņš varēja atļauties, nesajūtot robu savā ikmēneša budžetā. Bet vairāk par visu viņš gribēja skriet cauri vagoniem un tad nākamajā stacijā nolēkt uz perona, skriet, skriet, skriet.

Ko viņš bija gribējis agrāk? Neko negribēt. Ja jau reiz tas vienīgais, ko viņš bija iekārojis pirmajā nepamatotajā bērnības impulsā, nebija viņam lemts. Bija smieklīgi gribēt kļūt par kontrolieri. Pēc astotās klases Viktors jau saprata, ka cīnīties ar vecākiem par to, lai kļūtu par kontrolieri, ir smieklīgi. Viktors bija pārāk spējīgs. Un sen jau bija aizmirsis spēcīgo, bet mirklīgo sapni. Ļoti iespējams, ka viņam toreiz pat būtu ļāvuši pamēģināt.

Nu bet tagad? Skrien, vecais, skrien! Ļauj, lai uz tevi rej suņi visās sētās, lai onkuļi trūkstas augšā no šūpuļkrēsliem un tantes ar zemainām rokām atbrauka matus no sasvīdušām pierēm, ļauj, lai tevi noķer un ved uz staciju aizelsies un lepni smaidošs kontrolieris. Lai tā notiek!

Viktors izvilka no žaketes kabatas rūtainu mutautiņu, noņēma brilles, notīrīja tās. Tad jau arī kontrolieris bija klāt un vilciens tuvojās stacijai.

«Ak tu vecais mērglis, ak tu nejēga, ak tu iznīkstošais brontozaurs!» Viktors noteica patīkamā, skaidrā un labi nostādītā balsī. Kontrolieris, protams, attiecināja šos vārdus uz sevi. Kontrolierim bija sarkani, ļumīgi vaigi un zilas, izvalbītas acis. Tās izvalbījās vēl vairāk, redzot, ka biļetes vietā Viktors ir pastiepis viņam desmitnieku.

«Man trūkst vārdu!» sašutis teica kontrolieris.

«Man arī,» teica Viktors kā atvainodamies. Kontrolieris sastinga. Pēkšņi Viktors metās laukā pa durvīm.

Stacija nebija īstā. Jā, protams, Zasulauks. Bet šauru ieliņu netrūka arī te.

«Negribēji? Soda naudu negribēji? Tad darīsim tā, kā ES

gribu!» murmināja Viktors, skriedams pa sasilušo, bezkrāsaino asfaltu. Baloži cēlās spārnos un lidoja uz visām pusēm.

Kontrolieris bija pienākuma cilvēks. Viņš metās Viktoram pa pēdām. Smagnējs, saniknots, aizelsies, aizvien niknāks un sarkanāks kļūdams. Ļoti sen kontrolierim nebija gadījies nekas tamlīdzīgs. «Velns lai viņu parauj, to idiotu. Noķeršu, tad tik viņš redzēs! Šitāds cūka! Un vēl ar brillī-tēm!»

Viktors skrēja viegli un atsperīgi, ar baudu vilkdams plaušās gaisu, cik dziļi vien spēja. Nogriezās pirmajā šķērsieliņā, tad vēl vienā. Palūkojās atpakaļ. Kontroliera nebija. Aiz žogiem spēlējās bērni, suņi snauda suņubūdās, kādā dārzā vecītis dedzināja sausus zarus un zāli. Dīvaini. Ko tagad darīt? Viktoram kļuva žēl kontroliera. Sevis viņam beidzot vairs nebija žēl.

«Kataloņi? Kas par vīriem?
Vai nav spāņi?
— Tīrie māņi,
Tos jau sauc par dienvidnieku īriem:
Pašiem savas domas, sava valoda,
ED
co
co
O
Q.
hh
hji
r w
— <3
Tikai sveša durvju paloda.
— Ko tad grib tāds katalonis?
— Grib, lai sagrūst karāļtronis,
Grib, Lai valensieši, barseloņi

4 **Saucas brīvi kataloņi,» — divdesmitajos gados rakstīja J. Sud-rabkalns. Nudien, ko gan mēs zinām 'jpar katalāņu (kā pareizi vajadzētu ti&ndliterēt) tautu, kuras etnoģenēzē piedalījušies ķelti, romieši, alani, vest-goti, franki un kas izsenis apdzīvo Spānijas vēsturiskos novadus — Kata-loniju, Aragonu un Valensiju ar Bar-selonu centrā, Baleāru salas un Mal--forku, daļēji arī Sardīniju, Andoru un Dieiividfranciju? Ko mēs zinām par romāņu valodu grupai piederošo katalāņu valodu, kurā runā ap astoņi miljoni Cilvēku un kas samērā jūtami atšķiras no kaimiņos esošajām spāņu un franču valodām? Un, visbeidzot, par šīs tautas kultūru, kurā kopš 12. gadsimta pastāv rakstītā literatūra?**

Sī publikācija nespēs dot atbildi uz visiem jautājumiem,

drīzāk tas ir pirmais mēģinājums nedaudz iepazīstināt ar XX gadsimta ievērojamākā katalāņu rakstnieka (prozaiķa, dzejnieka, dramaturga) Salvˆdora Espriu-i-Kas-reljo (1913—1985) daiļradi. Nepārspīlējot var teikt, ka tā viņam bija vienīgais iespējamais cilvēciskās esmes veids, īpaši tāpēc, ka S. Espriu dzīvoja un rākstīja Franko režīma gados, kad ne vien rakstīt, bet pat runāt katalānis-ki Spānijā bija aizliegts.. Tālab nacionālās pašizcīņas un pašapliecināšanās ideja S. Espriu daiļradē ir pati galvenā, kas caurvij kā viņa dzejas, tā prozas («Doktors Rips» 1931, «Laija» 1932, «Gleznas» 1934, ««Letīcija» un cita proza» 1937, «Mācekļa gadi» 1952 u.c.) sacerējumus.

Sajā publikācijā ietvertie stāsfi ņemti no S. Espriu grāmatas «Ariadne groteskā labirintā» (1935), kuru rakstnieks izdeva divdesmit astoņu gadu vecumā. Groteska S. Espriu daiļradē tiek pielīdzināta nacionālās dzīves izpētes veidam, tā Viņam ir savdabīgs sociālās īstenības māksliniecisks ekvivalents. S. Espriu stāstos priekšplānā ir nevis sižetiska darbība vai psiholoģisks tēlojums, bet gan varoņi — idejas, kuros iemiesoti visdažādākie nacionālie netikumi vai, runājot Unamuno vārdiem, «Spānijas nacionālais marasms». Taču vienlaikus tajos neapšaubāmi jūtama S. Espriu mīlestība pret savu dzimto Kataloniju, sāpes par katalāņu valodu, tautu un kultūru, viņa dzimtenes grūto un traģisko likteni. Kopš 1977. gada, kad atkal atjaunota Katātonijas autonomija, šīs mums pagaidām vēl pasvešās tautas kultūrā vērojama patiesa renesanse, un S. Espriu daiļrade katalāņu kultūras konsolidācijā' ieņem redzamu un vadošu vietu.

TULKOTĀJS

Par ortodoksiju

Mēs visi kopš bērna kājas turam godā trīs harmoniskā līdzsvarā pastāvošas aksiomas vai vismaz pagaidām atzīstam tās par spēkā esošām: «Mūsu izcelsmes likumīgums no tēva puses, paldies dievam, nav pierādāms», «Lauva ir zvēru karalis, meža valdnieks» un «Nav nekā jauna zem saules». Bet reiz, kādu dienu, Zoāns Vulgārs pajautāja: «Vai tiešām nav nekā, gluži nekā jauna zem saules?» Sie vārdi, kas tika pausti ar Zoānam raksturīgo nedrošības sajūtu balsi, nonāca Ekolampadi Miravitljesa ausīs. «Viss, itin viss ir vecs,» Ekolampadi ar savu tiesu pazemības viņam apliecināja. «Viss vecs? — kaut kā šaubīgi pārjautāja Zoāns Vulgārs. — Hm . . . Izklausās samērā neticami,» Un pasmaidīja. «Nudien, tev kaut kas aiz ādas, es taču tevi, mīlīt, pazīstu, klāsti nu!» — Ekolampadi Miravitljess uzstāja. «Kam — man, vai? — Zoāns Vulgārs satrūkās. — Cik es zinu — ne. Vienīgi . . .» «Ahā,

skaidrs, tu esi ģēnijs! — Eko-lampadi Miravitljess jūsmīgi izsaucās. — Žoāns Vulgārs nule kā izdarījis atklājumu, ka ne viss ir vecs zem saules.» Un ņēmās sludināt jauno evaņģēliju savai sievai un draugiem. «Jā? — atsaucās Ventura, viņa uzticīgā sieva. — Es priecājos, gauži priecājos,» Un turpināja savu ierasto mājas soli. Draugi pret jauno vēsti izturējās citādāk. «Tas jūsu paziņa, — autoritatīvi paziņoja Efrems Pedagogs, — kā šķie-tas, ir izcila prāta vīrs. No tiesas priecāšos ar viņu iepazīties.» «Zoāns Vulgārs, tas pats . . . Efrems Pedagogs,» Ekolampadi Miravitljess stādīja viņus vienu otram priekšā. «Panāciet tuvāk, jaunais cilvēk. Jums ir nevainojami vulgārs domāšanas veids, jūs tālu tiksit, es ņemu jūs savā aiz-bildībā.» Un Efrems tēvišķi paplikšķināja Zoānam uz pleca. «Jūs apgalvojat, ka ne viss ir vecs zem saules? Tas ir aktuāli, totalitārā garā.» «Ak nē, senjor, es to neapgalvoju, — bikli atrunājās Zoāns Vulgārs. — Es neapgalvoju, bet jautāju. Es, ja gribat, šaubos. Tas ir pavisam kas cits. Es vienīgi šaubos, senjor, šaubos.» «Blēņas! — Ekolampadi Miravitljess ņēmās protestēt. — Neklausieties viņā, Efrem. Viņš nevis apšaubīja, bet gan apgalvoja savu ideju. Un es pirmais par to uzzināju, jo esmu pats pirmais ortodokss starp mums. Vai ne, Ventura?» «Neatminos,—atteica dzīvesbiedre. — Es visu augu dienu noņēmos ar veļu.» «Visviens, — secināja Efrems Pedagogs. —Es jūs turu pārāku par pūli, jaunais cilvēk, un kopš šī brīža ņemu jūs savā aizbildībā.» «Paldies,» goddevīgi bilda Zoāns Vulgārs.

Un viņa evaņģēlijs devās uzvaras gājienā pa pasauli, līdz kamēr Zoāna Vulgāra slava beigu beigās viņa aizgādni Ef-remu padarīja nemierīgu. «Nūjā, — Pedagogs stingri noteica. — Zoāns Vulgārs apgalvo vai vienkārši uzdod jautājumu? Tas ir gaužām svarīgi, laiks šai lietā tikt pie skaidrības.» Un viņš uzskrlvēja traktātu divdesmit divos sējumos ar nosaukumu: *De universale ordinē vel Nihil novum sub so/e.'* «Efrems apskauž Zoānu Vulgāru, — Ekolampadi Miravitljess metās uzbrukumā. — Kā viņam nav kauna teikt, ka Zoāns Vulgārs vienkārši uzdod jautājumu! Kādas blēņas! Zoāns Vulgārs apgalvo.» «Tev tā šķiet?» — bikli apvaicājās pats domātājs. «Klusē jel! Ko tu no visa tā sajēdz? — Ekolampadi viņam uzkliedza. — Vai tad es nebiju pirmais, kurš dzirdēja tavu apgalvojumu, vai tad es galu galā neesmu ortodokss?» «Jā, bet ...» — Zoāns Vulgārs neatstājās. «Beidz! Gan es pratīšu aizstāvēt tavu mācību! ...» — skolotājs pārtrauca skolnieku. Un uzrakstīja apjomīgu traktātu: *De orthodoxia seu de fide Joannis Vulgaris dispu-tatio.*[2] «Efrems Pedagogs apskauž Zoānu Vulgāru! — visi sauca. — Lai izspriež Viuviuvesku.» Un tika sarīkota visīstākā tiesas prāva. Senjora Viuviuvesku, kura tolaik bija bezgala iegrimusi strīdā par bakaviešu valodas sistematizēšanas problēmām, rūpīgi iepazinās ar lietas materiāliem un pasludināja spriedumu: Pedagogam labāk turēt mēli aiz zobiem. Zoāna Vulgāra slava tapa vēl neapstrīdamāka.

Bet, rau, kāds no Efrema sekotājiem, daiļrunā izslavētais Krizants Baptista Mestress, ņēmās Zoānu Vulgāru saukt pie kārtības. «Labi, mēs šobrīd zinām, ka Zoāns Vulgārs neuzdod jautājumu, bet gan apgalvo, — viņš pieņēma. — Bet mēs līdz šim laikam nezinām, kas ir jauns zem saules, un tas,

senjori, man šķiet pats galvenais.» «Mieru, nestrēbiet karstu, — Ekolampadi Miravitljess vai sviltin aizsvilās. — Kas jauns zem saules? Kas jauns?» Taču atbilde neradās. «Mi-ravitljes, bīstos, ka es tomēr būšu sev uzdevis āķīgu miklu, — Zoāns Vulgārs viņu pasteidzās brīdināt. — Runā, lauva esot meža valdnieks. Meža? Tu tam tici?» «Bet vai jūs, senjor, tam ticat?» — Ekolampadi tūdaļ pat apvaicājās Kri-zantam. «Nekad neesmu par to domājis. Es taču neesmu zoologs,» — Krizants samulsa. «Un jūs vēl prasāt, lai mēs uzskaitītu visu, kas ir jauns zem saules, kamēr pats nespējat izšķirt, vai lauva ir zvēru karalis vai ne!» Tā ortodokss Miravitljess izsmēja savu oponentu. «Viņš nav nekāds meža valdnieks, — sacīja ***missis Verity Experimental,***[3] piebalsodama sarunu biedriem. — Jo: ***ibi non sunt leones***.[4] Es pati esmu tur bijusi.» Zoāns Vulgārs bija aizdomājies līdz šai patiesībai spekulatīvu prātuļojumu ceļā. «Dod man savu svētību,» — palūdza Ekolampadi, nomezdamies ceļos. «Tavai sektantiskajai degsmei ir paradigmātiska iedaba, tā nenāk no pirmavotiem, — izsprieda jaunais dievs Zoāns Vulgārs. — Pagaidām tu to maķenīt apvaldi, man šobrīd nav vaļas ar tevi noņemties. Rau, Tula no Havannas raksta, ka nevarot mani vien sagaidīt un nemitīgi domājot par mani. Mēs neesam tikušies jau veselu gadu. Vai tik viņa mani ar kādu nekrāpj? Ja tā, tad es padarīšu sev galu, jo es viņu tā mīlu, tā mīlu,» — raudāja Zoāns Vulgārs. «Tev viss atļauts, — Ekolampadi pūlējās viņu nomierināt. — Tu taču neesi parasts mirstīgais. Tev pakļaujas dabas likumi, un tu tos vari gan pārkāpt, gan arī pēc sava ieskata grozīt. Kad ģs apciemoju Tulu pirms diviem mēnešiem un mēs sākām runāt par . . .» «Ciet klusu, — Zoāns Vulgārs viņu pārtrauca.

— Nudien, man novēlās kā akmens no sirds. Jo, godīgi sakot, tas man šķitās savādi, gaužām jo savādi.» Un viņš aizgāja. «Nez kādēļ viņš man neļauj izteikt līdz galam šo trešo neapstrīdamo apgalvojumu, manā gadījuma tas, nudien, varētu būt pats izšķirošākais!» — purināja sevī Ekolampadi Miravitljess, izjuzdams nemieru gluži piedodama gara apsīkuma brīdī. Bet, no otras puses, ticība pat visnesatricināmā-kām teocentriskām doktrīnām — un Miravitljesam, tāpat kā apustulim Pāvilam, piemita tieši šāda stingra un pirmatnēja ticība —, tā ir dāvana, kuru nevar nedz izpelnīties, nedz arī iemantot, un tajā pašā laikā tā ir tik vāra kā visplānākais stikls un tik smalka kā pats smailākais kaķa auss galiņš.

Mirstoša valsts

Valsts, zaudējusi savu dvēseli, ar tukšām rokām sēdēja pie jūras

tajā vietā, kur atradās osta, un tobrīd, kad es tai pienācu klāt, sadrūmusi vēroja nedzīvos ūdeņus. «Drīz ari es būšu tāda pati. Vai tad tu neredzi, ka man nekā vairs nav palicis, nekā, kas no tiesas būtu mans? Un es, tāpat kā šie ūdeņi, kļūšu par bezkaislīgu spoguli,» — viņa izsaucās. «Ko nu, — es attraucu. — Tu es diža un varena valsts.» «Kālab tu tā domā? — izsaucās nabaga vecā valsts, mazliet sarosījusies, jo neviens tā neuzķeras uz drīzas atdzimšanas melīgo solījumu āķa kā nabagas un vecas valstis.

— Kālab tev tā šķiet? — viņa vēlreiz apvaicājās, no jauna krizdama izmisumā. — Tik vien no manis palicis pāri kā šī te pašas ēna, pašas ģindenis. Vai tad tu neredzi, — viņa norādīja uz ostu, — tā senāk bija manas slavas centrs un ceļš. No šejienes izbrauca kuģi iekarot tālas zemes, un virs tiem lepni plandīja mans jūras valdnieces karogs. Bet nu tas ir novecojis un, tāpat kā es, tik tikko velk dvašu. Un, tāpat kā es, slēpj savu vecīgumu aiz rampas izgaismoto epitetu grima. Manai cildenajai valodai vairs nav labskaņas. Nu tajā vairs nerunā, bet gan auro bez kādas sajēgas, ņemot talkā necenzētas lamas un neķītrus mērkaķa žestus. Mana valoda pārtapusi vai nu lauku dialektā, vai arī volapikā[1], kam nav nedz dvēseles, nedz daiļuma, tā pazaudējusi nianses, sastingusi, gluži kā kabalistiskas zīmes, aukstos, pārgudros un pretīgos vārdos. Grāmatas, kas tajā rakstītas, neviens vairs nelasa, un, ja daži arī pūlas to piekopt, tad viņu sacerējumi iznāk rahltiski, bezpersoniski, pelēki, netalantīgi un tukši, un lielākoties kalpo sīkām un savtīgām interesēm. Atsvešinājušies no laika dzīlēs iesakņojušās kultūras tradīcijas, mani dēli zaudējuši interesi par garīgo dzīvi. Sludinot kailu materiālismu, viņi atdarina ārzemju paraugus. Pēdējā laikā es, nogurusi un mirstoša, velku dzīvību uz groteskas maskarādes rēķina, kuru rīko godkārīgi, uz nodevību tieclgi ļaudis, — ak, nožēlojamās pūles! Es esmu viduslaiku parauga anahronisms.» «Nē, tu esi varena valsts, valsts ar dižu nākotni, velns parāvis! — es viņu pārtraucu. — Viduslaika parauga? Bet vai tad tu neapzinies, cik tas šobrīd ir svarīgi? Ko, vai tad tu neesi lasījusi Špen-gleru[2], Berdjajevu[3] (nezinu, vai esmu pareizi transliterējis) un citus dzirdētus aprakstniekus, vairāk vai mazāk pazīstamus; vai tad tu neesi lasījusi godprātīgos penterējumus avīzēs; vai tad tu neesi lasījusi autorus, kuri, ne aci nepamirkšķinot, šodien slavējuši vienu dievu, bet rīt — citu; skeptiķus, kuri gāzuši no troņa vienus un tūdaļ pat paši radījuši mitu par citiem nemaldīgiem praviešiem; super-kritiķus ar universitātes izglītību, apustuļu pēctečus? Nu pienākusi tava stunda, tavas jūras, tavas valodas, tava varenuma, tavas slavas, tava saprāta stunda.» «Tu esi pati saprātīgākā un drosmīgākā valsts pasaulē,» -— iztālēm piebalsoja patriotiskais koris. «Tu esi bagāta un izglītota, — es turpināju. — Bet saki, kā tu dejo?» «Labāk par visām valstīm pasaulē,» — atsaucās koris. «Bet tavas tautas dziesmas?» «Otru tādu pasaulē

vairs nav, la-la-lā,» — dziedāja koris. «Bet tavas labiekārtotās slimnīcas, sabiedriskais miers, tavs urbānistiskais spožums, sirdij tīkamā zemnieku vienkāršība? Tu jau vairs nevari samierināties ar rupjību un dubļiem, nespēj iesēdināt savā limuzīnā uzpli-jlgus ubagus, nespēj vairs neredzēt to, ko tu nemaz nevēlies ieraudzīt. Visam sava robeža, tu esi panākusi savu. Augstāku balvu par saviem pūliņiem tu vairs nevari sev pieprasīt. Tu mirsti? Ak, ja man būtu tava veselība, tavs spars! Vēlies pierādījumus? Nu, vispirmām kārtām šī tava milzu pilsēta — ciems, paraugs anarhijai un pretenciozitā-tei, kurā nav ne smakas no komforta.» «Vislabākā pilsēta pasaulē,» — koris brēca aizvilkdamies. «Tas tiesa. Nedrīkst noliegt, ka citai kādai pilsētai pasaulē būtu tik daudz reižu uzšķērduši vēderu un to pārvērtuši drupās,» — valsts piekrita. «Un visam iepriekš teiktajam piemetiniet vēl Lavīnijas[4] un tās apkaimes iedzīvotāju dzēlīgi aso kritisko noskaņojumu. Ieklausieties viņos,» — es uzstāju. «Vai tad šai trako mājā iespējams maz dzīvot? — apjautājās Efrems Pedagogs. — Ko par mums nodomās korongi no nubas cilts?» «Hélas, Hélas, la bêtise humaine!»[5] —melodiski nodziedāja Pulkre Trompelli. «Mēs esam piektās vai varbūt pat sestās kategorijas valsts pilsoņi, — ar neslēptu gandarījumu pavēstīja Ekolampadi Miravitljess. — Vācieši nesen sarīkoja kolosālu konkursu. Tika ieteikta tēma: «Idiotisma afrikāniskās saknes ļaudīs un tautās». Mēs uzvarējām». «Mēs uzvarējām? Cik tas labi, kāds tas patīkams jaunums! — līksmi iesaucās Aina Koena, ievērojamā dzejniece. — Vai tad jūs nedzirdat, cik uzvaroši pogo lakstīgala? Tur vecajā muižā, kamēr vectētiņš . . . ***klausās lakstīgalas dziesmu liego un tam sapni rādās dateles.***

Klana galvu godājamais večuks, burbuļojot kastrolim uz plīts.

«Nepiemirstiet, brāļi, ka mēs esam Tā Kunga izredzētie,» — piemetināja apburošā menestrele pēc tam, kad bija izbaudījusi mūsu aplausu vētru. «Vai dzirdēji, ko teica Aina, dzirdēji? Vai tu vēl aizvien nejūties pārliecināta?» — es tincināju valsti. «Jā, — viņa aizgrābta bilda. — Bet es esmu tik veca! Cik auksti, galva iet uz riņķi, es mirstu!»—viņa pēkšņi iesaucās. Lēkme bija tik negaidīta, ka es nepaguvu neko iesākt. Ķermenis plunkšķēdams ievēlās rāmos ūdeņos vientuļā vietā, un es biju vienīgais šī triviālā notikuma liecinieks. «Neiešu tak lēkt tai pakaļ ūdeni, —es no-

domāju. — Atradīsim citu valsti, kura mums būs piemērotāka. Labāk aizsūtīšu telegrammu par notikušo, tas ir svarīgāk nekā mēģināt viņu glābt. Tā tik būs sensācija avīzēm!» — es domāju aizejot. «Ko tas dullais tur raksta?» — nākošajā dienā, izlasot telegrammu, apvaicājās mani līdzpilsoņi. «Ko raksta? Vecā valsts vakar noslīkusi ostas ūdeņos. Līķis nav uziets.» «Velns parāvis, valsts mirusi, Urā! Izrādās, mūsu valsts spējīga nomirt. Paraudzīsim, kā tas noticis.» Todien redakcijas strādāja drudžaini un ar uzviju atpelnīja ierastos zaudējumus: tika

pārdoti vismaz piecdesmit eksemplāri ari mūsu valodā; valodā, kuru vēlāk tik delikāti un ar tādu mīlestību mums visiem gluži saprotamu iemeslu dēļ nodēvēja par iezemiešu valodu.

Panets, kurš savu galvu tur lepni

«Mums visiem jātiecas pēc pilnības, — bilda Efrems Pedagogs. — Jā, jā, pēc pilnības, jāpanāk tāda pilnības apziņa, kādu, un to es jums bez liekas kautrēšanās varu teikt, esmu sasniedzis es.» Viņš nokāsējās. «Lūk, jūs, piemēram, uzskatāt sevi par pilnīgu?» — Efrems Pedagogs dziļi izjusti apvaicājās Amadeu Panetam, kurš viņā vērīgi klausījās. «Bīstos, ka pagaidām vēl ne,» atzinās Panets, Adlera[3] teorijas piekritējs. «Tad papūlieties, jaunekli,» — stingri noteica Efrems. «Bet kā?» — apvaicājās Amadeu. «O, tas nav nemaz tik grūti,»—paskaidroja Efrems. Un ieslīga dziļās pārdomās. Panets goddevīgi apklusa. «Pilnība, pilnība . . . — viņš dudināja sevī, iznākdams no skolotāja mājas, — kaut kā īsti pat nepielec ...» Un devās pēc padoma pie Saurimondas, pazīstamas zīlnieces. «Vaskā vai kafijas biezumos?» — viņa lietišķi lika priekšā. «Kārtis,» — izsprieda Panets. «Kārtis nav gluži mana nodarbošanās. Bet lai notiek,»—sacīja Saurimonda. Seanss sākās. «Kārtīm taisnība . . . Nekas labs jums nav izkritis, bet neņemiet to pie sirds, turiet galvu augstāk.» Panets neiebilda. «Tīrais negals! Tas tak ir tik mokoši,» — viņš sadrūma. «Neko darīt, ar laiku apradīsiet,» — Saurimonda filozofiski piezīmēja. «Labi, — Panets viņu pārtrauca. — Cik?» «Jupis jūs rāvis, — Saurimonda vienaldzīgi atteica un palaida tik mīļu un žēlīgu smiekliņu, gluži kā bīskapa delna. — Cik jau jums no tās rocības atlicies.» No rocības daudz vis atlicies nebija. «Tpī, sasodīts!» — Saurimonda apskaitās. Bet Amadeu tikām jau bija labā gabalā. «Nu ko, Panet, — ceļā uz mājām viņš prātuļoja. —Kā viņa tur teica — galvu augstāk?» Un izstiepa kaklu, cik vien jaudāja. «Radikulītu saķēri?» — līdzjūtīgi apvaicājās Semproniāna. «Nevis radikulītu, bet dziņu pēc pilnības,» — lepni pavēstīja Amadeu Panets. Un visu vakaru spriedelējās par savu tēva jūtu dziļumu, bet pēc tam noturēja veselu runu par tēmu: «Vēlēšanu tiesības — katram pilsonim». «Ak, tavu postu! — nomāktā, allaž gaidībās esošā Semproniāna šajā sakarībā no-sūkstījās. — Gribi, ierīvēšu tevi pret radikulītu?» Iestājās ilgs klusuma brīdis — Panets šaubījās. «Varētu jau, jo citādi trakoti sāp,» — viņš beidzot padevās. Taču nākošajā dienā, kā nākas atpūties, viņš atkal ņēmās staipīt savu kaklu. «Darbiņš nav nekāds vieglais, bet jāpaciešas vien ir,» — Amadeu sevi iedrosmināja. Iznācis ārā, viņš sastapa Ef-remu Pedagogu. «Nu kā, Skolotāj?» — Panets apvaicājās. «Paraudzīsim . . . Lieliski! Tā tik viena augstciltlga galva. Redzams, jūs no tiesas skāris patiesas pilnības zīmogs.» «Kā gan citādi!» — Panets piekrita. «Tad tik uz priekšu, jaunekli,» — sacīja Pedagogs. Un viņi šķirās. Pēc radikulīta smēres vairs nebija vajadzības. «Panet, mīļais, nu kam tu tiepies, — gaudās

sieva. — Tu tak vēl ...» «Klusē jel, Pronianet, — Panets dusmojās. — Es zinu, ko daru.» Gāja laiks, dienas, nedēļas, bet pēc tam arī mēneši aizsteidzās pār viņa lepni izslieto galvu. «Ja to no tiesas sauc par pilnību, tad to sasniegt nav nemaz tik grūti,» — spriedelēja Panets, kad it visi skrimšļi, skriemeļi un cīpslas bija tapuši pietiekoši stingri. «Lai dzīvo pilnība!» Un, apmierināts ar sasniegto, pašaizliedzīgi nodevās pilnības apziņai. «Esmu — pilsonis, — viņš sev pavēstīja. — Un katrā ziņā lielisks pilsonis.» No tādām domām viņa kakls izstiepās vēl par vienu sprīdi snaikāks. «Kas tas tāds ar tik lepni paceltu galvu?» — ļaudīs modās interese. «Tas tur? Panets,» — sekoja atbilde. «Spriežot pēc stājas, visai izcila personība, īstens sabiedrības dižgars. Vai jūs nevarētu viņu mums stādīt priekšā ...» — bilda ļaudis. Un Panetu stādīja priekšā. «Viņš ir īsts filozofs,» — ļaudis ar cieņu izsaucās. «Viņa gaišā galva apguvusi visu vērtīgāko, kas gadsimtu gaitā uzrakstīts, radīts un izgudrots,» — ļaudis viņu nenogurstoši slavēja. «Bet varbūt es neesmu tikai brīnišķīgs pilsonis vien?» — iedomājās Panets. Un savārsmoja dzejoļus. Slavu ilgi gaidīt nenācās. «Mūsu poēzijas milzis Amadeu Panets, — rakstīja kāds kritiķis, — apguvis vissarežģītākās fonētiskās arhitektūras rafinēto mākslu, vienlaikus nevairās arī no ordināriem un saprotamiem vārdiem, kuri kā torņi slejas viņa vārsmās, līdzīgi putnu baram trokšņaini uzšaujas gaisā, izlaižot jaunavīgas naivitātes melodisko skaņu. Lasītājus aizrauj stilistisko novitāšu plūdi Paneta dzejoļos.» Tagad stilistisko novitāšu plūdi gāzās pār pašu dzejnieku, un to dzīvinošajās šaltīs Paneta kakls izstiepās vēl garāks. «Man zināms, ka esmu dzejnieks, bet ar to taču nepietiek, velns parāvis!» — pēc kāda laika Amadeu ņēmās sevi skubināt. Viņš izraudzījās četras vai piecas zinātņu sfēra un katrā no tām guva panākumus, jo viņa visvarenajai galvai nebija nekā neiespējama. Ak, ko tur vēl lieki mēli kulstīt, otras tādas galvas kā Amadeu Panetam pasaulē vairs nebija. Pamazām Paneta galva pakļāva sev visas iespējamās cilvēciskās izziņas jomas. Velti zinātnieki pūlējās protestēt. «Jūs šajā jautājumā taču neko nesajēdzat,» — skandināja šie nožēlojamie skauģi, kuriem, ejot pilnības taku, nebija pārāk sekmējies. «Ar tādu galvu — un neko nesajēdzu!» — atbildes vietā Panets vien pasmējās. Taču pārāk uzkrītoša un neaizsargāta bija tapusi viņa galva. «Gan jūs vēl redzēsiet, šis puisis labu galu neņems,» — beigu beigās nāca pie slēdziena Kildets Nogeress. «Bet Panets, kā rādās, ir plātībnieks,» — daži sāka šaubīties. Tā modās aizdomas. «Šķiet, ka Panets sācis pūsties pārmēru liels. Nudien, kas viņš tāds ir?» — taujāja ļaudis. Atbildes bira kā no pilnības raga. «Ģeniāls domātājs,» ■— sludināja vieni. «Tik šis jūsu prātnieks nav izteicis nevienu vērā ņemamu domu,» — iebilda zinātnieki. «Panets ir orators,» — apgalvoja citi. «Nabadziņš tik tikko spēj savārstīt kopā vienu vārdu ar otru,» — nerimās zinātnieki. «Panets ir dižs darbonis,» — pūlējās viņu

aizstāvēt trešie. «Darbonis? Par kādu darbošanos gan var runāt, ja viņam tik tikko pietiek spēka noturēt galvu plecos?» — iebilda pretinieki. «Vai tik jūs netaisāties noliegt, ka Panets ir dzejnieks?» — sašuta augstsirdīgie pielūdzēji. «Dzejnieks gan, tikai pats nožēlojamākais!» — nicinoši atcirta ar visu nemierā esošie jaunie dumpinieki. «Tad kas viņš tāds ir?» — ļaužu pacietības mērs beidzot bija pilns. «Pati pilnība, dāmas un kungi,» — iecietīgi paskaidroja Panets. «Pilnība?» — dzēlīgi pavīpsnāja Efrems Pedagogs, kuru jau sen mocīja žultspūšļa vaina. «Pilnība, ko domājies! Bet tas tak vienkārši ir tikai Panets, kurš savu galvu tur lepni!» «Nu, to galvu mēs izārstēsim!» — ļaudis izsaucās. Un akmeņu krusa nobira pār neaizsargāto, no visurienes redzamo Paneta galvu. Amadeu nogāzās zemē un vairākus mēnešus sagulēja uz nāvi slims, bet pat akmeņi nespēja pievārēt šo izcilo personu. «Iešu pastaigāties. Sen neesmu izvēdinājis galvu, bet par ļaunu tas vis nenāktu.» «Ak, es nelaimes sistā! —sieva ņēmās vaimanāt. — Tu izturies pret savu galvu tā, it kā viņa ...» «Tss ... Tā ir pati pilnība,»— Panets, nobraucīdams savu galvvidu, atteica. «Iesim nu, mīļā,» — viņš bilda savai galvai. Un iznāca ārā. «Es tak teicu, ka nabadziņš labu galu neņems,» — prātīgi piezīmēja Kildets. «Ak vai, bet viss taču būtu beidzies ar parastu radikulīta lēkmi, ja viņš laikus būtu sācis ārstēties!» — raudādama bēdājās nomāktā, allaž gaidībās esošā Semproniāna.

STASĪS JONAUSKS (STASYS JO-NAUSKAS) dzimis 1948. g. 28. aprīlī Gēsalu ciemā, bet tas ir Skodas rajonā, tikai pāris kilometru no Latvijas robežas, tātad, tanī pat Kursā, kura, kā zinām, 9. gs. karoja ar vikingiem un kuru, dēvēdams par Kurzemīti, ir aprakstījis Imants Ziedonis. Gēsalos vēl tagad ir Staša vecāku mājas, vecāku vairs nav, tāpēc mājas pieskata viņš, ar motociklu (nezinu, kā ziemā) atdrāzdamies no Skodas, kur rajona laikrakstā vada lauksaimniecības nodaļu, jo ir beidzis ne tikai Maskavas Gor-kija literatūras institūtu, bet pirms tam arī agronomiju Lietuvas Lauksaimniecības akadēmijā Kauņā. (Grāmata «Spaļi» («Spaliai») — vai tik nav viens no veidiem, kā kārtot rēķinus ar specialitātes un citu apstākļu nolemto dzīvi?). Tā viņš pa rajonu ar šo motociklu arī braukā. Tikai nevis kā kāds vējagrābslis, bet nopietni, lietišķi, kad darbam nepieciešams. Esam braukuši kopā ar viņu pa visvisādiem ceļiem, pievakarē klauvējuši pie durvīm (Staša pusē vācu folkloru, viņš bija mans ceļvedis, šoferis un starpnieks — ar neuzticīgajiem žemaišiem uzreiz vis nevar atrast kopīgu valodu), esmu dzirdējis, kā lēni un nosvērti Stasis runā ar saviem kaimiņiem, bērnības draugu vecākiem un citiem lauku cilvēkiem — tādiem pašiem lēniem un taisniem runātājiem. Vispār Stasis ir visklusākais no visiem Lietuvas dzejniekiem, vislielākais mazrunātājs. Varētu pat teikt

tā: no žemaišiem visrunīgākais ir Marcelijs Martinaitis, visklusākais — Stasis Jonausks. Liekas, ka arī viņa dzejas rindas tā klusu atnāk un ieņem katra savu vietu, to zinādamas, «jo melot krietnam nedrīkst», taisni materializējas — un tad vairs tās neizkustināt. Tā klusu no diezgan tīras lirikas trīspadsmit gados (pirmā grāmata «Liels lauks» («Di-delis laukas») iznāca 1973. gadā) Stasis ir nonācis līdz «Spaļiem», savai piektajai dzejas grāmatai, ar to kļuvis par

1986. g. Dzejas pavasara laureātu. Bet taisnības labad ir jāsaka, ka laikam tikai kritiķis Vitauts Kubiļus ir «Spaļus» pietiekoši adekvāti izlasījis (raksts žurnālā «Pergale» par literatūras atjaunošanos), bet vispār mūsu romantisko rotu ieaijātā lirika Staša Jonaus-ka «Spaļus» tomēr it kā atstāja perifērijā. Ak, ko padarīsi!... Tomēr ir cerība, ka no Skodas līdz Rīgai ir daudz tuvāk nekā līdz Viļņai. Un pavisam nopietni: S. Jonauska lietiski poētiskā domāšana varbūt patiešām būs tuvāka latviešiem nekā tiem nelabojamajiem vīterotājiem lietuviešiem, īpaši aukštaišiem. Piebildīšu: Stasis lasa latviešu literatūru, īpaši dzeju, ir saprotoši recenzējis Viļņā iznākušo jauno latviešu dzejnieku darbu antoloģiju.

IMPERIĀLISTU KARAVĪRS

No lietuviešu valodas tulkojis PĒTERIS VANAGS

VLADS BRAZONS

Imperiālistu karavīrs ir rotaļlietiņa:
Viņam jāšauj pēc pavēles,
Viņam jārāpo pēc pavēles,
Viņam «jāatbrlvo» pēc pavēles.
Viņš var zināt: vienmēr ir brīvs,
Viņš var zināt, ka jādomā pareizi,
Viņš var balsot par, viņš var
Klausīties, ko saka, un neklausīties, ko nesaka.
Viņš nevar ierindā maršēt atsprēkliņ,
Viņš nevar nosodīt, kad tas nav atļauts,
Viņš nevar atpogāties, kur nedrīkst,
Un nevar bez pavēles izšaut.
Viņš nevar aizlaisties uz Mēnesi, kļūt par prezidentu, Viņš nevar būt citādāks nekā citi —
Viņš nevar kļūt par visuzticamāko Un dienēt vismaz simt gadus.
Ko var karavīrs totalitārā sabiedrībā? —
Viņš var skraidelēt, mācīties krievu valodu, Nolamāties viņš var, pūst blumlzerī,
Bet nomirt nevar, kaut var.
KARS
Karš ir aplamība. To izgudrojuši cilvēki.
Runči vai gaiļi izkarojas ļoti ātri,
Kad starp kājām sajūt taisnību, kurai vajag vairoties, Bet citi traucē laikus to īstenot.
Ne jau katrs stulbenis var izraisīt karu, —
Tur vajag gudru stulbeni, —
Vajag tādu, kurš domā, ka, uzsācis Karu, viņš var vinnēt.
Bet viss sabrūk: Kartāga, Romas impērija,
Zelta orda, Krustnešu ordenis.
Karaļvalstis, kur saule nenoriet,
Valstis, kurām pašām sava saule.
«Karš ir organizēta bruņotu valstu (Vai šķiru) *cīņa,* **valstu (šķiru) politikas turpinājums Ar bruņotas vardarbības līdzekļiem.»**
Vairums bojāgājušo to nezināja.
Karu nosodīt var ikviens,
Pat tas, kurš nezin tā sociālos cēloņus,
Pat tas, kurš nezin, ka: «Komunisma vēsturiskā misija Ir likvidēt karus un nostiprināt mūžīgu mieru.»
Nejauši uzrodas un nesaprot mūs,
Neiespējami ieskaidrot viņam, ka dzīves līmenis ceļas.
Nevar viņš maršēt kopā ar masām, jo atsprēkliņ staigā,
Un, nonācis atpaka), nekad nepagriežas uz priekšu.

Vari nezināt ābeci, relativitātes teoriju,
Vari nemācēt izšķirt kancerogēnās vielas,
Vari pūst dūmus caur nāsīm vai pauri,
Daudz ko vari, vienīgi ar nezināšanu nevari aizvietot neko.
Viņš var dzīvot gan plaušās, gan rīklē,
Nav vietas, kurā viņš nevarētu ieperināties.
Ja pie rokas negadās cilvēks,
Viņš var ielīst trusi vai suni.
Jādomā, vēzis saprot evolūcijas likumus Un sapņo nemanāmi cilvēku apsteigt.
Bet, slimajām šūnām neprātīgi vairojoties, bojā iet arī veselās, Un, otram bedri rakdams, viņš izrok bedri pats sev.
Viņš izplatās, ar metastāzēm iekarodams miesu.
Kā valdnieks, kas alkst pārvaldīt pasauli.
Kad mirst cilvēks, nomirst arī pats vēzis,
Un neviens nezina, kādē) tik ļoti viņš steidzās dzīvot.
MĪLESTĪBA PRET KOKIEM
Klusā pavasara rītā, rasai vizuļojot zālē.
Raibā vasaras plaukumā, stumbriem tiecoties augšup,
Rudenī rasotā dārzā vai saltā sarmotā ziemā
Viņš aicināja mīlēt kokus. Un visi un visur tam piekrita.
Kamēr bija viņš bērns ar klusinu balsi,
Aicinājumu rakstīja sniegā, vēlāk — ar krītu Uz tāfeles, pēcāk ar zīmuli cauri koppapīram.
Bet cirta kokus joprojām. Redzams, maz bija izlasījuši.
Tad viņš rīkojās kliedzoši — uzrakstīja ar ogli uz sienas, Rakstīja pat laikrakstos, žurnālos, līdz Sarakstīja grāmatu, pierakstīja vairākus sējumus,
Kuros aicināja visus un visur mīlēt kokus.
Un alka lasīt ikviens, ka kokus vajag mīlēt,
Lasītāji bij čakli, un drīzi vien pietrūka papīra.
Un ķērās tad visi pie cirvjiem un guldīja mežus,
Lai viņš varētu rakstīt, ka kokus vajag mīlēt.
Un visi nopriecājās, pārlaiduši pār izcirtumiem skatus: Nu var droši nodrukāt romānu
Vai vismaz dzejoli par ziedošu priedi masu metienā.
Tad nu mīlēsim kokus.

Melot ir netikumīgi. Ekspluatējamie (audis Domāja, ka tas ir grēks, — meli bija šķirisks jēdziens:

Ko varēja kungs, to nevarēja klaušinieks,

Un samelojuši abi domāja, ka izdarījuši pareizi.

Meli nevar būt abstrakti. Progresīvs zemnieks varēja Melot, ka neko nezina par moku kambari,

Varēja melot, ka nav pārlasījis uzsaukumu;

Ja vien lasīt mācēja labāk nekā melot.

Mūsu sabiedrībā šitā darīt nepieklājas, —

Mums nepieciešams atklāt trūkumus, pašiem tos novērst; Atļauts pasacīt, cik sivēntiņu ir saslimuši,

Atļauts kritizēt fermas pārzini un lopbarību.

Meli tagad aizceļojuši uz kapitāla pasauli.

No visādām stacijām stāsta (kuri gan nesaprot),

Ka Lietuva nav brīva, ka baznīcās pilns okšķeriem,

Ka uz balsošanu tagad dzen, kā agrāk dzina klaušās.

Mūsu visu pienākums cīnīties pret meliem,

Kuri kļūst arvien vairāk par ētisku kategoriju.

Ja pietrūkst runājamā, var arī paklusēt,

Jo tikumīgam cilvēkam melot nepiedien.

ZALKŠI

Parastais zalktis (Natrix natrix)

Aktīvs kā nātrijs.

Viņš aizlokās kā ūdenszāle pa mežu vai pļavu Un ieved Ievu kārdināšanā.

Zalkšiem ir attīstījusies tikai labā plauša,

Bet neviens no mums tādēļ nav vainīgs.

Varam uzvesties glīti — nedzert un nelamāties,

Bet zalktim tādēļ jau kreisā plauša neattīstīsies.

Zalktis ikvienā valodā nozīmē šausmas:

Pie pieliekot leitisko galotni, iznāk «užas».

Leišu mēlē ierunājas krievu meitenes,
Kad pamana savos kreklos zalkti.
Ja nebūtu zalkšu, ko var zināt,
Neviens nemācētu leitiski lamāties.
Jo mazāk mežos paliek zalkšu,
Jo mazāk mūsu mutēs lamuvārdu.
Zalktis ir derīgs dzīvs organisms vai personāžs,
Bet dzīvot kopā ar zalkti nav glīti.
Biedrodamies ar cilvēkiem, viņš izprot šo domu Un rāpo no mežiem uz pasakām.

PATIESĪBU ZINĀT VISLABĀK

Putniem ir spārni, gliemjiem nevajag smērvielu,
Lidmašīnas nedēj olas, enerģija neiznīkst,
Zeme griežas ap asi, pavasaros zied ievas,
Tautām ir pašnoteikšanās tiesības.
Sunim vajag gaļas, spa(i nesatur urānu.
Nākotne allažiņ paiet, sāls sacietē,
Zivis nepazīst burtus, nesaprotam, ko viņas klusē.
Bet ja nu neklusētu, tik un tā nevienam nek|ūtu skaidrāks.
Taureņi nav mūsu radi — viņi dzīvo bez plāna,
Metaloldi — slikti vadītāji, ezim ir adatas,
Karogi ir dažādās krāsās, lodes neatšķir krāsas,
Uz Saules nav ūdens, Sauli nav iespējams iekarot.
Sliekas nemeklē zeltu, šaujampulveri nav izgudrojuši zaķi, Ikviens prāto par taisnību, akmens — neko,
Taureņus nevar sakrustot nedz ar ceriņiem, nedz ar vistām, Tam, kurš pasaka patiesību, uzdod papildu jautājumus.
Brīvībai nav smaržas, Mēness nemāk leitiski,
Mēness var aizmigt jebkur, traktoram vajag guļasvietu.
Ļaudis nejauši saslimst, arī skaitļi ne vienmēr veseli,
Lai kā arī nebūtu, patiesību zināt vislabāk.

No leišu valodas atdzejojis PETERS BRŪVERIS

Kāds ^rau***8***s re*2 ***vaicāja, vai es neprotot tulkot sapņus. Lūdzu, lai pastāsta. Man bija sešpadsmit gadu un es nezināju, ka ziloņi, juzdami nāves tuvumu, nošķiras no bara. Arī par to, ka ziloņi vispār zina, ka nāve ir, vēl jo vairāk, ka viņi to izjūt iepriekš, biju dīvaini, nepatīkami pārsteigta. Paziņoju šo jaunumu draugiem. Arī viņi nebija zinājuši. Paaudžu līmenī apspriedām šo problēmu, nedaudz pašausmināj̄amies, mazliet pa-filozofējām un aizmirsām. Pēc septiņiem gadiem satiku cilvēku, kurš bija gribējis izstāstīt sapni. Stāstu viņš toreiz bija sācis tieši ar ziloņiem un šo viņu īpatnību.***

Atceros, tiku viņu pārtraukusi, lai noskaidrotu tuvāk to, kas man bija atklājums. Sapni viņš tā arī neizstāstīja. Kolīdz viņu ieraudzīju, nez kāpēc tūliņ atcerējos ziloņus un neizstāstīto sapni. Joka pēc apvaicājos. Viņš atcerējās. Sapnī bija redzējis, ka nopelnītkāra turīgu cilvēku saujiņa nolēmusi radīt šāda veida sensāciju — uzcelt savannā hoteli ar ērtām lodžijām, kuram pakavveidā jāietver skaisti izbūvēts laukums. Plāns bija — izklaidēties alkstošiem bagātniekiem, kuriem viss jau apnicis, sagādāt iespēju novērot, kā mirst zilonis. Jaunuzceltā hoteļa pusloka vaļējā mala bija pavērsta uz rietumiem — no turienes vajadzēja nākt zilonim. Laukums paredzēts miršanai. Nevainojami izbūvēts, zaļu zālīti apsēts. Arī vietas, lai nomirtu, tur bija pietiekami. Tika ņemta vērā pat ziloņa iespējamā pirmsnāves pastaiga.

MĀRA VILDE

NĀVES LAUKUMS

STĀSTS

Trīs dienu laikā sabrauca publika. Hoteļa saimnieki bija darījuši visu, lai, gaidot ziloni, nebūtu jāgarlaikojas. Tomēr pieejamās izpriecas netika izbaudītas pilnībā, jo visus bija pārņēmis sasprindzinājums; viņi vēl nedeva vaļu sajūsmai, viņi taupīja sevi sezonas naglai. Diemžēl neviens, pat hoteļa īpašnieks, nezināja, kad zilonis īsti ieradīsies. Tādēļ valdīja gaidpilns satraukums. Restorānā, kur paklāji bija tādā pašā krāsā kā laukuma apmales, apmeklētāji — te viens, te otrs — laiku pa laikam cēlās kājās un skrēja pie kāda no milzīgajiem logiem skatīties, vai nenāk zilonis. Ar īpašu nepacietību gaidītāju pulkā izcēlās kāda interesanta trijotne. Divdesmitgadīga jaunava, trīsdesmit-gadīgs vīrietis un četrdesmitgadīga sieviete. Viņi turējās kopā kopš otrās dienas. Katrs no viņiem bija atbraucis atsevišķi. Abas sievietes iepazinās pie brokastu galda. Vēlāk videobārā tām pievienojās vīrietis. Abām sievietēm viņš kādu it kā atgādināja. Cits citā viņi samīlējās laikā no trešās līdz ceturtajai dienai. Ceturtajā dienā ap pusdienlaiku vairs nebija nekādu neskaidrību. Viss nokārtojās ļoti veiksmīgi. Abas sievietes bija iemīlējušās vīrietī, vīrietis — abās sievietēs. Viņiem bija daudz laika. Viņiem bija temats. Viņiem bija atsevišķas istabas. Viņi gaidīja ziloni. Viņi bija laimīgi.

Viņi labi sapratās. Katrs apzinājās savu pārākumu. Meitene to, ka ir Meitene, sieviete — ka ir Sieviete. Vīrietis neuzdeva sev jautājumu, vai viņš ir Vīrietis. Par Meiteni viņš jutās pārāks, kad spēlēja tenisu vai peldēja, par Sievieti — kad, kokteili sūkdams, sarunājās par dažādām mākslām vai analizēja brauciena mērķi —

ziloni. Visās sfērās viņš jutās pārāks gan par katru no viņām atsevišķi, gan kopā ar vienu — par otro.

Viņi zināja gan par savām, gan abu pārējo jūtām. Greizsirdības nebija. Tam Meitene bija par pašpārliecinātu, Sieviete — par gudru. Fizioloģiskajā plāksnē viņi bija ieguvēji. Vīrietis mācījās no Sievietes, lai pēcāk spīdētu Meitenes priekšā. Visi bija apmierināti. Meitene jutās kā sieviete, Sievieti abi bērni aizkustināja, un pagaidām viņai nekā nebija žēl. Vīrietis varēja no sirds izrunāties un izklāstīt visu uzkrāto gudrību, jo mīļotās vēl pagaidām viņā klausījās — Meitene ar neviltotu, Sieviete — ar vēlīgu uzmanību. Viņus glāba zilonis — tas tiešām bija neizsmeļams.

Meitene šo atpūtu izvēlējās oriģinalitātes dēļ. Vīrietim bija nauda un interesēja process. Sievietei gribējās skatīties uz publiku, kad tā skatīsies uz ziloni.

Gaidīšanas laikā visi hoteļa viesi bija krustu šķērsām izstrīdējušies, kurā diennakts stundā, kā un cik ilgi jāmirst zilonim. Prātīgākie vienmēr turēja kabatās lieku cigarešu paciņu un ko graužamu, jo nevarēja zināt —- varbūt tas vilksies vairākas stundas. Sasprindzinājums te atslāba, te pieauga no jauna. Sur tur jau bija dzirdama tūļīgā ziloņa paļāšana. Četras reizes tika sacelta viltus trauksme. Dažiem visur rēgojās ziloņi. Bet laukums, ko ik rītu rūpīgi nopļāva un aplaistīja, kā bija, tā palika tukšs. Beidzot visiem apnika nemitīgi skraidelēt pie loga. Norīkoja dežurantus. Katrs domās lūdza ziloni atnākt tieši viņa dežūras laikā.

Zilonis atnāca, kad dežurēja Meitene. Meitene, riekstus grauzdama, sēdēja uz laukuma apmales un spļāva čaumalas zālītē, kaut gan bija stingri pieteikts redzamās vietās nesēdēt. Vispirms viņa nobijās no ziloņa, tad — ka tik zilonis nenobīstas no viņas un neaiziet mirt citur. Pēc tam, redzēdama, ka zilonis miermīlīgi turpina ceļu uz laukumu, nobijās, ka piespļaudījusi ziloņa laukumu ar čaumalām, kuras savākt nu jau bija par vēlu. Visbeidzot, apspiedusi sevī egoistisko vēlēšanos palikt un noskatīties visu vienai pašai, metās saukt pārējos, baiļodamās, ka ilgi gaidītais zilonis varētu būt pa ceļam pārguris un nomirt nevienu nesagaidījis. Zilonis izrādījās pietiekami solīds. Visi sanāca un sastājās aiz skaistās, zaļās apmales, savilkuši mugurā zaļus, no skujiņu rakstā izšūta auduma darinātus virsvalkus un micītes — zilonim bija jādomā, ka tie ir nevis viņi, bet, teiksim, eglītes, kuras gan zilonis savu mūžu nebija redzējis. Bet, tā kā viņš noteikti nebija redzējis arī daudz ko citu, par šo apstākli neviens īpaši neuztraucās — galu galā viņi taču nevarēja izdabāt visām ziloņa kaprīzēm un pārvērsties par palmām.

Lai neizbaidītu publiku, zilonis mierīgi bradāja pa laukumu. Reiz viņš bīstami pietuvojās laukuma atvērtajai malai. Visi sastinga. Slinki pamīdījies, zilonis atgriezās. Eglītes pāršalca atvieglota

nopūta. Lai gan laukums bija ļoti labs, daudzi baidījās, ka zilonis nespēs to pienācīgi novērtēt, vēl ņems un aizčāpos. Dievs vien zina, kad gaidāms nāka-

mais. Bez tam — viņi jau bija paguvuši ziloni iemīļot. Viņš tiešām bija jauks. Publika pacietīgi gaidīja un centās netraucēt. Zilonis Ķemira uzreiz. Tas arī nebūtu pieklājīgi, jo hotelis bija ļoti dārgs. Godīgi pastaigājis šurpu turpu pa laukumu, zilonis piesēda uz apmales. Nu tiem, kas stāvēja laukuma kreisajā pusē, bija iespēja viņu kārtīgi noskatīt. Pēc krietna laiciņa zilonis pārsēdās nedaudz tālāk. Un tā astoņas reizes. Tad zilonis, šķiet, nogura. Nostājies laukuma vidū, viņš skumīgi mētāja snuķi, skumīgi klanīja galvu un, skumīgi piemiedzis acis, skumīgi visos noraudzījās. Divarpus stundas šādi nostāvējis, zilonis pietupās un četras reizes ļoti skumīgi notaurējās. Tas izklausījās kā sauciens pēc tiem skatītājiem, kuri, domādami, ka zilonis nemirs vēl ilgi, bija aizstaigājuši palūkot, vai tuvākajā apkaimē neaug kas garšīgs. Visas eglītes atlīgoja savās vietās. Acis *izbolījušas, tās centās piespraukties pēc iespējas tuvāk laukumam ar ziloni. Laukums bija nedaudz izmīdīts, bet citādi vēl labs diezgan. Zilonis bija sev ieriktējis tādu kā bedrīti, kurā pašreiz mēģināja iegrozīties. Vēlreiz vārgi notaurējies, viņš, kā likās, pēdējiem spēkiem ar snuķi pamāja atvadas eglīšu virzienā. Vairākas eglītes nervozi aizsmēķēja. Eglīte Meitene žāvājās, bet viņai bija kauns iet projām, lai citas eglītes nesāktu par viņu slikti domāt. Eglīte Vīrietis murcīja cigareti un cītīgi, neatraudams skatienu, blenza uz ziloni, tai nepalaistu garām nevienu detaļu miršanas procesā. Viņa sejā ļoti bieži mainījās dažādas izteiksmes — tām savukārt sekoja eglīte — Sieviete. Vienu brīdi Vīrieša seja bija tāda, kādu Sieviete nekad agrāk to nebija redzējusi. Viņai ļoti sagribējās šo seju noskūpstīt. Blakus Sievietei divas eglītes, acīmredzot, lai mundrāk sagaidītu nāves ainu, paklusām no mazas blašķītes malkoja viskiju, uzkozdami pa cukurgraudam. Vispār cukuru viņi bija paņēmuši priekš ziloņa, lai saldinātu dzīvnieka pirmsnāves brīdi. Pirmkārt, zilonis nemaz tik bēdīgs, kā bija cerēts, neizskatījās; otrkārt, brīdī, kad tie gatavojās svinīgi pasniegt zilonim cukurgraudu, viņiem sametās jo-kaini ap dūšu — likās, ka zilonis varētu apvainoties, vai. Sievietei bija izdevība vērot savu kaimiņu gatavošanos Lielās nāves brīdim. Tikko viens no viņiem bija izsecinājis, ka, tā kā zilonis ir tik liels, tālab arī tam ilgi jāmirst, tātad — visi kļūs Lietas nāves, kura risināsies Nāves laukumā, liecinieki. Šī atklāsme čukstus aplidoja visas eglītes. Pūlis iegrima svinīgā filozofiskā apcerē, izjuta visu notikuma nozīmīgumu, ko līdz šim vēl lāga nebija apzinājies. Tad zilonis sāka mirt. Lai gan visi tikai to vien gaidīja, tagad, kad šis brīdis bija pienācis, jutās vīlušies, ka nebūs vairs jāgaida, ka tūlīt, tūlīt viss būs skaidrs.*

Zilonis pārstāja kustināt astīti — to viņš vēl ar mokām bija darījis, lai signalizētu, ka vēl pagaidām ir pie dzīvības. Aizkustinoši nevarīgs viņš uz sāniem gulēja savā bedrītē. Vienā rāvienā, halātus plandīdamas, eglītes metās pāri laukuma apmalei. Cita citu grūstīdamas, tās lēkšoja pie ziloņa.

Zilonis bija pavisam beigts.

Tiku tikām izbakstījušies gar ziloni, visi atcerējās, ka ir taču vakariņu laiks. Daži fanātiķi vēl pētīja, kas ir iekšā ziloņa ausī un snuķī, kamēr visi pārējie, pa roku galam aizmetuši maskēšanās tērpus, saklupa restorānā un pirmo reizi divdesmit dienu laikā sāka lustēties no sirds. Viss bija sagaidīts un garām. Nebija jāgaida un jāuztraucas. Meitenes, Vīrieša un Sievietes mīlestība pārgāja. Ziloni kā hoteļa tradīciju aizsācēju bija paredzēts samērā svinīgi apglabāt nākošajā dienā. Par ziloņa novākšanu atbildīgie darbinieki bija kaut kur aizklīduši, tādēļ mēness gaismas apspīdētais dienas (un sezonas) varonis līdz rītam tika atstāts savā bedrītē. Visiem turpmākajiem ziloņiem šāda goda parādīšana netika paredzēta.

Jautrība noklusa ap trijiem naktī. Ilgāk priecāties pēc tik ilgas, saspringtas stāvēšanas nevienam nebija spēka. Ziloņa nāves izraisīto pārrunu loks bija visai plašs. Daudzi strīdējās par to, vai zilonis ir vai nav sapratis, ka tā nāvei ir liecinieki. Pirmie teica, ka tik dumjš, lai neievērotu aizdomīgi dzīvelīgo eglīšu kvantumu, viņš nevarot būt. Otrie paziņoja, ka zilonis ir tieši tik dumjš, ja ne vēl dumjāks. Tad sekoja strīdiņš par to, vai zilonim ir vai nav jājūt, ka uz viņu skatās. Ar dziļām zināšanām ziloņu psiholoģijā un instinktu darbībā neviens īpaši neizcēlās, tādēļ jautājums palika atklāts. Vienīgais, par ko visi bija vienisprātis, — neviens no viņiem gan nevarētu šādi mirt nāves laukumā, lai cik arī labiekārtots nebūtu laukums. Meitene par miršanu domāja reti, Vīrietis uz šo procesu raudzījās aukstasinīgi un bez baiļu, Sievietei, atceroties ziloni un to vērojošos cilvēkus, likās, ka laukuma princips raksturīgs gandrīz jebkurai nāvei. Bet viņai bija slinkums mēģināt to iestāstīt pārējiem. Tie, starp citu, jau bija savas seklās filozofijas nogurdināti un tādēļ, pārstājuši gudrot par nāvēm un laukumiem, atkal ar tādu kā sald-kaisli pārslēdzās uz konkrēto ziloni un tā uzvedību. Katrs teikums sākās ar: «Bet, kā jūs paguvāt ievērot. . .», «Vai jūs pamanījāt. ..?» utt. Dāmas pārspīlētā tonī atstāstīja, kā tām bijis bail, ka tik zilonis nesāk trakot un neizmīda maigo zālīti, bet kungi iebilda, ka zilonis nemaz lāga nevarētu patrakot. Un tādā garā līdz trijiem naktī. Visi jutās lieliski, nebija nekādu vilšanos, par savu naudu viņi bija saņēmuši visu, ko cerējuši. Daži — piemēram, Vīrietis, Sieviete un Meitene — pat vairāk. Vēl atlika nedēļa, tad viņiem atvēlētais laiks būs beidzies. Lai arī gaidu un sasprindzinājuma nogurdināti, visi tomēr briesmīgi apskauda tos laimīgos, kuriem šeit jāierodas pēc viņiem. Katrs zilonis droši vien

mirst citādāk. Varbūt nākamais būs vēl aizraujošāks. Kaut gan arī ar savējo viņi jutās vairāk nekā apmierināti. Atlikušo nedēļu visi draudzīgi nosprieda aizvadīt jauki laiskojoties un, nedod dievs, nepakļaut sevi kaitīgām emocijām. Vīrietis, Sieviete un Meitene vairs ne ar ko neatšķīrās no pārējiem. Mīlestība, kā uzminējusi kopējo noskaņu, bija pārgājusi ļoti savlaicīgi. Vismaz visiem trim tā šķita. Arī savstarpējās vienaldzības iestāšanās — vai nu tā bija šķietamība, vai ne — katram no viņiem izpaudās savādāk. Vīrieti pārņēma viegls rūgtums un vilšanās. Viņš jau bija paguvis aprast ar iemīļotā statusu. Kontrasts viņu šausmināja. Tam, ka Sieviete pārstās par viņu jūsmot, viņš nez kāpēc bija iekšēji sagatavots. Meitenei, domāja viņš, būtu jājūtas priecīgai par Vīrieša un Sievietes mīlas nāvi (tik tiešām — arī Sieviete Vīrieti vairs nevilināja itin nemaz) un jāturpina Vīrieti apbrīnot. Vīrietis nekādi nevarēja saprast, ko gan viņa tēls ir zaudējis no sava spilgtuma, ja pārstājusi jūsmot arī Meitene. Droši vien pie visa vainojams zilonis, kurš ar savu miršanu abu dāmu prātus bija ievirzījis citā plāksnē. Tamlīdzīgu domu mākts, Vīrietis nevarēja iemigt, lai gan vispār bezmiegs viņam nepavisam nebija raksturīgs. No trim bijušajiem mīlētājiem gulēja vienīgi Sieviete. Sapnī viņa redzēja savus lombardā ieķīlātos gredzenus — par iegūto naudu tika īstenots šis atpūtas brauciens. Meitene, savā istabā ieslēgusies, grozījās pie spoguļa un gudroja, ko vilkt mugurā, atzīstoties mīlestībā. Viņai ļoti bija iepatikusies ziloņa krāsa. Būtu jauki sadabūt tādu audumu. Objekts, kuru viņa turpmāk mīlēs, jau bija noskatīts. Atlika tikai viņam to pavēstīt. Tā nu Meitene pusotras stundas no vietas, izmēģinādama visdažādākās sejas izteiksmes un balss intonācijas, centās spoguli pārliecināt par savas mīlas patiesumu.

Ap pieciem no rīta Vīrietis atmeta ar roku savām pārāk neizdevīgajām pārdomām. Arī Meitenei spogulis galu galā bija apnicis, jo visvajadzīgākās nianses atspoguļojumu viņa kā nevarēja, tā nevarēja panākt. Romantiskā jūsmā Meitene nolēma iziet uz balkona un paraudzīties dziestošajās zvaigznēs. Ap to pašu laiku Vīrietis pavisam neromantiski izspļāva nokosto cigāra galu, aizsmēķēja un, lodžijas margām pārliecies, birdināja pelnus rasotajā zālē. Meitenei, zvaigznēs raugoties, saspringa kakla muskuļi un lieca galvu arvien zemāk. Vīrietim savukārt apnika blenzt uz rasas lāsēm zāles stiebros, viņš izklaidīgi virzīja skatienu augšup. Meitene atradās otrajā, Vīrietis — pirmajā stāvā. Viņas lejup un viņa augšup slīdošais skatiens vienlaikus krēslā samanīja kaut ko lielu un kustīgu. Bija pietiekami g-aišs, lai ieraudzītu pret viņiem pavērsto vareno, sakrunkoto ziloņa pēcpusi. Ziloņa varenais korpuss attālinājās lēni un nesteidzīgi, kā izbaudīdams rīta svaigumu un priecādamies par vieglās dūmakas noslēpumainību.

Šoreiz par dzejniekiem, kuru jaunības gadi saistīti ar dekadences kustību. Tie bija jaunromantiskā un simbolistiskā virziena pārstāvji, kas žurnālu «Dzelme», «Kāvi», «Stari», «Pret sauli» u. c. paspārnē izveidoja kopīgu mākslinieciskо platformu. Mēnešrakstā «Dzelme» 1906 g. K. Krūza, Zemgaliešu Biruta, J. Akuraters, K. Skalbe,

JANĪNA KURSITE

JAUNO DZEJAS ANTOLOĢIJA (1890—1910. Dekadenti)

J. Jaunsudrabiņš, K. Strāls, K. Jākobsons, E. Cālītis paraksta kopēju programmatisku uzsaukumu «Mūsu mākslās motīvi», kur vēršas pret sašaurinātu, utilitāru mākslas izpratni: «Katra sabiedrības šķira prasa no mākslinieka tikai to, kas viņai derīgs. Kas buržuāzijai nepieciešams, tas sociāldemokrātiem nāveklis, un otrādi. Pazīdami tikai derīgo un nederīgo, viņi grib, lai mākslinieki strādā viņu laba, lai tie izlieto savu svētāko viņu pasaules uzskatu aizstāvēšana. Neviens vairs neprasa, lai mākslinieks izteic to, ko viņs pats sajūt, bet ko uzskata par labu viena vai otra sabiedrības kliķe. Ja to nedara vai nespēj darīt, tad nāk kritikas un lāsti, ka mākslinieks ir vai nu atpakaļrāpulis, «buržuju suns», vai arī anarhists, «izvirtušu cilvēku attēlotājs» un «valsts pamatu ārdītājs».»

Dekadentu niknākie literārie pretinieki — J. Jansons-Brauns,

J. Jankavs, A. Upīts stāv reālisma vai naturālisma pozīcijas. Viņiem literatūrā svarīgs ir tipiskais, loģiskais, ar prātu izsecināmais, kolektīvais, šķiriski morālais. Dekadenti tieši pretēji savā dzeja uzsver aloģisko, iracionālo, individuālistisko sākotni. Viņuˆ mākslinieciskas pasaules centrā ir nevis tauta, progresīva šķira vai šīs šķiras tipisks pārstāvis, bet gan liriskais «es» vai kāda garīga substance («mu-žīgā sievišķība», Zvaigžņu meita, Saules meita, Neaizsniedzamais u. c.). Attēlojot savā dzejā neglīto, atbaidošo cilvēkā, dekadenti cenšas parādīt materiālās lietu pasaules disharmoniskumu. Ļauno, ķēmīgo pasauli viņi uztver kā neizbēgamu pakāpi ceļā uz mūžīga skaistuma un harmonijas pasauli.

Gandrīz visi viņi bija aktīvi 1905. g. notikumu dalībnieki — vairak gan kā revolūcijas romantiķi un sapņotaji, mazak kā praktiķi. Pēc revolūcijas sakāves daudzi tiek apcietināti vai vajāti, tāpēc spiesti glābties emigrējot (J. Akuraters, K. Skalbe, A. Austriņš, Zemgaliešu Biruta, K. Krūza, K. Jākobsons u. c.). Zaudējot cerības panākt atru un krasu ' valsts policejiskās struktūras demokratizēšanos, nacionalas patstāvības iegūšanu, dekadenti savā dzejā atspoguļo šo vilsanos, neziņu, mētāšanos, baiļu un vientulības izjūtas. _

Latviešu dekadence ir likumsakarīga paradība māksla pēc 1VId. g.

revolūcijas sakāves. Arī citēs zemēs dekadence rodas smagu sabiedrības satricinājumu brīžos: Vācijā — pēc buržuāziskās revolūcijas sakāves, Francijā — pēc Parīzes Komūnas krišanas, krievu literatūrā — smagajā pirms- un pēcrevolūcijas sabiedriskaja atmosfērā. Zīmīgi, ka daudzi no dekadentu nākotnes sabiedrības un mākslas drūmajiem redzējumiem ir izrādījušies pravietiski. J._ Jansons-Brauns nosauca dekadentus par ļaunprātīgiem proletāriskās kulturprakses sagrozītājiem: «Proletāriskās masas tie uzskata kā «hunnus» un «barbarus», kas pat visus tagadējās kultūras pieminekļus izpostīs: gotiskās katedrāles pārvērtīs par zirgu staļļiem, bibliotēku un muzeju krājumus sakraus kaudzē un sadedzinās, marmora tēlus galerijas ar rungām sadragās un par nemirstīgu mākslinieku gleznam bradas ar dubļainiem zābakiem! Būtu gluži lieki te šīs blēņas iet atspēkot: katrs, kam vien cik necik jausma par proletariāta centieniem zinās, ka proletariāta cīņa par savu saimniecisko labklājību, par iegūstamam politiskām tiesībām ir reizē ar to arī vislielākā kultūras kustība, kadu vispārim cilvēces vēsture pieredzējusi.» («Fauni vai klauni.») Bet pietiek šodien — pēc vairāk nekā piecdesmit gadiem — paskatīties apkārtējā kultūrvide — uz šīs «vislielākās kulturas kustības» rezultātiem, lai redzētu, kāda plaisa izveidojusies starp siem pareizajiem vārdiem un praktiskajiem darbiem. Lai gan tur nav vainojams proletariāts, bet tieši «saimnieciskas labklajības» un kulturas

attiecību nenovērtēšana. _

Protams, nav jākrīt pretejā galējība, pasludinot visus musu dekadentus par praviešiem un ģēnijiem. Jaredz arī tas, ka samēra iela to dala — V. Eglīts, K. Jākobsons, K. Krūza, A, Austriņšˆ daļēji ari Fallijs u. c. bija viduvēji dzejnieki. So viduvējību, kas brīžiem robežojās ar grafomāniju, kritiķi, reālisti cīņas karstumā pierakstīja dekadences kustībai vispār. Bet jāatceras, ka ar dekadenci bija saistīti ari tādi talantīgi jaunie dzejnieki kā K. Skalbe, J. Akuraters, E Zināma tuvība šim strāvojumam kadu brīdi bija vērojama J Poruka, F. Bārdas, V. Plūdoņa daiļradē.

Virza, arī

Jānis Akuraters (1876—1939) kā dzejnieks debitē 19 gadu vecumā. Pirmais krājums «Zvaigžņu nakts» iznāk 1905. gadā, tūlīt pēc tam seko vēl divi — «Ziemeļos» (1906) un «Bez svētnīcas» (1907). Te Akuraters savdabīgi apvieno divas līnijas — jaunromantiskoˆ kas balstīta Eiropas romantisma tradīcija, un dekadentisko, kura jut F. Nīčes un skandināvu simbolistu atbalsi.

Aktīvi piedalās 1905. g. notikumos, taču nevis kā dzelzains cīnītājs ar vienu konkrētu mērķi, bet gan kā revolūcijas sapņotajs. Bet laikam jau sapņotāji un dzeju sacerētāji policejiskās valsts sargiem šķiet tikpat bīstami kā revolucionāri praktiķi, jo Akurateram kopa ar

daudziem citiem latviešu mākslas darbiniekiem nākas papilnam izbaudīt ieslodzījuma un tam sekojošās trimdas «jaukumus».

Augstam kā ziemeļu zvaigznei būt, Mīlēt tik likteni savu,
Pašam ģērbt karaļa drēbes sev,
Lēto nicināt slavu.
Dzīvi saukt līgavu šodien un rīt, Nemīlēt cilvēku ejas.
Sārtmelnas rozes vaiņagā vīt, Smieties, sātans kā smejas.
Dvēseles atvaros pērles sev mest, Klusēt par sāpēm un rētām, Vientuļam sēras un gaviles nest — Tas ceļš tev, izredzētam.
(«I zredzētam»)

Gar dzelteniem ūdeņiem maldījos viens.
Salc niedras skaistas pie dzelmes malas,
Par zelta līmeni laivās brauc,
Līst degošas lāses no irkļiem.
Iet saule dusēt, skaidris tiek debess plašums. Putni nakts mājas meklējot Par ūdeņiem aizskrien klusi . . .
Es dusēt neiešu viens —
No laimes sirds aizkususi:
Man ir it kā mani mīlētu kāds.
(«Norietā»)

Ko vaid tu, slēgtā brīvības meita, Pie Latvijas krastiem,
Ko mūžīgi nes tu
Iz brīvām malām saucienu skarbu?
Ko mūžīgi stīgo
Postošos akordos savas stīgas:
Kā trūkušas satrūks Bez atbalsa . . .
Klus', brīvības meita,
Te vergi dzīvo;
Sveša tiem tava dziesma.
Stājies!
(«Pie jūras»)

Fallijs, īst. v. Konrāds Bullēns, (1877—1915) ir traģiska likteņa dzejnieks. Dekadenti viņa daiļradi (īpaši agrīno) cēla vai pašā latviešu dzejas Olimpā, savukārt reālistiskā spārna kritiķi viņu lamāja par «vaislas ērzeli» (J. Jansons-Brauns), «erotiskā ārprāta» sludinātāju un «dionisisko orģiju» apdziedātāju. Te tikai jāpiezīmē, ka ar līdzīgiem epitetiem J. Jansons-Brauns un A. Upīts apveltīja ne tikai Falliju un kolēģus, bet arī cittautu dekadentus — 5. Bodlēru, E. Ver-harnu, V. Brjusovu, F. Sologubu, Vjač. Ivanovu, St. Pšibiševski u. c.

Fallija dzeja ir mākslinieciski ļoti nevienmērīga. Blakus ja ne lieliskiem, tad visādā ziņā interesantiem skaniskās maģijas meklējumiem, īpatnējiem salikteņiem, smalki sabalansētai impresionistiskai izteiksmei atrodami dzejoļi 19. gs. salkanās ziņģu literatūras līmenī. Vai šai nevienmērībai, panta nesakoptībai un

brīžiem haotiskajai dzejas domai pamatā bija talanta trūkums vai psihiskās saslimšanas izraisītās sekas, grūti pateikt. Fallijs ir vairāk interesants ar daždažādajiem mākslinieciskās izteiksmības meklējumiem un krietni mazāk — ar šo meklējumu mākslinieciskō izpildījumu.

Virza, īst. v. Edvards Lieknis, (1883—1940) kā cilvēks un sabiedrisks darbinieks līdz šim mums ir pilnībā aizsedzis Virzu kā mākslinieku. Varētu domāt, ka dzeju mēs vērtējam nevis pēc tā, labi vai slikti uzrakstīta, bet gan — labs vai ļauns cilvēks (mūsu skatījumā) to ir uzrakstījis. Sāda tipa pieeju mākslai līdz «virtuozitātei» noveda pēckara gadu kritika. Šodien no mākslinieciskuma pozīcijām būtu jāpārskata ne tikai Virzas, bet arī J. Medeņa, A. Eg-līša u. c. dzejnieku daiļrade.

Virza savā jaunības dzejā (krāj. «Biķeris», 1907) ietekmējies no krievu un franču simbolistiem. Sī krājuma izaicinoši erotiskais tonis, ciniķa, skeptiķa maska, kas uzlikta dzejas varonim, izsauca veselu vētru tālaika literārajā sabiedrībā. Daži karstāki «klasiskās» morāles aizstāvji aicināja grāmatu publiski sadedzināt un autoram aizliegt turpmāk rakstīt. Varbūt ne visur jaunajam dzejniekam «Biķerī» izdevies noturēties labas mākslinieciskās gaumes robežās (vietām — banāli vai negribēti komiski), taču jau šajā pirmajā krājumā jūt veidojamies savdabīga, patstāvīga mākslinieka rokrakstu.

Tu eji pret kalnu, pret liekuļu kalnu, Liekuļu, melkuļu, pesteļu kalnu!

Kā izlauzti locekļi gurst tev un sāp,

Tik krūtīs balss kāda sauc tev. kāp! —

Tu ārprātīgs!

Pret kalnu šauji tu nāvīgu bultu,

Liekas, ka kalns tev uz kamiešiem gultu! Sarkanas pūces, lūk, paceļas, ķērc! Cilvēku balsī, klau, nejauki tērc:

Tu ārprātīgs.

Tu nokrati augļus, tārpu kas grauzti, Sarkasma rīkstēm muļķus tu šausti.

Tautai rādi tu labs, kas ļauns.

Ko dziedi, tas nedzirdēts vēl, kas jauns -Tu ārprātīgs.

Pret kalnu viens tu kā pravietis staigā, Kurls tu, vārnas, kraukļi kad klaigā,

Tavs asais prāts, spožs zobins trīts,

Tu lūkosies saulē, pirms ausīs vēl rīts — Tu ārprātīgs.

Viens tu pret visiem, visu sev ļāvi!

Ne uzvaru, zini, ka gūsi tu nāvi!

Zinām mēs visi: neesi tu balts!

Pie klints viens tika, tu tiksi vēl kalts — Tu ārprātīgs!

(«Tu eji pret kalnu»)

Pār viļņos gvelzdamo zaļgano jūru Dvašoja dīvaini zilgana krēsla Kā naktī, kā vakarā vēlā Karstumu dzēsošā, dvesošā dzēsmā.

Pār zaļganiem ūdeņiem zilganā krēslā
Kā zilganās plašdziļās ilgās
Lidoja kaija
Kā šķīstība balta
Sāpju veldzētā sirdī.

Un krastā priežu mežs tumšzaļi zilais Šalca kā skumju pilns, šalca kā dziesmu Mūžības lāsta un dzīvības dziesmu Par bezgala pasauli, dīvaini svešu — Un mēs klausījāmies Uz baltsmilšu klātajām kāpām Un jutāmies droši

Mīlošās dvēseles sirdsbruņu gūstā,
Ne beidzamā uzvaras kaujā!
(«Par viļņos gvelzdamo zaļgano jūru»)

1.

Es biju viens, es pats sev miris likos, — Nu priekšā atkal man tavs augums vārs, Kur es ar tevi pirmo reizi tikos —

Sis vecais palaists, salapojis dārzs.

Vai tas reiz bij? Vai apkampis ko svešu? Pusnoraudājšās puķes sapņos stāv. —

Ir liela nakts — es tevi skāvis dvešu.

Pie debess loka senējs mēness blāv.

2.

Man sapnī likās, ka pa dārzu staigā Kā pusnakts elpa viegls tavs baltais tēls;

Es pamodos — bij asaras man vaigā Un dzirdi spieda moku kvēls.

Kaut kur aiz zemes tāli suņi rēja . . .

Vai baltās drānas tās, jeb tur kāds spokojās?

Ak, mēness tik pa logu gaismu lēja Un pusnakts ēna grīdā līgojās.

(«Es biju viens»)

Aiz loga mīlējās, aiz loga mirst,

Tvīkst zieds pie zieda kaislē pieplakuši Un zemē zaļie miršu vaiņagi Krīt mīlas karstā dvašā savītuši.

Pussaturēta elpa . . . skūpstiens kvēls . . .

Kā nevārā pie miesas miesa kļaujas,

Briest vārpas gatavas priekš mīlas pļaujas,

Aiz dārza rūsa spīd, bet vakars karsts un vēls.

(«Aiz loga mīlējās»)

Es skūpstiem neticu, ne jūtām svētlaimīgām,

Kad lūpas saskautas, bet sirdis mierā rūst,

Tik tam, kas lūkojas iz acīm ārprātīgām,

Kad divas miesas viena otrā grūst.
Tik vienu reizi zemes uguns kvēles Ap mani bij kā kaistošs plīvurs tīts Un mani skāva liesmodamās mēles,
Bet ārā iznācu es cits un pārgrozīts:
Melns izdedzis, kā mežs pēc uguns grēka,
Bet alkstošs uguņu, lai atkal liesmās kuļ,
Man ogles tās, kas dvēselē bez spēka,
Kā biedošs tālums nekustoši guļ.
(«Es skūpstiem neticu»)
Viss kvēlojošam mīlas sapnim dots . . .
Es pats tas miris spoks, par kuru ļaudis smejas, Tik manas dzejas, skaidris svētavots,
Dzied, runā, burbuļo un tālāk lejas.
(«Viss kvēlojošam mīlas sapnim ļauts»)

PĀRESTĪBA

Zilumu nav.

JURA KRIEVIŅA foto

Tikai debesis — tādas zilas.
Asinis netek.
Tek upes, nevalodas un valodas.
Par kādu pārestību tu klusē, zilacainais!
Kādu sāpi apspiezdams, rokā kod!
Fikcijas pārvēršas realitātē!
Butaforija pārvēršas mantā!
Manta pārvēršas filozofijā!
Filozofija pārvēršas dogmā!
Dogma pārvēršas rīcībā!
Rīcība prasa upurus!

Mīļais, cik abstrakti! Nedusmojies.
Es lieliski zinu, cik konkrēti baiga šī abstrakcija.
Es zinu,
ka vēl nav vārdu bezspēkam
pret dvēseles cilvēkēdību.
Dogma
ir veca kurtizāne — baiga
ne vien pret jauniņām konkurentēm,
tā indē nost
savus bijušos klientus.
Tu vairs nebūsi klients —
ne tāpēc, ka dogma veca,
bet tāpēc, ka —
tavs zilums
ir debesu zilums,
un tava brūce
ir upju tecēšana.
AR ATRUNĀŠANOS

LAIPNS UZAICINĀJUMS

Mīlēsim savas kļūdas, brāli un mās,
Jo kas tad cits viņas mīlēs!
Ietīsim siltā deķītī un liksim uz krāsns,
Lai nevar gar tām mēli vīlēt.
Mīlēsim nemazgātu muti, biedri un draugs,
Un netīras ausis, tas jau neapgrūtina dzirdi,
Un zem šiem netīrumiem ir cilvēks patiešām jauns, Ar atsaucīgu un principiālu sirdi.
Mīlēsim sevi līdz vēmienam. Vēmiens arī ir labs.
Ja tas nācis aiz noteiktas pārliecības.
Mīlēsim savu mēli, jo mēle ir tapa,
Un ar to aizbāzt var visu, ko gribas.
Mīlestības šai dzīvē itin nekad nav par daudz,
Nu tad mīlēsim, mīlēsim, mīlēsim arī!
Mīlēsim savas utis un savu mēsliņu kaudzi.
Jo — kas bez mums pašiem to darīs!
1969, jūlijs

Ar atrunāšanos — nevienam nepiederošs iet laiku laikos netraucēti zagt un nospļaujas uz tavu nepiedošanu, un netraucēti spļauj tev ģīmī.
Fakts.
Nevienam nepiederošs rublis — manā lādē, nevienam

nepiederošs ābols — tajā kož.

Un sēd aiz rakstāmgaldu barikādēm daudz kas, vien savam krēslam piederošs.

Tas krēsls ieskrūvēts ir mūsu miesā un saknes mūsu asinstraukos laiž, tam savi likumi un sava tiesa un ģīmis standart sērijaini gaišs.

Tas krēsls nepārtraukti apzog visus mūs, zog smaidus sievām, vīrišķību vīriem.

Starp fizisko un gara bandītismu visbaigi šaušalīga atšķirība ir.

Tā pazemojums netaustāms un nerrojošs ir klāts ar liekulības slienu glumu, un sludināts nevienam nepiederošs tiek tas, kas pieder tikai visiem mums.

, *-ilr-* VĀCI

ANA BIOGRĀFIIA

rj* c^{nav} t^{as}> k° estnu vai neesmu redzējis, esmu A lA/&^{va}i neesmu dzirdējis. Tā nav tā dzimšanas diena, kurā nācu pasaulē, un nav ari viena no tām nāvēm, kurā nomiršu. Tā ir cilvēka dvēseles laušanas un radīšanas biogrāfija. Mana — vārda pilnā, vispilnākajā nozīmē.

. . . Ļeņinam bija pērkondimdoša balss. Viņš bija milža augumā. Kāds vecs zvejnieks pazaudēja brilles. Ļeņins deva rīkojumu, lai aizsūta jaunas. Sekoja, vai ir aizsūtītas.

Jās saprotat, ka Ļeņins man bija zināšanu, diženuma un taisnīguma simbols.

PAVĻIKS Morozovs bija mans rotaļu biedrs. Viņu nodūra mūsu ienaidnieki. Es viņiem izdūru acis. Jūs saprotat, ka es izdūru acis ilustrācijai grāmatā. Es dalīju pasauli sarkanajos un baltajos. Sārtos neredzēju.

. . . Tēvijas kara laikā mūsu māju apjoza ar dzeloņdrātīm. Izsitumu tīfs. Septiņpadsmit gulošie. Divi mirušie. Mēs divatā ar tēvu uz kājām.

Jūs saprotat, ka es redzēju fašismu caur dzeloņdrātīm. Vēlāk redzēju, ka briesmīgais grāmatās nemaz tik briesmīgs nav. Dzīvē ir briesmīgāk. Es kliedzu: «Par Dzimteni! Par Staļinu!» Man šie divi vārdi bija viennozīmīgi.

Kad arestēja manu tēvu, manā komjaunieša istabā ienāca mans trīsdesmit septītais gads un prasīja, kur ir ienaidnieka proklamācijas. Es ieķēros svešajam cilvēkam krūtīs un kaut ko kliedzu. Ilgi vai neilgi, nezinu. Svešajam bija sirdsapziņa. Viņš aizgāja. Varēja neaiziet.

Jūs saprotat, ka tā satikās mana patiesība un mana nepatiesība. Satikās nopietnai sarunai.

A ***eseju Ojārs Vācietis rakstīja krievu valodā kā priekšvārdu savam dzejoļu krājumam Maskavā (laikam «Sverka časov», M., 1962), tomēr publicēts tas netika. Kāpēc?***

Te jāatgādina, ka blakus patiešām milzīgajai 0. Vācieša dzejas popularitātei lasītājos, īpaši jaunatnes vidū, blakus aizrautīgai sajūsmai un domubiedru atbalstam visu laiku notika arī mēģinājumi dažādiem līdzekļiem pieklusināt, piebremzēt un pavisam apslāpēt šīs dzejas kaujiniecisko dedzīgumu, kas kļuva bīstams iesīkstējušo

dogmu aizstāvjiem. «Mana biogrāfija» tādēļ daudzējādā ziņā rakstīta kā uzbrūkoša programmatiska deklarācija.

Kad 0. Vācieša dzejas publicistiskā kvēle skāra sabiedriskās dzīves svarīgākās problēmas («Partijas piederība», «Einšteiniāna», «Potjomkina sādža» u. c.), tūlīt sākās veselas pārmetumu kampaņas, runas par «idejisku neskaidrību», «ne saprotamību», «juceklīgām koncepcijām» u. tml., un vēlāk jau idejiski principiālākie un asākie dzejojumi līdz lasītājiem vairs nenonāca un parādās tikai tagad («Vadoņa augšāmcelšanās» žurnālā «Avots», «Pulkvedis Vācietis un Hirosima» žurnālā «Karogs» u. c.) vai vēl gaida savu kārtu.

Jau 1959. gada decembrī RS Valdes plēnumā A. Gri-gulis, kā atreferē «Literatūra un Māksla» (1959, 12. dec.), «asi kritizē neskaidro 0. Vācieša dzejoli «Rekviēms»», atzīst gan, ka «sevišķi labs, ar atbildības sajūtu uzrakstīts

0. Vācieša dzejoļu cikls, kur autors aicina jaunatni no

Un tomēr. . . Kad Staļins nomira, es uz kāpņu laukumiņa rakstīju dzejoli. Nevarēju nerakstīt.

Pēc tam manī kaut kas sāpot salūza. Es sāku izšķirt krāsas. Manī nogulsnējās gan divdesmitais, gan divdesmit otrais kongress. Tie runāja par manu prieku un sāpēm. Atbildēja uz jautājumiem, uz kuriem zināju atbildēt, un arī uz tiem, kuru beigās stāvēja jautājumzīme. Sie kongresi nogulsnējās manī, citādi tie nevarētu būt mani kongresi.

Jūs saprotat, ka es vairs nebiju puika.

. . . Kad viens kolhoza priekšsēdētājs no tribīnes meloja, ka kolhozs gada laikā pārvērtīsies par paradīzi, kaut zināja, ka saimniecību ir nolaidis, es viņam pateicu, ka viņš ir . . .

Jūs saprotat, ka biju sastapis vienu no tiem, kuriem XX kongress vispār nebija bijis. Es sapratu, ka viņš nav viens, citādi viņu tik ilgi tribīnē nebūtu turējuši. Es atdošu visus savu domu un jūtu automobiļus, lidmašīnas un raketes, lai vestu delegātus uz XX kongresu, kuram jānotiek tanīs dvēselēs, kurās šis kongress vēl nav noticis.

Turklāt kopā ar akadēmiķi Kržižanovski esmu uzrakstījis «Varšavjankas» tekstu, kopā ar komponistu Aļeksandrovu «Svēto karu» un sapņoju kopā ar skulptoru Ņeizvestniju radīt kosmosa iekarošanas monumentu.

Jūs saprotat, ka mani kongresi nostādījuši manu dvēseli uz starta līnijas.

OJĀRS VĀCIETIS

(Tulkots no krievu valodas)

Riga

komunistiskām pozīcijām aktīvi piedalīties dzīves celtniecībā un trūkumu novēršanā. Tomēr nākošajos («Karoga») numuros ievietotie

Vācieša dzejoļi ir kļuvuši neskaidrāki, nesaprotami, tas rada bažas par autora attīstības ceļiem.» Šīs bažas vēlāk realizējās A. Griguļa plašajā referātā 1963. gada inteliģences sanāksmē: «Kļūdas savā daiļradē pieļāvis arī viens no talantīgākajiem latviešu padomju lirikas jaunās paaudzes pārstāvjiem — Ojārs Vācietis. Daži viņa pēdējā laika darbi, piemēram, «Tarakāna monologs», ir neskaidri idejas un formas ziņā. Vizma Belševica publicējusi dekadentiskus dzejoļus, kuros dominē izmisums un grūtsirdība. Individuālisms un atrautība no mūsdienu dzīves vērojama arī dažos Montas Kromas un Cecīlijas Di-neres dzejoļos.» Arī J. Vanags savā runā «kritizēja dzejnieku Ojāru Vācieti par poēmu «Einšteiniāna». Dzejoļi jāsacer tā, lai tos varētu saprast visi, viņš teica. Nevar rakstīt tikai kaut kādiem «izredzētajiem».» (Atreferējums «Literatūrā un Mākslā», 1963, 30. martā.)

Nebija jau tikai šī apspriede vien, pret 0. Vācieti tika vērsta plaša nosodījumu, niknu uzbrukumu kampaņa. Te tikai daļiņa ieskatam no tā, kas tika publicēts presē.

«Viņam ir labi idejiski izturēti darbi. Bet nevar paiet garām arī tam, ka viņš atsevišķos gadījumos akli sekojis sliktai literārai «modei», radīdams arī miglainus, formā un idejiski neskaidrus dzejoļus.» (Ievadraksts «Augstu turēt partejiskuma karogu» — «Literatūra un Māksla», 1963, 23. martā.)

«Jau pirms krietna laika sprīža par dažiem viņa dzejoļiem mūsu rakstnieku kolektīvā un rakstnieku partijas organizācijā izskanēja kritiskas piezīmes (sevišķi sakarā ar dzejoli par sarkano zārku), bet arī Ojāram Vācietim netikās ieklausīties biedru vārdos.» (J. Niedre — «Literatūra un Māksla», 1963, 18. maijā.)

«Taisni idejiskās neskaidrības, asa partejiskuma kritērija trūkums padara nesaprotamus vairākus Ojāra Vācieša darbus. Viņa «Einšteiniānā» neredzam reakcijas un fašisma pretspēku, sociālistisko iekārtu, komunismu, visas pasaules darbaļaužu cīņu pret kapitālismu un imperiālismu. Autors aizmirsis Ļeņina formulēto patiesību par divu kultūru nesamierināmo cīņu . .» (Ievadraksts «Partejiskuma nedziestošā uguns sirdīs lai kvēlo» — «Literatūra un Māksla», 1963, 25. maijā.)

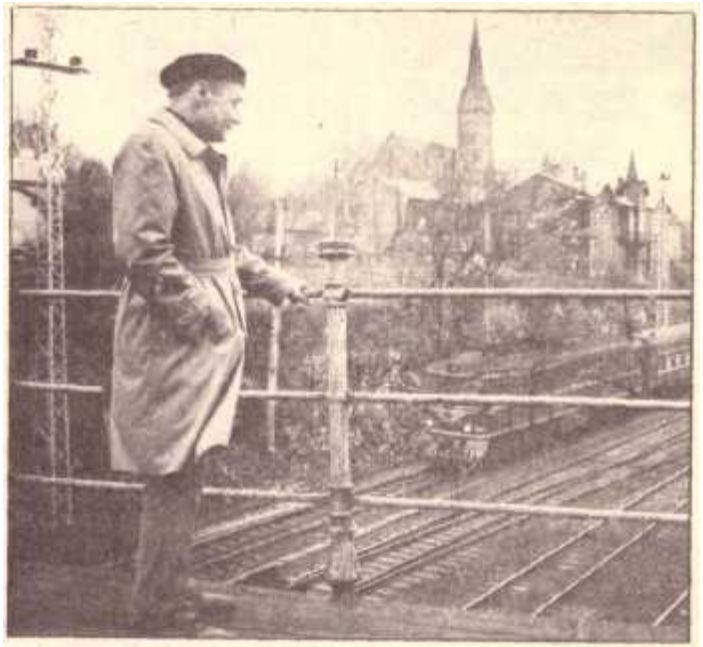

Tas pats dzirdams arī «Karoga» tā gada numuros, tikai mierīgākos toņos. «Vācietim ļoti nopietni jāpadomā, kā saglabāt lasītājos savas pozīcijas.» (V. Lukss — «Karogs», 1963, 5.) V. Valeinis poēmai «Einšteiniānā» pārmet neskaidru samudžinātību un paviršību: «Autora sniegtais subjektīvi saspriegtais detaļu izvirzījums vēl nav guvis tādu skaidrību, lai atrastu uz lasītājiem ceļu bez komentējošiem ceļa rādītājiem.» («Karogs», 1963, 6.)

Tādi paši pārmetumi lasāmi arī citu preses izdevumu slejās.

Dramatiskākais te ir tas, ka šo it kā principiālos idejiskos augstumos pacelto kritiku saņem tieši tie O. Vācieša darbi, kas rakstīti ar dzīvu un patiesu partijiski principiālu domu un runā par māsu dzīves galvenajiem jautājumiem. Tā ne tikai O. Vācieša daiļrade, ne tikai tolaik tāpat asus uzbrukumus saņēmusī Ē. Vilka un V. Belševicas daiļrade, — tā visa literatūra tiek virzīta uz skaļu tukšvārdību un dzīšus prom trenkta no patiesu problēmu izgaismošanas.

JURA KRIEVIJA lofo

Ļoti noteikti šo laiku raksturojis krievu kritiķis J. Burtiņš, parādot, kā tieši dzīvā, progresīvā sabiedriskā doma tika nodzīta pagrīdē: «Toreizējās demokrātiskās kustības vienas daļas — un, pasvītrosim, labākās daļas — pārvēršanās par opozīciju, pozitīvās sociālo pārkārtojumu enerģijas pārvēršanās protesta enerģijā — tā ir mūsu vēstures skumja un dramatiska lappuse. Ievērojamam cilvēku skaitam tas izvērtās par ticības zaudēšanu sociālismam: viņu lielākās daļas likteņi apstākļos, kad nebija iespējams tieši un atklāti izsacīt savas domstarpības ar jauno oficiālo līniju, veda pie politiskās pašizteikšanās nelegālām formām, viņu dzīve tika salauzta. Vieniem nācās šķirties no dzimtenes, citiem saņemt sodu «pēc visas likuma bardzības» . . Bet ar visu noteiktību ir jārunā arī par otras puses atbildību. Par to cilvēku atbildību, kas likumu pavērsa pret demokrā-tiskumu, mūsu apstākļos — pret sociālistisko demokrātisku-mu. Par to cilvēku atbildību, kas tādā veidā kļuva par cēloni, bet juridiskajā un morālajā ziņā par vaininiekiem, tāpēc mūsu zemē radās politiskā opozīcija.» («Oktjabrj», 1987, 8.)

Ojārs Vācietis (tāpat kā Ēvalds Vilks) bija pārliecināts partijas cilvēks. Viņš nenostājās un nekādi negribēja nostāties opozīcijā. Bet nespēja atteikties arī no patiesības. Faktiski Vilku un Vācieti tolaik gluži apzināti gribēja vai nu salauzt kā radošas personības, vai gluži ar varu padarīt par disidentiem. Viņi izturēja, bet samaksāts tika dārgi, un tagad tikai zīlēt varam, kā būtu veidojusies viņu daiļrade,

ja turpinātu attīstīties brīvi un organiski. Diemžēl šādi lūzumi atstāj nedziedināmas pēdas dvēselē.

Izdevniecībā jau nodotais O. Vācieša dzejoļu krājums palika nepublicēts, jaunu viņa dzejas izdevumu lasītāji saņēma tikai pēc sešiem gadiem.

Patiesības labad tepat arī jāpasaka, ka ne jau visi pakļāvās autoritatīvajiem norādījumiem. Par O. Vācieša dzejoļu kopas publikāciju «Karogā» (1964, 2) jau pēc gada

I. Auziņš raksta: «Pamatos tas ir tas pats «agrākais», mums pazīstamais dzejnieks; bet pazīstams galvenokārt ar to, ka nemitīgi mainās, meklē un atrod jaunas tēmas un intonācijas. (. .) Ar dedzīgu, spēkpilnu, kaut sarežģītu augsmi, maiņu Ojārs Vācietis stipri atšķiras no tiem dzejniekiem, kam gadu gaitā tik maz jauna sakāms.» («Literatūra un Māksla», 1964, 4. jūl.)

Kad drīz pēc poēmas «Einšteiniānā» nodrukāšanas «Literatūrā un Mākslā» bija jūtams, ka pret to tiek gatavoti uzbrukumi, operatīvi tika nopublicētas V. *Belševicas («Padomju Jaunatne», 1962, 25. nov.) un G. Priedes («Literatūra un Māksla», 1963, 16. febr.) atsauksmes, cerot tādējādi atvairīt vai vismaz mīkstināt gaidāmo triecienu. Tas, protams, neizdevās, «Literatūras un Mākslas» redakcijas sastāvs tika reorganizēts un mainīts avīzes redaktors (I. Muižnieka vietā nāca V. Mihailovs). Bet arī turpmāk, tiklīdz radās kāda iespēja, daudzi dzejnieki un kritiķi atkal un atkal gan rakstnieku sapulcēs, gan presē runāja par to, ka kritika nav bijusi pareiza, līdz tika panākts, ka poēmu varēja nodrukāt 0. Vācieša krājumā «Elpa» (1966).*

Tā nu iznāca, ka komentāri ir daudz garāki par paša

0. Vācieša rakstiņu. Tā notiek, kad darbs netiek nopublicēts savā laikā. Tagad, lai visu līdz galam saprastu, nepieciešams to «ierakstīt» atpakaļ toreizējā laikmeta literārās un sabiedriskās domas strāvojumos.

HARIJS HIRSS

Rims Pečūra vēl nekad nebija sevi sajutis par tik svarīgu un nozīmīgu personu kā tajā dienā, kad, valdīšanas sūtīts, brauca uz Nasrēniem, uz Josifa Visarionoviča Staļina septiņdesmitās dzimšanas dienas svinībām. Viņu veda īpaši sūtīts kolhoznieks. Ragavu aizmugurē viesim bija uzrīkots augsts, mīksts sēdeklis, pārklāts ar raibu zirga seģeni. «Braucu kā liels priekšnieks, kā komisārs,» Rims Pečūra lepnības pilns domāja. Šim salīdzinājumam negribot jaucās klāt vecais un nepiedienīgais teiciens: «... braucu kā baznīckungs», bet šo nepiedienīgo jauneklis pikti bīdīja malā. Cilvēks- jutās lepns, un kas tur ko brīnīties, jo Rimām Pečūram bija tikai divdesmit gadu, un viņš nav ticis ar pagodinājumiem lutināts. Bija paguvis pavērot

lielāku priekšnieku izturēšanos un tos mīļuprāt atdarināja. Pat ar vedēju runāja pasvītroti cienījami, nesteidzīgi un iespējami zemākā balsī.

— Vai ir izlemts, kur mani Nasrēnos guldinās? — Pečūra noprasīja, lūkodamies zemnieka platajā mugurā, kuru sedza pelēks rupja auduma vatenis. Vedējs pagriezās sānis, pacēla vienu no savas zaķ-ādas cepures ausīm un pārjautāja:

— Nesaklausīju. Esmu pakurls. Kopš kara .. . — viņš teica.

— Tu varbūt zini, kur mani Nasrēnos guldinās? — jaunais valdības varas pārstāvis atkārtoja.

— Nekur nepazudīsi, kungs, varbūt biedri . . . Nezinu, kā teikt, kā labāk patīk? — norūca zemnieks.

— Man labāk patīk «biedrs».

— Man tāpat. Bet gribas sacīt «kungs», tālab ka no mazām dienām pierasts.

— Būs jāatradinās, — Rims Pečūra strupi noteica.

— Ja vajadzēs, atradināsimies, — vedējs nepretojās, vēl arvien turēdams paceltu savas zaķenes ausi. — Bet ja runa ir par naktsmājām, tad es domāju tā: vai nu pie skolas direktora, vai ciema padomes priekšsēdētāja.

— Pie kura labāk?

— Pie direktora lepnāk, bet pie priekšsēdētāja drošāk, — zemnieks pateica.

Pēc šiem vārdiem Rims Pečūra apklusa. Viņam svārku iekšējā kabatā bija revolveris, krūtis pat šobrīd juta cieto metālu, tomēr šāds ierocis ir par niecīgu, ja draud nopietnākas briesmas.

— Vai jūsu ciemā vēl pagadās bandīti?

— viņš, kļuvis nemierīgs, noprasīja.

— Nav dzirdēts, — zaķene, jau aizgriezusies prom, noteica un tad vēl piemetināja: — Bet viņnedēļ, rau, mums nāburgos, Stuļģu mežā, kāds pakāris milici.

— Tur lieta savādāka, — jauneklis nomierinājies paskaidroja. — Izrādījās, ka milicis pats pakāries. Viņam no pašbrūvē-tā sākuši rādīties ķēmi.

— Ak, tad šitā?! — vedējs izbrīnījies noteica un apklusa.

Ragavas klusi slīdēja, tikai pa reizei iebrukdamas dziļajā sniegā izdangātajās bedrēs. Gaiši bēra ķēvele neskubināma rikšoja, čakstēja pakavi, sniega drumslas šķīda kā dzirksteles pa gaisu, brīžam uzkrizdamas virsū arī braucējiem. Degunā cirtās zirga sviedru smaka, jaukdamās kopā ar zirglietu ādas un siena dvaku. Garām slīdēja vienmuļa, sniegā grimstošu lauku, kailu krūmu ainava, šur tur pa kādai viensētai. Rimām Pečūram mācās virsū garlaicība, viņš ierāva galvu mēteļa apkaklē un gremdējās domās. Vispirms atcerējās, kā viņu, tāpat citus pārstāvjus, bija

izvadījusi ceļā pagasta partordze Dabrišiene, sirma sieva, izskata ziņā skarbi vīrišķa, tāpat kā raksturā. Viņas runa bija īsa un skarba: «Jums ar savu galvu jāatbild, lai viss būtu gods godam un skaisti! Sis nav danču vakars, bet biedra Staļina jubileja!»

No Dabrišienes it visiem bija bail, pat valsts drošības un milicijas vīriem.

«Mēs pacentīsimies, viss būs, kā pieklājas,» Rims Pečūra tagad domās vēlreiz atkārtoja. Jauneklim šķita, ka šāds darbiņš vēl pārlieku mazs — viņš tiktu galā ar daudz s_u, žģītākiem uzdevumiem. Viņa drosme iztēlē sasniedza trakus apmērus: viņš iedomājās, ka tam svarīgu uzdevumu devis pats lielais vadonis Staļins. Tas viņam Kremlī paspiedis roku un novēlējis veiksmi. To iedomājoties vien, Rimām Pečūram sirds sāka spēcīgāk sisties. Salds vilnis lika izriezties krūtīm. Viņš juta, ka kļuvis pavisam cits cilvēks. Arī augums pastiepies vismaz, par dažiem centimetriem garāks. Taču tas nešķita pats svarīgākais. No Rima Pečūras sejas, no acu skatiena strāvoja milzu spēks, kas viņā uzradies pēc rokas spiediena Kremlī. Kad Pečūra atgriezīsies savā dzimtajā pusē, viņam būs spiesti paklausīt visi, viņa teiktais vārds kļūs par likumu. Ko gribēs — to paaugstinās, ko gribēs — pazeminās. Viņš spēs ikvienu atalgot, varēs ņemt, cik vajag. Skolotāja Gudo-nīte tad vairs neslies degunu gaisā, bet liptin lips viņam klāt. Tikai nav zināms, vai Rims Pečūra viņu vēl pieņems. Iespējams, ka viņš to sodīs par paša personas aizskārumu. Bet varbūt apžēlos. Viss būs atkarīgs no viņa garastāvokļa, no tā, kā viņam iegribēsies. Ir taču vēl tik daudz glītu meiču.

Tik jaukos sapņos gremdējoties, braucēja ragavas ieslīdēja Nasrēnu baznīcciema vienīgajā ielā. Rims Pečūra nosēdās taisnāk uz nošļukušā sēdekļa, saraustīja mēteli, lai labāk izskatītos. Ņem kā gribi, viņš taču ir pagasta valdīšanas atsūtīts pārstāvis!

Pie septiņgadīgās skolas dzeltenās divstāvu mājas pats direktors Lizdenis izmetās ārā pa durvīm, lai sagaidītu. Viņš bija bez cepures, vienīgi mēteļi uzmetis plecos. Vējiņš pluinīja plānos, sirmos matelus.

— Priecājos . . . Lūgtum ...Lūgtum ...— direktors Lizdenis murmināja. Pārstāvim likās, ka direktors pārlieku satraukts, pat pietvīcis.

«Vēl vecā rauga. Pirmskara gadu,» Rims Pečūra klusībā novērtēja.

Kad iegāja skolā, direktors sāka tūlīt stāstīt, ka visi audzēkņi, tāpat skolotāju kolektīvs, gatavojušies šim svinībām, ka ikviens pūlējies kaut kādā veidā piedalīties. Esot izmēģināta krietna priekšnesumu programma: dziesmas, deklamācijas, pat gruzīnu tautiskās dejas.

Rims Pečūra klausījās un augstprātīgi klusēja. Skolotāju istabā visi pedagogi viņu pazemīgi sveicināja, it kā viņš būtu no izglītības nodaļas atbraucis inspektors. Jaunajam viesim šāda cieņas parādīšana gāja pie sirds, jo viņš pats vēl gluži nesen bija deldējis apriņķa ģimnāzijas solu, un ar pedagogiem viņam bijuši savi īpašie rēķini. Starp viņiem pagadījās tādi, kuri tur, apriņķa ģimnāzijā, ar saviem aizrādījumiem, tāpat divniekiem, bija viņam līdz nāvei apriebušies. Un viņš jutās priecīgs, kad teica skolai ardievas.

Pečūra vērīgāk apskatīja Nasrēnu skolotājus. Divas bija vēl pavisam jaunas, kā redzams, tikko ģimnāziju beigušas, turklāt bez šmauguma, bez figūras un ar tik pazemīgu seju, necilas, kā aitas. Viņas, turēdamās viena otrai pie rokas, stāvēja pie sienas un mulsi smaidīja, it kā būtu nostādītas precinieku priekšā. Pavisam citādi izturējās apaļīgā, jau padzīvojusī sieva sarkaniem vaigiem, kura droši šaudījās pa skolotāju istabu, visu laiku tarkšķēja, smējās, stāstīja anekdotes. Pečūra nekļūdīgi nosprieda, ka tā ir direktora sieva un noteicēja ne vien pār vīru, bet arī pār visu nelielo pedagogu kolektīvu. Kāds vira cilvēks sēdēja pie galda, no pārējiem novērsies. Viņam bija peiēkbāla, izģindusi seja, pleci uzkumpuši. Kad Pečūra viņu uzrunāja, vīrs atbildēja nelabprāt, visu laiku slēpdams aiz svārku atloka vai kabatās savas drebošās rokas. Nozilējušais deguns nodeva šī skolotāja lielo vājību. Bet, par spīti tai, viņa mācītie bērni itin labi nodziedāja visas dziesmas.

Skolas zālē bija sapulcējušies ne vien audzēkņi, bet ari daži no viņu vecākiem. Dažs gribēja pavērot, kā vēl vairāk iespējams pagodināt pašu dižāko no dižākajiem, cits bija norūpējies par saviem bērniem: vai deklamējot un dancojot negadīsies kļūme, vai viss izskatīsies glīti.

Skatuves vidū karājās liels izgaismots jubilāra portrets. Osainais tēvocis, acis mazliet noslēpumaini piemiedzis, lūkojās iesā-nis, it kā tur pamanījis kaut ko intereses vērtu. Portretam visapkārt bija no tūjām un vēl kaut kādām istabas puķēm apvīts vainags. Goda sardzē mainījās pionieri. Nasrēnu skolā viņu tolaik bija vēl tikai seši, tāpēc bērniem bija krietni ko izturēt, iekams svinības beidzās.

Rims Pečūra diezgan vērīgi sekoja, tomēr nevarēja saskatīt nekāda misēkļa: viss bija rūpīgi sagatavots, protams, paturot vērā iespējas, kādas bija nomaļajai skolai. Likās, arī runātājiem nebūs ko pārmest, tāpēc ka ciema padomes priekšsēdētājs nolasīja to, ko izrakstījis no avīzes, bet direktors Lizdenis varēja paspīdēt ar teicamām oratora dāvanām. Skolas vadītājs turējās pie principa, ka pedagogam neklājas runāt no lapiņas, viņam jāprot brīvi

paust savu gudrību, savu erudīciju. Sākums patiešām padevās itin labs, viņš izteiksmīgā balsī norunāja garu dzejas citātu, atrada jubilāra cildināšanai jaunus epitetus, bet uz beigām sāka minstināties, it kā būtu aizmirsis iemācītu sakāmo. Viņš atkārtojās.

Rims Pečūra ausījās: juta, ka apjukušais runātājs vairs nezina, kā nobeigt. Beigās Lizdenis paceltā balsi pateica: «Mēs viņu godāsim un mīlēsim līdz kapa malai.»

Tāda beigu izskaņa šķita visai divdomīga. Lizdenis pats juta, ka nav pasacījis, kā nākas. Viņš no tribīnes atgriezās pietvīcis, piere vienos sviedros. Rokas drebēja. Slepus uzmeta skatienu varas pārstāvim: tas sēdēja, acis nodūris, tāds kā nokaunējies. Lūpas rotāja ironisks smīns. Direktors satraucās vēl vairāk. Pirmo reizi sev pārmeta, ka netika lasījis no lapiņas. Likās, ka, spītējot viņa paša gribai, mēle bija izviļājusi un pasacījusi vārdus no kādreiz dzirdētas ziņģes. Tagad tos vairs nevarēja notvert, atgriezt atpakaļ mutē. Protams, ka pārstāvis bija to pamanījis. Pārbraucis atpakaļ pagastā, varēs stāstīt. Varbūt pieliks arī no sevis ko klāt, papušķos. Vai grūti neviļus pasprukušus vārdus sagrozīt tā, kā tos nabaga skolmeistars nemaz nav gribējis teikt?!

Kad svinīgā sanāksme bija galā, Lizdenis pienāca Rimām Pečūram klāt un sāka satraukts taisnoties:

— Tā man pirmā reize, kad es tā pārsakos. Biju uztraukts. Liekas, gribēju vienu, bet iznāca cits . .. Taisni neērti.

Varas pārstāvis noslēpumaini klusēja. Uzmeta direktoram īsu zobgalīgu skatienu un tad, aizgriezies prom, sāka kaut ko stāstīt ciema padomes priekšsēdētājam. Viņš ievēroja, cik Lizdenis satraukts, redzēja tā bailes, tāpēc gribēja vēl tīšuprāt paspīdzināt. Lai vecais jūt, kā ir, kad dreb stilbi. Tad re, ko vērta buržuju laiku izglītība — neprot pat publikas priekšā uzstāties! Bet varbūt tēloja? Varbūt gribēja tīšuprāt izmest, audzēkņiem dzirdot, šādu divdomīgu un aizvainojošu frāzi? Kāpēc pieminēt kapu, ja mēs svinam tik dižu un gaišu vadoņa jubileju?!

Rims Pečūra domās šos apvainojumus grupēja tā, it kā kāds augstāk stāvošs jau klausītos viņa atskaiti. Sirds dziļumos viņš šādam apvainojumam neticēja; bija skaidrs, ka skolotāja mēle bez ļauna nolūka maķenīt sametusies. Viņš neko briesmīgu nebija pateicis. Pat lielākiem oratoriem dažkārt pasprūk negribēts vārds. Bet cik ļoti šis cilvēks satraucās! Bija pat nosvīdis. Viņa stāvoklis jāsaprot.

Bet tūlīt kāda balss sāka runāt pretim. It kā Pečūrā slēptos divi gluži atšķirīgi cilvēki, kas savā starpā cīnās.

Ir iespējams kļūdīties, iespējams pārteikties, taču ne tik atbildīgā reizē, otrā balss nosodoši teica. Ja runā par biedru

Staļinu, ik vārdam jābūt precīzi pārdomātam un izsvērtam. Ar saviem nepareizajiem izteicieniem Lizdenis kaitīgi ietekmē cilvēkus. Tā ir kaitniecība, nekas vairāk!

Rims Pečūra kategoriski atsacījās no vakariņām, uz kurām ļoti neatlaidīgi lūdza direktors, un aizgāja no skolas kopā ar ciema padomes priekšsēdētāju. Brizdams pa tumšo Nasrēnu ieliņu, viņš nožēloja, ka tā sagadījies — pasēdēt pie bagāti klāta galda kopā ar skolotājām būtu daudz interesantāk — taču principa pēc viņš nevarēja rīkoties savādāk.

Aukstajā un nemājīgajā ciema padomes priekšsēdētāja mājā Rims Pečūra kopā ar tās saimnieku iztukšoja pudeli pašbrūvētā, piekoda klāt pērngada speķi un taisījās doties pie miera. Vienubrīd, no iedzertā brandvīna iesilis un uz brītiņu zaudējis dzelžaino principialitāti, viņš bija jau gatavs doties atpakaļ uz skolu. Miera nedeva apsolītās vakariņas un arī divas jaunās skolotājas tagad atceroties likās tīri patīkamas. Viņš pameta skatienu logā: augdams augumā griezās sniegputenis. Šādā laikā, kā veci ļaudis saka, velni svin kāzas. Ko var zināt, kas ceļā atgadās. Brīdi svārstījies, viņš laidās gultā garšļaukus.

No rīta Rims Pečūra vēl tikai mazgājās no āra ienestajā ledainajā ūdenī, kad pie ciema padomes priekšsēdētāja durvīm jau klauvēja direktors Lizdenis. Ja vakar pēc savas neveiksmīgās runas viņš bija pietvīcis, tad šodien izskatījās bāls, ap acīm zili riņķi, kā redzams, slikti gulējis. Pedagogs pūlējās slēpt savas nelāgās jušanas, viņš pat smējās un lūdza viesi līdz ar ciema padomes priekšsēdētāju atnākt uz skolu brokastīs.

Tik vāji slēpta izdabāšana un uzbāzīga viesmīlība Rimām Pečūram likās aizdomīga. Varbūt šis vecā rauga inteliģents grib viņu ievilināt slazdos? Vai vismaz sasaistīt varas pārstāvim rokas, lai tas nespētu sniegt objektīvu informāciju?

Pečūra principa pēc būtu atsacījies arī no brokastīm, bet šoreiz nepiekrita ciema padomes priekšsēdētājs. Viņam piedāvājums it labi patika: būs paēdis pats un nevajadzēs aprūpēt atbraucēju. Pečūra bija spiests padoties.

Drīz vien trīs vīri brida pa naktī kupenās savilkto sniegu. Direktora dzīvoklī, kas atradās skolas otrajā stāvā, nāsis tīkami kutināja ceptu kotlešu smarža. Uz plīts mutuļoja vārāmie kartupeļi. Brokastis bija varen tīkamas, kaut arī ar tādu kā buržuju laiku piesmaku. Čalojošā mājasmāte ielēja mazās glāzītēs kaut kādu saldu veclaiku dzeramo. Pečūra bija iemācījies dzert pa jaunai modei — no glāzes. Brīnījās, ka pēc dažu mazo glāzīšu iztukšošanas krūtīs sajuta siltumu un uzlabojās oma.

— Tu pārteicies, bet mēs no tā nekādus secinājumus neizdarīsim, — viņš, izmisušo direktoru mierinādams, sacīja. —

Kad runā par biedru Staļinu, būs ik vārdu apdomāt. Manuprāt, nav vajadzības skaidrot, cik tas viss atbildīgi!

— Es tā nemaz negribēju! — Lizdenis dievodamies teica. — Netīšām paspruka!

— Bet, kas pasprucis, to nevar vairs notvert. Cilvēki dzirdējuši un nodomās nezin ko. Teiks, skolas direktors piesauc mūsu vadonim kapu! — varas pārstāvis turpināja skaidrot.

— Es tā neteicu! — direktors sauca.

— Es teicu: mēs godāsim un mīlēsim . . .

— Bet kaps tomēr tika pieminēts, — Pečūra nepadevās.

— Manu vīru jau nevar tribīnē laist, viņš vienmēr kaut ko pārsakās, — Lizdeņa sieva piebalsoja.

Direktors sēdēja nelaimīgs, sakucis un nevarēja norīt ne kumosa. Nelīdzēja pat liķieris. Oma neuzlabojās.

Pavadīdams viesi līdz ragavām, kuras skolas pagalmā gaidīja, Lizdenis vēlreiz lūkoja mīkstināt notikušo.

— Biedri Pečūra, es gribu, lai jūs ticētu, ka mēs tikām gatavojušies svinībām no patiesas sirds . . . Nelielais pārpratums nav uzmanības vērts, — viņš runāja, bez cepures un bez mēteļa soļodams līdzās viesim.

— Kā kuram, vienam neliels, citam liels, — varas pārstāvis, nejuzdams žēlastības, pateica. Likās, viņš tīšuprāt darīja nabaga direktoram sāpes.

Lizdenis negaidot apstājās, seja tam sastinga, viņš cieši saknieba lūpas, bet sāpju pilnais skatiens dūrās aizejošā Pečūras mugurā.

— Jūs esat telefona stabs, nevis cilvēks. Jums nav savu smadzeņu! — viņš pēkšņās dusmās drebošā balsī šņāca.

Varas pārstāvis bija ar vienu roku jau atbalstījies pret ragavu pakaļējo sēdekli, kam pāri pārklāta svītraina zirga seģene. Viņš izbrīnījies pagriezās atpakaļ. Abu skatieni vienā mirklī sastapās. Direktora acīs tagad bija viss: sāpes, nicinājums, dusmas, pat bērnišķīgs izaicinājums. Pečūra, nespēdams izturēt, jūtami samulsis, pagrieza galvu uz ciema padomes priekšsēdētāja pusi, it kā gaidīdams no tā aizstāvību.

Vietējās varas priekšnieks, saslējis kažoka apkakli uz augšu un pagriezis muguru pret vēju, vienaldzīgs šķīla mitros sērkociņus, nevarēdams nekādi aizdedzināt smēķi. Viņš izlikās, ka nav pamanījis vai nesaprot konflikta izcelsmi.

Varas pārstāvim neatlika nekas cits kā parūpēties pašam par savas cieņas saglabāšanu. Viņš iesvieda ragavās portfeli, pagriezās aci pret aci pret Lizdēni un noskaldīja:

— Tas ir vecais raugs, kas Jums neatļauj dzīvot, biedri direktor! Kad tas pazudīs, tad Jūs runāsiet citu valodu)

Vecais pedagogs, šķiet, gribēja vēl kaut ko sacīt, taču saknieba jo ciešāk lūpas un palika sastindzis stāvam uz savu audzēkņu cieši nomītās takas. Ragavas palēnām slīdēja ārā no pagalma. Rims Pečūra vēl ilgi pakausī juta Lizdeņa dzeļošo skatienu. Viņš saņēma sevi rokās un ne reizi nepagriezās atpakaļ. Lai šī pagātnes grabaža lasās pie velna. Ar savām mācībām!

Līdz pat pilsētiņai Rims Pečūra brauca sadrūmis, nerunīgs un negremdējās tīkamos sapņos. Nākamajā dienā ilgi gudroja, kā uzrakstīt atskaiti. Tomēr teicienu «līdz kapa malai» rakstā nepieminēja. Pietiek. Varbūt cilvēks patiešām runājot pārteicies.

Ir visai ticams, ka Rims Pečūra ātri aizmirstu atbildības pilno braucienu uz Nasrē-niem, taču pāris dienas pēc tā pie viņa darbā ienāca finansu nodaļas vadītājs Daškus. Tas nebija draugs, vienīgi diezgan labi pazīstams jauns vīra cilvēks, ar kuru iznāca satikšanās danču vakaros vai līdzīgos gadījumos.

— Ko tu manu tēvoci biedē? —■ tas bez ievada noprasīja.

— Kādu tēvoci? — Pečūra neaptvēra.

— Nu, Lizdēni! Nasrēnu septiņgadīgās direktoru!

— Viņš sūdzējās?

— Nē, vienīgi lūdza, lai tu nepalaid plašumā nelielo pārpratumu, kas atgadījies svinību laikā. Lizdenis lāga vīrs.

— Lai viņš vairāk padomā, iekams runā. Tad nevajadzēs drebināt stilbus.

— Neliec kāju priekšā. Es jau teicu, viņš ir lāga vīrs, — finansists atkārtoja un ar troksni izgāja ārā pa durvīm.

Pēc šīs sarunas Rims Pečūra kļuva domīgs. Tātad notikums Nasrēnos jau kļuvis plašāk zināms. Varbūt par to jau ziņots attiecīgajām iestādēm. Manu noklusējumu var novērtēt kā naidīga izlēciena slēpšanu. Nav ne vismazākās vēlēšanās dabūt ciest kaut kāda veco laiku skolmeistara dēļ. Rims Pečūra juta nobriestam sevī nežēlības pilnu apņemšanos. Viņš sameklēja baltu papīra lapu un apsēdās pie galda. Kad pirmie vārdi bija uzrakstīti, uz brīdi atdzīvojās un sāka runāt cita balss: nepārcenties, nepārspīlē, labāk izbeidz pavisam. Čukstēja, it kā ausī būtu ielīdis pats nelabais. Neļāva koncentrēties. Šā vai tā, balstiņa tomēr kļuva pamazām vārgāka, tālab to izdevās nomākt. Bet garastāvoklis bija sabojāts visai dienai. Rims Pečūra līdz pat vakaram staigāja sapīcis, apskaities, it kā viņu pašu būtu kāds nozākājis vai izlamājis. Pat nākamajā dienā viņš vēl sajuta nepatīkamas grēmas. Bet laiks skrēja: jauni notikumi, darbi, dažnedažādi pienākumi notikumu Nasrēnos drīz vien nobīdīja patālākā atmiņas nostūrī. Taču gluži negaidot to no jauna lika atcerēties pēkšņā tikšanās, kas atgadījās pašā dienas vidū, kad viņš devās ieturēt pusdienas. Rims Pečūra, domās iegrimis, soļoja

pa ietvi, kad, galvu pacēlis, ieraudzīja, ka pretim velkas Nasrēnu skolas direktors Lizdenis. Viņu veda divi miliči, katrs savā pusē. Rims Pečūra pārsteigts palika uz brīdi stāvam, bet tad žigli apsviedās apkārt un ātriem soļiem devās atpakaļ. It kā viņu, pēkšņi sagrābis, nestu vēja virpulis. Pamanījis puspavērtas durvis, Jauneklis iespruka pirmajā ceļā esošā nama gaitenī. Nogaidījis, kad nepatīkamais gājiens aizklaudzējis garām un pagājies pietiekami tālu, Rims Pečūra izlīda ārā uz ielas. «Kāpēc es nobijos?» viņš pats sev jautāja. «Viss tikai blēņas. Vai tad es gribēju ņemt viņu ciet?! Tie tur paši zina, kas darāms! Lai Lizdenis patup saltajā kambarī, tad tas vecais raugs drīzāk pagaisīs!»

Tādā kārtā pats sevi attaisnojis, Rims Pečūra iegriezās restorānā un ieturēja kārtīgas pusdienas. Nervu nomierināšanai iztukšoja glāzīti.

No lietuviešu valodas tulkojis

Paulis Kalva

ANDRIS RIJNIEKS

KOMANDORS

RUDENS

KRUSTCELĒS

ROMĀNA FRAGMENTS

(Nobeigums)

— Lūdzu!

Arnis iegāja un padeva labdienu. Majors, nupat izrunājis pa telefonu, nolika klausuli.

— Sveicināts! Nezināju, ka Alfrēdam Janovičam par jums tāda interese, — Sidorčuks sacīja, it kā mazliet izbrīnījies. Viņš aizbrauca, būs pēc pāris stundām. M«s esam labi paziņas, vienā mājā dzīvojam. Ja vakar pats būtu visu izstāstījis, palaistu vaļā kaut uz visu dienu. Bet ienācāt ar to štābistu. Tā ja. Un darīšanas, jaunais cilvēk, jākārto laicīgi. Tagad tik un tā būs jābrauc uz daļu kopā ar savējiem, tas ir — ar savu komandu, tfū, tu velns, atvainojos, — majoram sanāca dusmas, ka viņš vairākkārt izteicies tik pārprotami — savējie,

komanda, — basketbolistam Kraujam šie vārdi droši vien nozīmēja pavisam ko citu nekā militāram cilvēkam.

— Es sapratu, sapratu, biedri major, — Arnis iemeta starpā.

— Tagad, mīlīt mans, papīri jau nokārtoti, kaut ko mainīt jau par vēlu, un vispār — ķēpa. Ka tik nu neaizsūta par tālu prom. Bet nekas, nekas. Nez vai tik traki būs. Iziesiet karantīnu, nodosiet zvērestu, bet pēc tam . . . par to jau jūs norunāsiet ar Alfrēdu Janoviču.

— Paldies, jūs vakar tiešām ļoti palīdzējāt, — Arnis sacīja. Sidorčuka vārdos, par spīti diezgan biezai miglai, bija arī saulaini mājieni.

— Bet atklāti, — majors cieši uzlūkoja.—Vai jums vakar zem šī garā mēteļa nebija arī kāds, tā sacīt, «suvenīriņš» biedriem?

Negribēdams lādzīgo majoru sarūgtināt, viņš bez apdomāšanās atbildēja:

— Nebija gan, nudien nebija! Es taču nezināju, ka jūs pazīstat, — viņš uz brīdi aprāvās, lai atcerētos sev mazliet svešādo, taču majoram laikam tik pierasto, — ... Alfrēdu Janoviču. Nācās sameloties, pilsētā bija jāsatiek draugs, lai tas uzmeklē . . .

— Lai nu tā, — majors apmierināts sacīja. — Bet jūs, kā redzu, esat ņēmis aizrādījumu vērā. Pavisam cits izskats — akurāts, simpātisks jauneklis. Pie tam vēl kārtīgs sportists. Tādi Bruņotajiem Spēkiem vajadzīgi.

«Labāk būtu, ja vajadzētu arī kaut kur citur. Ne jau tevis dēļ pucējos.»

Sidorčuks pacēla klausuli, un Arnis saprata, ka viņa klātbūtne šajā telpā vairs nebūt nav nepieciešama.

«Kurp tagad? Atpakaļ uz numuru? O-o-h. Arā saulīte, bet arī no tās, ja padomā, tāds dvēseles šķaudiens vien sirdī kāpj.»

Arī pie draugiem vēl atgriezties negribējās: jāpagaida, kamēr viss atrisināsies. Arnim likās, ka viņa rīcībā ir pret puišiem . . . kas? Tāda kā nodevība? «Vai die', cik dumji,» viņš centās sevi sapurināt, bet nomākt neērtības sajūtu neizdevās.

— Biedri major . . . Negribas tagad uz istabu. Ja drīkstētu tepat kaut kur . . . man ir avīzes, netraucēšu.

— Ej pie rakstveža, — majors no daudzskaitļa pārgāja uz vienskaitli, un Arnim tas pēkšņi likās gluži iederīgs. — Tepat, nākošās durvis.

— Paldies.

Telpā, no kuras vakar bija zvanījis Valteram, viņš pieteicās rakstvedim, ka majors ļāvis kādu stundu te pasēdēt.

— Sēdies nost, — tas vienaldzīgi atmeta un, izvilcis pagaldē noslēpto grāmatu, turpināja lasīšanu.

Arnis apsēdās — Valtera tik nevērīgi pamestais pārdomu tematiņš «muļķības muļķības ...» vēl ne tuvu nebija izsmelts.

Jūlijs. Vissavienības jaunatnes ipeles.

Latvija finālspēļu pēdējā dienā pieveica gruzīnus, un tiesnešiem, sadalot vietas, ar uzvarām un zaudējumiem vien vairs nepietika, bija jāskaita grozi. Kad tas tika izdarīts, Latvija palika trešā. Bronzu par ikdienišķu varēja uzskatīt pirms diviem gadiem, bet šobrīd — ne citādi kā par sasniegumu. «Sports» un «Jaunatne» cildināja Oļģertu Rudoviču un viņa audzēkņus — sevišķi garo Normi, Skapānu un Tjarvi, bez uzmanības nepalika arī Arnis Krauja, kurš tika novērtēts kā «aukstasinīgs saspēles vadītājs».

Taču sajūsmas fanfaras izskanēja tik ātri, ka Arnis nepaguva īsti aptvert, kā no apskaustas, sveiktas un slavētas «uzlecošās zvaigznes» kļuva par parastu universitātes reflektantu. Pat vēl prozaiskāk! Arī a/ma *mater* nebūt netiecās viņu kā mīļotu dēlu cieši kļaut pie krūtīm. Būdams gluži bez vainas (radošā konkursa laikā viņš bija Taškentā), Arnis, ieradies uz pārrunām Žurnālistikas katedrā, dabūja dzirdēt, ka šis konkurss tomēr bijis obligāts ikvienam — arī biedram basketbolistam. Taču pārējie dokumenti tika iesniegti laikus, tāpēc katedras pasniedzēji bija tik laipni un uzklausīja arī reflektantu Krauju. Arnim līdzi bija arī abas publikācijas «Sportā», taču tikai pirmā pēc kaut kā izskatījās (vismaz apjoma ziņā), turpretī otrā krietni paīsināta, balansēja gandrīz uz čika robežas.

Arnis gan taisnojās, ka «Sportam» gatavojis vēl dažus materiālus, tāpēc radās dabisks jautājums: kāpēc tie netika publicēti? Līdz šim tik drošais Arnis pirmo reizi saminstinājās un nolēma, ka taisīs mērenu pagriezienu. Sāka stāstīt, ka vidusskolas gados rakstījis un guvis šādus tādus panākumus skolēnu jaunrades konkursos . . . Taču nekādu taustāmu pierādījumu līdzi nebija, un pārrunu vadītāji varbūt pat nodomāja: «Ko nu tu, puisīt, lej!»

Atestātā atzīmes—nekādas izcilās: vēsturē piecnieks, literatūrā četrinieks, bet dzimtajā valodā, khm, trijnieks. Sī dokumenta nepievilcīgo fonu vēl drūmāku vērta raksturojums. Apdāvināts, taču ass, ķildīgs, nesabiedrisks un pašpārliecināts. Un ko gan varētu nozīmēt gluži kā glābšanas riņķis pasviestie teikumi, ka šis vidusskolas absolvents ir domājošs, godīgs, principiāls cilvēks, kas spēj aizstāvēt savus uzskatus?

Kāds uzdeva jautājumus arī par interesēm. Ar tām viss it kā bija kārtībā: tomēr ne tikai sports, bet arī literatūra, vēsture, teātris, kino un pat . . . filozofija. Arnis vēlreiz pastāstīja par jaunrades mēģinājumiem un šoreiz jau apzināti lietoja piezemēto «mēģinājumi»; dažiem komisijas locekļiem beidzot pamodās pret viņu simpātijas. Tomēr visu laiku nepameta arī sajūta, ka viņu te grib pēc iespējas ātrāk un vēsāk atšūt. Tas likās tik dīvaini, pat aizvainojoši. Vai tad viņš jau nebija pierādījis, ka nav te nokļuvis nejauši, ka šo to jau darījis, mēģinājis — kāpēc viņam neuzticas?

Galu galā viens no skata labsirdīgs plikpauris (tas līdz šim Arnim daudz «piekasījies» nebija) lūdza, lai jaunais cilvēks pastāstot, kā viņš īsti iedomājas žurnālista darbu.

Arnis jau bija krietni samulsināts, aizkaitināts, katrā ziņā — izsists no sliedēm. Citureiz viņš droši vien izteiktos sakarīgāk, taču šobrīd stipri vien saraustīti un pārāk vispārīgi pastāstīja, ka žurnālista profesija, viņaprāt, esot dinamiska (nav jāsēž uz vietas), radoša, aizraujoša, tāda, kas prasa vispusīgas zināšanas, talantu un vēl daudz ko citu.

Viena no sievietēm (vislielākā tincinātāja), iecietīgi smaidīdama, sacīja, ka viņam neesot nekāda priekšstata par žurnālista darbu. Krauja sakoda zobus. Protams, šie cilvēki laikam to varēja atļauties. Bet kāds gan viņam tas priekšstats varēja būt — pilnīgs, visaptverošs?

Sarunas noslēgumā Arnim smalkjūtīgi darīja zināmu, ka konkurss uz žurnālistiem šogad liels un viņam, kā izskatās, esot vājas cerības. Turklāt viņš nav piedalījies radošajā pārbaudījumā, viņi jau saprotot, sportošanas dēļ, tātad gluži vai bez vainas vainīgs, taču arī publikācijas par sevišķām spējām neliecinot. Lai nu mēģinot spēkus kādā citā nodaļā . . .

Arnis pat īsti neatminējās, kā ticis ārā no telpas. Jutās tik satriekts, ka pietrūka pat spēka paņirgāties par tiem, kuri no katedras izgāja starojoši — it visās sejās Krauja redzēja tikai to iecietīgo, remdeno smaidiņu, ar kādu tika paziņots: «Jums nav nekāda priekšstata, vājas cerības ...»

— Jaunais cilvēk, jaunais cilvēk, es jums to sakul

Arnis pacēla acis: viņam pretī stāvēja briļļains vīrietis, viens no tiem, kas pārrunu laikā nebija vaicājis neko.

— Piedodiet, biju aizdomājies, — Arnis klusu teica, mēģinādams piecelties no krēsla.

— Nekas, nekas, sēdiet vien, sēdiet, — vīrietis runāja laipni, smaidīdams, taču steidzīgi. — Dekāna vietnieks, docents ... — viņš nosauca savu uzvārdu. — Ko esat izlēmis?

— Es . . . man ... Ko tad lai daru? — Arnis vēl arvien apjucis, kā parasti tādos gadījumos, stostījās.

— Nekā sevišķa. Nezaudējiet dūšu. Formējiet dokumentus uz specialitāti: latviešu valoda un literatūra. Lai rakstītu, diploms nav obligāti nepieciešams. Rakstīt var katrs, kas māk, kam ir dotības. Pie mums, ticiet man, iegūsiet daudz vispusīgākas, pamatīgākas zināšanas. Un vēlāk .. . kas šobrīd zina, kur tās izmantosit. — Viņš šķelmīgi pasmaidīja.

Arnis uzsāka sparīgi, taču drīz vien bija spiests atzīt, ka dažu dienu laikā nez vai spēs sabāzt galvā visu, ko nav paguvis (pareizāk, papūlējies) vairākos skolas gados. Un arī entuziasms bija krietni saplacis. Ja jau nav ticis tur, kur iecerējis, vai vērts tik ļoti censties,

stājoties kaut kādos «tīrajos filologos»? Vai nu tiešām neko nepalīdzēs nopelni basketbolā? Ja tur (tas ir, filologos) nekādu īpašu «radošo» konkursu nav, gan jau ar visu pārējo galā tiks. Sācis sevi par kaut ko apvārdot, viņš argumentus prata piemeklēt citu par citu drošākus un pārliecinošākus.

Vēsturē viņš savu piecnieku dabūja, taču turpmāk vairs tik gludi negāja. Valodā, bet it sevišķi literatūrā, ar pūlēm izspieda četriniekus. Un varētu būt daudz ļaunāk, ja nepaveiktos ar biļetītēm. Arnis bija tik bezcerīgi apmaldījies starp bezgaldaudzo dzejnieku un prozaiķu dzimšanas un miršanas gadiem, dzejas krājumu un ciklu, stāstu, noveļu, romānu, motīvu, noskaņu un atsevišķo dzejoļu nosaukumiem, ka eksāmena rītā pavisam droši mācētu pateikt: Rainim ir krājums «Tālas noskaņas zilā vakarā», bet Veidenbaumam dzejolis «Kā gulbji balti padebeši iet». Par visu pārējo viņš šaubījās.

Ar trīspadsmit punktiem un necilo atestāta vidējo atzīmi Krauja palika maķenīt zem tās «maģiskās» svītras, ar kuru uz informācijas dēļa atdala uzņemto uzvārdus no pārējiem. Arnis to vēl uzskatīja par bez-galmuļķīgu pārpratumu, taču domas jau *no* visām pusēm sāka *apņemt* kā drēgna, bieza migla, kurai cauri ne tikai nevarēja redzēt, bet . . . negribējās pat skatīties.

Nekas cits neatlika kā iet un sūdzēt bēdas Rudovičam, bet tas atbildēja apmēram tāpat kā lādzīgais dekāna vietnieks. Sak, nenokar galvu, vēl viss nav zaudēts, kaut ko izgudrosim.

Arnis jau nenokāra arī. Pa dienu blandījās pa pilsētu, vakaros gāja uz treniņiem vai spēlēm: kas cits vairs atlika? Rudais baroja ar optimismu un deva instrukcijas. Piemēram, dokumentus no dienas nodaļas «pāradresēt» uz neklātieni. Arnis paklausīja. Un pēc tam arī no trenera puses sakās migla. Viņam gan universitātes sporta klubā, gan Fiziskās audzināšanas katedrā esot labu labie cilvēki. («Ar unuškas treneri Ādmini kādreiz laidām vienā komandā, kopā mācījāmies»; vai arī: «lešu pie dekāna, ja vajadzēs, pat pie *prorektora,* viņš par tādiem *zēniem* kā tu stāv un krīt».) Arnis ticēja, gaidīja, cerēja — Rudais līdz šim nekad nebija muldējis.

Laiks gāja, klāt bija septembris, bet nekādi brīnumi nenotika. Rudais par Arņa lietas nokārtošanu runāja arvien retāk un izvairīgāk. Tikai reiz, kad Krauja ieminējās, ka saticis Sidrabu, izteicās pikti:

— Neesi muļķis. Saki, viss kārtībā. Alfrēds gluži vienkārši vāc komandu. Uzzinās, ka neesi uzņemts, un cauri būs. Iesauks tieši tāpēc, ka esi labs basketbolists.

— Tā arī teicu: «Viss kārtībā. Iestājos.» — To sacīdams, Arnis treneri uzlūkoja vērtējoši, un par Sidrabu vairs aizmirst nespēja.

Balansēšana uz būs — nebūs nomāca jo dienas, jo vairāk. «Vai patiešām Rudajam rokas par īsām? Viņš taču tagad ir VEFa dublieru treneris, palaikam grozās starp itin «spēcīgiem» vīriem.»

Oktobri pienāca pavēste. Arnis saprata, ka par viņu interesējas nopietnos nolūkos. Nu vairs nebija ko vilcināties. Pēc treniņa pagaidījis, lai pārējie no ģērbtuves iziet, Arnis trenerim dziļdomīgi jautāja:

— Varbūt vienreiz parunāsimies tā — no sirds?

— Kas tad atkal? — No Arņa sejas izteiksmes Rudajam kļuva skaidrs, ka runa būs par viņa nenokārtoto studēšanu.

— Šodien *nācās* apciemot komisariātu.

— Un tad? — Rudovičs vēsi jautāja, itin kā Arnis būtu pateicis, ka saplīsušas kedas, taču trenera flegmatisms šoreiz likās tēlots.

— Vai tas jāsaprot: jūsu darbs nu ir galā, turpmāk lai ar mani nodarbojas citi?

Rudajam pie žokļa noraustījās muskulis, viņš skatījās *brīžam* uz Arni, brīžam kaut kur sāņus, tad klusu sacīja:

— Apsēdies, lūdzu.

— Var jau.

Rudais nikni paķēra krēslu un ar spēku nolika to pretī vaļīgā pozā sēdošajam Arnim — noblākšķēja vien. Pēc tam apsēdās pats.

— Parunāsimies arī! Tad nu klausos.

— Kas tur ko klausīties, gribēju teikt: laikam jūsu spēlīte ir galā. Pēdējā komisija gan vēl nav bijusi, taču arī no tās nekas labs nav gaidāms. — Arnis, no Rudā dusmu uzbangojuma mazliet satrūcies, nedaudz pieklusināja sarkastiskās intonācijas.

Treneris pietvīcis kodīja ūsas galu, skatienā joprojām gailēja nikna dzirksts, tomēr bija redzams, ka viņš pūlas savaldīties.

— Tātad tu uzskati, es pie tā vainīgs? Teikšu atklāti: cerēju, ka eksāmenus noliksi mazliet labāk. Bez tam, kā noskaidrojās, arī tavs rakstu-rojumiņš ... — viņš ieturēja pauzi. — Droši vien būsi dzirdējis arī ko citu: dabūt iekšā sportistu politehā ir viens, bet unuškā diemžēl — pavisam kas cits. Skapāns, Eipurs, tie taču studē.

— Par eksāmeniem nevienam neko nepārmetu. Kaut gan . . . Kad tad es būtu varējis tik dikti zaurēt? Tikai avīzēs raksta — teicamnieks sportā un mācībās. Bet cik gadus pa augstskolām šļūkājuši vai vēl šļūc *Zvīgurs,* Sēļivānovs, Vilde, Valters? Nē, sevi ar viņiem nesalīdzinu, tomēr ... uz manu skolu jums manas sekmības dēļ nekad nav bijis jāiet, ne tā kā viena otra dēļ. Savus trijniekus un četriniekus nopelnīju pats. Un arī par to raksturojumu . . . Jūs taču mani pazīstat — vismaz vienmēr biju tā domājis.

— Pazīstu, Arni, pazīstu . . . Nu ko tad? Uzmeklē Sidrabu, viņš tevi pievāks labprāt. Ja gribi, piezvanīšu pats. — Treneris to pateica kā neizbēgamu secinājumu — mierīgi, bet mazliet arī skumji.

— Nē, ne jau to es gribu! — Arnis jau gandrīz kliedza. — Es

domāju, ka jūs man kaut vienu reizīti palīdzēsiet. Tieši tad, kad viens pats esmu dimbā. Jau divus mēnešus gaidu, uz kaut ko *ceru.* Jūs taču iešot pie dekāna, pie rektora vai prorektora! Bijāt? Pasakiet, lūdzu, godīgi! Bijāt vai ne?

— Biju! — ierēcās arī Rudovičs. — Pie rektora ne, bet pie pārējiem gan. Un ne jau es viens, arī Ādminis un unuškas sportkluba priekšsēdis. — Viņš apklusa un, lūpas cieši sakniebis, gari elpodams caur degunu, grozīja galvu; uz pieres bija izspiedušās sīksīkas sviedru lāsītes — ģērbtuvē bija karsts, tad atrāva jakas rāvējslēdzēju un', laikam mazliet nomierinājies, turpināja: — Bet tici *man,* Arni, nav tik vienkārši. Taču nav viss nemaz arī tik drūmi. Ir iespēja. Mēs vienojāmies. Tev labi jānokārto pirmā sesija. No dieniniekiem kāds pēc tās gandrīz vienmēr tiek atskaitīts. Un prorektors man solīja, viņš tevi pārcels dieninie-kos.

— Ha-ha-hā! — Arnis nikni iesmējās. — Jūs laikam turat mani par galīgu muļķi? Sesija ir janvārī, bet kad ir iesaukums? Novembrī un decembrī. Tās sesijas laikā jau krietnu laiciņu būšu pastaigājis šinelī. Te nu patiešām, kā jūs mīlat izteikties, pat debilai kazai jārēc.

— Turi muti! — Rudais nikni apsauca. — Neesmu beidzis.

Viņš piecēlās, to pašu grasījās darīt arī Krauja, taču Rudais atsēdināja.

— Tupi rāms!

Arnis paklausīja.

Treneris staigāja šurpu — turpu, šurpu — turpu, un viņam līdzi kā automašīnas stikla tīrītājs šaudījās arī Arņa skatiens.

Rudais pūlējās savaldīties; ne tikai tādēļ, lai spētu turpmāko pateikt mierīgi. Nē, no Arņa smieklos un arī vārdos saklausītās neuzticības viņam pašam dūša bija noslīdējusi zemāk, nekā mēs to esam paraduši sevī just, un Rudais sabijās, ka tik tā viņam nesašļuktu papēžos.

Rudovičs atkal apsēdās, saņēma Arņa plecus.

— Manu mīļo zēn. Vai tiešām tu vari man pateikt tādus vārdus? Vai jebkad tevi esmu piemānījis? — Balss bija skumīga, bet Arnis bija kurls, jo sāpēja pašam. — Paklausies uzmanīgi. Tikai nesaki uzreiz ne «jā», ne «nē». Padomā labi. — Treneris uz mirkli apklusa, tad ne skaļi, tomēr stingri turpināja: —Tev ir jāliekas slimnīcā.

Kraujam šķita, viņš murgo. Mēģināja celties stāvus, taču divas rokas spieda atpakaļ krēslā; mute pavērās, acis iepletās trulā izbrīnā: tās redzēja Rudo, treneri, tomēr prāts neticēja, ka šos vārdus varētu būt teicis viņš.

— Nesaki neko. Nepārtrauc. Tas ir vajadzīgs. Vislabāk, ja tev kaut kas notiktu ar galvu. Teiksim, viegls smadzeņu satricinājumiņš. Noveidosim. Kādā treniņā vai vislabāk — spēlē . . . Ārsts uz vietas, visi redzēs. Pāris nedēļas pagulēsi slimnīcā. Simptomus tev izstāstīs. Lai

pētī gan šā, gan tā . . . , lai saka, ko grib, galvā jau neielīdīs, bet papīri tev būs tīri. Galva sāp— un viss! Bet pēc tam iesaukums būs garām. Uz satricinājuma rēķina to vispār var uz pāris gadiem atlikt. Un tad jau tu būsi — oho! Pats velns klāt netiks. Pavisam nedaudz jāiztur, vai ne, Arni?

— Nē, trener, nē! — Arnis purināja galvu. — Es? Un lai bēgtu no kaut kāda iesaukuma! Lai nav nekā: ne unuškas, ne basketbola, tikai ne to. Es taču tad būtu . . . gļēvulis.

— Bet kurš tad to saka!? — Rudais, atlaidis Arņa plecus, bezcerīgi pamēja ar roku: tas nebija sapratis.

— Galu galā, nepiedāvāju taču tev aplaupīt veikalu, — treneris nopūtās, un šai nopūtai bija čērkstoša pieskaņa.

— Trener, ja jūs kādudien pie manis atnāktu un teiktu: «Arni, mums jāaplaupa tas . . . nu tas veikals . . . Vajag, citādi man, tas ir, jums, — vāks.» Es pat neko nejautātu, ietu jums līdzi. Bet jūs man piedāvājat . . . Pat nezinu . . . velns zina ko . . .

Tad Arnis piecēlās, piegāja pie krāna, samērcēja zem ūdensstrūklas plaukstu, apskaloja seju, pēc tam paskatījās uz Rudo. Treneris pacēla galvu, rokas, kas vēl nupat bija žņaugušas krēsla atzveltni, nošļuka gar sāniem, Arna acīs viņš izlasīja: «Esmu tevī vīlies, Rudais ...»

»

Rudais skatījas uz tukšo pakaramo — trešo no durvīm. Kad viņi trenējās savā zālē, katram no «vecās gvardes» bija savs āķītis, sava ģērbšanās vieta.

Jau tāpat pēdējas nedēļas trenerim šķita tādas kā patukšas. Komandā bija ienācis kaut kas jauns, svešs, un Rudais sev atzinās, ka nemaz nesteidzas to pat apzināt, kur nu vēl pieņemt. Kādreiz pēc treniņiem skanēja: «Hei, Komandor, saderam . . .!» — «Ha! Domā, neiztaisīšu?!» Un tad viņi ņēmās, kamēr vien zāle bija brīva, Rudajam dažreiz pat nācās uzklausīt dežurantes sūdzības — daži puikas dzīšus mājās jādzen.

Tagad pēc treniņiem visi zūd mājas, kā Arnis teiktu — «superstrau-sā», neuzkavējas ne brītiņu. Un galvenais, tie vecie, kas ņēmās paši, bija prasmīgāki par vairumu no šiem, kurus nācās salasīt. Sitie «jaunie» — ātri gan sajutušies par meistariem. Īstenībā viņus dublieros nemaz vēl nevajadzētu ņemt. Daloties treniņmačiem pa piecniekiem, šie vairs neizdomā sīkas viltībiņas, kā agrāk, lai tik trāpītos vienā sastāvā pie Arņa un Skapāna, vai Normja un Tjarves.

Vara Ozārves un Normunda Brasiņa fotoilustrācijas

Rudais atkal paskatījās uz durvju pusi. Sis āķītis un krēsls ilgi tukši nestāvēs, gan jau kāds aizņems, bet ne jau no vecajiem. Nē, tie drīzāk klusībā pārmetīs Rudajam, ka viņš . . .

Vēl skumjāk kļuva no domas, ka paša skatījumā tas tukšs laikam būs ilgi, varbūt vienmēr? Jā, Arnis ir aizgājis, un nemaz īsti nav zināms, kur . . . Viens gan skaidrs — šajā komandā vairs neatgriezīsies. Varbūt abi pēc gadiem tiksies «lielajā» vefiņā? «Nolādēts darbs,» Rudovičs pēkšņās dusmās izgrūda.

letrinkšķējās telefons, Arnis satrūkās un pameta skatienu uz rakstāmgalda pusi, no kuras nāca šī uzbāzīgā, pārdomas iztraucējusī

skaņa. Karavīrs, atrāvis acis no grāmatas, pacēla klausuli un droši vien īgnāk, nekā tas reglamentā paredzēts, stādījās priekšā:

— Jauniesaukto pārsūtīšanas punkta rakstvedis jefreitors Fiļipēnoks klausās.

Cenzdamies nepievērst sev uzmanību, Arnis klusi izgāja. Sidrabu satikt vairs negribējās. «Vai galu galā nav vienalga, ko viņš man teiks? Daudz svarīgāk taču, ka man pašam nav ko sacīt. Jā, nav ...»

Arnis aizstaigāja līdz vārtiem. Vakar viņš tepat un apmēram šajā pašā laikā nepacietīgi gaidīja Sidorčuku, jo zināja, ka komandants viņu uz pāris stundām izlaidīs ārā, tobrīd tas likās milzīgs ieguvums, bet šodien jau šķita bezjēdzīgi. Ja kāds tūdaļ atkal piedāvātu iziet pa vārtiem, Arnis atteiktos — kaut arī uz vaigiem vairs nav rugāju un mugurā tīrs krekls —, jau sapratis, ka ir no tās pasaules šķirts. Protams, ne uz mūžu, *tomēr* divi gadi . . . tas nemaz nav īsti *aptverams.* Tik daudz notikumu paies secen . . . Mode būs pavisam cita . . . Un Agita? Varbūt jau būs kļuvusi baigā aktrise? Vai viņai būs vajadzīgs kaut kāds dembe-lis jeb, vienkāršāk runājot — nulle?

Ietves malā piestāja gaišbrūns žigulis, no tā, čokurā sarāvies, izspraucās Sidrabs un atsperīgā, plašā solī — par to, ņemot vērā masīvo miesas būvi, varēja pabrīnīties — skriešus devās uz vārtu pusi.

Arnis pagriezās un nesteidzīgi, lai nerastos iespaids, ka viņš jau sen te nīcis, atgriezās pie administratīvās ēkas, taču iekšā neiegāja, apstājās pie durvīm. «Parunāsimies kaut kur ārpusē, bez lieciniekiem, tajos kabinetos vienmēr kāds sēž ...»

— Vismaz tagad tu esi uz vietas! — Sidrabs jau pa gabalu sauca.

— Nudien, tavu biedrīšu dēļ dabūšu kuņģa čūlu. Nesen lasīju, no ner-vozēšanas varot uzklupt ne tikai infarkts, arī vēders saiet čupā. Man pat liekas — tas jau . . . Bet varbūt šoreiz vēl tikai no izsalkuma?

— Vai kas nopietns? — Arnis, protams, nedomāja viņa kuņģi, bet gan savus biedrīšus.

— Divi rupuči, Broks un Heino, aizlaidušies brīvsolī. Kā jau mullas — ne ko zina, ne ko māk — pieķerti, kā saka, neatejot no kases. Militārie veči baigi sašutuši. Salagas, nav ne pusgadu nodienējuši, bet jau lēkšo pāri sētai.

— Un ka beidzās? — Arnis, manāmi ieinteresēts, jautāja.

— Kauns visam basketbolam. Pat no patruļas nemācēja aizlaisties. Naivie buldurēja, ka gribējuši tikai pēc limonādes līdz veikalam aiziet. Gaidīsim pirmdienu, kad ieradīsies augstāki čini. Atkal būs jāiet galvot un lūgties, lai neiespundē, bet nez vai šoreiz līdzēs. Teicu, lai kaisa sev pelnus uz galvas un solās, ka turpmāk vairs ni un ni, citādi mūlāpus aizsūtīs uz tām karaspēka daļām, kas šiem ierakstītas karaklausības apliecībās.

— Jā, — Arnis novilka.

— Vot tev, jā! Salagas nolāpītie! — Sidrabs bija piesarcis, runātīgs

un nevarēja saprast—pa īstam vai pa jokam dusmīgs.

— Varbūt piemetīsimies tepat? — Krauja norādīja uz soliņiem, kas bija četrstūrī novietoti pie ieejas komandanta rezidencē. So smēķētavu jauniesauktie nebija iecienījuši. Te bieži garām staigāja virsnieki, un tāpēc bija jāskatās, kur tu, cilvēks, spļauj un kur nomet cigaretes galu, un jāseko — kādiem vārdiem un par ko tu runā. Piekasīgāks «priekšnieks» dažreiz pat uzstāja, lai jaunkareivji, viņam tuvojoties, ceļas kājās un sveicina, jo formāli tie jau esot dienestā, bet armijā tā ir obligāta prasība.

— Var arī tepat. — Sidrabs atsēdās uz tuvākā sola, dēlis manāmi ieliecās.

— Kā tev te patīk? — viņš apvaicājās.

— It kā nu jūs nezinātu ... — Arnis izdarīja ar plaukstu kustību, kas atmeta šo jautājumu kā nejēdzīgu.

— Sveiciens no Oļģerta, — Sidrabs ieminējās. Tā kā starp citu, tomēr Arnis saklausīja arī ironiju, bet vienalga — šī ziņa bija priecīga.

— Paldies.

— Un tavs makans . . . Valters, liekas, vārdā, ir viens krampīgs čalis. Vakar piezvanīja no automāta, kas tieši zem maniem logiem. Teica, gaidot jau divas stundas un gaidīšot kaut līdz rītam, jo mums esot obligāti jāparunā. Saku, vēls jau, varbūt atliksim? Patiešām, pārrados tikai ap desmitiem. Bet šis neatlaižas, saka, esot visnotaļ kulturāls zēns, taču izstiklošot man logus, ja es tūdaļ viņu nepieņemšot. Nācās piekāpties.

Arnis, pazinis Valtera rokrakstu, pasmaidīja. Jā, uz to nu šis spējīgs, ja ko ieņēmis galvā, tad ... lai tur šķīst vai plīst.

— Un ko tad viņš teica, kad satikāties?

— Dauzīja kulaku pie krūts, dievojās, ka tu viens apbrīnojams zēns, gandrīz eņģelis, tikai mazlietiņ īpatnējs, sarežģīts un tā joprojām.

Arnis atkal saklausīja ironiju, taču, kā likās, — bez nievām un, atteicies *no* jebkādiem līkloču *ievadiem, jautāja:*

—- Būs vai nebūs? Sakiet skaidri. Esmu, kā saka, gatavs. Ja nevarat, nesoliet, ļaunā neņemšu.

Ciklops no ādas jakas kabatas izvilka ledeņu kārbiņu — izskatījās, *nesen atmetis* pīpēšanu, — un piedāvāja Arnim. Tas pieklājības pēc pāris paņēma. Tad Sidrabs ar milzīgiem, mezglainiem, no tabakas nodzeltējušiem pirkstiem pagrāba varenu šķipsnu, iebēra mutē un pārmala tā, ka nokraukšķēja vien. Nokremšļojās, palūkojās uz Arni.

— Redzi, vai . . . Man jau pilns komplekts, pat *par* daudz to vīru. Trīs saspēles vadītāji, varbūt mazliet švakāki par tevi, jā, droši vien. Bet vēl jāierodas arī Valuckim. Es nesaku, ka esi slikts, taču viņam ir stabils pluss — Savienības junioru izlases vecis. Ne es pats gribētu no tāda atteikties, ne arī kāds man |aus. *Iespējams, viņš jau* šogad pat būs vajadzīgs ASK, varbūt pat aizrauj uz Maskavu. Bet ja ne? Piecu

aizsargu komandā tā kā par daudz. Piekrīti? Un atpakaļ uz daļām es savus zēnus tāpat vien sūtīt nemēdzu. Ne tikai Rudovičs mīl savējos, arī Ciklops Sidrabs ir cilvēks.

No visas pagarās runas Arnis saprata vienu: izklausās, viņš atkal lieks. «Bet varbūt Ciklops tikai uzsit cenu, grib, lai palūdzos?»

— Nu tad trenējiet Valucki labi centīgi, lai Rīgas ASK sagatavo vēl kādu *vīru PSRS izlasei, kurš* gan pēc diviem gadiem spēlēs «Zalgirī». Ir jau bijuši gadījumi, — Krauja indīgi novēlēja.

— Ak tad tā! — Sidraba izbrīnā dusmu bija vairāk nekā pārsteiguma. — Lielo cerību Arni Krauju gremdējam? Varu tev, puika ... — Sidrabs ar plaukstu noglauda milzīgo pliko *pauri, — neņemt* ļaunā, tiešām, puika vien esi. Paklausies, neesi tu nekāds Strēlis, Valters, Muižnieks, Jēkabsons vai Miglinieks. Un es nemaz neņemtos pareģot, ka dienās spēlēsi vismaz vefiņa pamatā.

Dīvaini, taču Arnis par šiem vārdiem neapvainojās un mierīgi atbildēja:

— Zinu, kas esmu un kas ne. Un arī pats nemaz nejūtos drošs, ka spēlēšu tur. Tomēr uzdevu skaidru jautājumu. Atbilde man nozīmē daudz. Jūs neko konkrētu nepateicāt.

— Arni, Arni, — Sidrabs saīdzis pašūpoja galvu. — Es jūs visus, visus cerīgos čaļus savāktu pie sevis, lai nepazūdat, neizklīstat pa Savienību. Bet iespējas? Nav man tādu. Tu domā — tajā sporta rotā ir basketbolisti vien? Man vieglāk pateikt, kā tur nav, nekā uzskaitīt visus sporta veidus. Un katrs treneris plēšas par savējo. Tu mani saproti?

— Jā.

— Centīšos darīt visu, kas manos spēkos.

To izdzirdējis, saviebās arī Arnis. Solījumus «censties» viņš bija jau noklausījies diezgan.

— Bet arī pats taču esi vainīgs, — Sidrabs turpināja. — Jau pirms mēnešiem tev jautāju — kā ir? Ko tu atbildēji? Toreiz viss bija vieglāk. Bet tagad man ilgi nācās lūgties, lai tu vismaz tiec tādā partijā, kas uz galvošanu paliek Baltijas apgabalā. Tas izdevās. Vari uzskatīt, puse darba jau padarīta.

— Toreiz. Toreiz es cerēju. Rudovičs solīja . . .

— Oļģertu liec mierā! Cik viņš tevis dēļ staigājis un klapatojis, kā viņš lūdza mani, lai kaut ko daru tavā labā. Un, pat zinādams, ka nekāds paipuisītis neesi un varbūt man pat kādreiz liksi lēkt uz ecēšām, tomēr centīšos palīdzēt. — Viņš piemiedza vienu aci, šobrīd patiešām izskatījās pēc Ciklopa. — Paipuisīši nav tie, kas labi laiž basketu. Bet pamēģini saprast. Šodien pat — tāda šmuce! Domā, kāds no tiem, ar lielajām zvaigznēm, pirmdien klausīsies, kad lūgšu: man te vēl viens fruk-tiņš vajadzīgs?

— Es nemaz nešaubos, ka jūs patiešām no sirds ... — Arnis galīgi

sašļucis noburkšķēja, taču Ciklopam ticēja. Varbūt tādēļ, ka pēdējā laikā pats bija pārliecinājies — ne katras durvis tik viegli veramas. — Bet tad . . . man ... tā var saprast: viss cauri?

— Nē, kāpēc? — Sidrabs sajutās nelāgi. Viņš bija šurp nācis Oļģerta, nevis kāda cita lūgts, un nācis uzmundrināt, nomierināt, nevis iznīcināt šo lecīgo Krauju. — Gribēju tikai iestāstīt, ka jāpacenšas. Varbūt uzreiz pēc zvēresta nevarēsim izsaukt uz Rīgu. Saņemies, pagaidi. Gan kāda vieta atbrīvosies. Pēc pusgada dažiem beigsies dienesta laiks, tad jau droši . . .

— Gaidi, gaidi, — Arnis uzmeta lūpu gluži kā puišelis (tā jau Ciklops arī bija nosaucis), tomēr tūdaļ saprata, ka tas nekur neder. «Patiešām, jāsaņemas.» — Mēnešiem ilgi gaidu. Tad to, tad šo. No gaidīšanas nez kādēļ siltāk nekļūst, — viņš piebilda jau mierīgāk.

— Bet esi taču vīrietis, velns parāvis!

Tas nu, Arņaprāt, bija gluži nevietā.

— Cerēsim, ka esmu gan. Tāpēc nekāršos un pat neraudāšu. Kā stāsta, dienestā ne visi noliekot karoti, gan es arī izsprukšu. — Tas padevās pietiekami žultaini. Arnis jau grasījās piebilst, lai Ciklops spēlē laimīgs ar saviem Valuckiem, citiem lietuviešu un igauņu tirliņiem un dažiem Rudā čaļiem, kur nu vēl vieglāku maizīti — uzlasīt, ko citi uzaudzējuši. «Jā vai nē? Neesmu nekāds ampelmanis!» — taču tas neizskanēja. Negribējās ar dažām frāzītēm pārsvītrot visas šīs «pārrunas». Un droši vien arī īkstis par vājām. Ko nu vairs, tad tik jātur mute, kaut ko alegoriski indīgu jau varētu savērpt, bet tas būtu vēl nožēlojamāk.

— Pacenties gan — iepriecināsi papu un mammu. Man pietiek! — Ciklops piecēlās. Seja neizskatījās nekāda laipnā. — Tas tavs pēdējais vārds? Labi pārdomāji?

Ir reizes, kad var domāt, cik vien pamatīgi un ilgi grib, tas neko nelīdz, jo atbilde iekšēji jau nobriedusi, tikai pašam kauns to atzīt.

— Ko klusē? Basketu tu nemaz tik ļoti nemīli, tā nu man liekas, — Sidrabs izmeta. — Kaulējies pats ar sevi, bet gribi iestāstīt, ka es tas sliktais. Gluži kā jaunkundzīte, pat vēl trakāk, kā ielene, kas uzsit sev cenu. Bet padomā vēl, laiks tev būs.

— Tā nu man būs diezgan, — Arnis atcirta.

— Bet man vairs nav, — Sidrabs paskatījās pulkstenī. Un pēkšņi gluži nesakarīgi piebilda: — Un arī ēst gribas. Ek, nu patiešām, naturāls zīdainis!

Atvadoties Sidrabs Arņa pastiepto roku saspieda tā, lai par teikto nerastos nekādas šaubas. «Naturālajam zīdainim» bija jāsakož zobi. Atbrīvojis plaukstu no šī draudzīgā rokasspiediena, Arnis to papurināja.

— Dzīvo vesels! Vēl padomē. Bet ne pārāk ilgi — vienreiz tik un tā būs jāizšķiras.

— Pasveiciniet Rudoviču! — Krauja uzsauca, kad Sidrabs jau bija pie vārtiem.

«Baigais tēviņš, patiešām Ciklops, slepkava gatavais,» Arnis nodomāja un nez kāpēc pasmaidīja.

Aizgājis uz otru smēķētavu, izbijušais Komandors ieraudzīja, ka «viņa vieta» jau aizņemta — kopā ar Gunti presi lasīja Ēriks.

— Nu, kā? — Guntis pacēla galvu.

— Nekā.

— Ej nu ej? Šefs tevi nesavāca? — Jautājumā bija saklausāms smiekliņš.

— Tas pats vecais meldiņš, sak', labs nākot ar gaidīšanu.

— Un tu?

— Es? — Arnis slēpa acis. — Un tu manā vietā?

— Man, draugs mīļais, pašam galva pilna. Pats ievārīju, būs vien pašam jāizstrebj. Bez onkuļiem un tantēm.

— Ej nu, Gunti, nemuldies! — Ēriks, noķeksējis no deguna brilles, dusmīgi iemetās starpā. — Nu, par piemēru, mani varbūt vēl vajadzētu padresēt, lai neesmu tāds mulla un varu kādam vismaz pa kaklu sadot. Bet kāda jēga no tā visa Arnim? Veprīši drillēs senču žigulīšus un no-fraktētās meitiņas, bet Arnis būs tas dumais, stāvēs par šiem, tā sacīt, sardzē. Kāda jēga, es vēlreiz prasu? Es domāju, viņš nu ir pelnījis ko citu.

— Varbūt arī pelnījis, un nav arī jēgas. Ko tad viņš driģinās? Man vienmēr bijis no svara, ne vien kas, bet arī k ā notiek. Ja viss iet savu dabisko gaitu, tad vēl puslīdz . . . Bet tā taču nav, Arni, vai ne? Tu tāpat vien pa dienu šņāc, bet naktī trinies pa lāvu?

— Kā tas ir — dabisku gaitu? — Arnis jautāja. Lai Guntis vienreiz saka skaidri un gaiši!

— Tā! Ja ņem, tad ņem, ja ne, tad ne.

— Ak, redz, kas? Es tātad esmu kaut kāds . . . šitais te . . . — viņš saminstinājās — pārāk stipru vārdu lietot negribējās, taču izvairīgāku acumirklī piemeklēt neizdevās.

— Neklausies viņā, Arni! — Ēriks iespiedzās.

— Neuzbāžos, lai neklausās, ja negrib. Varbūt tomēr! — Guntis, kas visas šīs dienas bija tāds mērens, šoreiz nez kāpēc iekaisa, šķita, viņam patiešām ir kāds pašam savs viedoklis, un to viņš aizstāvēs. — Es te, saproties, neesmu atvests pa taisno no vidusskolas soliņa, kur tev, prasti runājot, dienasgrāmatiņā ieraksta — kas kuru dienu jādara, un nedēļas beigās ieliek atzīmīti kārtībā, uzvedība, uzcītībā. Mums politehā šad tad pašiem nācās pasmadzeņot, kur mēs vajadzīgi un kāpēc. Un dažreiz bija pat tā — jāiet un jāpastrādā! Un zini, ka nekas tev no tā neatlēks, un laika nav, un tomēr, padomājis saproti — nevar citādi, vajag. Un lielākā daļa tā nolemj — normāli, forši čaļi un meičas. Un tad apjēdz — tu tāds pats kā visi un tāpat kā visi. Nav

vairs ko smadzenes mežģīt, liec tik plecu apakšā un stum uz priekšu. Un vairs neliekas, ka būtu par savu —tu, Arni, teiksi — idiotisko centību jākau-nās. Drīzāk dusmas uz tiem, kas allaž grib izštukot kā citādi.

Guntis apklusa, pēc mirkļa ieteicās:

— Nu, varbūt to tu gribēji?

— Kāda starpība, ko es gribēju? Tagad vismaz zinu, ko tu domā.

— Kā redzi, nekas dižs nav. Taču mums faķī klīst tāds teiciens: tauta ir pelēka, bet gudra.

— Atcerēšos.

— Un tu, Ērik, pamēģini apjēgt, ka bez firmīgajiem veprīšiem un nofraktējamām mīzalstrīpām ir taču laikam arī citi cilvēki.

— Va-Ī, Gunčuk! Nu gan nozibeņoji. — Ēriks uzsprauda savu optiku tai paredzētajā vietā — itin kā gribētu kaismīgo runātāju labāk apskatīt. — Tā sacīt, vecā labā Dimā tēva un mūsu pionieru organizācijas princips: viens par visiem, un visi . . . Ha-hā! Sad tad gan esmu matījis ko citu — viens par visiem gan, bet tad pēkšņi — visi uz . . .

— Gadās, un diemžēl biežāk nekā viens pret visiem, — Guntis nopietni sacīja. — Bet kādreiz vajag arī tā. Un zini, ja pats sev vienreiz uzšķaudīšu, tad turpmāk laikam ļaušu, lai citi man arī taisa virsū. Var tak pateikt: lietutiņš.

Arnim iešāvās prātā — par laimi nav kādā atklātības brīdī palaidis muti, ka viņu kādreiz saukuši par Komandoru. Tad nu gan Guntim būtu ko izsmieties.

— Uh, mīlīši, jūs gan laižat baigā līmenī. Bet tomēr teikšu tā — man vairāk patiktu kādreiz ieraudzīt Arni pa teļļuku, kad viņš laiž vefiņā. Tad mammai un tētim varētu sacīt: «Redzat tur to tūkstoš sešdesmit septīto numuru? Par Krauju sauc — gā, gā-gā —, es ar šo dažas dienas pirms služīšanas kantējos Viļānu ielas atturības pansijā. Dievīgs puika, nez, vai tagad nav kļuvis lepns?» Bet ja stāstīšu: sak', bij man službā viens čoms, basketbolists, gandrīz sporta meistars, nez kur tagad izčibējis? Ko? Vairs nebūs tik interesanti. Kā jums šķiet?

Arnis pateicīgi pasmaidīja.

— Noglāstīji dvēseli, Ērik . . .

— Tu esi viens mīļš mūlāps, — Guntis bija spiests piekrist.

Pirms prombraukšanas viņus nostādīja ierindā un atkal bija jāklausās, kā jāuzvedas pa ceļam uz dzelzceļa staciju: to nedrīkst, tas nebūtu vēlams, bet bez šitā gluži labi var iztikt.

— Nez, kur tad vedīs? — Guntis prātoja. — Beidzot vācamies prom no šī būceņa.

— Cerams, ne pārāk tālu.

— Tu šodien tāds rāms.

— Pietiks trakot. — Arnis atvēra muti un centās noķert krītošās

sniegpārsliņas. — Sāksim tik služīt.

— Ei, jūs tur, labajā flangā, — izbeidziet sarunas! — virsnieks apsauca.

«Beidzam jau, beidzam,» Arnis atņurdēja.

— Jauniesauktais Krauja!

Arnis neattapās, ka jāatsaucas.

Virsnieks ieskatījās dokumentā.

— Krauja Arnis Ojāra dēls, dzimis deviņi simti . . .

— Es.

— Trīs soļus uz priekšu!

Neizpratnē uzlūkodams te virsnieku, te blakus stāvošo Gunti, Arnis tomēr stāvēja kā iemiets, bet Guntis stūma uz āru.

Arnis izgāja ierindas priekšā.

— Tiekat iedalīts citā komandā. Līdz turpmākiem rīkojumiem jāuzturas trīsdesmit septītajā istabā. Skaidrs?

— Tieši tā. — Viņš gribēja atsaukties skaļi, stingri, taču iznāca tikai tāds šņāciens caur zobiem. «Nekas nav beidzies, un tātad arī sācies vēl nekas nav. . .»

— Pārējiem — ī-i-z-klīst! Atvadīties no draugiem, paziņām. Pulcēšanās pie vārtiem pēc piecpadsmit minūtēm.

Ierinda pajuka, visi pēkšņi kļuva varen rosīgi: sasaucās, jokoja, smējās un gāja Arnim garām. Skatiens meklēja Gunti. Jā, tur jau viņš kopā ar Ēriku savā solīdajā solī stūrēja uz smēķētavas pusi.

— Gunti! Ērik! — Arnis pēkšņi iekliedzās tā, ka noskanēja pa visu pagalmu, viņu uzlūkoja daži izbrīnīti acu pāri—tik skaļi bļaustīties te nebija pieņemts, vismaz no jaunkareivju puses ne.

Viņi apstājās. Arnis lēnām lika soli, nākamo jau spēra veicīgāk un tad sāka skriet.

— Nu vai zināt? — Apstājies abiem līdzās, viņš pārmetoši noelsās. Tiklīdz pasaka «izklīst», šie tūdaļ laiž ļekas. Skaidri taču teica — jāatvadās no draugiem un paziņām.

— Nu redzi, Arni, viss atrisinājies. Apmierināts? — Guntis pajautāja tā — starp citu, garāmejot uz ļoti it kā svarīgo smēķētavu, gluži vai cenzdamies parādīt, ka ilgi nestāvēs, un, ja Krauja līdznācējs, lai arī virzās — laika maz.

— Būtu jau tā kā jābūt . . . varbūt ... — ne Guntis, ne pats Arnis nesaprata, ko pateicis. — Ejam pie vārtiem, parunāsimies, kamēr jūs atkal vāks kopā.

— Jā, vēl kādu dieniņu te kvernēt ... Es neiedegtos sajūsmā, — Ēriks sacīja piebalsodams, taču tikai ar intonāciju, jo nebija nekādā jēgā — par ko, kam?

— Pierakstiet adresi: Rīga, vienpadsmit, Dzirnavu . . .

— Ērik, iegrāmato, — Guntis iedeva mazajam briļļainim pildspalvu un piezīmju grāmatiņu, tad pagriezās pret Arni. — Savējo

atstāt nevaru. Pats saproti. Turpmāk, ja būs luste, sazināsimies caur taviem senčiem.

— Nūja, — Arnis strupi noteica, nedrošs no Gunta vienaldzīgās, noraidošās attieksmes, tad kādu brīdi pasvārstījies — teikt, neteikt?

— Man tiešām žēl . . . Lai nu ko gribēju, tak ne jau no jums tikt prom. Un neuzskatiet mani par ņuņņu.

Atskanēja komanda «Stāties!». Viņi sarokojās. Tad Guntis un Ēriks līdz ar pārējiem izgāja pa vārtiem un iekāpa autobusā. Pēc dažām minūtēm tas aizbrauca.

Skatīties cauri žogam vairs nebija jēgas. Arnis pagriezās un, apātiski blenzdams asfaltā — vienā rokā šūpodams somu, otru iebāzis kabatā —, lēnām gāja uz savu jauno, trīsdesmit septīto istabu. Tā iet cilvēki, kas aizmirsuši, kad pēdējo reizi kaut kur steigušies.

KULTURA

VIKTORS IĻJINS

MVU FILOZOFIJAS FAKULTĀTES VECĀKAIS ZINĀTNISKAIS LĪDZSTRĀDNIEKS, FILOZOFIJAS ZINĀTŅU KANDIDĀTS

KĀPĒC «NOSLĀPA» SOCIĀLĀ TEORIJA

(UN KO MUMS NO TĀ BŪS MĀCĪTIES?)

Konstatējums, ka mūsdienu sociālās teorijas (sabiedriskās zinātnes, filozofija) eksistence ilgi bijusi nožēlojama un ka patlaban šī teorija nevienu neapmierina, sabiedriskajā apziņā ir tikai nodrāzta frāze. Taču — kas tad īsti tiek domāts, sakot, ka nav sociālās teorijas?

Acīmredzot — ne darbu un ne autoru trūkums. Ir gan vieni, gan otri. Pārpārēm. Kāpēc tad, saskaroties ar sociālo teoriju, rodas neapmierinātība? Varbūt tāpēc, ka, neraugoties uz iz-koptību, tai trūkst kādas noteicošas, dzīvīgas sākotnes? Ir gana uzdot šo jautājumu, lai saņemtu nepieciešamo atbildi — mūsdienu sociālajai teorijai patiešām trūkst reālisma.

Lietas būtība meklējama saišu zudumā starp teoriju un praksi, aizgūtu un novecojušu formu kundzībā, dogmatiskas pārliecības, ka visi kapitālie so-ciālfilozofiskie jautājumi, ar kuriem cilvēce jelkad saskārusies, ir klasiku atbildēti, radītā nepatstāvība un pieticība. Atliek vienīgi sekot, neatkāpties, atkārtot, ilustrēt. Tā tapa savdabīga teorētiskās darbības radošā kredo rangā paceltie: tumsonīgais sekundā-risms, bezidejiskais komentatorisms. Pārsteidzoši, cik

niecīga loma būtībā tikusi atvēlēta sociālajai filozofijai mūsu sabiedrībā.

To sakot, nedrīkst aizmirst, ka sociālisma apstākļos sabiedriskā attīstība rit apzināti, un trūkumi teorijā rada sekas praksē. Tādēļ — ieslogot teoriju mūžīgu un vispārēju patiesību pielietojumā, piešķirot tai absolūtu pavēles, kroņa instances nozīmi, tika lemta sastingumam arī īstenība. Kā tas varēja notikt?

So stāvokli skaidru padara dažādi, savstarpēji cieši samezgloti iemesli, kuru būtība atklājas, iedziļinoties vairāku teorijai un praksei vēl nesen raksturīgu īpašību iedabā.

I. DOGMATISMS. Tā āriene vēsta par apātiju, domu kūtrumu, nespēju un nevēlēšanos balstīties uz stingra realitātes pamata. Taču tā ir tikai virspuse. Jo tēze: «dogmatisms — sastingusi, pagātnes pārņemta apziņa» ir fenomenoloģiska, tai trūkst skaidrojošo funkciju. Skaidrot dogmatismu kā apziņas modu nozīmē atsegt tā būtiskos avotus, pievērsties pamatiemes-liem, kuri dogmatismu rada un producē.

Dogmatisma pamatā ir autoritārisms, pasaules redzējuma un pasaulsuztveres monopols. Tā kā zinātnei — elastīgai, demokrātiskai nodarbei — tamlīdzīgas lietas ir svešķermeņi, tad, lai tās izskaidrotu, jāpārvietojas zinātnes blakussfērās: dogmatisma izcelsmi nav iespējams fiksēt, neņemot vērā daudzus ārējus faktorus, kuri ietekmē zinātni un, ja vien pastāv zināmu apstākļu sakritība, kon-stituē dogmatismu.

Lai nenodarbotos ar vispārējiem spriedumiem par iespējamām standartsituācijām, pārcelsim analīzi reāl-vēsturiskā plaknē. Uzdosim sev jautājumus — kādi ir mūsu zinātnes neapmierinošā stāvokļa iemesli, kāpēc gan filozofijas, gan sabiedrisko zinātņu līmenis kopumā ir tālu no vēlamā? Mūsu pozīcija ir sekojoša:

a) Filozofijas (kā ideoloģijas kodola) attīstību pastarpina sociālpolitiskie institūti. Taču tie, stagnācijas pārņemti, vēl nesen ar nopietnu pētījumu veicināšanu nenodarbojās. Pastāvot intelektuālai stagnācijai, autoritārās domāšanas kundzībai, kas veltīta status quo uzturēšanai, filozofijai tika liegts meklējošs gars, uzplauka komentatorisms, nekritiska oficiālo dokumentu un viedokļu apoloģētika.

Iepriekš teiktā sakarā jāuzsver, ka filozofijas progress bez reāla augsti profesionālas, dziļas analīzes pieprasījuma ir neiespējams. Tādēļ, lai plašāk atsegtu negatīvo parādību iedabu, kuras pagātnē bloķēja filozofijas attīstību, vēl nāksies izpētīt mūsu dzīves konkrētos apstākļus visā pilnībā.

b) Filozofijas partijiskums tiek uzlūkots kā tās zinātniskuma ķīla. Tas nozīmē, ka jautājums par filozofijas zinātniskumu nevar tikt izšķirts, nenovērtējot tās atbilstību partijas ideoloģiskajām

nostādnēm: kā tās atspoguļo reālo stāvokli, atbilst pašreizējās situācijas būtībai. Jāteic, ka filozofijas teorija izjutusi nebūt ne labākās ideoloģijas spiedienu, tas ir — šai ideoloģijai piemituši konservatīvisma un totalitārisma elementi.

Sos elementus radījusi atsacīšanās no varietātes domāšanā. Sākotnēji tā tika pamatota ar sociālisma celtniecības īpatnībām vienā valstī, naidīgā ielenkumā. Jelkādas variācijas — atkāpes no «ģenerālās» līnijas tika vērtētas kā novirze, jo — «kas nav ar mums (ar ko?), tas ir pret mums». Ja arī šādu domāšanas veidu — īpaši rūpīgi izpētot apstākļus — var attaisnot, tad tikai ierobežotā vēstures intervālā. Katrā ziņā — šāds domāšanas veids nevar tikt pieņemts kā norma. Taču izmaiņām situācijā nesekoja ne prakses, ne ideoloģijas transformācija. Formālā demokrātija, atklātības trūkums, kritika pārī ar norādēm uz mo-nolītumu (it kā monolītums padarītu viedokļu brīvību neiespējamu) izvērtās par monopolitāti — nekontrolējamību, atsevišķu viedokļu obligātumu.. Tās rezultātā zuda ticība personisko uzskatu vērtībai, radās teorijas iepriekš-nolemtība vai — labāk — iztukšotība, nepārredzama tukšvārdība — viens no radošas bezpalīdzības paveidiem. Un vai tad varēja būt citādi, ja vieni valdonīgi sludināja, bet otri rāmi uzklausīja, ja nebija pieprasījuma pēc personisko domu kvalitātes, toties bija pieprasījums pēc svešu domu aizstāvības.

Savulaik V. Sklovskis ieviesa jēdzienu — Hamburgas rēķins. Tas apzīmē daiļdarba galīgā vērtējuma neatkarību no konjunktūras strāvām. Mūsuprāt, Hamburgas rēķina likums ir universāls, tas pastāv ne tikai literatūras ietvaros. Tas ir atbildīgas intelektuālas darbības likums, kurš nosaka — patiesības apsvērumus nedrīkst aizsegt nekādi citi apsvērumi. Ar evaņģēlija palīdzību par šo likumu varētu sacīt — ne katrs, kurš piesauc to Kungu, tiks debesu valstībā.

Lai tiktu galā ar stagnāciju zinātnē, kultūrā, gara dzīvē kopumā, jāstimulē patiesa, Hamburgas rēķina likumā pamatota inteliģence, par kādu Markss uzskatīja spēju paust gara brīvību, taisnīgas lietas labā nodarot pāri arī savam paša pavardam.

2. Ar dogmatismu ir sajūgts AKSIO-MĀTISMS, kuru raksturo divēja tieksme: izvairīšanās no problēmu izvirzīšanas vispārēju patiesību jomā un — no atbilžu meklēšanas uz atsevišķiem jautājumiem to (patiesību) tiešā loģiskā attīstībā. Tā nav vis saudzīga, sargājoša attieksme pret patiesību, bet gan tās konkrētā vēsturiskā statusa ignorēšana, neattaisnota tās pārspīlēšana, izplatīšana ārpus faktiskā pielietojuma ietvariem. Tā rezultātā rodas patiesības aizstāšana ar sen jau pierādītu banalitāšu komplektu.

Tostarp piederību marksisma filozofijai nosaka ne jau vispārzināmu formulu atkārtošana, bet gan radoša attieksme pret teoriju, kura apkopo pastāvošo pieredzi. Ja filozofi spriestu par

sabiedrības problēmām, vadoties nevis no tekstiem, bet realitātes, tad tas ļautu izpalikt vājām vietām ne tikai teorijā, bet arī praksē.

Saltikovs-Ščedrins teicis: «Kā gan krievu rakstnieks lai uzsāk sabiedrisku romānu, ja viņš ir spiests uz katra soļa valdīties un liekuļot, ja viņam katru-brīd jāatgādina sev: tur neskaties, par to runāt neuzdrīksties u. tml.»

Vai gan līdzīga situācija vēl gluži nesen nebija filozofijā? Tam, kurš tai pievērsās, radās iespaids, ka katrs teorijas jautājums tiek risināts, tikai piesaucot klasisko mantojumu, kurā patiesība koncentrēta visā pilnībā. Tādēļ tēze par marksistiskās filozofijas oriģinālo attīstību burtiski «karājās gaisā».

Stāvokļa uzlabošanu veicina kriti-cisms, kurš nepieļauj neviena mantojuma dogmatizāciju un tāpēc ir jaunu vārdu garants. Kriticisms ir tas pats demokrātisms, no kura esam atraduši, pierodot pie tā, pie kā pierast nedrīkst. Zinātnē, tāpat kā dzīvē, nedrīkst pastāvēt kritikas neskartas «saudzējamās zonas». Sai atziņai jātop par meklējošas filozofiskās domas imperatīvu.

3. Dogmatismam un aksiomātismam seko UTOPISMS — viens no nereālis-tiskās, ar īstenību nesaskaņotās apziņas veidiem. Sī nesaskaņa izpaužas orientācijā uz reālijām, kuras, samērotas ar reālo īstenību, izrādās transcendentālas. Tātad utopismu rada neorganiski, aizspriedumaini, teorētisks, esamības loģiku kropļojošs īstenības vērtējums.

īpaši bīstams ir utopijā balstītais revolucionāri praktiskais romantisms, kurš ieviešas dzīvē, pateicoties iepriekš noteiktam ideālam. Realitātē tas tiecas satuvināt sabiedrisko attiecību prakses sasniegto līmeni (empīriju) ar deklarēto ideālu (empireju), un daļēji vai pilnībā sagrauj pastāvošo lietu kārtību. Utopiskā revolucionāri praktiskā romantisma vaina un nelaime ir priekšlaicīgi centieni mainīt īstenību.

Teorija, kas rēķinās tikai ar aprioru ideālu, dabiski, ir lemta caurkrišanai. Te visu veidu utopijas idejiskie likteņi ir acīmredzami. Taču praktiskā puse ir daudz svarīgāka.

Atkarībā no tā, kā iestājas atžirbša-na, atsvabināšanās no utopiskās de-realizācijas, rodas demoralizācija — neticība aktīvu, pārveidojošu pasākumu lietderībai un iespējai teorijas fiksētajā virzienā. Tādējādi priekšlaicīga ideāla kultivācija tuvā nākotnē pārtop par grūti novēršamu, ar ideāla diskreditāciju saistītu zaudējumu bumerangu. Utopijas nesagatavotā darbība nodara šim ideālam ļaunu.

Iepriekšminētais izskaidro, kāpēc utopija attālina, nevis tuvina mērķi, uz kuru tiecas. Vienīgais pareizais kustības virziens ir — nevis no ideāla uz dzīvi, bet — no dzīves uz ideālu.

Grūti neminēt to īpaši negatīvo teorijas ietekmi uz praksi, kāda

vēl pavisam nesen bija ideoloģiskajiem maldiem, kurus radīja priekšlaicīgas nākotnes griba un nereāli priekšstati par mūsu sabiedrības attīstības tendencēm. Nereālo priekšstatu skaitā — tēze par izvērstas komunisma celtniecības perioda iestāšanos valstī, sociālisma divējādās iedabas koncepcija, tiešā sabiedriskā darba brieduma pārspīlējums, uz vienādojošiem sadales principiem liktās cerības, preču naudas attiecību, kooperatīvā kolhozu īpašuma noniecināšana u. c. Paceltas aksiomā-tisku patiesību rangā, šīs un arī vēl citas nepamatotas tēzes un kļūdas būtiski dezorientēja mūsu darbību.

4. VOLUNTARISMS. Spēka pozīcijās balstītas zinību ietekmēšanas metodes būtiski kropļo zinātnes būvi. Sīs metodes zeļ atbilstošā sociālā augsnē. Runa ir par tiešu vai slēptu diktatūru atklāta personības kulta laikā vai arī par maskētām, kultam raksturīgām padarīšanām slēgtas sabiedrības laikmetā.

Neiztirzāsim diktatūras ārējās izpausmes, diktatūras patoloģiskās neģēlības, tādas kā — atmaskojumi («tautas ienaidnieki»), procesi (kosmopolītu procesi), lietas (Luzina «lieta»), atsacīšanās (bērni no tēviem, skolnieki no skolotājiem), hunveibiniskas izrēķināšanās (jaunatnes izmantošana lozunga «Kaitnieku atmaskošanai zinātnē izsauksim uz sacensību OGPU» īstenošanai), operatīvas iejaukšanās («nomaldījušos zinātnieku» smadzeņu skalošanai organizētās «ātrās palīdzības» brigādes), nievas, vajāšanas (ģenētikas, kibernētikas, rezonanses teorijas u. c. aizstāvju) un vēl citas «svina neģēlības». Koncentrēsim uzmanību uz diktatūras būtību. Mūs interesē teorētiskās darbības raksturs šādos apstākļos.

Jo vairāk tiek nīcināta brīvdomība, objektīvi, no aizspriedumiem svabadi taisnības meklējumi, jo vairāk noslāņojas teorētiskā darbība, jo vairāk sašķeļas per se tā cilvēka tēls un veidols, kurš darbojas zinātnē. Priekšplānā izvirzās divas zinātnes darbinieku kategorijas: pērkami muldoņas, «balalaīkini» un — salīdzinoši neliels skaits cilvēku, kuri nepielāgojas, kuru cīņa pret to, kas notiek zinātnē, gūst sekojošus veidus: a) aiziešana no oficiālās zinātnes (D. Ļihačovs, kurš nedarbojas savā specialitātē);

b) atklāts protests (N. Vavilovs);

c) kompromisa imitācija (Zebraka «pašatmaskošanās»): d) emigrācija (Cičibabins).

Otrās grupas pārstāvji ir pelnījuši cieņu, respektu, neapšaubāmu pietāti. Kā visi godīgi ļaudīs, kuri netirgojas ar sirdsapziņu. Taču, ārpus likuma novietoti, viņi diemžēl nenoteica gaisotni zinātnē, kuru pāršļāc pjedestālīgas domāšanas un ar to rokrokā ejoša balalaikinisma vilnis.

Balalaikini, vārdu rituāli, apoloģēti, epigoņi, odu sacerētāji

pilda «derīgu» cilvēku funkcijas. «Derīgie» māk būt atkarīgi no citiem, laikus uzminēt īstos trumpjus. Viņiem nav sava kredo. Viņu kredo ir kārtējā no augšas nākusī direktīva.

«Direktīvu» cilvēki, balalaikini lieliski zina savu lomu, lišķīgā laipnībā («ko vēlaties») tie gaida komandu direktīvas īstenošanai. Neaizmirstamie - - Prezidents, Kolmans, Kolba-novskis, Mitins ir balalaikinu varize-jiskās, neba taisnības, bet direktīvas uzvaras labad sāktās cīņas raritātes.

«Rētu» filozofijas radītājai, konjunktūras vēsturiskajai pieredzei jātop par principiālu, uzskatāmu mācību.

Pirmā ir taisnības mācība. Nopietna analīze nepaliek pusceļā, nebīstas no konsekventiem, revolucionāriem, zinātnisku priekšnoteikumu izraisītiem secinājumiem. Taisnība ir revolucionāra kā tāda. Taču kulta, stagnācijas laikā virsroku guva psiholoģija: kā noapaļot stūrus, paust nepilnīgu, nekritisku, ne-revolucionāru patiesību.

Izpētes princips «divi rakstām, trīs prātā» ir sīks. Tikai par sīkiem jāsauc daudzi jo daudzi ar atrunām, atskatiem, noklusējumiem, mājieniem apgādātie darbi sabiedrisko zinātņu jomā.

Zinātniskā ideja, kura fiksē īstenību, nav nekāds partizāns. Tai jābūt atklātai, stāvokļa pilnīgai noteicējai. Jāsaka viss līdz galam, nevis jāapstājas pie pirmā staba, atstājot parādības būtību ārpus iekavām, zaudējot vēlmi tikt līdz saknei. Zinātnes uzdevums — zināt, vērtēt, pārveidot, nevis simulēt teorijas attīstību ar citātkāres un uzticamas pavalstniecības apliecinājumu palīdzību.

Otra mācība skar sociālfilozofiskās teorijas un pašreizējās politikas atšķirtību. Politikai jābūt zinātniskai, tostarp zinātne nevar būt politizējoša. Patiesība un īstenība nav atkarīgas no tā, kam tās abas kalpo.

Filozofs nodarbojas ar izpēti, viņš ir tiesīgs kļūdīties. Politiķim ir darīšana ar cilvēku likteņiem. Tiesību kļūdīties viņam nav tiktāl, ciktāl viņš kontrolē situāciju. Tā kā īstenība nav viennozīmīga, teorijā ir pieļaujams pozīciju vēdeklis. Politikā pozīciju vēdeklis nav pieļaujams — šeit jau sākotnē iespējas ierobežo humānā attaisnojuma prasība. Kā Dostojevskim — visas patiesības nav vienas bērna asaras vērtas.

Nedrīkst sašaurināt sabiedrisko zinātņu (filozofijas) funkcijas līdz pro-pagandistisku funkciju veikšanai. Filozofija ir ārpusresoru parādība, un tai jābūt brīvai no ārēja spiediena, nekompetentas iejaukšanās, birokrātiska diktāta, ietekmes. Tikai tad filozofiju radīs realitāte, nevis teksti, tikai tad tā apsteigs praksi, redzēs to, ko aizsedz laiks. īsāk sakot — tā veiks savus tiešos, zinātnes pienākumus.

Trešā mācība ir vai pati galvenā. Filozofijas iedarbīgumu nosaka tas, cik konkrēti, uzmanīgi, objektīvi iztirzāti attiecīgā momenta apstākļi, noteikti mērķi un prioritātes. Ne ar ko tamlīdzīgu filozofijas teorija pagātnē nenodarbojās. Atspērusies novazātās frāzēs, tā sliecās uz apsveikuma adrešu intonācijām, skanīgu epitetu izdāļāšanu vai arī kāra birkas, dalīja pļaukas, gāza no pjedestāliem. Rūgti un skumji top no pagātnes melni baltās filozofijas, kura rīkojās saskaņā ar formulu «Praskovja man tante, bet taisnība — māte», pravietoja par zelta kalniem šeit un armahedonu tur.

Bez atsacīšanās no divkrāsu analīzes virzība uz priekšu nav iespējama. Piemēram, globālās problēmas. Tolaik, kad par tām pilnā sparā runāja tur, šeit to esamību . . . noliedza. Kad neredzēt acīmredzamo vairs nebija iespējams, tika ieslēgta atpakaļgaita, taču tūdaļ pat nāca attapšanās un sākās apliecinājumi, ka sociālisms ir «apdrošināts» pret globālo problemātiku. Patiešām — ka tik gailis dziedātu, saulīte tad var arī nelēkt!

Filozofiju nedrīkst pārvērst Potjom-kina sādžu teorijā. «Viņiem» raksturīga plēsonīga dabas izmantošana. Bet mums? Vai tad ne pie mums nesaimnieciskuma dēļ 100 tūkstoši hektāru auglīgas zemes ik gadus tiek lemti erozijai? Pie «viņiem» apdraudēti Lietie ezeri. Bet pie mums? Kāds ir Baikāla, Arāla jūras, Sevana, Lādogas liktenis? Šo salīdzinājumu virkni varētu turpināt, taču pietiks. Rezumējums, pie kura varētu nonākt, izsaka nepieciešamību «ņemt vērā dzīvu realitāti, precīzus īstenības faktus, nevis turēties pie vakarējas teorijas» (V. I. Ļeņins). Tēze «marksisms nav dogma, bet rīcības programma» jāattiecina arī uz pašu marksismu. Līdz ar katru ievērojamu sociālu vai zinātnes pavērsienu marksismam jāmaina formas. Tas nosaka filozofu marksistu uzdevumu — vispusīgu radošu teorijas attīstību saskaņā ar laika prasībām, prakses un izziņas problēmām, sociālisma celtniecības vajadzībām, vispārcilvēcisko progresu.

Ceturtā mācība. Veiksmīgu attīstību zinātnei vispār un filozofijai īpaši garantē augsti idejiskas, pilsoniskas zinātnieku īpašības. Diemžēl ar šīm īpašībām nav apveltīti ne tuvu visi filozofi. «Ja mums nav spēka pārveidot dzīvi, tad jāpietiek vīrišķības vismaz pārdomāt to,» teica Fjodors Abramovs. Ar pasaules apjēgšanu filozofija nodarbojusies visgrūtākajos laikos. Taču daudzi mūsu filozofi ir no tā atteikušies. Filozofiju pārplūdinājusi atkāpšanās no dzīves. Tas neiedvesmo nopietnai, taisnprātīgai analīzei. Arvien mazāk un mazāk filozofu atrada sevī spēju domāt tā, kā dzīvo, un dzīvot, kā domā. Nogaidīšana, atsvešināšanās neļāva filozofiem iet kopsolī ar laiku. Pirmā sociālisma teorijas mācību grāmata faktiski tika uzrakstīta pēc tā uzcelšanas. Filozofi kopumā ņēmās ar pierādītā pierādīšanu un neievēroja milzumu reālu problēmu. Pilnīga šīs

situācijas iemeslu apjēga vēl gaida savu stundu. Mēs pievērsīsim uzmanību vien pilsoniskuma zudumam filozofiskajā darbībā. Ja filozofus vadītu pienākuma apziņa, tad viņi daudz efektīvāk pildītu savus sociālos un zinātniskos uzdevumus.

Viens piemērs. Kur meklējamas saknes elkdievībai, kāda pastāvēja sakarā ar vēl neseno augstāko amatpersonu? Lielā mērā — Engelsa vārdiem runājot — aprobežotā eklektismā, gļēvās rūpēs par vietiņu vai pat zemiskā karjerismā.

Vai tas piedien filozofam? Kuram gan vēl, ja ne viņam jāsaprot, kas ir šī elkdievība un ar ko tā beidzas. Apustu-lisms zinātnē un politikā ir neciešams. Jo vairāk, ja elka kārtā tiek iecelts dzīvs cilvēks. Apkaunojošais pieckārtējā varoņa piemērs to lieku reizi apliecina.

Tādējādi jautājums par spēcīgu, radošu filozofiju nav šķirams no jautājuma par personisko atbildību, par filozofa pilsonisko apzinīgumu. Filozofam jārunā tad, kad tas ir vajadzīgs. Vārds — tas arī ir darbs. Tādēļ filozofam galvenais ir — veidot sevī citādu idejisko un pilsonisko kultūru, lai, kā teicis Mihails Cehovs, viņi kalpotu, nevis pakalpotu, strādātu, nevis pelnītu, mīlētu zinātnes dzīvo organismu, nevis nedzīvu organizāciju zinātnē. Par visu lemj cilvēki. Jo — ja ir iespējams kļūdīties vērtējumos savas dzīves laikā, tad apmānīt atmiņu nevar. Katram filozofam jāsaprot — ja dzīves proza ir pliekana, tad tā ir arī viņa vaina. Te top skaidra problēmas būtība — cīņa par augstu, pilsonisku filozofiju. Ja filozofijā visi un katrs darbosies saskaņā ar šīm prasībām, tad neviens nesaņems pārmetumus par to, ka darījis maz un pārāk vēlu.

5. SUBJEKTĪVISMS. Te mums ir darīšana ar noteiktu vēsturisku iespēju uzspiešanu no augšas gluži birokrātiskā veidā.

Kā zināms, vēsture ir alternatīvis-tiska, polivarianta, tās neviennozīmība izpaužas veselā virknē objektīvu potenciālās attīstības ieviržu, daudzveidīgos līdzekļos, kurus var lietot vienotu mērķu sasniegšanai. Birokrātiskās pieejas būtība — nekritiska sabiedriskās dzīves norišu «uzsaukšana», nepastāvot pietiekamai garantijai, ka objektīvie apstākļi, kuri padara šīs norises iespējamas, ir gana nobrieduši.

Ir nepieciešams līdzdarboties vēstures veidošanā, cīņā par sabiedriskās attīstības uzrādītām tendencēm. Taču iejaukšanās vēsturē ir atbildīga lieta. Ļoti atbildīga. Bez vispusīga — tās vai citas alternatīvas labā pieņemtā — risinājuma teorētiska pamatojuma neiztikt. Diemžēl izvēles problēmas zinātniskā nenodrošinātība ir reāls fakts, un ar to nākas saskarties sociālisma celtniecības praksē.

Sociālisma — tāpat kā sabiedrības — attīstībai piemīt alternatīvisms. Kādu ceļu iet? Tas ir politiskās prakses un teorijas pamatjautājums. 1920. gadā pastāvēja darba militarizācijas

programma, kurā bija paredzēta plaša karaspēka daļu izmantošana saimnieciskām vajadzībām. Taču jau 1921. gadā, saduroties ar nopietnu valstisku padomju varas krīzi, valsts vadība bija spiesta atsacīties no šīs programmas. «Kara komunisma» politika bija sevi izsmēlusi.

To nomainīja neps. Tas nozīmēja piekāpšanos kapitālismam, zināmu attālināšanos no sociālisma ideāliem. Vai uz ilgu laiku?

Tā kā skaidru recepšu tik ārkārtīgi jaunam pasākumam kā sociālisma celtniecība nebija, teorijā tika diskutēts par divām iespējām. Viena — Troc-ka plāns ar tā likmi uz pasaules revolūciju, uz industriālā ziņā attīstīto Rietumu atbalstu. Otra — Ļeņina plāns, kurš pamatojās sociālisma uzcelšanas iespējamībā vienā, turklāt atpalikušā (zemnieku) valstī. Bet — divdesmito gadu vidū kapitālisms stabilizējās, un tāpēc uz pasaules revolūciju tuvākā laikā nebija ko cerēt. Vienīgais dzīvotspējīgais izrādījās Ļeņina plāns. Sākās tā īstenošana.

Šis plāns, kurš paredzēja trīsvie-nīga uzdevuma — industrializācij a, kooperācija, kultūras revolūcija — īstenošanu, bija radīts, rēķinoties ar perspektīvu. Tā ekonomiskais pamats bija atpalikusī krievu patriarhālā sīk-ražotāja zemniecība. Bet iekāpt no zemnieku kopienas sociālismā nav iespējams.

1918.—1919. gados Ļeņins bija liecinieks nopietniem pārspīlējumiem kampaņā, kura gribēja pārorientēt zemniekus uz sociālistisku saimniekošanu. Viņš rakstīja: «Rīkoties šeit vardarbīgi nozīmē sagandēt visu lietu . . uzdevums te ir — ņemt vērā īpašos zemnieku dzīves apstākļus, mācīties no zemniekiem metodes, kā pāriet uz jaunu iekārtu, un — neatļauties komandēšanu.» Nepieņemt sociālisma forsēšanu laukos — «mēģināt ieviest sabiedrisku zemes apstrādi ar dekrētiem, rīkojumiem būtu visdižākā aplamība». Ļeņins pārliecināja, ka nepieciešams rīkoties «pacietīgi, ar pakāpenisku pāreju virknes palīdzību modinot darba zemnieku apziņu un virzoties uz priekšu saskaņā ar šīs apziņas atmodu». Kā redzams, Ļeņins rēķinājās ar ilgu periodu — «nenoteiktu laiku», «veselu vēsturisku laikmetu».

Praksē nekas tamlīdzīgs netika īstenots. Stingrais Staļina kurss uz nepa likvidāciju, kolektivizācijas forsēšana faktiski iznīcināja Ļeņina plānu, kurš paredzēja pakāpenisku, secīgu kooperāciju. Tika nolemtas aizmirstībai Ļeņina politiskās rekomendācijas — saimnieciskajā, organizatoriskajā celtniecībā nav pieļaujams spiediens, varmācība. Par ierastām darbības formām kļuva sturmēšana, uzmācība, pastiprināta administratīva regulēšana. Atpalikušajā krievu zemniecībā sociālisms tika ieviests no augšas. Tāpēc mēs esam tur, kur esam.

Protams, vēsturi nevar piedzīvot vēlreiz. Un tomēr nav velti padomāt: vai pagātne varēja veidoties citādi, vai nenovēršami bija jāpiepildās tam, kas ir piepildījies. Protams, laiks ir pagājis un grūti spriest. Notikušā objektivitāte nomāc, un ikviena atkāpe no tās var izraisīt apvainojumu, ka tiek radīta fikcija. Taču, neraugoties uz to, mēs iedrošinājāmies minēt arī citas, situācijā ietvertas iespējas. Uz jautājumu — vai sociālisma celtniecības norišu gaita bija iepriekšnolemta? — mēs noteikti atbildam — «nē»! Nekādas fatālas nolemtības sociālisma celtniecībai tieši tādā veidā PSRS nebija.

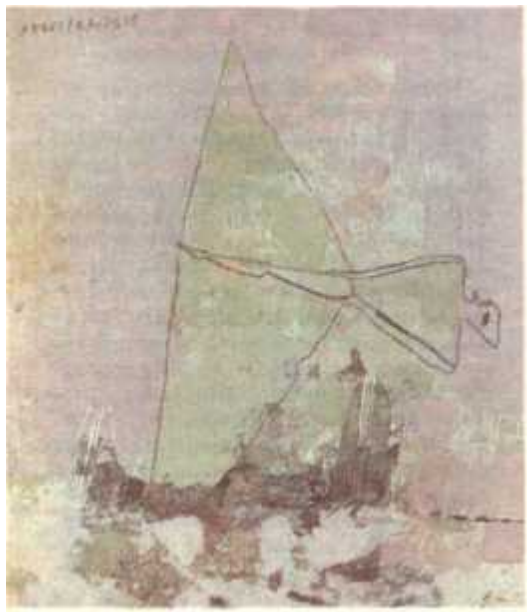

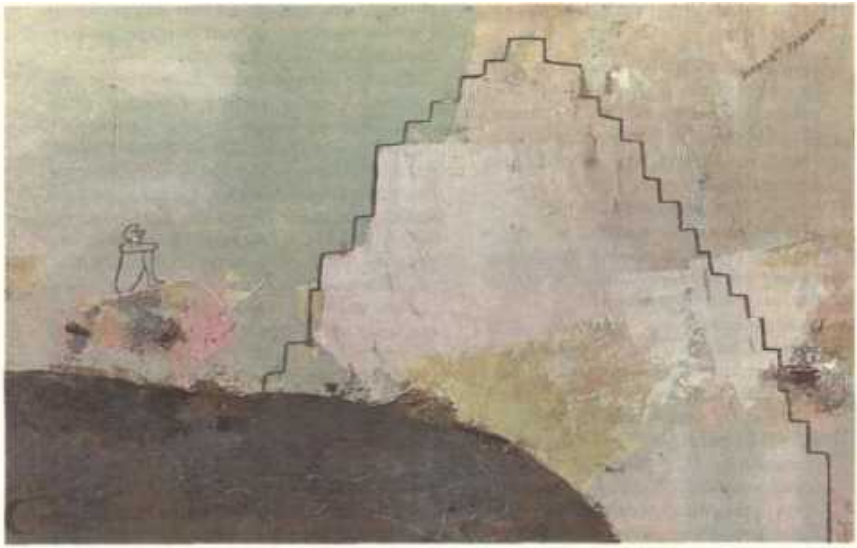

SUDRABA PAAUDZE. AUGSTPRĀTĪGIE. SUDRABA PAAUDZE

Galvenais, kam jāpievērš uzmanība, ir tendenciozitāte, kas vērojama likteņ-lemjošās sociālās jauncelsmes vēsturiskā ceļa izvēles problēmas risinājumā. Mūsuprāt, kļūdu un likstu sakne meklējama nepa — jau īstenoties sākušas sabiedriskas iespējas — varmācīgā likvidācijā un varmācīgā sociālistisko attiecību — citas, augstākas, taču tolaik vēl vispusīgi nesagatavotas sabiedriskas iespējas — kultivācijā.

Tādējādi lietas būtība meklējama apstāklī, ka sociālisma ideja praksē tika forsēta. No ta tolaik tpaši, neatlaidīgi brīdināja teorija.

itH

Ļeņins uzsvēra, ka sociālismu nevar radīt ar rīkojumiem no augšas. Viņa garam bija svešs ierēdnieciski birokrātiskais automātisms. Dzīvs, radošs sociālisms ir tautas masu veidojums. Taču pašas tautas masas būtībā vēl nebija gatavas sociālistiskām saimniekošanas formām. Faktiskā stāvokļa vadīts un tieši šī iemesla dēļ, Ļeņins vērtēja sociālistisko darba attiecību veidošanos kā laikā izvērstu procesu, kuru sagatavo ilgs darbs, «personiskās vajadzības, personiskā ieinteresētība, saimnieciskais aprēķins» (V. Ļeņins). Sī paša iemesla dēļ, ņemot vērā to, ka zemnieku masas nav gatavas kopīgam darbam uz pilnīgi sabiedriskotas bāzes, Ļeņins lika cerības uz kooperāciju, nevis kolektivizāciju.

Tomēr Staļins to visu ignorēja un uzņēma kursu uz kolektivizāciju.

Kooperācija no kolektivizācijas atšķiras ar citādu sabiedriskošanas pakāpi: kooperācija paredz sabiedriskot daļu, kolektivizācija — visas darba funkcijas. Tātad atšķirība ir būtībā. Kooperācija kā dzīvas masu jaunrades rezultāts izvērtās par brīvprātīgu darbaļaužu asociāciju. Balstīta personiskajā ieinteresētībā, tā veicināja darba ražīguma un — tātad — arī tautas dzīves līmeņa pieaugumu. Turpretī kolektivizācija izrādījās no augšas uzspiesta darba forma. Balstoties autoritāri birokrātiskā dekretēšanā, tā ierobežoja personiskās ieinteresētības principu, nestimulēja darba ražīguma pieaugumu, nepaaugstināja tautas labklājības līmeni. Teikto apliecina zemnieku veiktā sabiedriskoto lopu masveida iznīcināšana (kas tika vērtēta kā «tautas ienaidnieku» ļaundarība un kam sekoja totālas represijas), šausmīgais bads 1932.—1933. gados.

Pār tautu, kā zināms, nepārkāpt. Taču diemžēl kaut ko tamlīdzīgu pagātnē mēģināja darīt. Sī pasākuma metastāzes aptvēra visas sfēras, radīja realitāti, kurai laupīts ideāls, ideālu, kam liegta realitāte.

Markss rakstīja: «Teorija allaž īstenojas ikvienā tautā tikai tiktāl, ciktāl tā ir tautas vajadzību īstenojums . . Vai gan teorētiskās vajadzības tieši kļūst par praktiskām vajadzībām? Nav gana, ja doma tiecas iemiesoties īstenībā — pašai īstenībai jātiecas uz domu.»

Teorija kļūst par īstenību, ja pastāv abpusēja, savstarpēja domas un īstenības dziņa. Taču — nekas tamlīdzīgs nevar notikt starp praksi un teoriju kulta un stagnācijas laikos. «Teoriju» aplūkojām iepriekš. Pievērsīsimies «praksei». Mūsuprāt, tai raksturīgas īpašības ir:

— evolucionaritāte — darbības alfa un omega — visa «tālāka pilnveidošana» visos virzienos;

— lozungisms — «Dajoš!» («sarauj!») — darbības pamatsvira, kas ierīkota cerībā uz ārpuseko-nomiskiem faktoriem;

— atsevišķums — cerības uz atsevišķiem funkcionāliem apakšsistēmu pārveidojumiem, neaiztiekot sistēmu kopumā;

— parādiskums — divkārša grāmatvedība, miglas pūšana, «raportēšana» pašapmierinātības pavadījumā (ko gan vēl uzlabot, ja viss arī tāpat nav slikti);

— autokrātisms — galēja varas koncentrācija, kas nodrošina vienpersonisku lēmumu pieņemšanu, stingru centralizāciju, rada liekēdību, iniciatīvas trūkumu, pasīvu noskaņojumu — «augšā labāk redzams».

Vai tad tamlīdzīga prakse varēja vienoties ar teoriju?

Teorija proklamēja — «viss cilvēka vārdā, viss cilvēka labā». Prakse konfrontēja ar politiku — «mūsu uzdevumi ir grandiozi, un upuru būs daudz». Upuri bija. Tauta ir gatava varoņdarbam, zaudējumiem. Vienmēr gatava. Taču — kā vārdā? Ja sociālisma

aicinājums un mērķis ir personība, apstākļu nodrošināšana tās maksimālai pašrealizācijai, tad — kādēļ jāupurē personība? Mērķim un tā nodrošinājumam jābūt saskaņotiem. Ne visu var upurēt uz mērķa altāra.

Teorija atmaskoja kultu. Prakse virzīja uz jauniem kultiem. Lai arī ne asiņainiem, anekdošu iezīmētiem, tomēr — kultiem, kuri maksāja ne mazāk dārgi.

Teorija mācīja demokrātiju, prasīja iztikt bez nejaušībām valsts būvē. Prakse padarīja valsts likteni atkarīgu no kārtējo partijas un valsts vadītāju personiskajām īpašībām.

Teorija sauca pretī komunisma rītausmai. Praksē nebija nevienas pazīmes, kas apliecinātu tās tuvošanos.

Teorija vēstīja: ideāla (ideoloģijas) spēks ir dzīves patiesībā, reālistiskumā. Prakse pārvērta ideālu (ideoloģiju) reliģijā, aizstūma to no šīs dzīves nākamajā, aizmirsa, ka cilvēka dzīve nav gatavošanās nākamajai esībai, ka dzīves, kura atlikta uz «pēc tam», nav.

Pamazām grimām nopietnu, nozīmīgu grūtību joslā. Jo arvien mazāk un mazāk dzīvē tika iemiesots teorijas un realitātes atbilstības princips. Tas radīja izteiktu teorijas devalvāciju, neticību vārda atbildīgajam spēkam. Laba ilustrācija tam visam ir gluži neseni notikumi, kas vēl nav pagaisuši no mūsdienu paaudžu atmiņas.

Vārda plašums raksturoja piecdesmito gadu vidu un sešdesmito sākumu. Pirmoreiz pēc ilgiem gadiem radās paš-izpausmes iespēja, iespēja realizēt vienu no fundamentālām konstitucionālām garantijām. Tauta ar ticību, saviļņoti pieņēma vārdu — cīņas un taisnības ieroci. Tie ir vārda pielūgsmes gadi. Stihisku sanākšanu gadi pie Ma-jakovska pieminekļa, aizgrābtas dzejoļu lasīšanas, bardu dziesmu atdzimšanas gadi, gadi, kad bija neiedomājami konkursi humanitārajās fakultātēs.

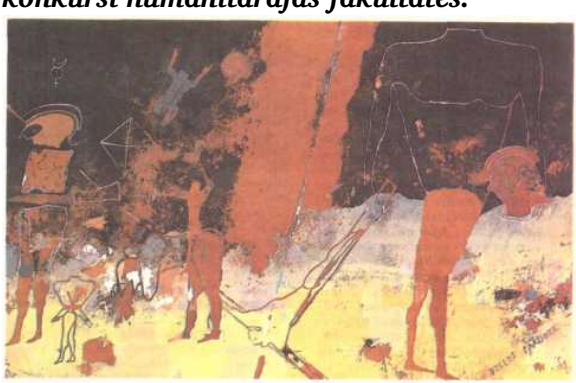

ILMĀRA BLUMBERGA zīmējumi DZELZS PAAUDZE. SPĒKA TAĪSNĪBA. DZELZS PAAUDZE JURA KALNIŅA fotoreprodukcijas

Cik ļoti ar šo periodu kontrastē septiņdesmitie gadi — šiverēšanās, pirmā apjēga, ka plaukstošās cerības piepildīt nebūs

iespējams, masveidīga pievēršanās klasiskajai taisnības meklēšanai. No plašā klasiku mantojuma pārsvarā tiek izvēlēts viens aspekts — realitātes šaustīšana. Taču visai drīz top skaidrs, ka šaustīt pastāvošo realitāti ir pagrūti. Disidentisma tapšanas fonā nostiprinās apjukums, kuru nomaina bezcerība: dotajā virzienā nav kur iet.

Punktus uz i salika astoņdesmitie gadi (līdz aprīļa Plēnumam) — imita-torisma, mimikrijas, demagoģijas un pielāgošanās gadi. Vārdi izdzimst vārdu savārstījumos, apaug ar kādas autonomas, neobligātas realitātes miesu, kura, klājoties pār īsteno realitāti, uzsūc to visu bez atlikuma. Tie ir gadi, kad pastāv neticība vārdam — «apvārdošanas» līdzeklim.

Plaisa starp teoriju un praksi, vārdu un darbu virzīja mūsu sabiedrību pretī krīzei. Un krīze iestātos, ja aprīļa Plēnuma lēmums par to, ka nepieciešama dinamiska sabiedrības reforma, nepieciešama sociālekonomiska un politiska elastība, paātrinājums, nenestu lūzumu.

6. SHOLASTIĶA ir atbildīga par sociālās teorijas konceptuālo neadek-vātumu, rīcības nespēju. Pēdējā jūtama arī mūsdienās — iestājies revolucionārs īstenības atjaunošanas laiks, taču teorija vēsturisko pārmaiņu iestāšanos ir nokavējusi.

Mūsu teorijā patiešām nav priekšstatu par sociālistiskās sabiedrības atjaunināšanu. Lēmumi par sociālisma reorganizāciju nāca piespiesti. Polijā attiecīgo kursu sāka realizēt apakš-slāņu ietekmē, PSRS, Vjetnamā un vairākās citās valstīs to prasīja augšas. Kā vienā, tā otrā gadījumā impulsu nedeva teorija, bet gan objektīvā, galēji saspringtā, asā realitātes situācija.

Kādēļ teorija klusēja? Mūsuprāt, galvenokārt tāpēc, ka neņēma vērā principiālas tāda sociālisma iezīmes, kurš attīstās pats uz sava pamata. Nerēķināšanās ar to izvērtās par nopietnu pārrēķināšanos, kuru varētu raksturot sekojoši.

GALVENOKĀRT — bija tieksme pielāgot īstenību ideālam. Konkrēti — kad atklājās, ka dzīve virzās ne tā, kā paredz teorija, tika darīts viss, lai koriģētu dzīvi, nevis teoriju. Ja, piemēram, teorētiķis, attaisnojot partijas līderu cerības, pasludināja, ka valsts īpašuma formai pienākas priekšroka, jo tā ir tuvāk ideālam, tad tika samazināts kolhozu kooperatīvais īpašums, likvidēta kooperācija. Vai tas veicināja sociālisma izaugsmi? Atbilde ir acīm redzama.

VISBEIDZOT — galīgi neadekvāta ir metode, ar kuru bruņojās pagātnes teorija un kura paredz tikai vārdisku ideāla un realitātes saskaņošanu. Kad noskaidrojās, ka vienā pusē mums ir sociālistiskais ideāls ar savu pievilcīgo būtību, bet otrā — visai nepievilcīga sociālistiskā īstenība, teorija nezināja nekā labāka par vārdkopu «reālais sociālisms» un norakstīja «izdevumus un zaudējumus» uz stadiju, etapu un ar tiem saistīto «atsevišķo» grūtību

un trūkumu rēķina.

Ja frāzes tiek pamatotas ar frāzēm, nevis faktiem, teorija zaudē ne tikai realitātes, bet arī jaunā sajūtu. Meklējumiem piemītošais veselīga ekspan-sionisma gars top tai lieks, no tās pamazītēm, pakāpeniski pagaist diskusijas, uzskatu plurālisms. Nesenā pagātnē tamlīdzīgas lietas bija sastopamas arī mūsu teorijā.

Apspriedēs trūka polemikas. Tur, kur polemika bija (izņemot stulbo, pat piedauzīgo buržuāziskās ideoloģijas kritiku), tā ritēja «pieļautajā» gultnē. Tur, kur polemika kāpa pāri sankcionētajiem ietvariem, to izbeidza. Dažbrīd rupji, kategoriski: pārmēru iekarsušās zinātnes uz laiku slēdza, bet — ja kāds nenožēloja grēkus, atcēla uz visiem laikiem. Tāds liktenis, piemēram, piemeklēja vienu no pēdējām diskusijām par sociālisma pretrunām astoņdesmito gadu sākumā.

Teorijā vajag tiekties uz idejisku vienotību, taču — nenodarot pāri demokrātiskai apspriešanai, brīvai viedokļu sadurei. Teorijas idejisko vienotību nodrošina ne jau monopoltiesību pasludināšana uz patiesību, bet faktiskās euristiskās iespējas. Teorijas lietojums attaisnojas tiktāl, kamēr tā ir dzīves-spējlga, darbīga. Citos gadījumos aicinājums uzticēties teorijai ir reakcionārs.

Mainīgai realitātei kalpo mainīga teorija. Sāda izpratne pagātnei nebija raksturīga. Traģiski bija tas, ka politiskā tendence — saglabāt «pareizu» teoriju — lika šķēršļus apzinīgai pastāvošās, šai teorijai neatbilstošās realitātes pārveidošanai. Sociālā prakse tika konservēta, un tas ļāva teorijai nevest uz priekšu, soļot rokrokā ar kaut ko pavisam zemu.

Pārņemta ar cīņu par iekšēju pilnību, teorija kļuva hermētiska — nesavienota ar īstenību. Forma nomāca saturu. Tas noveda pie satura slāpēšanas. Bezsaturīgie teorētiķu vingrinājumi nekādu optimismu neviesa, radīja sociālpolitisku teorijas krīzi un domājošajā inteliģences daļā izraisīja krasu intereses pazeminašanos par filozofiju, socioloģiju, sabiedriskajām zinātnēm kopumā.

Apātija pret teoriju kļuva nevis — kā dažiem šķita — par pilsoniskās apātijas indikatoru, bet gan par pilsoniskās pozīcijas indikatoru. Tā liecināja, ka pagātnes sociālfilozofiskajai teorijai raksturīgie — rutīna, viltus netiek pieņemti.

KAS NEPIECIEŠAMS, LAI STĀVOKLI VĒRSTU UZ LABU?

PIRMKĀRT. Jāatjauno filozofijas zaudētās saites ar dzīvi. Šajā sakarā uzsvars liekams uz reālu, praktisku jautājumu izpēti. Jāatsakās no spēles ar definīcijām, no sevī noslēgtas rakā-šanās jēdzienos.

Tā kā filozofiskās kategorijas nav projicētas priekšmetiskajā, kā arī sava vispārinājuma dēļ, tās noskaidrojas cita caur citu kā tautoloģijas. Kas ir iespēja — potenciāla īstenība? Kas ir īstenība —

realizēta iespēja? Lai ne-trenkātu zinātni pa riņķi, filozofiskais saturs jāpieslēdz empīriskajam materiālam. Tas pie mums jo bieži diemžēl netika darīts. Negatīvs paraugpie-mērs ir jaunatnes izpēte.

Jaunatne — tāpat kā viss pārējais — tika aplūkota kopumā, «vispār» — kā abstrakta universālija. Tādēļ pagaisa jēdziena «jaunatne» priekšmetiskā dimensija. Kamēr jēdziens «jaunatne» teorijā maldījās savā nodabā, praksē parādījās jaunatnes problēmas — merkantilisms, tikumu pagrimums, narkomānija, noziedzība u. tml.

Šis piemērs liecina, ka filozofijas attīstības maģistrāle ir empīriskās bāzes nostiprināšana. Jāsāk nevis no teorijas (augšas), bet no materiāla (apakšas); ne īstenība jāpielīdzina teorijai (vēlamā normatīvā pasaule), bet gan teorija jāsaskaņo ar īstenību (vērtēt lietu stāvokli esošajā). Filozofiju nedrīkst veidot tā, it kā tās postulāti kristu no debesīm.

Filozofiskās teorijas reālistiskums, empīriskās pamatotības atjaunojums novērsīs filozofijas kulšanos astē, dos iespēju veidot to nevis kā plakanu secinājumu deducēšanā no sen pierādītā pamatotu «izteikumu aprēķinu», bet kā radošu, dzīvei pievērstu teoriju. Turklāt tā varēsim vismaz kaut kādā mērā kompensēt filozofijas parādu sabiedrībai un politiskajai praksei.

OTRKĀRT. Sabiedrībā jārada reāli demokrātisks stāvoklis, kurš garantētu meklejumus bez aizspriedumiem. Tas ir:

a) īstenot pilnīgu, nereglamentētu atklātību, pieeju arhīviem, periodisku — kā civilizētās valstīs — dokumentu slepenības atcelšanu;

b) izraidīt no sabiedriskajām attiecībām visāda veida privilēģijas, priekšrocības, pārmērības, kas saistītas ar «nomenklatūru», ar ierēdņa stāvokļa izmantošanu atbildības atslābināšanai, sociālā taisnīguma deformācijas. Katram un nevis «amatpersonai» var būt savs viedoklis ikvienā sfērā;

c) atzīt par likumīgu sociālistisko idejisko plurālismu. Tas nozīmē masu aktīvu iesaistīšanos politiskajā, garīgajā procesā uz vienlīdzības, iecietības, atbrīvotības, faktiski realizētu tiesību uz plaši izprastu pilsoniskās gribas izpausmi, tiesību uz savu uzskatu un tiesību to aizstāvēt pamata. Ļeņins uzsvēra: «Mēs uzskatām . . par vienu no mūsdienu kustības trūkumiem to, ka nepastāv polemika starp izteikti pretējiem uzskatiem, ka domstarpības, kuras skar ļoti būtiskus jautājumus, tiecamies turēt zem pūra.» Nozīmīga tēze. Kad KSDS(b)P aprīļa konferencē, CK vēlēšanās kāds noraidīja Kameņeva — Ļeņina idejiskā oponenta — kandidatūru, Ļeņins iebilda: «Tas, ka mēs ar b. Ka-meņevu strīdamies, dod tikai pozitīvus rezultātus, b. Kameņeva klātbūtne ir ļoti svarīga, un arī manas diskusijas ar viņu ir ļoti vērtīgas. Kad esi viņu ar grūtībām pārliecinājis, uzzini, ka līdz

ar to pārvari tās grūtības, kādas rodas masās.»

d) izskaust no sociālajām attiecībām vārdu un darbu nesaskaņu. Sī atšķirība nav ciešama. Tā jālikvidē ne tikai kā īstenība, bet arī kā iespēja. Te, ņemot vērā vēstures pieredzi, sastopamies ar radikālu garantiju problēmu. Runa nav par to, ka būtu jāieņem pozīcija kādā imperatīvā plāksnē, bet par to, ka šī pozīcija secīgi jārealizē, jāaizstāv un jāīsteno kā galvenais dzīves aicinājums, dzīves, savas garīgās, praktiskās darbības un cīņas saturs. To var panākt tikai reāli demokrātiskā sabiedrībā, kura garantē pilnasi-nīgu visu un katra līdzdalību visās sociālās jauncelsmes sfērās — no izpildīšanas līdz pārvaldei.

TREŠKĀRT. Pārfrāzējot L. Vigotski, būtu prātīgi sacīt: to, kas noticis sociālajā teorijā, vislabāk raksturo kādas Cehova drāmas varoņa — vārga, pamestā mājā, kurai aiznaglo logus, atstāta večuka bezcerīgais izsauciens: «Cilvēku aizmirsa.»

Raksturīga pagātnes esamības iezīme — dehumanizācija. Cik daudz pūļu tika veltīts, lai iesakņotu visbriesmīgākos bezpersoniskuma stereotipus — no poētiskiem («мы только гайки единой спайки») līdz politiskiem: «cilvēks — anonīms gigantiskās nākotnes būves celtnieks», «sabiedriskā procesa vidēja statistiska vienība».

Tostarp būtu laiks saprast, ka personībai formula «viens — nulle» neder. Tai jāatkāpjas indivīda unikālas neatkārtojamības, neaizstājamības, ne-atgriezeniskuma formulas priekšā. Nebija bezvārda cilvēku, «bija cilvēki ar savu vārdu, savu veidolu, savām ilgām un cerībām. Tādēļ mokas, kuras piedzīvoja pats neievērojamākais no viņiem, nebija mazākas kā tam, kura vārds ieies vēsturē» (J. Fučiks).

Sociālā teorija jāvērš uz cilvēku — nevis abstraktu, personību absorbējošu veselā komponentu, bet pie katra «vienkārši» cilvēka ar visām viņa prasībām, iespējām, pārdzīvojumiem. Jo — neba kaut kas, bet reāls vienkāršicil-vēks veido pēdīgo un augstāko sociālās teorijas jomu.

CETURTKĀRT. Vajadzīga stipra griba, augsts pilsoniskums, kurš transformētu garīgumu praktiskā dzīves pozīcijā. Stimuls, kurš pievērstu realitātei. Liekot lietā Dostojevska domu — sociālajai teorijai tāpat kā izcilai literatūrai nepieciešama kaisle, ideja un — noteikti — kvēli izsliets dievišķais pirksts. M. Bahtins precizē: «Lai izkultos no strupceļa, filozofijai jātop par rīcības filozofiju. Taču, lai tas notiktu, nepieciešama emocionāla, gribas uzturēta, tikumiska filozofēšana. Filozofijai jātop par autorfilozofiju. Tad filozofijā būs vārdi, nevis amati. Filozofiem jāspriež ne tik daudz par tikumību, cik jābūt tikumiskiem, pildot savu sociālo lomu.»

Sabiedrības atvērtība, secīgs, vispusīgs demokrātisms, augsta,

teorētiķim piemītoša pilsoniskā kultūra ļauj realizēt sociālās teorijas pamatmisiju. Tās programmā — kā bija pārliecināts A. Bloks — ietilpst: lai atsegtu dzīles — pacelt ārējos pārklājus; no dzīlēm pacelto norišu jēgu ietērpt teorijā. Un harmoniju, ar ko apveltīta teorija, ieplūdināt dzīvē.

Tulkojis VIKTORS AVOTIŅŠ

PĒTERIS BANKOVSKIS

PERSONĪBAS VĀRDA PRET SOCIUMU?

Viņa vārdu zina daudzi ne tikai Maskavā, bet arī tālu aiz PSRS robežām, pat vienā otrā lielā mūsdienu mākslas galerijā, kur pēdējā laikā jūtama pastiprināta interese par procesiem, kas norisinās padomju tēlotājmākslā. MAKSIMS KANTORS. Sis trīsdesmitgadīgais gleznotājs ārēji nav uzkrītošs. Vienkārši ģērbies, kārtīgi frizēts, brijlains, gludi skuvies, runā paklusā, neuzmācīgā balsī, žesti apvaldīti. Tiesa gan, uzsmēķē pīpi.

Maksima darbnīcā pelēkā, klusā Maskavas centra šķērsielā drūzmējas gleznas, laba daļa no tām — milzīga formāta (3X4 metri, piemēram) vai arī «nedabiski» neproporcionālas: tievas, garas, jau formātā uztraucošas. Sākotnējo, samērā tradicionālo gleznošanas manieri pēdējā laikā nomainījusi virsmas būvniecība: uz kartona vai koka pamata uzlīmē dažādus elementus (koka klucīšus u. c.ļ, pāri tiem nereti klājas audekls, plaši tiek izmantota reljefa pasta. Soli pa solim veidojas gleznas faktūra: saspringta, baiga, smaga. Un ne tikai tā — pati glezna (priekšmets) dažkārt sver 100 un vairāk kilogramu. Kā Maksims, pēc skata ne pārāk atlētisks, izcilā šos kilogramus?

Kāpēc tāds smagums?

Iespējams, ka tā — gara centieniem ikdienas konfliktsituācijās koncentrējoties, mākslinieks vairs nespēj savu dvēseles valodu iepresēt plakanā virsmā.

Maksima gleznas (ari te reproducētās) ir smags darbs, pat briesmīgs. Mūsu, latviešu, mākslā, ar kuru pamatoti lepojamies, ir gan saldums un tā pretsvars — rūgta groteska, ir formas kaligrāfija un brutāls ekspresionisms, bet tāda, tik baisa pārdzīvojuma koncentrāta nav. Šķiet, arī visas PSRS mākslā tādu bieži nesastapsim. Tāpēc arī darbnīcā Trehprudnajas ielā tik labprāt iegriežas komerciāli noskaņoti mākslas aģenti no Vakareiropas. Viņu rūdītie deguni te saož mantu. Un tā nav Maskavai vēl nesen raksturīgā, pusdisidentiskā, puspagrīdes atļaušanās, tās nav arī krievu konceptuālisma oriģinālās

kalambūru spēles (I. Kabakovs u. c.) vai «jauno mežoņu» psihopātiskā emocionalitāte. Maksima glezniecības iekšējais satvars drīzāk ir pavēsi analītisks; it kā ar skumji pesimistisku smaidu viņš noraugās «mazā cilvēka» nožēlojamajā eksistencē, ik brīdi te identificējot sevi ar šo «mazo cilvēku», te izlienot no viņa ādas un atsvešinoties. Šķiet, nebūšu pārspīlējis, ka ar «mazo cilvēku» gleznotājs saprot gan patiešām deģenerējušos klaidoni, gan solīdu ierindas pilsoni, gan pat pašapmierinātu prezidijā sēdētāju.

Sī glezniecība ir eksistenciāla, spēcīgi predeterminēta. Raugoties Maksima tēlotajos, pašiem negribot, trulajos Maskavas «zabegalovkas» apmeklētājos vai fatālajos, it kā pārlaicīgajos kaušļos, vai klaidonī, kurš mostas jaunai bezmērķīgas eksistences dienai, jājautā — kāpēc mēs esam tik bezveidīgi, pat paši sev nevajadzīgi! Kāpēc cilvēciskā siltuma vietā mūsu starpā valda duļķaina vienaldzība? Kāpēc tik daudz ļaužu savā esībā vairāk līdzinās dzīvnieku valsts zemākajiem pārstāvjiem?

Maksims gleznās sniedz vairākas atbildes, kuras cita citu papildina. Ieskatieties viņa tēlotajās sejās! Gandrīz katra no tām ir salauzta spoguļa lausku kakofonija — XX gs. beigu cilvēka saskaldītās psihes konvulsijas. Tas ir tāds individuālpsiholoģiskais aspekts. Tam blakus — sociālais — piemēram, gleznā «Sapulce», kur valda verdziskas, birokrātiskas vienaldzības gaisotne. Bet mākslinieks ar šādām konstatācijām neapmierinās, darbos «Cilvēks ar ķerru», «Cilvēki klajā laukā» u. c. «mazais cilvēks», mērogā pacelts līdz heroiskam simbolam, tēlots kā Staļina kulta gadu nometnē ieslodzītais. Aplis noslēdzas — fatāla apstākļu sakritība līdz ar vienaldzību un drosmes deficītu noveda valsti līdz kulta laika šausmām, tās, savukārt, garīgi kropļo vēl mūsdienu cilvēkus. Baiga, bet mums tomēr nepieciešama atziņa.

Kāds gan var jautāt, vai Maksims Kantors, šādi gleznodams, nesoļo pa patlaban «ejošas» konjunktūras ceļu. Domāju, ka uz šo, visbiežāk stagnācijas un birokrātijas sagatavoto jautājumu atbild Maksima darbi. Tiem palīgā — tālāk sekojošā saruna ar mākslinieku.

— Dzirdēju, ka jūs esat darbojies ari grāmatu grafikā.

— Esmu ilustrējis galvenokārt angļu un amerikāņu autoru grāmatas izdevniecībās «Raduga» un «Progress». Tas nu

CILVĒKS PIECEĻAS. 1986.

tā. Bet viens gadījums bija interesants. Sinkleram Luisam ir grāmatiņa ar nosaukumu «Pie mums tas nav iespējams» — antiutopija Orvela garā, protams, vājāka nekā Orvelam. Šai grāmatiņai bija jāiznāk izdevniecībā «Pravda» 1984. gadā (atcerieties, cik daudz Orvelam bija par Taisnības ministriju!). Kad man piedāvāja grāmatu ilustrēt, es, dabiski, uztaisīju ilustrācijas Orvelam, un grāmata gandrīz tika publicēta. Gandrīz .. .

— Vai joprojām ilustrējat grāmatas?

KAUTIŅŠ. 1983.

— Nē. Es arī toreiz to uztvēru kā lāstu.

— Pastāstiet par savu studiju laiku!

— Institūtā man, protams, neko nemācīja, tāpat kā nevienam

nemāca. Uz Poligrāfijas institūtu atnācu jau ar nodomu pievērsties glezniecībai. Praktiski apsvērumi mudināja izvēlēties šo augstskolu, lai nākotnē būtu iespēja kaut ko nopelnīt.

— Tātad jau toreiz nojautāt, ka gleznas izstādīt būs grūti, dažkārt (bieži) neiespējami?

— Ha, man pat augstskolas beigšanas diplomu negribēja dot (man bija liels ofortu cikls). Teica — es izkropļojot padomju cilvēka tēlu, tie esot padibeņu cilvēki — manos darbos utt. Nekas, diplomu saņēmu gadu vēlāk.

— Kā gleznotājs jūs sevi uzskatāt par autodidaktu?

— Jā. Es gan skaidri apzinos visas paralēles ar Van Gogu, ar ekspresionismu, ko man parasti piedēvē. Tomēr jūtos kā autodidakts, vēl jo vairāk tāpēc, ka pret ekspresionismu izturos diezgan vēsi.

— Pret klasisko vai pret mūslaiku, «neo»?

— Pret mūslaiku — tas pats par sevi saprotams, bet arī pret klasisko. Protams, raugoties, ko sauc par ekspresionismu. Ja Van Gogs ir ekspresionists, tad es šo virzienu ļoti mīlu. Bet klasiskais vācu ekspresionisms, Kirhners, piemēram, man ir tāls. Georgs Gross no viņiem man ir vistuvākais, bet arī ne pārāk. Drīzāk mani saista vācu gotika, tā iedarbojas visspēcīgāk.

CILVĒKI KLAJA VIETA. 1987,

— Vai jūs atzīstat, ka starp gleznu, tās autoru un skatītāju pastāv kaut kāda fiziska mijiedarbība, enerģētiskā līmenī, vai?

— Katrā ziņā tas ir mērķis. Katru gleznu es cenšos novest līdz noteiktam simbolam, kas «strādātu» ne tikai kā noskaņojuma sabiezinājums, bet kā, piemēram, brīvības koncentrāts, brīvības impulss, kam jāpāriet uz skatītāju.

— Bet gleznojot jūs daju savas brīvības atdodat darbam un pats kjūstat aizvien nebrīvāks . . .

— Es nedomāju, ka brīvības krājums mani ir ierobežots. Tikai daloties ar citiem, var iegūt. Nedomāju, ka katrā no mums ir sākotnēji normēts brīvības daudzums, kas dzīves laikā tiek iztērēts.

— Vai jūs apzināties savas gleznieciības piederību kādai nacionālajai skolai? Vai vispār saprotat, kas tas ir?

— Jautājums ir āķīgs. Esmu pa pusei krievs, pa pusei ebrejs. Ļoti bieži nācies dzirdēt, ka mana gleznieciība ir ebrejiska. Jāteic, ka sevi par ebreju neuzskatu, cik nu tā izcelšanās. Valodu nezinu, esmu asimilējies krievu kultūrā (par laimi vai diemžēl?). Visa mana pieredze ir krieviska, pat padomju. Tāpēc, ja ebrejību var raksturot kā izdzītā sajūtu, kā vienatnības, nepiederības sajūtu . .

.

— Bet vai šī sajūta nav mūsdienu pasaules inteliģencei vispārpiederīga?

— Nūja! Līdz tam arī gribēju aizrunāties. Tā taču ir māksliniekam nepieciešamā pozīcija. Māksliniekam vienmēr jābūt vientuļam. Mūžam nebeidzamajā tiesas prāvā starp sabiedrību un cilvēku mākslinieks vienmēr uzstājas kā viena cilvēka advokāts pret visu sabiedrību. Jo vairāk viņš uzstājas pret personības socializāciju, jo vairāk saglabā sevī mākslinieku. Tas ir, — māksla var pildīt divas funkcijas — vai nu socializēt, vai cīnīties par individualitāti. Padomju gleznie cībā papilnam ir pirmās, unificējošās tendences...

— Jūs starp socializāciju un unifikāciju liekat vienlīdzības zīmi?

— Jā. Ja es to lietoju, lai apzīmētu pretspēku individualitātei. Protams, ir kopējās kultūras paradigmas, kas *rāk jūtams jūsu gleznās. Varbūt jūs pasaules procesu vērtējumā arī esat pesimists?*

— Nē, man šķiet, ka esmu optimists. Būtiskais — kā mēs optimismu saprotam. Es humānismu mākslā saprotu kā pretošanās kustību: pret stagnāciju, pret kopīgām nelaimēm. Cik lielu pretošanās lādiņu spējīgs dot mākslinieks (gleznotājs, rakstnieks, mūziķis), tik arī optimistisks, humāns ir viņa mākslas darbs. Dot cīņas sparu skatītājam!

— Tagad par formālo pusi. Vai jums atsevišķi, pašmēr-ķīgi ir tādi elementi kā krāsu simbolika, kompozīcija, vai arī darbā (iecerē, realizācijā) viss ir nedalāms, vesels?

— Var atbildēt divējādi. Protams, viss tiek apzināts veselumā. Es nesāku gleznot, pirms iztēlē neredzu gleznu visā tās kopumā. Pēc tam, ja mākslīgi saskaldu krāsu simbolikā, kompozīcijas simbolikā, tas jau drusciņ atgādina vivisekciju. Bet, pateicoties muzejos gūtajai pieredzei, uzskatiem par dzīves parādībām, protams, ir izstrādājušies savi priekšstati par krāsu u. c. Par savas gleznie cības izejas punktu uzskatu ikonu gleznie cības sistēmu — ne krievu, bet Rietumeiropas. Un pilnīgi apzināti es veidoju kaut ko līdzīgu antialtārim. Iedomājieties katedrāli, kas tiek būvēta «uz iekšu». Es bieži prātoju tā: gleznas plaknei jāveido kaut kas līdzīgs katedrālei — ar no gleznas uz gleznu ceļojošo varoņu dzīvesstāstiem, ar cilvēcisko saskarsmju, attiecību vēsturi. Ļoti svarīgs ir varoņa konflikta izvērsums. Būtisks ir tēlojamā cilvēka portrets, personības un tā vides modeļa, kur varonis nonāk, konflikts. Un šis vides modelis gandrīz vienmēr ir bezdvēselisks, bezpersonisks, nomācošs, ar tiecību asimilēt, saberzt pulverī. Reljefi, ko es veidoju gleznās pēdējā laikā, manuprāt, visai skaidri atklāj konflikta raksturu —

kad trausls tēls saduras ar vides modeli gluži priekšmetiskā kvalitātē, kad šis tēls cenšas izaugt cauri, izdīgt, pārvarēt visas tās atlūzas, izrauties no «atkritumu bedres» modēja. Tā varbūt. Ir vesels «atkritumu bedres» kosmoss, pret ko nostājas viens cilvēks, mēģinot kaut ko darīt, organizēt haosu.

TRISKAR5S PORTRETS. 1982.

ČERNOBIĻA. VĒRMEĻU ZVAIGZNE. 1986.

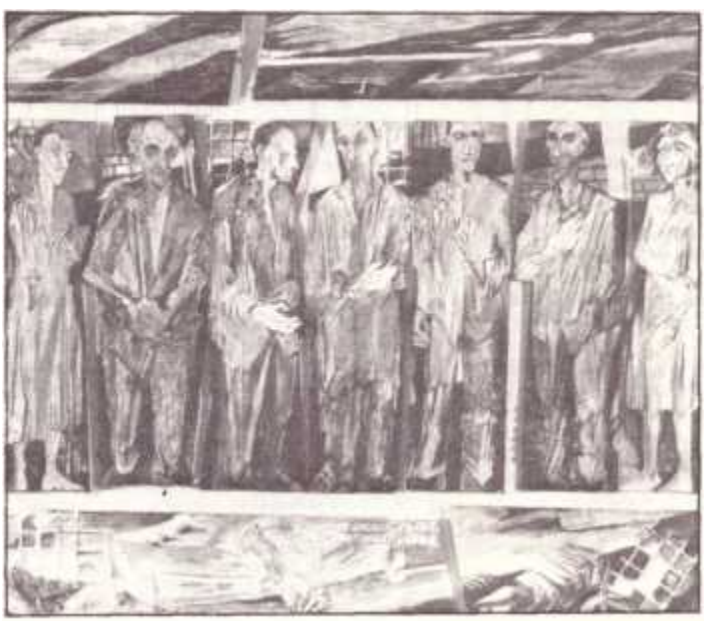

— Vai *var teikt, ka visa jūsu glezniecība, paša ceļojumi pa gleznu dzīvo miesu ir autobiogrāfiski?*

— Bez šaubām. Pat burtiski, jo gleznās vienmēr dzīvo personas no manas ģimenes. Šiem cilvēkiem it kā tiek pielaikota situācija — vēsturiskā, sadzīviskā. Katrreiz glezna ir replika gan konkrētam cilvēkam, gan vēsturiskai situācijai. Tāpēc man ļoti svarīgi ir žesti, es tos pamatīgi apdomāju — gan roku saskarsmes,

gan pirkstu veidojumu utt. Tāpat arī krāsa — man ļoti svarīga ir sarkanā krāsa, arī melnā, zilā.

Saņēmu no Maskavas vēstuli. Viņš raksta: «Sūtu jums arī poliptiha «Černobiļa. Vērmeļu zvaigzne» attēlu. (. .) Šobrīd man pašam tas ir vismīļākais darbs. Šķiet, ka izdevusies gan pārrautā deisma rinda, gan izlaušanās caur reljefa atlūzām. Pats par sevi saprotams, Černobiļas tēmu izmantoju kā zirni, simbolu, lai parādītu, ka katra diena ir Černobiļa, t. i., tā nekādā gadījumā nav ilustrācija, tieši otrādi. Patlaban šis darbs atrodas Hamburgā, izstādē «Karš un miers», tam ir labas preses atsauksmes. Toties šeit par gleznu esmu izpelnījies sašutumu gan no «labējiem» (esot attēlojis koncentrācijas nometni, kas maskēta ar Černobiļas izkārtni), gan no «kreisajiem» (par pievēršanos «asi sižetiskai avīžu tēmai»). Nez kāpēc neviens šo gleznu nav aplūkojis visu manu darbu kontekstā un saskatījis, ka man tā ir programmatiska. Jā, tas ir mans mīļākais, bet ari dīvainākais radījums.»

cilvēkiem piemīt jau kopš dzimšanas: kopēji nesamais krusts, liktenis. Un tai pat laikā ir katram savs, viens vienīgais liktenis, kas realizējas tieksmē pārvarēt kultūras, vēsturisko, sociālo determinētību. Un mākslā viss tiek darīts vienas personības vārdā pret visu sociumu.

— Bet šādā ceļā iespējami divi varianti: optimisms, līksme par personību (pārcilvēku?) un pesimisms, kas vai

Maksims Kantors vēl nav ārzemju korespondentu samaitāts, kā tas bieži gadās Maskavā, nav kļuvis par snobu. Tas liek jautāt — vai ar šo spēcīgo, savrupo personību nevajadzētu iepazīties arī Rīgas izstāžu publikai?

DESMITI
PĒDĒJIE
GADU

RIETUMU MAKSLA.

KADI TIE BIJA?

BANĀLA, BET NEPIECIEŠAMA ATVAINOŠANAS

Nosauktās tēmas jautājošai piebildei būtu jāpaliek arī raksta beigās. Mēs drīkstam (kā tad!) apcerēt Rietumu jaunāko mākslu, veidot pieņēmumus un novilkt šķietami skaidras attīstības līnijas, bet drošā, kaut subjektīvā pārliecībā pamatotas vispārējas atziņas nav vēl radušās. Iemesli ir pašsaprotami: telpā un politisko barjeru dēļ šī māksla ir pārāk tāla, laikā — pārāk tuva. Mēs vērojam tās procesu no ārpuses, un parādības, kuras liekas ierastas un pat līdz apnikumam zināmas kādam Ņujorkas, Londonas vai Parīzes mākslas kritiķim, mums jāuzmin un jāsaskata ar piepūli. Nav iespējama patstāvīga, ilgstoša un regulāra iespaidu uzkrāšana izstādēs vai darbnīcās, tieši saskaroties ar oriģināliem un izzinot darba rašanās lokālo jēgu. Daudz nelīdz arī kāds nejauši gadījies un neilgs ārzemju brauciens, kad steidzīgi uzņemto iespaidu gūzma tikpat nejauša un īslaicīga kā pati ekskursija. Gan Rīgā, gan PSRS centros aizrobežu jaunākās mākslas izstādes līdz šim bijušas pārāk fragmentāras, bet lielas pārskata ekspozīcijas, kuras ietver aktualitātes, jāsajūt kā kaut kas pārdabiski ārkārtējs. Tādi brīnumi bija Ļeņingra-das Ermitāžā 1978. gadā redzētā ASV 19., 20. gs. mākslas parāde, kas noslēdzās ar po-partu (!) un hiperreālismu (!), un 1984. gadā Maskavā demonstrētā VFR un Rietumberlīnes mākslinieku 50.—80. gadu darbu izlase, kas atspoguļoja pēdējās tendences un neuzkrītoši saucās «Cilvēks un daba mūsdienu gleznie cībā un grafikā».

Studējot literatūru (grāmatas, mākslas žurnālus), uzkrājot ar šo mediju palīdzību iespaidus un audzējot secinājumus, pastāvīgi jārēķinās ar autoru interpretāciju, ar izdevuma programmu, ar

reprodukciju novirzēm no oriģināliem (reprodukcijas pašas par sevi ir māksla vai nemāksla). Jāpiebilst, ka ar gadiem gan radusies pieredze, kas ļauj mazināt visāda veida filtru deformācijas, novērtēt šķietami nebūtisku raksturojošu frāžu atkārtošanos dažādu autoru apcerējumos, pazīmju sakritību dažādu mākslinieku darbu reprodukcijās pat galeriju reklāmā. Un, protams, mūsu rīcībā ir loģika un iepriekšējo mākslas vēstures periodu attīstības likumsakarību pārzināšana, kas palīdz pēc analoģiju principa kaut cik organizēt sava laika dotumus.

Katru jaunumu sagaidot ar nepieciešamu profesionālu pietāti (varbūt rodas kaut kas izcils?), vērtību samēri nevar būt stabili un novitātes nozīme uzreiz nevar būt skaidra. Atskatoties pagātnē, jautāsim, vai 1874. gadā impresionistu pirmās izstādes laikā daudzi mākslas pazinēji, īpaši ārpus Francijas, spēja novērtēt impresionismu un paredzēt tā nākotni? Bez šaubām,—tagad informācijas līdzekļi ir daudz perfektāki, reprodukcijas periodikā nesalīdzināmas ar 19. gs. kokgrebu-miem, un 20. gs. modernisms pieradinājis mākslas kritiķus meklēt visu jaunāko un radikāli atšķirīgo; mēs vairāk un ātrāk uzzinām par tālu centru mākslas sensācijām. Bet iegūto materiālu analīze prasa laiku, nemaz nerunājot par to, ka pašvērtīga jaunumu meklēšana ir apšaubāma un «spilgtiem atradumiem» ir jātuvojas ar aizdomām.

Nespējot saīsināt vērtējumiem nepieciešamo akadēmisko laika distanci, nespējot arī pārvarēt ģeogrāfiskos attālumus un citus šķēršļus, mierināsim sevi ar priekšrocību apziņu, kāda rodas, skatoties uz Rietumu mākslas procesu no ārpuses: raksturojot un vērtējot, mēs neesam pakļauti tā iekšējiem iespaidiem, mums nav jāņem vērā tur valdošo interešu atšķirības un sadursmes, kas Rietumu kritiķiem gribot negribot liek ieņemt «pozīciju», mums nav jāievēro mākslas tirgus konjunktūra.

KĀDA IR VIRZIENU TERMINOLOĢIJA?

Plašu mākslas reģionu raksturojumu veidojot (un mūsu gadījums ir tieši tāds), jāsastopas ar jau esošiem parādību grupu vai virzienu apzīmējumiem, kuri ir apzināti izvēlēti vai nejauši radušies. No paša sākuma vai ar laiku tie sāk pretendēt uz terminoloģisku saturu, kuru mākslas vēsturnieki spiesti formulēt. Pēdējos gados Rietumu kritiķi piedāvāja daudzus starptautiski plašu vai lokālu virzienu nosaukumus (« new image», «jaunie mežoņi», ana-hronisti, postavangardisms, neoekspresio-nisms, postminimālisms, neosirreālisms, manierisms, antimanierisms, neogeo u. c.), kuri kā terminoloģiski atkritumi vēlāk būs jāaizmirst vai arī jāpieņem, ja tie izrādīsies dzīvotspējīgi. Kā vienmēr tādās reizēs, apzīmējumi saduras, krustojas vai pat runā viens

otram pretī. (Tā, piemēram, ASV mākslā kritiķis K. Otmans atrod parādību virkni, kuru apvieno ar izmeklētu terminu — supermanierisms («Flash Art», 1986, aprīlis). Otmana izpratnē supermanierisms — relatīvi nesenu paraugu atkārtošana, reproducēšana, pielietojot gan ģeometriskā abstrakcionisma un oparta līdzekļus, gan figuratīvus motīvus un «bioloģiskas metaforas». Tai pat laikā (1986. g.) I. Tomasoni Milānā izdod sacerējumu «Hipermanierisms», kas aptver klasicisma vecmeistaru atdarinātājus Itālijā.)

Spriežot par mūsdienu Rietumu kultūru un mākslu, bieži un labprāt daudzināts postmodernisms, kas galvenokārt kā «modernākās» arhitektūras virziens pazīstams arī pie mums. Sadzīviski postmodernisms skan kā negaidīta atgriešanās pie tradīcijām, kas vēl salīdzinoši nesen avangarda māksliniekam būtu liela apgrēcība. Populārais vārdiņš tomēr neliekas viendienītis, jo ir jau saaudzis ar būtiskām un daudzām Rietumu mākslinieciskās prakses reālijām. Amerikāņu arhitektūras vēsturnieks Č. Dženkss noteicis postmodernisma jēdzienu, faktiski to veidojis, norādot virziena saturiskās un stilistiskās pazīmes un pretstatot tās modernismam pēc binārās vai t. s. «pingponga» sistēmas: modernisms — utopisks un ideālistisks, ar determinētu formu, funkcionāls, orientēts uz «sava laika garu», izteiksmē tiešs un vienkāršs, pūristisks, antihumoristisks utt., postmodernisms — «populārs» un plurālistisks, reālistisks, ar semiotisku formu, orientēts uz tradīciju un izvēli, sarežģīts, eklektisks, prohumoristisks utt. Tomēr, un tas ir svarīgākais, postmodernisms Dženksam nav absolūts modernisma pretstats: pirmais ir «divējādi kodēts», jo ietver gan otrā valodu, gan tradīciju.

Pa brīžam rakstos atkārtojas ar postmodernismu identificētais, skanīgais un saistošais termins «transavangards», kuru autors — itāļu kritiķis A. Oliva sākotnēji attiecināja uz savu tautiešu grupu un formulēja sekojoši: «Transavangards noraida domu par tādu māksliniecisko procesu, kas pilnīgi virzīts uz konceptuālu abstrakciju. Tas pieļauj iespēju neuzskatīt iepriekšējās mākslas attīstības taisno gaitu par galīgu, izvēloties attieksmes, kas

rēķinās ar agrāk atmestiem izteiksmes veidiem. Šī atdzimšana neved pie identifikācijas ar pagātnes stilu, bet pie iespējas atlasīt un izvēlēties no tā, pārliecībā, ka sabiedrībā, kas virzās uz nenosakāmu mērķi, vienīgā izvēle ir tā, ko sniedz nomadu un pārejošā mentalitāte.» (Art News, 1986, janvāris.) Pēc būtības sakrītot ar Dženksa jēdzienu, Olivas skaidrojums atšķiras ar sociāla pesimisma toni, kas ļauj sajust psiholoģisko klimatu (gan ne visu), kurā rodas postmodernisms.

Ņemot vērā arī citus raksturojumus, elementārākā Rietumu mākslas attīstības shēma veidojas sekojoši: modernisms nonāk līdz tik abstraktam tēlojumam, ka iekrīt tukšumā, postmodernisms atgriežas

pie konkrētāka tēlojuma un reizē pie tradīcijām (gan paša modernisma ietvaros, gan agrākām). Shēma pati ir pārāk abstrakta un patreiz noder tikai kā ievadījums konkrēto Rietumu mākslas procesu apzināšanā.

KAS IR KOPĪGS 60. GADU «REVOLŪCIJĀM» RIETUMU MAKSLA*

Atstājot terminoloģiskos precizējumus nākotnei, jācenšas tuvoties Rietumu mākslas reālai, teorētiski neaizplīvurotai ainai. Vispirms atsauksim atmiņā 60. gadus un ne tik daudz atsevišķus, literatūrā jau aprakstītus virzienus (popārtu, opārtu, kinētisko mākslu, «jauno reālismu», minimālo, konceptuālo mākslu u. c.), bet vairākas attīstības galējības, kā arī dažas saturiskas un formālas pazīmes, kuras sameklējam šķietami nesavienojamos Rietumu mākslinieciskās kultūras fenomenos. Pie tam vēsturiskais fons šai gadījumā ir īpaši svarīgs, kaut arī tā sastāvdaļu konkrētās saites ar virzieniem un māksliniekiem ir speciālu pētījumu tēmas. Nav noliedzams, ka 60. gadi Rietumu sabiedriskajā un kultūras dzīvē bija dramatisks laiks, kas ideoloģiskajā sfērā atspoguļojās kā daudzu vai pat visu vērtību pārvērtēšana. Neiztirzājot tās, jānorāda tikai uz kreisas inteliģences

vēršanos pret patērētāju sabiedrības dzīves normām un t. s. isteblišmentu, alternatīvu ideālu un kultūras meklējumiem. Protams, tika izrevidēts arī mākslas jēdziens, tās funkcijas un formas dotajā sociālajā vidē un vēsturiskajā brīdī. 60. gados avangardisti aktīvi meklēja un atrada jaunus izteiksmes līdzekļus vai pārvērta kādreiz atklātos par pastāvīgi un plaši lietojamiem, pievērsās popkultūras materiāliem, ikdienas objektiem, kas tika iesaistīti kompozīcijās, lietoja modernu tehnoloģiju, izgāja ārpus tradicionālo mākslas veidu robežām, radot «starpmākslu» parādības, organizējot akcijas, kuru simboliskais un emocionālais saturs bija uztverams relatīvi īsu brīdi (svarīga tiešā iedarbība uz skatītāju, ne «mūžīgais» mākslā). Autora uzstāšanās ar savu darbu, ar sevi, ar organizētu vidi kļuva par žestu, kas demonstrēja viņa attieksmi (pret kaut ko) un reizē šo attieksmi ienesa publikas prātos (termins «attieksmes mākslinieki» labi apvieno dažādo akciju dalībniekus). Apšaubot tradicionālās formas un radot jaunas, māksla tika pārvērsta par saspringtu intelektuālu eksperimentu lauku. Grūti ar plašiem vispārinājumiem vienot visu tā laika novirzienu jūkli, bet mūsu uzmanību saista daudzveidīgā racionalitāte, kas, piemēram, praktiskā līmenī varēja izpausties viegli pieejamu materiālu (gatavu priekšmetu, *reprodukciju*, reklāmas tēlu) kombinācijās, bet augstā teorētiskā līmenī — kā aiziešana mākslas filozofijā; radikālākiem konceptuālistiem mākslas darbs kļuva par domu procesu, reducējās līdz vārdiskai definīcijai, idejai (Dž. Košuts: «Radīšana būs domāšana par mākslu»).

litātes apgūšanu, «gatavu» materiālu kombinācijām un teorētiskām analīzēm. Tēlotiem objektiem, to savienojumiem un atkārtojumiem bija jārunā pašiem par sevi, jāatstāj iespaids ar savu jēdzienisko saturu vai fizikālajām īpašībām. Objektu deformācijas kā subjektīvas emocionālās izteiksmības līdzeklis līdz ar to nebija tik svarīgas. Popārta gleznotāju un tēlnieku šķietami bezkaislīgi banalitāšu atarinājumi un kolāžas (īpaši E. Vor-

60. gadu virzienu un individuālo priekšlikumu haosā saskatāma arī vispārēja nosliece uz objektivitāti, kas saistīta ar racionālu reahola, K. Oldenburga, R. Lihtenstaina, Dž. Ro-zenkvista), «jauno reālistu» (D. Spoeri, Sezā-ra) civilizācijas atlieku un ikdienišķību demonstrācijas, hiperreālistu (M. Morlija, R. Estesa, R. Goingsa, Č. Klouza u. c.) fotogrāfiskās realitātes fiksācijas un reģistrācijas (šis virziens sākās jau 60. gados) ir uzskatāmi objektivitātes piemēri no to fenomenu rindas, kuri bija piesaistīti reālajam, konkrētajam. Bet arī 60. gadu abstraktās mākslas variantos (opārta

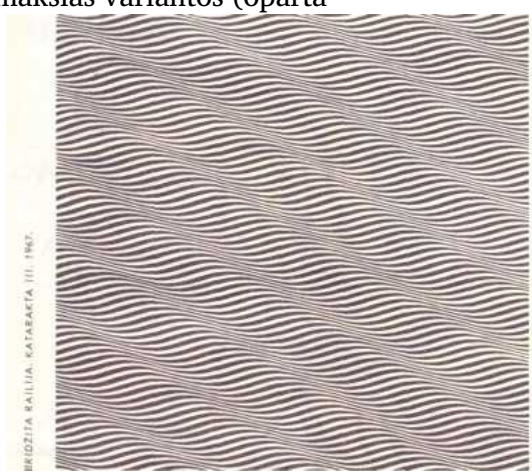

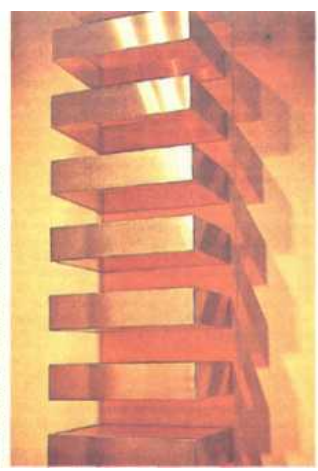

kompozīcijas, «pēcglezniecisk abstrakcija», minimālā tēlniecība) matemātiski un tehnoloģiski precīzi uzkonstruētais apjoms vai apgleznotā plakne iedarbojās vispirms ar savu objektīvo esību.

Objektivitātes pastiprināšanās neizskauda no mākslas darbiem autoru vēstījumu vai komentārus, tēloto parādību vērtību izpratni. Protams, vienu virzienu ņemot kā veselumu, grūti ir skaidri un vienkārši noteikt šai ziņā galveno tēlojuma tendenci (kas ir popārts un

hiperreālisms? Modernās civilizācijas kritika vai slavinājums?). Jo vairāk tāpēc, ka novāciju priekšplānā bieži izvirzās izteiksmes līdzekļu jautājums, kura risinājumu individuālie varianti ir visdažādākie (kas mūsdienās vēlas apzināti atdarināt savu laikabiedru?). Un tomēr nemitīgi atkārtojas sociālās (citreiz arī politiskās) īstenības kritiska skatījuma pazīmes, kuras sabiezēja un racionāli sakārtojās apzināti partijiskajā angažētajā mākslā. Negāciju tēlojuma spektrs bija plašs, tās, piemēram, varēja pasniegt kā naturālistiski traktētu stereotipu salasi (hiperreālista D. Hensona apjomīgie «tipāži») vai kā banālas ikdienas pārvēršanos groteskā un fantastiskā murgā (E. Kīnholca priekšmeti un figūras), vai kā graujoša sociāla un politiska satīra rietumvācu reālistu gleznojumos un grafikās, kurās aizvien dzīvo 20. gadu nesaudzīgo atmaskotāju O. Diksa un G. Grosa gars.

Kritiskā tendenciozitāte nebija tikai galveno centru un aktīvāko reģionu raibās mākslas dzīves viena no daudzajām sastāvdaļām (kā tik tur nav!). Cik var spriest, arī tālāk no metropolēm attīstības līnijas bija

līdzīgas, varbūt tikai ar kādām hronoloģiskām nobīdēm. Piemēram, pārskatot 1982. gada zviedru pēdējo gadu desmitu mākslas attīstību, konstatēta tās kreisā politizācija no 60. gadu beigām, kādu laiku darbi bez skaidra «politiska vēstījuma» likušies zviedru māksliniekiem (protams, ne jau visiem — E. K.) aizdomīgi un vērtēti kā valdošās šķiras ieroči («Studio International», 1982, Nr. 997).

Vai 60. gados Rietumu mākslā bija radies stils šī vārda formālajā izpratnē? Netradicionālu materiālu un tehniku aktīva lietošana, mākslas veidu robežu nojaukšana, mākslas darba kā formāla veidojuma noliegums kon-ceptuālistu galējībās, — tas viss liek atbildēt noraidoši. Vismaz mēs nevaram runāt par viengabalainu stilu kā klasiskajā mākslā. Un tomēr vienu un io pašu pazīmju atkārtošanās dažādu virzienu, zemju un centru mākslā, to noturība arī vēlāk, 70. gados, liekas zīmīga. Kā loģiska un nepieciešama parādās tēlojuma racionāla skaidrība un noteiktība, apjomu, laukumu robežu un līniju stingrs iezīmējums, gludu virsmu, vienmērīgu krāsu klājuma estetizācija. 1967. gadā žurnālā «Art in America» (janvāris/februāris) bija publicēti plašas mākslinieku aptaujas rezultāti, un pārsteidzoši līdzīgās atbildēs 60. gadu mākslinieciskā forma raksturota ka bezpersoniska, vēsa, stingra un gluda. Patiešām, tāda tā arī ir gan

«objektīvāko» popārtistu darinājumos, gan pieminēto un nepieminēto hiperreālistu un reālistu (F. Perlstaina, H. Kanovica, 2. Mono-rī, H. Duves) sterilajos gleznojumos, gan, ja pārsviežamies uz citu fenomenu grupu, opār-tistu (V. Vazareli, R. Anuškēviča, B. Railijas) precīzi uzrasētajās kompozīcijās vai minimā-listu (D. Džada, S. Levita) abstraktajā metāl-plastikā.

VISS JAU ATKLĀTS?

Nav šaubu, ka 70. gados iepriekšējā gadu desmita mākslas «revolūciju» ieguvumi tika kopti un pilnveidoti. Hiperreālisms tieši tagad plauka un uz laiku pat izvirzījās Rietumu mākslas priekšplānā, tāpat turpinājās visas citas aktivitātes, ieskaitot video eksperimentus un *performance* (izrādes). «Vēstījumu» nesakarīgajā korī tāpat bija saklausāma angažētās mākslas balss. Un pēdējā gadu desmita parādību raibums, liekas, nemaz nepadodas vispārinājumiem. Kas, teiksim, ir kopējs ierindas hiperreālistu ražojumiem, kuri nepazūd no galerijām un Hristo (H. Jaraševa) liela mēroga akcijām (Parīzes Jaunā tilta iepakojums 1985. gadā)? Bet, vērojot un lasot, spriežot un secinot, nepazūd sajūta, ka «visi atklājumi jau izdarīti» formas sfērā, ka atliek tos ti- o kai individuāli variēt, ka mainījušās arī vispā- £ rējās saturiskās orientācijas. Uz 80. gadu sā- _• kurnu viens virziens, ārēji nemaz ne novatorisks, kļuva arvien manāmāks, un nākamajos " gados tā starptautiskā ekspansija bija uzkrī- l_ toša. No formas viedokļa jauno virzienu varē- z tu saukt par gleznieciski ekspresīvu, un acīm ***9,*** redzamas ir paralēles gan ar agro «klasisko» m modernismu (fovismu, ekspresionismu), gan ˆ ar vēlākiem 1940.—50. gadu virzieniem (ab- *Z,* straktais ekspresionisms un «Kobras» grupas d gleznie cība). Krāsa

atkal kļuva par būtiskāko Ǫ izteiksmes līdzekli, tāpat kā fovisma posmā (Āhenes 1980. gada izstādes nosaukums «Jaunie mežoņi», t. i., jaunie fovisti, ieviesās kā viens no virziena apzīmējumiem). Tradicionālais gleznas četrstūris — tēlojuma plakne atguva savu ierasto funkciju, kā «vecos labos laikos» neregulāri, pat pavirši ieklāti krāsu laukumi un triepieni (raksturīgie notecējumi) bija spontānas, brīvas emocionālas ekspresijas iemiesotāji. Tāda apzināti «slikta glezniecība» kā pretmets aprēķinātai, formālai iz-meklētībai kļuva, dabiski, subjektīva, savukārt, pretstatā naturālistiskai objektivitātei, nepieciešami deformējoša. Tēlojuma (pat stāstoša) tematiskais diapazons vairs nevarēja būt apzināti sašaurināts un virzīts uz kādu vienu mērķējuma punktu. Konkrētās realitātes motīvi un subjektīvas fantāzijas («privātās mitoloģijas») tēli veidojās kā tiešu radošu impulsu, pat varbūt elementāru gleznošanas un tēlošanas dziņu rezultāts. «Ja mana esība nav ietriekta manās gleznās kā sagrauts auto, tad mans darbs nav pareizs,» apgalvoja jaunā viļņa zvaigzne amerikānis Dž. Snābels (pro- 3 spekts Vitnī muzeja 1983. gada izstādei «No -minimālisma līdz ekspresionismam»). Radoša ģ pašizteiksme, gleznošana «ar iekšām, ne prā- “? tu» līdz ar to kļuva svarīgāka par izkalkulētu ˆ efektu, par racionālu un drošu profesionālu ˆ paņēmienu. Pat diletantisms kā «ģeniāli» in- ž tuitīvs (kaut nepietiekami pamatots) tagad £ liekas pieņemams. Citēsim polemiski galēju i angļu gleznotāju Malkolmu Morliju, kas jau divus gadu desmitus aktīvi piedalās Rietumu £ avangarda/postavangarda dzīvē: «Es nedo- ˆ māju, ka mākslai vajadzētu būt profesionālai * aktivitātei ... Es domāju, ka, ja jūs esat pro- Ǫ fesionāls mākslinieks, jūs izvarojat radošo ga- 2 ru» («Flash Art», 1985, aprīlis/maijs). £■

Gribēti nemākulīgs vai arī meistarīgs eks- O presionisms ar tam organiski piemītošu atek- ˆ toniku un deformācijām vieš tēlojumā

drama- ˆ tismu, kas papilnam caurstrāvo šī virziena ve- > cos «klasiskos» paveidus. Bet jaunāko parādību attīstības kopējā gultnē ekspresionistisko liktenīgo nopietnību un formālo vienotību nolīdzsvaro un vienlaikus sarežģī specifiskie postmodernisma elementi. Tie ir netieša izteiksme, balstoties uz tradīcijām un pat citātiem no vecmeistariem, ironija, rotaļība, stila variēšana un apzināts eklektisms. Citkārt tradicionālisms ir ļoti konsekvents un kļūst par aizraujošu vecmeistaru atdarināšanu vai slēpšanos aiz jau gatavām, muzejos un mākslas vēsturēs atrodamām formām. Norvēģis O. Nerdrums principiāli glezno akadēmiski barokālā stilā, itālis K. Mariāni «izvēlas» klasicisma periodu. Skatītāja priekšā kā feniksi no modernisma ugunīs sadegušās tradīcijas pelniem pēkšņi atdzīvojas mitoloģiski alegoriskas kompozīcijas ar antikizētiem tēliem un plastiski izmodelētām pareizām formām.

Pēdējo anahronisko klasicismu kultivē vairāki itāļu «manieristi» (K. Mariāni, U. Barto-lini, S. Di Stasio), un tas ir saprotams, atceroties, cik viegli klasisko tradīciju zemē ļauties kārdinājumam vēlreiz tās atdzīvināt. Savukārt jaunāka, gleznieciski ekspresīva tradi-cionālisma «renesanse» koncentrējas VFR un Rietumberlīnē (K. Hēdike, R. Fetings, A. Kī-fers, G. Bazelics, H. Midendorfs u. c.), jo vācu skolas mākslinieciskā mentalitāte tam ir visvairāk piemērota. Nevaram tomēr pārspīlēt šo parādību lokalitāti. īpaši subjektīvais gleznie-ciskums 80. gados, var teikt, plauka visur, tā

piemērus atrodam ļoti dažādu mākslas skolu (amerikāņu, angļu, itāļu, somu, kanādiešu, austrāliešu u. c.) izstādēs. Arī starptaustiskā mākslas arēnā pazīstami latvieši piedalās šai kustība. ASV dzīvojošais E. Strautmanis, kas nesen Rīgā rādīja jaunā gleznieciskuma abstraktos paraugus, tāpat austrāliešu avangarda/postavangarda viens no līderiem I. Tillers, kas smalki parodē «koloniālo» mākslu («Studio International», 1986/87, Nr. 1015).

Par jaunā gleznieciskuma vispārējo raksturu varbūt vislabāk liecina tā izpausmes bijušo tipisko 60. gadu virzienu dalībnieku darbos. Pārsteidzošākais piemērs te ir pieminētais M. Morlijs, kas kādreiz atdarināja reklā-misku pasažieru kuģu fotogrāfijas un skaitījās hiperreālisma iesācējs un- kas tagad ir pārvērties par fantastiski grotesku un krāsainu vīziju gleznotāju. .

Postmodernistiskais tradicionālisms (kura jēdzienam tiek pakārtots arī ekspresīvi glez-nieciskais strāvojums) jau iekarojis gan Rietumu mākslas kritiku, gan mākslas tirgu, ticis atzīts lielākos oficiālos pasākumos. 1984. gada Venēcijas biennāle bija veltīta saitēm ar tradīciju, ekspresīvais F. Auerbahs no Lielbritānijas nākamajā— 1986. g. biennālē ieguva pirmo godalgu, bet vērienīgais amerikānis Dž. Šnābels jau tiek dēvēts par pasaules sla-

KĀDS IR TIEŠAIS SOCIĀLA FAKTORA IESPAIDS?

Tas ir vēl viens jautājums, kam patreiz jāpaliek bez atbildes. Būtu vieglprātīgi un pārsteidzīgi cēloniski saistīt postmodernistisko tradicionālismu ar kādu konkrētu konservatīvu sociālo vai, jo vairāk, politisko spēku nozīmes pastiprināšanos Rietumu sabiedrībās. Atzīmētā mākslas pasaules «distancēšanās no sociālpolitiska konteksta», t. i., kreisās anga- °° žētās mākslas vājināšanās, arī nav uzskatāma ˆ par absolūtu. Ekspresionistisks tēlojums jau £ pats par sevi mazina konformisma iespējas, < un var būt subjektīvi saasināta, sociāla vai po- °-litiska vēstījuma forma, kā to, starp citu, pie- < rāda nesenā Rīgas viesa rietumberlīnieša £ D. /ˆ*Aazūra* «politiskās» gleznas. Rotaļāšanās £ ar tradicionālo tēlainību, kas gūst panākumus mākslas tirgū un tiek stimulēta, var slēpt neo- *o.* romantisku aiziešanu no «briesmīgās» īstenī- < bas; kā apgalvo viens no itāļu pazīstamākiem ˆ «transavangardistiem» E. Cukki: «Acīm re- § dzams, ka krīzes pārņemtai pasaulei jāpieķeras kaut kam, kādam drošam tēlu avotam» u-(«Art News», 1986, janvāris), un to, protams, £ piedāvā māksla. Rjetumu neokonservatīvisms z ir jāņem vērā, bet sameklēt un izanalizēt visus < sociālos vai politiskos faktorus, kuri sekmēja

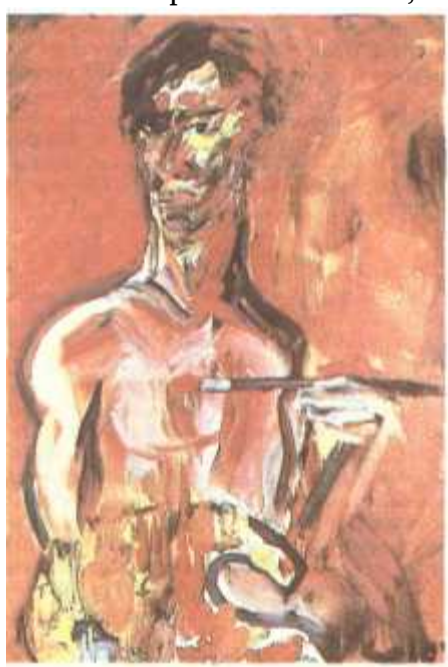

venāko gleznotāju («Flash Art», 1986, oktobris/novembris). Visjaunākās eksperimentālās mākslas foruma — Kaseles «documenta» izstādes direktors M. Šnekenburgers rezumēja situāciju sekojoši: « . . mēs redzam . . ka glezniecība turpina atjaunoties, audeklam kā tiešākajam līdzeklim, lai paustu dvēseli un vizuālās fantāzijas, atdota

tā parastā vieta, un pat plastiskā māksla ir kļuvusi ļoti subjektīva, ar stipru stāstījuma elementu, izteikti rotaļīgu postmoderna dekoru un telpas izjūtu. Visas šīs izmaiņas fokusē uzmanību uz mākslas tirgu, bet ne tikai uz mākslas tirgu . . » («Flash Art», 1985, aprīlis/maijs.)

DZULIANS 5NABELS. TRIMDA. 1980.

Ekspresīva izgleznošanās kā reakcija uz pārmērīgu objektivitāti, racionālismu un teh-noloģismu, kā emocionāla deficīta pārvarēšana, iespējams, ir neilga posma pazīme (brīžiem kritiķi apgalvo, ka šis virziens jau ir pagalam, ka arī uz to rodas reakcija stingra ģeometrisma veidā). Bet citas vispārējās attīstības parādības liekas paliekošākas, īpaši mākslas veidu, virzienu, tehniku, gan jaunu, gan šķietami *jaunu, gan pavisam vecu sadzīvošana un* agrāk maz iespējami savienojumi.

postmodernistisku tendenču izplatību Rietumos, patreiz ir pagrūti. Bez šaubām, pilnvērtīgs jebkura virziena skaidrojums ietver sevī iespējami plašu vēsturisko fonu, bet katras mākslas saistību ar sociālo vidi ir rūpīgi jāpētī un jānosaka dažādu iespaidu krustošanos. Citādi var pieļaut pamatīgas kļūdas un viegli saskatāmas vai tendenciozi piemeklētas analoģijas pasludināt par cēloņsakarībām. Pieredze šai ziņā, īpaši modernisma vai tā priekšgājēju interpretācijas jomā, ir tik bēdīga, ka negribas pat atcerēties. Vulgārais so-cioloģisms, noraidīts, bet faktiski saglabājies (tikai zaudējis savu dzelžaino primitīvo loģiku), turpināja ietekmēt padomju mākslas zinātnieku spriedumus. Neatcerēsimies to periodu, kad, piemēram, brīnišķīgais un nevainīgais Sezāns tika traktēts kā «antihumāniskas formālistiskās mākslas dibinātājs» vai kad impresionisms tika naidīgi raksturots kā

dekadentisks un pēc savas «būtības» (kādas?) buržuāzisks virziens. Bet vēlāk un arī tagad pēc inerces vai bez tās modernisms kā veselums elementāri un ērti tiek traktēts kā buržuāziskās (ja smalkāk, tad sīkburžuāziskās) kultūras pagrimuma produkts, neskatoties uz visam piebildēm un atrunām, kuras nepieciešamas, lai šo tēzi piemērotu lēnajam, stihiskajam, bet neapturamajam vērtību pārvērtēšanas procesam, kas risinās mūsu sabiedrības mākslinieciskajā apziņā. Sīku korekciju nepietiekamību skaidri apliecina tas apstāklis, ka daudzu modernisma meistaru (kaut vai to pašu visiem zināmo A. Matisa, P. Pikaso, M. Šagala) mantojuma mākslinieciskо vērtību vai vismaz vēsturisko nozīmi tagad neviens pazinējs un cik necik estētiski izglītots interesents neies apšaubīt. Bet visi šie 20. gs. mākslas klasiķi pieder pie apkarojama virziena kodola, un, lai kā griež un cilā, atraut tos no modernisma vai tikai aizvilkt uz šī virziena perifēriju nekādi nav iespējams. Katrs modernisma (kā arī postmodernisma) atsevišķs paveids, mākslinieks, attīstības posms ir jāskata konkrēti, jāanalizē diferencēti, jāvērtē daudzpusīgi. Tikai pēc tāda, gribētos teikt, «normāla» izziņas darba radīsies pārliecinošāki un pamatotāki vispārinājumi un vērtējumi.

IZEJOT ĀRPUS RAKSTA TĒMAS

Aplūkojot Rietumu mākslas procesus no ārpuses, rodas vēl viens jautājums: vai konstatējamas kādas paralēles tepat, latviešu tēlotājā mākslā? Jo, kā zināms, neskatoties uz sociālo, politisko, ekonomisko, ideoloģisko apstākļu atšķirībām un tiešu sakaru vājumu, paliek kopējās tradīcijas, kādi vispārēji tehnoloģiskie un garīgās dzīves faktori, kas līdzīgi ietekmē mākslu visur. Skatot regulāri vairāk kā divus gadu desmitus mūsu mākslas izstādes, var atrast analoģijas Rietumu parādībām un citreiz pat pārsteidzošas, gandrīz neizskaidrojamas sakritības. Un tomēr, mūsu mākslas funkcionēšanas apstākļi ir kvalitatīvi citādi un tās pašattīstībai ir sava gaita. Neizplūstot šai sakarā, jāaprobežojas tikai ar vienu paskaidrojošu piemēru. Šo rindu autors, apskatot 1984. gadā Maskavā pieminēto rietumvācu gleznotāju un grafiķu izstādi, kurā bija labi atspoguļoti pēdējo gadu desmitu virzieni, nemaz neizjuta jaunatklāsmi *«jauno* mežoņu» milzīgo audeklu priekšā. Tieši otrādi, lielāku iespaidu, neskatoties uz stindzinošo formu, atstāja «objektīvo» reālistu konkrētība, kritikas nesaudzība, efektīgie fototehnikas pielietojumi (J. Gricke, H. Dīls, H. Duve, K. Fogelgezangs u. c.). Savās mājās pierastais,

itviešu mākslā ilgi koptais gleznieciskums jan bez ekspresionistiskām deformācijām) eļāva uztvert izstādes eksponātus

Rietumu lākslas attīstībai atbilstošā secībā.

Vērtējot to no mūsu skatījuma punkta, jā-ieklē individuālās mākslinieku un vispārcil-āciskās mākslas kvalitātes neatkarīgi no vir-eniem. Pēdējos iespējams iztirzāt kā mums duālu vai neaktuālu izteiksmes līdzekļu priekšlikumus. Protams, katram mākslinieka, katras tautas, katras sabiedrības mākslai dotajā vēsturiskajā situācijā jāatrisina pašai savas problēmas. Virspusēja tālu paraugu atdarināšana nekad nav īstais ceļš uz pilnību un savdabību. Tomēr svešas pieredzes izzināšana attīsta un ceļ, pat ja to atmet kā nederīgu. Rietumu postmodernismā varam atrast gan iespaidīgus, gan vismaz interesantus sasniegumus, tāpat uzpūstās autoritātes un modīgu mākslas tirgus preci. Bet viena šī virziena atziņa liekas būtiska arī mums: ne tikai iespējama, bet arī vajadzīga dažādu izteiksmes līdzekļu, mākslas veidu, tehniku, akciju un muzejisku vērtību, tradicionālā un modernā koeksistence. Ja negribam atkal iekrist primitīvā dogmatiskā vienpusībā, kura tagad vairs netiek atzīta, bet vēl nav arī pārvarēta.

ALBATROSS. 1985.

JAUNS

EGILS LĪCĪTIS

Popmūziku kolektīvi, kurus mēs vienkāršības labad dēvējam par rokgrupām, palaikam tiek dibināti, un tad tiem nepieciešams savs nosaukums, kāda zīme, kas visus saistītu kopā. Un gadās — to atrast ir diezgan sarežģīti. Varbūt visiem ir mīļš kāds suns vai kaķis, kas allažiņ dauzās apkārt, tad ansambļa dalībnieki sasit šampanieti pret bungām un svinīgi dod savam kolektīvam augšminētā zvērēna vārdu. Vai citādi. Vārda mākslas meistari nereti zīmējuši pilnmēness naktis, kad jauniem ļaudīm nemierīgs prāts un pasaule guļ, uz vieniem un otriem sāniem grozoties, ik pa brīdim kādam žogoties pie cepeškrāsns, lai iekostu tikko vakarā ceptu gaļu, vai aizrautīgi, slāpstoši dzertu ūdeni tieši no krāna. Ko dara vīrs un sieva šādā naktī, gultā! — Ak kungs, — sieva vēlākajā nakts stundā, ap trijiem vai četriem no rīta pamodusies, brīnījās, — visa istaba kā pielijuši ar savādu zilibaltu gaismu! — Celies, celies, — viņa modināja vīru. — Varbūt tas ir ledusskapis, — vīrs domāja. Nē, milzīgais bal-

MENESS

tais putns klusi dūca un nelikās ne zinis par apkārt notiekošo. — A, zagļi! — sieva iespiedzās. Vīrs paskatījās zem gultas (arī — nekā) un tad piegāja pie ioga un pavēra aizkarus. — Re, uzlecis jauns Mēness, — beidzot viņi saprata un nu atkal varēja doties pie miera.

Daudziem šāda astronomiska kliņģera parādīšanās jumā neizsaka absolūti neko, bet Ainaram Mielavam vienmēr tas šķitis valdzinošs. Es stipri šaubos, vai bērnībā viņš gribējis kļūt par kosmonautu, ļo varbūt ir labi tā, ka mēness ir tur, tālu augšā. Kas tad tā parfīmi «Jauns Mēness») Tā ir cerība sākt un nobriest, savstarpēji cilvēciski saprasties un pieaugt mūzikā. Tas ir stils — būt tādiem, kādi viņi ir, un, kad visu četru būtība apkopojas vienā grupā ar zīmi «Jauns Mēness», tur top viens vesels. Četri ir:

Ainārs Mielavs, balss,

Gints Sola, soloģitāra,

Aivis Kalvāns, basģitāra,

Guntars Račs, sitamie instrumenti.

«Jauns Mēness» ir debitējis negaidīti spoži (jo pērn vispār nobira jaunu popmūziku sniegs, vietām nokusa), un kāpēc tāiPˆpiedāvāšu atbilžu variantus, pareizo pasvītrojiet:

a| tā ir interese, kā allaž, par kaut ko jaunu vispār, kaut jaunais tie paši alkšņi vien

b) publika nāk paskatīties, ko nu atkal Mielavs sadomājis, varbūt būs kāds triks (un meitenes atiežas smaidā, kas darītu godu pašam Fernandelam),

c) manuprāt, |J mūzika, vienkārša kā džinsu drēbe, pasmelta no vēl neapzinātiem avotiem latvju popmūzikā, nāk un runS savā valodā ar mums visiem.

Lai nu kā, «Mēnesim» ir dūšas vairāk, viņi zina, ir pārliecinājušies, ka tā ir pareizi, kā viņi dara, ka šī mūzika kādam ir vajadzīga. Un varbūt šovasar «Jauna Mēness» mums būs papilnam. Ziemu, aizkrāsnē padarītie darbi ļaus spēlēt pirmo koncertprogrammu, asorti no apmēram divas stundas gara muzikālā materiāla.

Mēs savukārt apraudzīsim «Jaunā Mēness» virtuvi, kur šodien dežurants ir Ainārs:

— Pilnīgi jaunu mūziku, atbilstošu **mūsu nacionalitātei un mentalitātei, spēj radīt varbūt ģēnijs. Mēs dzīvojam un ieausāmies tanī, kas skan apkārt, un darinām mūziku tā, kā varam, pēc sirdsapziņas, avangardā. Es, teiksim, neuzskatu, ka**

esmu dziedātājs, bet «Mēness» no četriem izvēlējies mani, un es interpretēju mūsu mūziku ar balsi, tāpat kā, piemēram, Cints ar soloģitāru. Viņš paveic muzikālā darba lielumu, no manis nāk kāda puse melodijas, teksti, bet aranžējums izdodas tikai visiem kopā. «Mēnesī» neviens nav sverams nedz par vieglu, nedz smagu, tikai kopā esam «Jauns Mēness», un man šķiet, ka bez elementāras domubiedrības, draudzības neviens muzikāls kolektīvs nespēj elpot. Savas dziesmas mēs vispirms rādām cilvēkiem, kas mums ir autoritātes. Otrs kritērijs ir — ko nodomā klausītājs. Citu mērauklu nav.

«Jauna Mēness» dibināšanas fakts nav ieskatāms par apvērsumu mūsu popmūzikā, tas vienkārši ir muzikāls notikums, vēl viens šāviens atentātā pret parādis-kiem gājieniem modernajā mūzikā. Gandrīz visus, pat ārstus vērtējot, vispirms aci uzmet diplomam. Nevienā no mākslām tas neder. 5e izdzīvo stiprākais, bet stiprākais ir radošākais, domājošākais. Mēs ar Aināru spriežam, kas, mūsuprāt, būs ar paliekošu vērtību aizejošos astoņdesmitajos latviešu popmūzikā. Acīmredzot tie būs «Dzeltenie pastnieki». Cik savādi ir ar «pastniekiem»! Viņiem var būt pulka mazāk piekritēju nekā, teiksim.

kādam populāram metālistu u. tml. orķestrim. Taču kurš ir ar «pastniekiem», tas paliek ar «pastniekiem», projām vairs nav aizdabūjams. Drīzāk, kas tā arī notiek, viņu mūzika savā vidē asimilē dažu labu no svešām sfērām. Turklāt «Dzeltenie pastnieki» ir laikus parūpējušies par sevi, mūziku savu iespēju robežās «konservēdami» ierakstos.

Vēl paliks atsevišķas programmas — 30 minūtes, dziesmas, Imants Kalniņš kā personība vispār. «Līvi» ir manifestēju-šies ar «Dzimto valodu», līdz augstākajām virsotnēm latviešu estrādē aizsniegušies Jānis Lūsēns un Zigmārs Liepiņš. Paliks vēl daži citi, bet nu, šķiet, tā ir pārāk sērīga noskaņa, jo vēl neviens nav tik drošs, lai pieceltos kājās un iesauktos — rīt popmūzika būs mirusi! Es varu tikai iztēloties, kā tas būs.

Ar baltu deķi pārstiepta, popmūzika gulēs zārkā, un bēru kavalkāde vilksies uz kapsētu, it kā negribēdama un negribēdama atdot līķi zemei. Kapsētas priekšnieks kliegs — rociet viņu aiz sētas, rociet aiz sētas .... bet Pits un citi no «Arhīva» nesīs milzīgu vaiņagu kā cieņas apliecinājumu par tai atdoto mūžu. Visšausmīgāk raudās Igo (jau ar operas dziedātāja apliecību kabatā), un klusi šņukstēs mūsu visu Ieva — beidzot viņa varēs sevi veltīt operetei, pats

Ainārs, pie atvērtā kapa svaigās skujās mīņādamies, spēlēs sērīgu diseni, aizgājējai par pēdējo godu, bet Ingus B., drošākais no visiem, pastāvīgi minstinādamies un stostīdamies, teiks

bēdīgu kapa runu, kamēr «Jumpravas» puiši aizmugurē nepārtraukti veidos piramīdas. Pēc tam kāds, varbūt Zigfrīds Muktupā-vels, kļūs, piemēram, par izcilu novusa spēlētāju, bet pagaidām viņi visi dzīvo ar savu mūziku, popmūziku.

Ainārs Mielavs:

— Sajā žanrā, gadās — tev pielec doma, un liekas — visas iespējas ir izsmeltas, bet laiks iet un tomēr ir virzība uz jaunu. To pierādīja U2, Stings sagāja ar džezmeņiem un pilnīgi no jauna sintezēja džezu ar popmūziku; vienmēr, ar katru plati stabilas avangarda vērtības rada Pīters Geibriels un Keita Buša. Deju mūzikā, manuprāt, nākotne ir tam, ko patlaban dara Roberts Palmers un Te-renss Trents D'Ārbijs.

Tātad Ainara grupa strādā ar savu pirmo koncertprogrammu, viņi ir atraduši savu valodu, savu stilu un cer, ka kādu pārliecinās nākt klausīties tieši «Jauna Mēness» mūziku, nevis skatīties trikus, 100 dejotājas vai ko tamlīdzīgu. Tā nu reiz atkal ir mūzika, kurā der ieklausīties. Varbūt reiz būs arīdzan plates, lielas kā karpas, kā saka Vonnegūts.

GUNTARA RACA kolāža
MARA BOGUSTOVA loto

Tļ vienmēr sekoju cīņai ar literatūras un kino JLjS žanriem. Atceros, kā noliedza melodrāmu, kā ņirgājās par mūziklu, kā izsmēja absurdo komēdiju, kā iznīcināja vesternu, kā nolādēja gangsteru filmas. Pagāja laiks, un žanrus — reizēm skaļi un asaraini, reizēm klusi un bez emocijām — vienu pēc otra reabilitēja, un tad izrādījās, ka melodrāma — tas ir tiri labi, bet mūzikls — pavisam labi, un ka absurdā komēdija, ja vi$n tās nāv pārāk daudz, veicina tikumu uzlabošanos. Un arī vesternam piemīt savs plastiskais skaistums, bet jnorāliskā ziņā (piebildīsim — pavisam klusi) tam nav nekādas vainas, drīzāk jau pretēji. Gangsteru filmās atradās sociālie motīvi, kuru pamatā Rietumu dzīves dramatiskie konflikti, — un tā arī šeit k|uva neērti noliegt visu un pavisam. Tiesa, ar vienu žanru līdz pat šim laikam nav skaidrības. Es runāju par «šausmu filmu». Tiem, kuri ideoloģiskajā frontē cīnās pret kinematogrāfisko infekciju, šis žanrs ir īpaši mīļš. To gan spārda kājām, gan izvēlas vērtējumam īpašus vārdus: «bēdīgi slavenais», «atbaidošais», «izvirtušās apziņas produkts» — šie vēl ir tie maigākie apzīmējumi, bet karikatūrās attēlo pretīgu galvaskausu, uz kura rakstīts «Šausmu filma». Viss jau būtu labi, ja ne kāds visai amizants apstāklis: līdzīgas filmas jau sen un ar panākumiem uzņem arī pie mums. «Nemirstīgais Kaščejs», «lija Muromietis», «Vijs» — tās ir pašas īstākās šausmu filmas. Lietošanai turpmāk paskaidroju kritiķiem un pētniekiem: saskaņā ar visā pasaulē pieņemto kinozinātnes terminoloģiju, «šausmu filma» nebūt nav obligāti briesmīga, patoloģiska vai mistiska filma, kaut arī, atkarībā no autora pozīcijas, tā var būt patoloģiska vai mistiska, bet tā ir filma ar

briesmoņiem — pasaku, folkloras vai literatūras tēliem. Vampīrs Drakula no Transilvānijas, amerikāņu pērtiķis King-Kongs, mūsu pašmāju ragana — tie ir «šausmu» drāmu un komēdiju tradicionālie, savstarpēji radniecīgie personāži. Ar nepacietību gaidu, piemēram, Nikolaja Gogoļa «Briesmīgās atriebības» ekranizāciju. Ģeniāli sacerētais pirmavots kopā ar talantīgu režisūru var radīt darbu, kas būs simts punktus priekšā jebkurai «šausmu filmai».

Par to visu es runāju tādēļ, ka ir pienācis laiks noskaidrot terminus, atteikties no ierastajiem stereotipiem un bez aizspriedumiem paraudzīties uz pasaules kinomākslu visā tās pretrunībā. Bet pēc iespējas mierīgi.

Gribētos pievērsties tēmai, ko mūsu kritika apspriedusi maz, bet, ja arī apspriedusi, tad kautrīgi vai ar skaidri izteiktu nosodījuma pieskaņu. Saprotu, ka būs iebildumi, esmu tam sagatavojies, bet gribētos dzirdēt tos bez uzkliegšanas un bez izsmiekla. Vēlos profesionālu diskusiju.

Runāšu par mūsu skatītāju tiesībām skatīties erotiskas filmas. Ak, pagaidām tas ir par daudz prasīts? Tādā gadījumā — par viņu tiesībām skatīties tās erotiskās epizodes, kas filmā iekļaujas sižetiski un jēdzieniski (neapspriedīsim erotismu, kas izmantots vienīgi filmas komerciālā potenciāla kāpinājumam, kā arī pornogrāfiju, — domāju, ka abu minēto nepieļaujamība uz mūsu ekrāniem nav apšaubāma).

Vienā no teletiltiem starp PSRS un ASV uz kādas amerikānietes jautājumu — «Vai pie jums pastāv seksa reklāma?» — no Ļeņingradas tūlit pat atbildēja: «Pie mums nekāda seksa nav.» Atbildētāju sāka labot: sak, nav nevis seksa, bet tā reklāmas, propagandas utt. Bet šai sievietei, starp citu, bija taisnība: seksa pie mums tiešām tikpat kā nav. Tas ir, bioloģiski jau, protams, sekss pastāv, jo pretējā gadījumā mūsu valsts izmirtu. Taču kā atklātas apspriešanas objekts, kā zinātniskas analīzes, socioloģiskas aptaujas vai mākslinieciska pētījuma priekšmets sekss tikpat kā nefigurē. Neanalizēšu šīs situācijas cēloņus. Bet pateikšu, kādas sekas ir radušās kinomākslā.

Sekas ir tādas, ka strauji pieaugusi skatītāju, it sevišķi jaunatnes, interese par erotikas problēmām — kamēr fonā skan pērkondimdoši apgalvojumi, ka mūsu tautai «kaut kas tāds» nemaz nav vajadzīgs. Neapmierinātā ziņkāre par cilvēka dzīves intīmo pusi pilnīgi dabīgi radīja vēlēšanos ieraudzīt un uzzināt vismaz kaut ko, bet, tā kā šo «kaut ko» nedeva nemaz vai izsniedza pavisam niecīgās porcijās, daudzi skatītāji izdalīja šo devu no filmas tēlu sistēmas un uztvēra to izolēti. Rezultātā tas, ko vajadzēja uztvert kā veselā daļu, tika uztverts kā pašvērtīgs lielums. Tādā veidā mēs ieguvām prāvu slāni (aužu, kas iet uz kino pēc jutekliskas baudas un iemanās šo baudu gūt pat tur, kur tādas nemaz nav. Kas attiecas uz domājošo skatītāju, tad viņam neatlaidīgi iestāstīja, ka mūsu nacionālā tradīcija noraida jebkura

veida atklātības iespēju. Baidos, ka šai apgalvojumā ir mazāk patiesības, bet vairāk viltības. Kā tad noraida, ja ir A. Afanasjeva savāktās «Slepenās pasakas» («Заветные сказки»), kuras līdz pat šim laikam pie mums kautrējas pilnībā izdot, kad pat akadēmiskos izdevumos dažus A. Puškina dzejojus iespiež ar izlaidumiem, kad A. Čehova vēstules īsina — vai nu tikumisko jūtu dēļ, vai arī baidoties sagraut dižā rakstnieka tēlu, kas radīts, stipri vien rēķinoties ar guvernanšu morāli.

Tiesa, kino vispirms ir vizuāla māksla, un redzamais tēls nav adekvāts literārajam tēlam, bet šai gadījumā nevajag kautrīgi slēpties aiz priekškara un aprobežoties ar mājieniem — ir nepieciešams atrast vārdam kinematogrāfisku ekvivalentu — tanī pat līmenī, tajā pat tikumiskajā augstumā.

Diemžēl to neprot. Un atsevišķās erotiskās epizodes, kas parādījušās mūsu pēdējā laika filmās, var izraisīt tikai smaidu: ar drebošu roku režisētas, āktieru spēlē sasaistītas, tās izbiedēti tiek pārtrauktas, pirms paspējušas iesākties. Šīs epizodes ir bezmērķīgas: atraktīvi tās ir naivas un nevajadzīgas, bet problēmu risinājumam vienkārši neder.

Ir jāatsakās no vēl viena stereotipa. Tas ir apgalvojums, ka ievērojamākos aizrobežu kino meistarus erotika interesē tikai kā līdzeklis, lai piesaistītu kinoteātriem skatītājus, kuri citādi neskatītos viņiem piedāvāto garlaicību. Tā runāt — nozīmē apgalvot apmēram sekojošo: Bokačo un Čosers, Rablē un Svifts, Voltērs un Mopasans savās nemirstīgajās grāmatās aprakstīja jautras vai skumjas «bezjēdzības» tikai tādēļ, lai apmierinātu lasītāju masas miesas kārības. Vai tiešām Fellīni un Bergmans, Renē un Fasbinders, Pazolīni un Viskonti — tālāk neuzskaitīšu, jo saraksts pārāk garš, — kuriem erotisms ir liela līksme (Pazolīni «Dekameronā») vai drūma bezjūtība (Bergmana «Klusēšanā»), sarežģīta spēle ar apkārtējo pasauli (Fellīni «Kazanovā») un cietsirdīgs mīts, kura saknes iesniedzas vēsturiskajā pagātnē (Viskonti «Dievu mijkrēslis»), — vai tiešām viņi pētīja erotismu, domājot vienīgi par kinozālē skaļi tusnošiem pāraudžiem? Tā domāt par kino lielmeistariem ir muļķīgi un necienīgi. Viņi ir pelnījuši, lai viņu filmas pie mums rādītu, pirmkārt, biežāk un, otrkārt — bez īsinājumiem. Piemēram, īsinājumi Bertoluči «Konformistā» — tā ir tāda vivisekcija, ka tad jau labāk filmu pie mums neizlaist nemaz.

Es saprotu, cik tas būs sarežģīti, kad no vispārējiem pārspriedumiem vajadzēs pāriet pie darbiem. Mums ir daudz skatītāju, kas nav gatavi mierigi, kā pieklātos normālam cilvēkam, uztvert erotiskas epizodes. Es saprotu mātes jūtas, kas ir noraizējusies par savu bērnu tikumību, kaut arī domāju, ka tikumību vispirms māca dzīve un tikai pēc tam māksla. Es zinu, ka iespējami negaidīti un pat skumji ekscesi. Bet tāpat es saprotu, ka neko labu nevar dot

noklusēšana un dziļa ticība tam, ka seksa problēmas ir otršķirīgas un ka tās nav uzmanības vērtas. Manuprāt, viena no civilizētas sabiedrības pazīmēm ir tā, ka šādas sabiedrības locekļi jebkurā līmenī, tai skaitā arī mākslas līmenī, apspriež jebkurus jautājumus, arī tos, kuri skaitās «nepieklājīgi».

Apmēram tādu rakstu es būtu varējis uzrakstīt pirms 10 vai pirms 5 gadiem, kaut gan nezin vai šo rakstu publicētu. Bet pēdējos gados es šo problēmu esmu ieraudzījis jaunā gaismā, pateicoties diviem jauniem apstākļiem.

Pirmkārt, cilvēku ikdienā Rietumos un Austrumos ielauzās video. Aizliegtā augļa efekta dēļ lielākā daļa kasešu, ko demonstrē pagrīdes seansos, protams, nav ne pasaules kino klasika, ne uzjautrinošas komēdijas un asinis stindzinošas piedzīvojumu filmas, bet tik izlaidīga pornogrāfija, ka vienkārši trūkst vārdu. Aktieru un multfilmu pornogrāfijā specializējušās sīkās firmas no Itālijas, VFR, Zviedrijas, ir ieguvušas pie mums pietiekami daudz klientu, ko mīlas mākslā skolojuši rupji un netikumiski ekrāna smīni. Ar to var cīnīties — un cīnās milicija un tiesa, bet «aizliegtais auglis» ir modrs: pornogrāfija vienkārši noiet vēl dziļākā pagrīdē un turpina savu netīro darbu.

Es neticu, ka mēs kaut ko spēsim panākt, pretstatot pornogrāfijai bezdzimuma kino un sterilu attiecību «tīrību», kas konstruēta studijas kabinetu klusumā. Bet mēs varam gūt panākumus, ja vien, pieaicinot palīgā mākslas tradīcijas un atmetot bailes un liekulību, piedāvāsim skatītājiem augstu erotismu, kas ir augsts tieši tādēļ, ka balstās tikumībā.

Otrs ļoti svarīgs notikums — tas ir AIDS, kas pārbaidījis miljoniem cilvēku, liekot viņiem pārvērtēt to, kas likās ierasts un uz laiku laikiem iedibināts. Varu iedomāties, cik daudzi saviebās, kad pārraidē par AIDS no TV ekrāna atskanēja vārds «prezervatīvs». Bet ko lai dara: svarīgāka ir slimība, nevis kādas personas jūtīgās ausis. Un vispār — AIDS dēļ mēs esam kļuvuši atklātāki, un nekas, ka tas noticis piespiedu kārtā.

Mūsu mākslā, kas pēta ģimenes problēmu, seksuālais moments vai nu nepastāv nemaz, vai arī ir nobīdīts pašā maliņā attiecībā pret bērnu audzināšanu vai dvēseļu saderību. Bet reālajā dzīvē, kā liecina socioloģiskie pētījumi, tieši seksuālā neapmierinātība ļoti bieži ir šķiršanās iemesls.

Kāds te sakars ar AIDS? Sakars ir tāds, ka slimība piespieda cilvēci atgriezties pie problēmas, ko apspriež reti un ko šķitām «seksuālās revolūcijas» apbedītu uz mūžīgiem laikiem: tā ir monogāmijas problēma, visam mūžam — vienīgā partnera problēma, un šodien tā ir galvenā garantija, kā pasargāties no saslimšanas. Tagad māksla nevar aprobežoties ar galvas pašūpošanu un neskaidrām rekomendācijām. Polivarianto mīlu, kuras pamatā partneru maiņa, saskaņā ar dzīves

prasību jānomaina variācijām pastāvīgas partnerības ietvaros. Kino ir jākļūst par mācīb-stundu ne tik daudz laulības dzīves tehnikā — kaut arī te būtu kur piestrādāt zinātniski populārā kino meistariem, kā seksa garīguma kāpinājumā, tā «apgarošanā». Vārdi «laulības dzīves prieki» jāatbrīvo no ironiskās pieskaņas, jāatdod tiem sākotnējā jēga. Tieši prieki. Un tieši laulības dzīvē. Es balsoju par mūsu skatītāju tiesībām redzēt uz ekrāna ne tikai dvēseles, bet arī cilvēka ķermeņa skaistumu. Termins «erotisms» beidzot jāatbrīvo no divdomīgās noslēpumainības plīvura.

Vēlreiz atkārtoju, ka apzinos visas ar to saistītās grūtības. Bet ir jāsāk.

TULKOJA EDVARDA ŠMITE

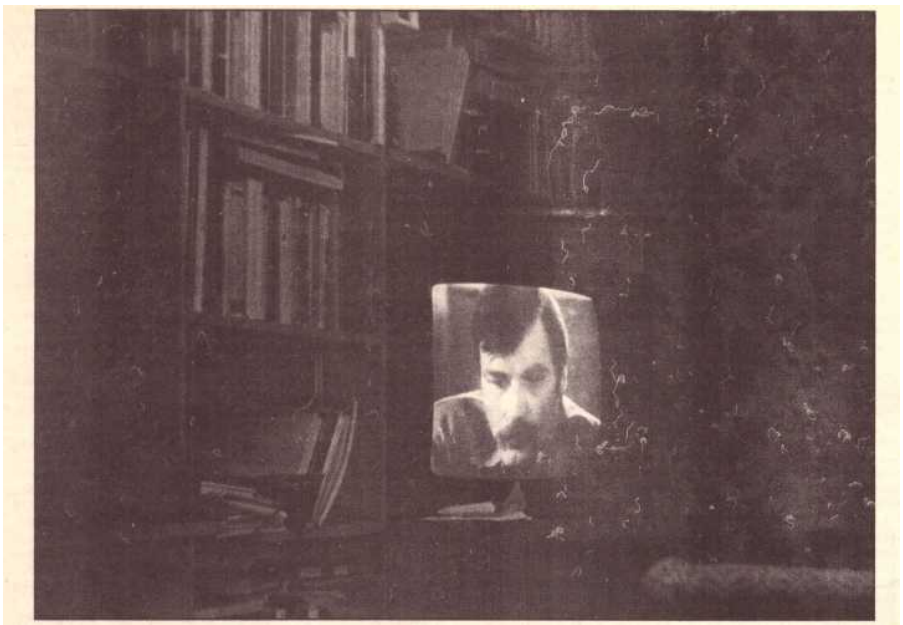

ANITA UZULNIECE

PĒDĒJĀ SEVIS APLIECINĀŠANA

(grēksūdzes mācība)

Ja mēs speciāli pētītu sabiedriskās esamības ietekmi uz indivīda apziņu, Herca Franka filma «Augstākā tiesa» varētu būt mācību grāmatas vietā. Tā būtu tikpat nepieciešams posms, kāds topošajiem mediķiem ir anatomikums. Taču, ja mums nav bijis šāds iepriekšējs nolūks, mēs jūtamies šokēti — tiem secinājumiem, likumsakarībām, kādas pēc ilgāka laika, gariem strīdiem un diskusijām, vairākkārtējas filmas noskatīšanās no tās izriet, mēs nebijām gatavi.

Sākotnējā pretestība, līdzīgi kā pret H. Franka iepriekšējo filmu «Līdz bīstamai robežai», gan vairāk skar mūsu attieksmi pret filmā

aplūkotajām «aprindām» vispār. Vēl vairāk, — laikam pret to, ka autori tām it kā pielīdzina arī mūs, skatītājus. Un tikai pēc ilgstošas un pretrunīgas iekšējās cīņas, kas ietver sevī arī pašanalīzi, iespējams saprast, ka tā nav vienkārši autoru iedoma izmantot viena cilvēka traģisko likteni (patoloģisku gadījumu?) par morāles mācību katram un visiem. Filmai lemts kļūt par mācību neatkarīgi no šī — viena — cilvēka neizdzīvotās dzīves, — tās veidotāju cilvēciskās pozīcijas un viņu izpētes objekta līdzšinējo sabiedrisko parametru dēļ.

Var diskutēt par to, kas būtu efektīgāks brīdinājums potenciāliem noziedzniekiem un kas — humānāk pret šo vienu, kurš jau pārkāpis neredzamo robežu: sodīt šo cilvēku ar nāvi vai panākt viņa apžēlošanu. Neapšaubāmi ir tas, ka arī mēs, tāpat kā visi cilvēki, kuru personības, iespējams, formējušās labvēlīgākos apstākļos, bet šajā pašā sabiedrībā, kuri liekas esam atraduši pilnvērtīgu un cienījamu sevis apliecināšanas veidu, nevaram būt simtprocentīgi pasargāti no «stūrēšanas» pa vieglākas pretestības ceļu. Un vai tad tieksme vienmēr būt pirmajam, ņemt virsroku pār citiem, prasīt bezierunu pakļaušanos nedraud ar nemanāmu, pakāpenisku pāreju tajā pakāpē, kad citi cilvēki sāk likties kaut kādi par tevi zemāki radījumi, kuru dzīvībai tavās acīs nav īpašas vērtības . . .

Filmas iedarbība, par laimi, nav didaktiska. To drīzāk varētu nosaukt par profilaktisku, tā vērsta uz mūsu iekšējās morālās un tikumiskās dzirdes saasināšanu. Uz nākotni. Kādas iespējas apliecināt sevi liksies vilinošas mūsu bērniem, kādi stimuli kairinās viņu pašapziņu, kādus orientierus pasaules izzināšanas un savu potenču realizēšanas ceļā dzīve gatavo viņiem, kādus kārdinājumus izturēt, kādas sociālās «virsotnes un bezdibeņus» pārvarēt nāksies viņiem — lūk, par ko jādomā vēl ilgi pēc filmas noskatīšanās. Rūgtums par viena cilvēka bezjēdzīgi sagandētu dzīvi pārvēršas skaudrā apjausmā par tiem reāli sabiedrībā pastāvošajiem iespaidiem, kuri var apdraudēt katru no mums, ja mūsu tikumiskais «līmeņrādis» būs bojāts vai arī tā nebūs vispār . . .

Tā sākotnējais protests pret autoru uzspiesto iedziļināšanos slepkavas (tomēr!) psiholoģijā vienam pāraug līdzjūtībā, otram — uz nākotni vērstās bažās. Konkrētā cilvēka likteņa traģika filmā ietvertajā dzīves posmā izskan ne tik daudz kā sirdsapziņas tiesa, bet vairāk kā traģiska atskārsme un — vienlaicīgi nožēla, ka viņam vajadzēs aiziet no dzīves tieši tagad, kad viņš tikko kā sāk atklāt gara dzīves pievilcību, sāk patiesībā atklāt cilvēku sevī. (Piespiedu izolācijā viņš daudz lasa, sarunās ar Hercu Franku prot formulēt savas domas, tātad — no sava pašreizējā stāvokļa «augstumiem», kā Dolgovs pats precīzi pasaka, redz un saprot visu, arī ar viņu notikušo: asāk un skaidrāk.)

Cilvēku eksistences jēga un tās attaisnojums — laikam Valērijam līdzīgā virzienā (vai tas vispār ir virziens?) — alkatīgi dzīvojoši cilvēki

šādus jautājumus sev nemēdz uzdot.

Vienlaicīgi nedod mieru uzmācīga paradoksāla doma — uz nāvi notiesātais var būt laimīgs, ka liktenis viņam «uzsūtījis» Hercu Franku, līdz ar to vismaz pirms aiziešanas viņam tikusi dota iespēja kļūt par cilvēku — citādi dzīve būtu pagājusi (pat ja viņš nebūtu izdarījis noziegumu), un tā arī neviens ne reizi nebūtu izvirzījis pret šo cilvēku kaut kādas ētiskas prasības, ne reizi neviens viņu nebūtu stimulējis uz pašanalīzi, varbūt viņš tā arī nebūtu sācis lasīt grāmatas, viņam nebūtu bijusi nepieciešamība izteikt savas domas un spriedumus precīzos teikumos . . . Baigi kļūst iedomājoties vien, ka šis vienīgais pietiekoši spēcīgais un iedarbīgais stimuls — sākt normālu, cilvēka cienīgu dzīvi — nācis tad, kad kuru katru brīdi vajadzēs to beigt.

Valērijs Dolgovs ir pievilcīgs jauns cilvēks, kurš pat šajā situācijā izturas diezgan pašapzinīgi. Kādu mirkli pat šķiet, ka viņš filmas autoru piedāvāto aicinājumu izvērtēt notikušo uztver ne tikai kā iespēju pašam izprast sevi un izkratīt kādam sirdi, bet arī kā vēl vienu veidu sevis apliecināšanai, ka viņš caur šo grēksūdzi ne tik daudz attīra sevi, cik gūst gandarījumu savai stipri izkāpinātai godkārei, piepilda savas ambīcijas, kuras nav pilnībā zudušas pat uz nāvi nolemto kamerā.

Pārsteidz Valērija labais valodas stils, jēdzieniski precīzie formulējumi, būtiskas atziņas — nenoliedzami, to stimulējuši ārkārtējā situācija un, protams, sarunu biedra takts, pat smalkjūtība (jā gan, pat šķietama ne-smalkjūtība tirdīt cilvēku uz diezgan drošas nāves sliekšņa var ietvert sevī gudru, uz atklātību virzošu stratēģiju). Taču bez noteikta, iepriekš iegūta prāta attīstības līmeņa šāda prāta darbība un izteiksmes veids Dol-govam diez vai būtu iespējams.

Vai ar varoni būtu pašanalīzei līdzīgs process noticis, ja H. Franks nebūtu pie viņa atnācis, ja Valērijs nebūtu spiests pavadīt tik ilgu laiku ieslodzījumā, galu galā —ja viņa noziegums netiktu atklāts? Vai tad sirdsapziņa viņu mocītu tādā mērā, lai jau nostabilizējušajā vērtību skalā ieviestu jaunu, papildu, ja ne pašu galveno atskaites punktu — tikumisko?

Atcerēsimies, kā īsta spēka pielikšanas punkta trūkuma dēļ mētājās un tiranizēja savus tuviniekus Makarovs Balajana filmā «Lidojumi sapnī un nomodā», taču viņam vēl pastāvēja cerības izglābties, jo viņš pats saprata savu stāvokli un tādēļ cieta. Cik tuvu morālajā ziņā bezjēdzīgajam huligānu uzbrukumam patiesībā atradās to upuris, formāli priekšzīmīgs strādnieks Abdraši-tova filmā «Lapsu medības»! Un—ar ko beidzās Plumbuma pašapliecināšanās viņa izpratnē tāda paša nosaukuma filmā!

Te nāk prātā Herca Franka kinožurnālā «Padomju Latvija» teiktie vārdi, ka vēl spēcīgāk par Abuladzes filmu «Grēku nožēlošana» skatītājus ietekmēs dokumentālu varoņu grēksūdzes — grēku

nožēlošanas (te gan režisors domāja personības kulta atmaskošanu māksliniecisкiem — arī dokumentālā kino — līdzekļiem). Taču — vai teiktais patiesībā neattiecas arī uz reāla cilvēka sirdsapziņas tiesu filmā «Augstākā tiesa»? Jūs teiksit — par pārāk dārgu cenu? Bet, ja, izsūdzot kādam grēkus, mums arī nevar tikt piedots, mēs tomēr caur to attīrāmies un varbūt dodam stimulu attīrīties arī citiem.

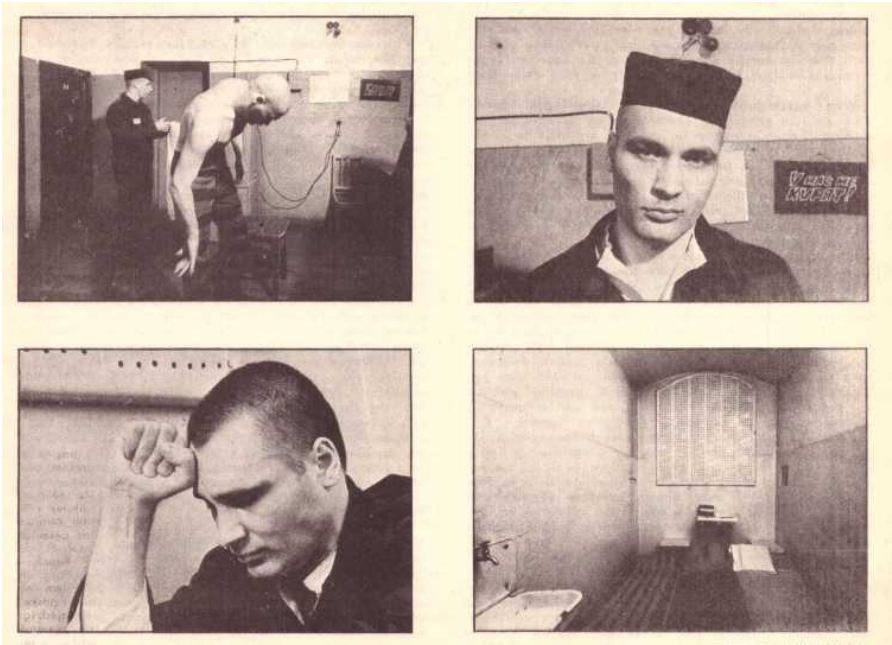

VILHELMA MIHAILOVSKA foto

PUBLICISTI KA
DACE LOSE

«SKOLOTĀJI TIKAI MĀCA UN MĀCA...»

Satraukums par skolas dzīves jautājumiem joprojām ir gandrīz vai sabiedrības uzmanības degpunktā. Kāpēc? Tāpēc, ka skola ir sabiedrība miniatūrā, tāpēc, ka lielākajai daļai sabiedrības locekļu nav vienalga, kādi izaugs bērni un mazbērni. Skolai šodien pārmet gan divkosību, liekulības kultivēšanu, gan elementāru morāles normu neieaudzināšanu vairākās skolēnu paaudzēs. Gluži saprotami, ka pirmais akmens ķer humanitāro priekšmetu, īpaši dzimtās valodas un literatūras, skolotājus, jo, lūk, viņi maz runājuši ar saviem audzēkņiem par sarežģītām dzīves parādībām, par cilvēku savstarpējo attiecību komplicētību, resp., viņi skolēnus nav sagatavojuši tai ***reālajai,*** īstenībā esošajai dzīvei, kurā viņiem jāieiet.

Visai daudzie publicistiskie raksti, «lasītāju viedokļi» periodikā,

dažādas sanāksmes, konferences un ikdienas sarunas rosināja uz dzimtās valodas un literatūras skolotāja darbu palūkoties mazliet plašāk, balstoties uz 30 un 40 gadu vecu faktu materiālu, kad par skolas lietām, par dzimtās valodas un literatūras mācīšanu runāja ne mazāk kaismīgi kā šodien. Un tajos, nu jau tālajos gados, ieraudzīsim aizmetņus šodien tik samilzušajām sabiedrības un atsevišķa cilvēka dzīves problēmām, pie kā līdzvainīga bijusi skola, arī literatūras mācīšanas ilggadīgā prakse.

Literatūras mācīšanas vēsture mūsu republikā priekšā noliek šādus bezkaislīgus faktus un sakarības.

1947. gadā žurnāls «Padomju Latvijas Skola» (12. num.) publicē toreiz skolotājas, vēlāk republikā plaši pazīstamas literatūras mācīšanas metodiķes H. Grases rakstu «Anna Briga-dere», kas domāts latviešu valodas un literatūras skolotājiem kā ierosinājums rakstnieces daiļrades analīzei skolā. Autore no marksistiskās metodoloģijas viedokļa izvērtē demokrātisko rakstnieku daiļradi kā neatņemamu un savdabīgu latviešu literatūras mantojuma daļu. Bet K. Krauliņš[1] publicē asu pretrakstu, nostājoties pret H. Grases centieniem it kā noklusēt rakstnieces daiļrades reakcionāros momentus. Kritiķa uzbrukums ir nepamatots, Brigaderes daiļrades reakcionārās parādības meklējot, viņš aizgājis pārspīlējumos: «(. .) pilnīgi aplam teikt, ka tā (A. Brigadere. — D. L.) ciešām saiknēm ieaugusi tautas dzīvē» un ka viņai «paliek izcila vieta latviešu literatūrā arī mūsu dienās. «Ciešām saiknēm» viņa ieaugusi tikai dažu inteliģentu apziņā, kas vēl netiek vaļā no sīkburžuāziskās morāles aizspriedumiem un buržuāziskās literatūras apoloģētikas» u. tml. K. Krauliņa niknie pārspīlējumi šodien var likt vienam otram tikai pasmaidīt. Bet situācija ir daudz nopietnāka, dramatiskāka, liktenīga gan literatūras procesam, gan literatūras mantojumam un vairākām iasītāju paaudzēm. Kritiķa pārmetumos mēs redzam ne tikai viņa subjektīvo viedokli, aiz tiem ir konkrēta vēsturiskā laika kanonu sistēma, pēc kuras tika rakstīti literārie darbi un veidota nostāja pret iepriekšējo paaudžu atstāto devumu literatūrā. Pats galvenais kritērijs šai kanonu sistēmā ir rakstnieku attieksme pret šķiru cīņu un revolūciju.

Abu rakstu diametrāli pretējās nostādnes ir iemesls plašai diskusijai 1948. gada sākumā, kurā tiek vērtēta ne tikai A. Brigaderes daiļrade, bet domāts arī par latviešu literatūras mācīšanu skolā vispār: jaunais laiks prasa korektīvas arī skolas dzīvē, jāstrādā pa jaunam, jāatmet vecais un iesīkstējušais. Jaunā ideoloģija nevar balstīties uz vecajām teorijām, pozīciju.

Vienkāršotā pieeja «jaunā — vecā» attiecībām, kad vārdos gan tika minēts ļeņiniskais divu kultūru cīņas princips, bet praktiskajā realizācijā tas ignorēts, šai diskusijā bija valdošā. Atsevišķi mēģinājumi rast saprātīgāku risinājumu literatūras mantojuma

iekļaušanai skolas programmā tika noraidīti.

Savu nostāju ieņem arī Andrejs Upīts, kurš pēc kara gan formāli, gan pēc būtības bija kļuvis par latviešu literārās dzīves vadītāju. Viņa vārdam vairumā gadījumu bija noteicošā loma, ar viņu ļoti rēķinājās. Tāpēc, no laika distances paskatoties, ir jādomā, kas zina, kā ievirzītos literatūras mācīšana, ja A. Upīša pieeja vairākos literatūras vēstures un teorijas jautājumos būtu bijusi elastīgāka, dialektiskāka. Jo arī grūtos apstākļos, pat bezizejas apstākļos, lielas autoritātes nostājai var būt izšķiroša nozīme. Un vai tikai «sarežģītajiem apstākļiem» vien visu varam uzvelt? Turklāt ir jāņem vērā, ka kulta laiks radīja ne tikai lielus, bet arī mazākus vadoņus.

1 948. gadā žurnāla «Karogs» 2. burtnīcā ir publicēts A. Upīša raksts «Latviešu literatūrvēstures principi padomju skolā», kas ir radies iepriekšminētās diskusijas rezultātā un kam ir programmas raksturs. Sī apcere atbild uz jautājumu, kādam jābūt padomju jaunietim un kas jādara skolai (tai skaitā arī izmantojot latviešu literatūras mācīšanu), lai šāda tipa jaunieti izaudzinātu. Lūk, izejas punkts: «Skolai jāaudzina ***stipra un drosmīga*** (pasvītrojums mans. — D. L.) jaunatne, spējīga tikt pāri visiem šķēršļiem dzīvē un vājībām pašas būtībā. Optimistiska, padomju dzīves apliecināta jaunatne, kas allaž patur acu priekšā tautas slaveno brīvības cīnītāju tēlus un mūsu lielo vadoņu paraugus. Jaunatne, kas līdzi dažādiem vaidētājiem un «gaidītājiem» neskatās atpakaļ neatgriežamā pagātnē, bet iet veidotāja tagadnes darba priekšgalā un veras spožajā nākotnes mērķī — komunismā.»[2]

Lai sekmētu «stipras un drosmīgas jaunatnes» veidošanu, literatūras vēstures mācīšanā skolā jāņem vērā, ka «marksistiskā literatūrvēsture vēro, pēta un izskaidro visu tautas pagātnes literatūras attīstību no tās sākumiem feodālajā senatnē un tad dažādos vēlākajos kapitālistiskās iekārtas posmos, kas, no vienas puses, atspoguļo progresa un reakcijas spēku sadursmes un izcīņas šķiru sabiedrībā, no otras — ierosa, sekmē, virza un vada to, kas tautas dzīvi vada uz priekšu un ceļ uz augšu, vai arī to, kas cenšas šo dzīvi noturēt uz vietas vai pat vērst atpakaļ. Sis tad ir marksistiskās literatūrpētniecības un marksistiskās literatūrvēstures pamata princips.»[1]

Te ir atsaukšanās uz marksistisku pieeju literatūras pētniecībā, bet faktiski literatūras pētniecībā vienpusīgi tiek izvirzīts princips, kam patiesība ir vai nu melna, vai balta un cilvēki, lietas un parādības atrodas vai nu barikāžu vienā, vai otra pusē. Neapšaubāmi, ka šāda vienkāršota pieeja šķiriskuma problēmai var tikai sekmēt «spēcīgas un drosmīgas» personības rašanos.

A. Upīša rakstā skaidri un nepārprotami iezīmētas tās līnijas literatūras mācīšanā skolā, kas būs dzīvotspējīgas vēl vairākus gadu desmitus pēc šī raksta publicēšanas, jo uz šīm līnijām balstīsies gan literatūras programma skolām, mācību grāmatas, gan metodiskā

literatūra, tās izmantos lielākais vairums skolotāju savās stundās. Galu galā tās taču ietekmēs arī jaunākās, vēl topošās, vēl rakstnieku iecerēs esošās literatūras idejiski māksliniecisko virzību.

Tātad no šīs apceres izriet, ka 1) visai mazsvarīga ir mākslinieka individualitāte, jo mākslinieku izrada un veido sociāli ekonomiskais laikmets, 2) no literatūras vēstures koka nesaudzīgi atgriežami tie rakstnieki, kuru pasaules skatījums un daiļrades metode neatbilst vulgārsocioloģiski izprastā shematiskā «proletāriskā rakstnieka» modelim (resp. monstram). It īpaši tas attiecas uz rakstniekiem — romantiķiem un demokrātiskas ievirzes reālistiem. Nerunājot nemaz par Neikenu, brāļiem Kaudzītēm, Apsīšu Jēkabu, Saulieti, «uzmanīgiem» jābūt arī ar Blaumani, jo «Blaumanis pats ir saimnieks, dzīvo saimnieku pasaulē, tēlo saimnieku dzīvi un ļaudis — kalpa cilvēkus tikai tik daudz, cik tie ieskaras saimnieku dzīves un interešu lokā».[4] 3) Literatūra ir tikai īpaša «ideoloģiska nozare», un tāpēc jāvairās no literatūras kā suverēna mākslas veida analīzes, kā to dara buržuāziskie literatūrzinātnieki. 5o atziņu respektējot, vēlāk daiļdarba analīzes praksē skolā tika ievērots mehānisks dalījums saturā un formā, visbiežāk atklājot vienu pašu saturu un formu aizmirstot.

Uz visiem iepriekšminētiem latviešu literatūras mācīšanas principiem un apakšprincipiem balstās arī A. Upīša ieteiktais literatūras mācīšanas programmas variants. Jāpiebilst, ka dažas novirzes no šī varianta tika pieteiktas tikai 80. gadu sākumā.

Lūk, ar plašu atvēzienu pavērtais skats uz latviešu literatūras vēsturi skolas vajadzībām, kur visi punkti uz «i» jau salikti: «Garīgo rakstu laikmetam pietiek ar īsu konspektīvu pārskatu jau tāpēc vien, ka visa mūsu īstā nacionālā literatūra ir izaugusi no tautas dzejas un atmodas laikā gūtiem impulsiem, sīvā cīņā pret baznīckungu tumsonīgajiem ražojumiem un viņu tradīcijas turpinātājiem didaktiski kristīgā reālismā. Vecās literatūrvēstures slavinātā buržuāziskā romantisma kalngali atrodami deviņdesmito un deviņsimto gadu sacerējumos, Blaumaņa, Brigaderes, Skalbes, Akuratera darbos. īstā, ar tautas dzīves augsmi saistītā reālisma vēsture ap to laiku tikai sākas. Vērotājs reālisms pirmoreiz pievēršas tautas nemantīgajām, izmantotām un apspiestām šķirām, vērsdams uzmanību uz netaisno iekārtu un pamodinādams domu par šīs netaisnības cēloņiem. Jaunā strāva iet soli vēl tālāk, paceldama literatūrā un tās kritikā «sāpīgo» sadzīves jautājumu iztirzi. 1905. g. revolūcijas dzeja pirmoreiz piesaista latviešu literatūru tieši proletariāta vadītai tautas atsvabināšanās cīņai. Reakcijas laikā izaug reālisma otrais posms, vērtētājs jeb kritizētājs reālisms, kas uz dzīvē gūtās pieredzes pamata ar nesaudzīgu kritiku uzbrūk buržuāzijas dzīves, ētikas, sabiedrisko centienu un kultūras ideāliem. Reālisma pēdējais posms buržuāziskajā Latvijā, sociālais reālisms vairākos novirzienos, idejiski balstīdamies

uz Oktobra revolūcijas sniegto uzskatāmo mācību un sociālistiskās valsts praksi un paraugu, vēršas ne vien pret valdošo koruptīvo buržuāzijas šķiru, bet jau arī pret pašiem kapitālistiskās iekārtas pamatiem, arī no savas puses līdzināds ceļu darba tautas uzvarai 1940. gadā.»[0]

Literatūras mācīšanas programmas tad arī tiek izstrādātas jauno norādījumu bezierunu pieņemšanas «gaismā».

Atšķirot 1949. gada vidusskolu programmas latviešu valodā un literatūrā, tūliņ pat sastopamies ar uzdevumu, mērķu deklarāciju: «Literatūras analīzē jālieto'marksistiskā metode, vērtējot literatūras attīstību ciešā sakarā ar sabiedriskās dzīves attīstību tajās šķiru pretišķību cīņās, kas raksturīgas sabiedriskās attīstības posmiem. Atsevišķu rakstnieku apskatā jāparāda rakstnieka dzīves gaita un viņa literārās darbības galvenie posmi, jānovērtē viņa sabiedriski politiskā nostāja laikmeta cīņās un literatūrā.»

Tādu rakstnieku, kam dzīves ceļš un pasaules uzskats atbilstu šiem postulātiem, ir stipri maz. Tāpēc arī programma paredz, piemēram, 10. klasē, runājot par latviešu literatūru XX gs. sākumā, aplūkot tikai Raiņa, Sudrabu Edžus, L. Paegles un E. Birznieka-Upīša daiļradi.

Tālāk programma akcentē, ka «literārā darba idejiskais saturs un tēlu vēsturiskā nozīme ir galvenie analīzes jautājumi, kas jānoskaidro, balstoties uz konkrētu literāro vielu un pievēršot uzmanību attiecīgā literārā darba mākslinieciskai formai». Vadoties pēc šī norādījuma, R. Blaumaņa lugas «Indrāni» sakarā, piemēram, analizējams jautājums «Kapitālisma iesakņošanās lauksaimniecībā».

Programmām seko skolotājas un literatūrzinātnieces E. Andersones sarakstītas brošūras ar mācību grāmatu statusu, kā «Pirmie raksti latviešu valodā», «XIX gs. 90. gadi un XX gs. sākums (Veidenbaums, Aspazija, Blaumanis, Plūdonis, Briga-dere)» un «XX gs. pirmie gadu desmiti latviešu literatūrā (Rainis, L. Paegle, E. Birznieks-Upītis)».

Pēc E. Andersones mācību līdzekļiem skolēni vairākus gadus gūst priekšstatu par latviešu literatūras klasiķiem. Visa literatūra te pakļauta vienam aspektam — cik lielā mērā tā ir kalpojusi proletariāta un buržuāzijas pretrunu izcelšanai un cīņas atspoguļošanai. Jebkuru rindu no rakstnieka darba var attiecināt uz šķiru cīņas atklāsmes līniju daiļradē. Tādējādi Aspazijas «Sarkanās puķes» atblāzmo vienu vienīgu cīņu un sacelšanos: «Dzejolī «Jaunais gads» viņa aicina brīvību iekarot, graut melu un tumsas mūrus un izlauzt tai ceļu ar spēku. Jaunajam gadam, saka dzejniece, jānāk kā bruņotam vīram, kas ved cīņā.»[1’] Bet savukārt krājums «Dvēseles krēsla» «iezīmē ceļu atpakaļ pagātnē, tai pašā sīkburžuāziskās dzīves šaurumā, no kura tā tiecās izlauzties». Pieminot Aspazijas dzejoļus «Pasaciņa», «Sapņu mežiņā», «Ziedoņa

cīņa», «Augstākā laime», «Vītols mežā», E. Andersonei jāsecina, ka «darbaļaužu masu atbrīvošanās cīņa viņai paliek sveša. Tas sekmē pievēršanos šauri individuālām, subjektīvām izjūtām, vairo neziņu, šaubas».

Arī (pat) R. Blaumaņa «Sestdienas vakarā» ir saklausāmas «šķiru cīņas ieskaņas». Bet visumā Blaumanis «neizprot strādnieku šķiru, tās mērķus un uzdevumus, neatrod ar to kopīgu valodu. Blaumaņa darbu varoņi tāpēc nav cīnītāji, darbaļaužu interešu aizstāvji, kas ar savu dzīves izpratni, politiskās apziņas līmeni un augstajiem, cēlajiem ideāliem spētu rādīt ceļu uz nākotni.»[7]

Literatūras mācīšanai, šķiet, ir likts «kārtīgs» pamats, taču šis pamats sāk šķobīties 1956. gada beigās,

1957. gada sākumā, kad, centrālās preses publikāciju rosināti, par līdzšinējo pieredzi latviešu literatūras mācīšanā republikā uzdrošinās runāt latviešu valodas un literatūras skolotāji. Atklājas, ka vienpusība literatūras mācīšanas pamatprincipos un programmā ir novedusi pie pelēkas vienveidības stundās. Sie principi un programmas ir aizdzinuši no literatūras stundām dzīva, patiesa cilvēka tēlu, tā vietā atstājot «abstraktu vienas vai otras idejas iemiesotāju», daiļdarbu personāžs ir sadalīts grupās atkarībā no viņu sociālās piederības; pat laikmeta pārskata pamatā ir tikai sociāli ekonomiskas shēmas ar plusa un mīnusa zīmēm un nav cilvēku, kas paši vēsturi ir veidojuši. Principi un programma ir radījuši absurdo daiļdarba satura un formas vienības ignoranci. Secinājums viens — pēc nedzīvas shēmas, kas radusies, aizmirstot dzīvo literāro procesu, dzīvu rakstnieku devumu tēlos un ainās, motīvos un gleznās, nevar būt runas par dzīvīgu stundu, par dzīva cilvēka audzināšanas vitālajiem priekšnoteikumiem. Turklāt pilnīgi nevietā ir demagoģiskā aizbildināšanās, ka ideoloģiskie apsvērumi asas šķiru cīņas apstākļos ir pieprasījuši arī literatūras stundās skolā par katru cenu radīt audzēkņos naidu un nicinājumu pret kapitālistisko ekspluatāciju, šķiras ienaidniekiem. Kas gan ir cilvēks ar stingru politisku nostāju, bet deformētiem tikumiskiem priekšstatiem?

Rakstu virkni par latviešu literatūras mācīšanas problēmām republikas presē, īpaši žurnālā «Padomju Latvijas Skola», aizsāk A. Pirtniece[8] un L. Purviņš[9].

Drosmīgi principiālajā L. Purviņa rakstā izanalizēts iepriekšējo latviešu literatūras programmu saturs un atzīts, ka tajās vispirmām kārtām tiek ignorētas bērnu uztveres un izpratnes īpatnības, ar to saistītā pakāpenība mācību procesā, liekot bērniem lasīt viņu būtībai svešu, nepiemērotu literatūru. Pilnīgi ignorēta bērnam tuvā un saprotamā ***pasaule*** — viņa māja, ģimene, apkārtējā daba, rotaļas. Tāpēc, kā pareizi uzsver L. Purviņš, «programmā paredzētie rakstu darbi bērnu uztverē kļūst visai vienādi, jo te galvenokārt izmantoti (ar

maz izņēmumiem) tikai tādi sacerējumi, kas tieši atmasko ekspluatatorus un sauc cīņā pret tiem. Ja vēl pieminēsim 10, ka programma prasa diezgan vienpusīgu šā materiāla iztirzājumu, tad kļūst skaidrs, kāpēc daži vecāko klašu audzēkņi izsakās, ka Rainis, Gorkijs un Upīts atšķiroties tikai pēc uzvārdiem, (. .) programmas trūkumus bieži vien vēl padziļina paša skolotāja nemākulīgais darbs, kā rezultātā skolēniem izveidojies ne tikai vienpusīgs, bet arī primitīvs un vulgarizēts priekšstats par rakstniekiem un viņu daiļradi.»

Raksta autoru satrauc tas, ka literatūras programmu saturs neorientē ***jaunieti uz šodienas*** dzīves aktualitātēm, ka, vienveidīgu materiālu vienveidīgi apgūstot, tiek nopietni kavēta skolēna patstāvīgās domas attīstība. Starp rindām var arī nojaust skolotāja bažas par līdzšinējās literatūras mācīšanas antipedagoģisko efektu — audzinot skolēnā prasmi liekuļot, veikli žonglēt ar citātiem, savu pārliecību un domas neizpaužot.

Rakstā skartie ***jautājumi ir*** sāpīgi ***gan*** skolotājiem — praktiķiem, gan skolu programmu sastādītājiem un mācību grāmatu autoriem, gan daudziem, kuri norūpējušies par jaunā cilvēka personības veidošanās iespējām un reālajiem apstākļiem skolā. Tāpēc tik liels ir publikāciju skaits, un diskusija ilgst gandrīz gadu.

Domu apmaiņā vērojamas divas tendences: asa pretreakcija A. Pirtnieces un L. Purviņa viedoklim, reizēm pat ***ar*** demagoģisku ievirzi, un atbalsts, patiesa ieinteresētība jautājumu tālākā risināšanā.

Kā rāda E. Andersones" pretraksts, visvienkāršāk ir tīši nesaprast citu viedokli un par katru cenu aizstāvēt jau ieviesušos praksi literatūras programmu sastādīšanā un priekšmeta mācīšanā. «Jo vairāk īsta saviļņojuma, jo dziļāk jaunatne izjutīs revolūcijas vareno elpu, jo labāk tā pati strādās un cīnīsies. Padomju cilvēks paradis savu aizrautību, patriotisma jūtas paust radošā darbā. Tas ir ļoti vērtīgi. Jo dziļāka jūsma, jo ātrāk uzcelsim komunismu.» Tās ir raksta nobeiguma rindas, un tik viegli, pēc E. Andersones domām, ir tikt visām grūtībām pāri — ar skaisti saliktiem vārdiem.

E. Andersones nostājai piebalso arī skolotāja A. Indrikso-na raksts[11] diskusijas turpinājumā. Neiebilstot L. Purviņa viedoklim, ka programmās vairāk uzmanības jāveltī tiem darbiem, kas varētu palīdzēt veidoties jaunajam cilvēkam šodienas dzīves un darba problēmās, A. Indriksons noliedz demokrātiskā literārā mantojuma apguvi šai sakarā. «Šo rakstnieku (runa ir par A. Brigaderi, Valdi, J. Jaunsudrabiņu, K. Skalbi. — D. L.) ideoloģija ir mums sveša un nepieņemama. Neviens no viņiem nevar mūsu jaunatnei mācīt, kā jādzīvo šodien.» Vēl vairāk: «Nav taisnība b. Purviņam, ka Janča cīņa ar putnu ligzdu postītāju Pēteri Valda «Staburaga bērnos» varētu skolēniem noderēt par varonības paraugu. Vai tad patiešām mūsu audzēkņiem no Janča būtu jāmācās, kā nogāzt zemē savu biedru, kā

sasiet viņam rokas un kājas, kā izgriezt pogas? Nē! Tas nav vajadzīgs. Mums ir labāka literatūra.»

Pēc šo rindu izlasīšanas neviļus rodas vēlēšanās vēlreiz paskatīties laika datējumu zem tām. Nē, neesmu maldījusies, patiešām tas ir 1957. gads un nevis 1948. Lūk, turpinās jau citas paaudzes dzīves principu, attieksmes pret kultūras un mākslas jautājumiem deformēšana.

Kaut arī tiek pieteikta virkne veselīgu risinājumu[1"], tomēr iesīkstējušie uzskati ir dzīvotspējīgi.

1958. gadā tiek izdota jauna, pārstrādāta programma latviešu literatūrā, kurā izakcentēta literatūras kā mākslas nozīme, paplašinājies tēmu loks, parādījušies vairāku citu autoru vārdi (tai skaitā līdz šim neminētie L. Laicens, R. Eidemanis, O. Rih-ters), ir pieklusušas šauteņu zalves un bungu rībēšana atsevišķos tēmu pieteikumos. Programmas sastādītāji atteikušies arī no iepriekš plaši pārstāvētās krievu literatūras vēstures, jo dublēt savus kolēģus — krievu valodas un literatūras skolotājus— taču nav nozīmes.

Bet arī šai programmā netrūkst neveiklu, vecajā manierē ***darinātu*** formulējumu ***(piemēram, tā*** pati ***«Kapitālisma*** iesakņošanās lauksaimniecībā R. Blaumaņa lugā «Indrāni»), Programmas sastādītāji ir baidījušies klāt skarties tiem literātiem, kuri rakstījuši buržuāziskās Latvijas laikā. Izņēmums, protams, ir A. Upīts, L. Paegle, E. Birznieks-Upītis. Tomēr pats galvenais — vēl joprojām ir saglabāta vienpusīga pieeja literatūrai kā asu sociālu pretišķību, šķiru cīņas un revolūcijas atspoguļotājai. Un metodiķiem rokasgrāmatā skolotājiem atliek rezumēt: «Par latviešu klasiķu darbu galvenajiem tematiem literatūras lasīšanas kursa vielā izvirzīti: 1) tautas gadsimtu cīņa pret vācu iebrucējiem, 2) tautas smagā darba dzīve kapitālisma jūgā un 3) revolucionārā strādnieku šķiras cīņa par brīvību.»[13]

Ir stipri jāpiepūlē iztēle, lai, balstoties uz šāda rakstura darbiem, starp kuriem ne ***mazums*** «neliteratūras», vēl varētu «audzināt skolēnus estētiski, attīstīt viņu mākslinieciskо gaumi, veidot literāro kultūru, audzināt spēju atšķirt patiesu mākslas darbu no mazvērtīgiem, nemāksliniecіskiem darinājumiem».[14]

Par literatūras mācīšanu varētu rakstīt vēl, skart arī 1963., 1965., 1966. g. diskusijas, pārskatīt arī 70. gadu periodiku. Bet pietiks. Vēl tikai vēlos citēt dažas rindas no I. Indrānes raksta «Karogā» 1966. gadā: «Dažu mūsu skolu un dažu skolotāju mācīšanas un audzināšanas sistēma literatūra nepastāv kā māksla, kā radošs process, kā mūžam neizpētījamu bagātību kalni. Literatūra ir tikai mācību priekšmets tāpat kā zooloģija, kur visu var uzšķērst, izstaipīt ***un aptaustīt.*** Briesmīgi klausīties, kā daži skolotāji uzšķērž Sudrabkalna, Puškina, Raiņa dzejas, izanalizē pa pantam, pa rindai, sastāda garu un lietišķu plānu. Un tad skolēns, pie plāna turēdamies, izklāsta ar ģeogrāfiskām,

vēsturiskām un ekonomiskām gudrībām piesātinātu stāstu vai romānu.»[15]

«. . . skolotāji tikai māca un māca ...» — šī ar ironiju un nogurumu pildītā frāze, kas pazibēja ***kāda skolas bērna*** pārdomās par konfliktsituācijām ar pedagogiem (žurnāls «Avots», 1987, Nr. 4), man iepatikās tāpēc, ka tajā pazib arī literatūras mācīšanas gadu desmitiem ilgā pieredze mūsu skolās. Tā ir t. s. dzelzsbetona konstrukciju pieredze, bronzas cilvēka pieredze, kam ir tik sīksta dzīvotspēja. Arī vēl šodien. Un, pirms metam akmeni, palūkosimies atpakaļ!

' Krauliņš K. Latvijas buržuāziskās *literatūras apoloģēti.* — Literatūra un Māksla, 1948, 25. L.

[2] Upīts A. Latviešu literatūrvēstures principi padomju skolā. — Karogs, 1948, 2.

[3] Turpat, 223.—224. Ipp.

[4] *Turpat, 229. Ipp.*

[5] *Turpat, 231. Ipp.*

[6] Andersone *E. XIX* gs. 90. *gadi un XX gs. sākums (Veidenbaums, Aspazija, Blaumanis, Plūdonis, Brigadere). R., 1949, 37. Ipp.*

I Turpat, 83. *Ipp.*

[8] *Pirtniece A. Pārdomas par latviešu literatūras programmām. — Skolotāju* Avīze, *1956, 11 .X.*

[9] *Purviņš* L. *Nepieciešams pārkārtot dzimtās valodas un literatūras mācīšanu skolāsl — Padomju Latvijas Skola, 1957, 2, 20.*—25. *Ipp.*

[10] *Andersone E. Par literatūras mācīšanu skolās. — Padomju Latvijas Skola, 1957, 4, 71.—77. Ipp.*

II Indriksons A. *Vairāk idejiskās mērķtiecības literatūras* mācīšanā. *— Padomju Latvijas Skola, 1957, 5, 46.*—48. *Ipp.*

' Grigulis A. Dažas piezīmes par literatūras mācīšanu skolā. — Skolotāju Avīze, 1957, 28. III;

Stepiņš L. *Pilnveidosim literatūras mācīšanu skolāl — Padomju Latvijas Skola, 1957, 7, 77.—81. Ipp.;*

Kampars P. Dažas domas *par diskusiju un jauno perspektīvo programmu latviešu literatūrā. — Padomju Latvijas Skola, 1957, 10, 89.-95. Ipp.; Rauhvargers E. Vēlreiz par literatūras mācīšanu skolās. — Padomju Latvijas Skola, 1957, 1 1, 69.—73. Ipp.*

[13] *Gaile* M., *Grase H., Niedra V. Latviešu literatūras metodika. R,, 1959,* 21. Ipp.

[14] *Turpat, 20. Ipp.*

[10] *Indrāne I.* Par cieņu un drosmi. — *Karogs, 1966, 2, 138. Ipp.*

":Sn

PĒTERIS ŪDRIS

KAS VAINAS LATVIEŠU VALODAI?

Latviešu valoda, gluži neatkarīgi no tiem, kas uzskata to par vienīgi savu īpašumu, iekaro popularitāti. Atgādinājumam pieminēsim, ka tā ir dainu, tātad senatnīgāko indoeiropiešu mītu, folkloras, Raiņa, Skalbes un Čaka, Jāņa Endzelīna valoda. Tās pasniegšana atjaunota vairākās LVU fakultātēs. RS aizgādniecībā to apgūst divi duči visdažādāko savienoto republiku jauniešu, topošo Filoloģijas fakultātes tulkotāju grupas studentu.

Skaidrojot latviešu valodas pamatus cittau-tu interesentiem, tomēr kļūst neērti. Jūties līdzatbildīgs, vai tā ir laba diezgan, ērti pieejama, vai citvalodas runātājs var to godīgi uzlūkot par līdztiesīgu savai. Citādi studenta uztverē tā var kļūt par tādu kā vaļasprieka aizraušanos, kam tikpat labi pie mums var arī nebūt lielāka praktiska pielietojuma kā, teiksim, avestas vai Dienvidjūras salinieku angļu valodai.

Jautājums ir šāds — kā attīstītas, industrializētas, sociālistiskas nācijas (un arī, domājams, kulturālas tautas) valodai var būt tik nesakopta rakstība? Baidos, ka šo jautājumu varētu attīstīt arī tā — ko tad vērta ir tauta, kas tik maz ciena savu valodu, ka var runāt un rakstīt tajā šā vai tā?

Kā zināms, arī turpmāk dzimtā valoda attīstīsies kā tautas kultūras pamatvērtība, un tāpēc jaunā pakāpē tiks pacelta divvalodība. Tā kā latviešu valodu zina tikai viena ceturtā daļa cittautiešu, turpmāk liela uzmanība tiks veltīta latviešu valodas mācīšanai Latvijas PSR skolās, bērnudārzos, radio, televīzijā utt., kā arī pašmācības ceļā. Komunistiskā partija šo nepieciešamību uztver programmatiski. Valodnieku ziņā ir tās normēšana un attīstības ceļu izpēte. Visas mūsu sabiedrības rokās ir nodrošināt valodas plašu un pareizu lietojumu, kas ir labākā tās propaganda.

Latviešu valodai jābūt republikas Augstākās Padomes un Komunistiskās partijas darba valodai, to jālieto visās dzīves sfērās, tā nedrīkst būt zemā koptības līmenī. Mums tagad pirmām kārtām jādomā par to, *kādai* būt tai valodai, kuras loma strauji pieaugs, kuras izdevumu skaits palielināsies.

Konkrēti — minamas tās rakstības nepilnības, kuras latviešu rakstos joprojām tiek cītīgi kultivētas. Tās ir o lietojums triju (!) dažādu skaņu apzīmēšanai, plato un šauro e_r ē ne-šķiršana un apzināta mīkstinātā r skaušana.

Mums pazīstamajam latviešu alfabētiskajam rakstam drīz jau pustūkstoša gadu, un tam, dabiski, ir savas tradīcijas. Tām izsekots A. Bergmanes pārskatos grāmatā «Latviešu rakstības attīstība» (Zinātne, R., 1986). Tomēr vienlaikus tradīciju un kulturālu attieksmi pavadījušas arī nelāgas tendences, tīša meln-svārcība un melnsimtniecība. Kādos tad apstākļos veidojusies tradicionālā (un

parasti oficiālā) latvju rakstība?

16. gs. tekstus veidojuši galvenokārt atsevišķi cilvēki, kas paraugam lietojuši tqlaik ne visai stabilo vācu rakstību. Tie bija iespiestie gotu burti (fraktūra jeb vecā ortogrāfija), kuri nostiprinājās daudzu autoru darba rezultātā un pastāvēja vēl pēc pirmā pasaules kara. 19. gs. tika izteikti teorētiski priekšlikumi rakstības uzlabošanai, ņemot par paraugu citu Eiropas tautu rakstības un Latvijas zinātnieku atzinumus. Tomēr allaž tos pavadīja nelatviski domājošo darbinieku reakcija, ko 80. gados papildināja pārkrievošanas celmlaužu ierosinājumi ieviest krievu alfabētu. Latviešu nacionālā literārā valoda sākās līdz ar jaunlatviešiem un tautas atmodas laiku, kas jau radīja nepieciešamību pēc rakstības vienkāršošanas. Bet par revolucionāru sasniegumu var uzskatīt tikai vispārēju pāreju uz latīņu burtiem (antīkvu jeb jauno ortogrāfiju). Rīgas Latviešu biedrības gadsimta sākumā izstrādātos principus apstiprināja P. Stučkas valdība 1919. gadā, bet praksē realizēja Izglītības ministrija, sākot ar 1920. gadu.

Laikam nākamajos gados izplatījās uzskats, ka latviešu valodu jau nu visi tāpat ļoti labi prot (kurš bieži sastopams vēl šodien). Un daudzi rakstīja, kā uzskatīja par labāku. Sekoja otrais pasaules karš līdz ar 1940. gada pārkārtojumiem un fašistisko okupāciju, pēc tam kulta laiks, voluntārisms, stagnācija. Skaidrs, ka ļeņinisku (resp. kulturālu) attieksmi latviešu valoda Latvijā pieredzējusi maz. Varbūt tā bijis 20. un 30. gadu sākumā Padomju Krievijā, kad turienes latviešiem bija skolas, teātri un prese, kas pakļāvās Tautas Komisariātu rīkojumiem, bet ne visai vienotai latviešu lietu vadībai. Maskavas ortogrāfija jūtami atšķīrās no Latvijā pieņemtās. Visi šie negatīvie apstākļi nav ļāvuši novest galā, demokrātiski īstenot 20. gados aizsākto reformu. Piemēram — svešvārdu patskaņu garuma apzīmēšana. Kamēr Latvijā norisa draiska žonglierē-šana ar klasisko valodu fonētiku (piem., *oikonomija*), Krievijā vispār atteicās no garajiem patskaņiem svešvārdos (piem., *revolūcija),* un šī sērga līdz ar nespēju runāt koptā latviešu valodā pārsviedās arī uz pēckara Latviju.

Par visu šo periodu kopumā var teikt, ka no latviešu valodas ir izdevies tikpat kā izdeldēt mīkstā h izrunu (kā vārdā *architekts)* un kārtīgi nomērdēts un tiesības zaudējis mīkstinātais r. Tai pašā laikā nekas nav darīts, lai tiešām palīdzētu atbrīvoties no izrunas īpatnības, kas daudziem latviešu valodas runātājiem gandē dzīvi — neprasmes pareizi šķirt šauros un platos e, ē. Vai te ko var bilst par attīstību?

Cilvēka runa (resp. raksts) atspoguļo domāšanu. Valodas materiāls ir domāšanas līdzeklis. Vai drīkst apzināti neskaidri domāt, vai drīkst neskaidri izteikt savas domas? Ja drīkst, cik ilgi? Kropla forma var būtiski ietekmēt arī saturu. Vai rakstītājam vienalga, kā viņa darbus izlasīs? Šeit nedrīkstētu būt sīkumu. Gadījuma rakstura kliedzošam oponentam aizrādīsim ar šādu līdzību («Nekas taču

nenotiks, ja viss paliks, kā bijis?»): «Mērkaķim kokā jau arī nekas īpašs nenotiks. Viņš pat nekad neuzzinās, ka ir mērkaķis.»

Jāatceras, ka šeit nav runa par reformu, bet gan par uzlabojumiem, pārkārtošanu. Tā nevar notikt vienā dienā. Tomēr atcerēsimies, ka pārmaiņas saimnieciskajā dzīvē allaž pavada arī pārvērtēšana garīgajā. Līdz šim tieši revolūcijas ir nesušas sev līdzi rakstības izmaiņas. Atcerēsimies kaut vai krievu alfabēta reformu Ļeņina pārraudzībā, pāreju uz antīkvu 1920. gadā Latvijā. Domājams, ka revolucionārajai pārbūvei jāuzlabo arī valodas politika. Pie mums pirmā objektīvā tās izpausme ir nepieciešamība lielākam cittautu audzēkņu un interesentu skaitam apgūt latviešu valodu, lai valoda pati aizņemtu tai Konstitūcijā paredzēto vietu, lai tiktu ne vien uzrādītas, bet arī labotas kļūdas un attaisnotos iepriekšējo gadu aplamās ekonomiskās politikas rezultātā sabraukušo cilvēku kā Padomju Latvijas pilsoņu statuss. Kā otru varētu minēt joprojām pastāvošo, bet pēdējā laikā sasāpējušo nepieciešamību dehumanitarizācijas apstākļos apgūt latviešu literāro valodu un taja balstītu runu.

Kas tad ir darāms? Ir objektīva nepieciešamība novērst nepilnības. No cilvēku darbības ir atkarīga izdodamās literatūras un preses politika un reālās tehniskās iespējas, kā arī valodniecībā un vispār inteliģencē valdošais uzskatu un zināšanu kopums par ortogrāfijas un poligrāfijas problēmām pasaulē un konkrēti pie mums.

Šai sakarā daži priekšlikumi, kuriem ir avoti vēsturē.

Burts o apzīmē trīs dažādas skaņas — (o), (5) un (uo). Līdz pat 19. gs. beigām latviešu rakstu valodā nebija jāparāda skaņas (o) un (5). Tās latvieši palaikam aizstāja ar a, u un divskani uo. Tā radušies tādi vārdi kā roze, *kartupelis, dakterfs* (Rose, Kartoffel, Doktor). Nekas nekaitēja latviešu divskani (uo) rakstos apzīmēt ar oh. Vēlāk h atmeta, jo tas nozīmēja garumzīmi. Tādā veidā šī skaņa nokļuva arī jaunajā ortogrāfijā. Taču līdz ar tehnikas gadsimtu latviešu valodā nostiprinājās (o) un (o), svešvārdos vairs neteica, piem., *motors* vietā *mutuors*. Vairāku izdevēju 30. gados aizsākto tradīciju apzīmēt o, kur tas tiešām tiek gari runāts, galīgi likvidēja pēckara laika atteikšanās no garumiem svešvārdos vispār. Kad 1957. gadā garumus atkal atlika atpakaļ, o tomēr joprojām palika neieredzēts, laikam taču savas rietumnieciskās cilmes dēļ. Un tā 3 pilnīgi dažādas skaņas, kuras tikai retumis var lietot vienu otras vietā (piem., var teikt *balkons* vai *balkuons*), joprojām tiek apzīmētas ar vienu un to pašu burtu o.

Visvienkāršāk īstenojama ir garumzīmes uzlikšana uz o (tādos vārdos kā fons, opera u. c.), lai rastos iespēja vienmēr pareizi, gaumīgi izrunāt šos vārdus un lai bērniem, kas lasa grāmatas, nerastos greizi priekšstati, piemēram, ka *operēt* ir bļaut *operāriju,* kad taisa *operāciju.* Vārdi, kuros parasti runājams (o), ir pagaidām atrodami «Latviešu valodas kultūras jautājumu» 21. laidienā (izdevn. Avots, R., 1985), kur

tos sakārtojis L. Ceplītis. Būtu īsti vietā garumzīmes uz o ieraudzīt jau topošajā «Pareizrunas vārdnīcā», kur tās normētu arī pareizrakstību.

Grūtāks ir jautājums par (uo) apzīmēšanu. RLB Zinību komisija ieteikusi uo jau 1908. gada projektā (pēc leišu parauga), tomēr tas īstenots tikai valodnieciskos rakstos. Arī mūsdienu valodnieki sliecas uz šāda rakstījuma pusi. Tomēr jāievēro, ka latviešiem uo sastopams daudz biežāk nekā leišiem — arī tur, kur leišu an, piem., *ranka — ruoka, nešant* — nesuof. Tāpēc varbūt latviešu valodā vienkāršāk šo skaņu, kas drīzāk ir (u), nevis u-ļ-o, norādīt ar jumtiņu virs o burta — 6. Līdzīgs bijis tās apzīmējums vecajā ortogrāfijā — G. Elgeram konsekventi (dod), vēlākos gadsimtus tikai galotnēs *(kohkos)*. J. Reiters savā Bībeles tulkojumā rakstījis oo; kopš 19. gs. 2. puses dažos izdevumos ir ua vai u. Tomēr neviens no šiem priekšlikumiem nav ieviests, galvenokārt tāpēc, ka trūcis likuma spēka. Reāli uz iekļūšanu rakstos varētu pretendēt-divi apzīmējuma veidi: 1. uo, kas līdzīgs ie nosacītajam apzīmējumam (arī ie nav i-ļ-e, bet drīzāk ia). Tad gan ie, gan uo būtu apzīmēti ar 2 burtiem un līdzinātos leišu ie un uo, kam tie patiešām radniecīgi. 2. o, kas vieglāk iemācāms, jo grūtāk atcerēties laikus iespraust u vai izlabot tā trūkumu nekā uzlikt jumtiņu, kur tas piemirsies. Diakritiskās zīmes vispār ir latviešu alfabēta raksturīga īpatnība, un jumtiņš būtu liekams vienīgi uz o. Paralēle ar ie nav tikusi ievērota arī vecajā drukā, tāpat kā 1925. gada Maskavas ortogrāfijā, kur uo bija o vai oh, bet ie — ee. Tādējādi iegūstam burtus **o, o, o,** kas ļauj novērst pārpratumus tādos vārdos kā moka un moka, oda un oda, koks un koks, jods un jods, robots un robots. Valodniekiem paliktu **uo,** kur uzlikt intonāciju zīmes.

Otrs vienkārši īstenojams darbs ir diskriminētā r reabilitācija. Šī skaņa, kas konsekventi apzīmēta vecajā drukā, tika galīgi aizmirsta 1946. gadā. Tomēr citās valstīs izdotajos tekstos tā parasti tiek apzīmēta, tāpēc nevar būt runas par pilnīgu r zudumu rakstos, tāpat daudzu vecākās paaudzes cilvēku runā. Vārdu un gramatisko formu, kurās ir r, nav daudz, un tās viegli iemācīties tiem, kas šīs formas vēl nezina. Sis ir viens no runas kultūras jautājumiem, un tā apgūšana var liecināt tikai par cieņu pret latviešu valodas likumiem un paša cilvēka inteliģenci. Daudzos gadījumos r palīdzētu izvairīties no aplamas plato e, ē runāšanas tur, kur jābūt šaurajam, piem., vārdos bērt, dzert, ķert, pērt, spert, svērt, tvert un vērt, un to atvasinājumos šaurie un platie e, ē mijas tāpat kā vārdā celt, piem., ceļu — dzeru, cel — dzer, cel — dzer, ceļam — dzeram, ceļat — dzerat, ceļams — dzerams, cēla — dzēra utt., kur r ir šaurinātājskaņa, līdzīgi mīkstajiem līdzskaņiem.

Visu šo posmu **r** uzskatīts par fakultatīvu skaņu, cietā **r** izrunas variantu, ko var lietot vai nelietot. Bet ne jau burts ir fakultatīvs. Tas ir rakstāms un mācāms, kur tam jābūt. Fakultatīva taču ir tikai tā izruna (ja kāds ļoti nevēlas), līdzīgi mīkstajam h vārdā arhitekts vai

platākam e vārdā Veidenbaums. Turklāt, kā atzīst filoloģijas zinātņu doktore profesore M. Rudzīte, «mīkstinātais r . . ir fonēma ar noteiktu vietu latviešu valodas skaņu un formu sistēmā» (Cīņa, 1988. g. 17. janvārī). Skaidrs, ka jābūt arī tās burtam latviešu alfabētā.

Dažos ieteikumos ir sastopama atziņa, ka skaņas *Idzl* un Idžl varētu apzīmēt vienkāršāk. Tomēr ērtības labad un ierastuma dēļ nav lielas nepieciešamības ieviest burtus 3 un 3 latviešu rakstībā, kaut gan šīs skaņas joprojām tiek apzīmētas ar 2 burtiem, bet alfabēta noteikums ir «vienai skaņai — viens burts». Būtu vēl jādomā par šāda burta rokraksta formu. Turklāt šāda burta nav mums pazīstamajās valodās. Dz līdzīgi apzīmēts jau kopš 16. gs.

Trešā un laikam svarīgākā mūsu rakstības nepilnība ir tā, ka šauro un plato patskaņu e, ē apzīmēšanai lieto tos pašus burtus, bet to izrunu nemitīgi jauc. Kā rāda latviešu rakstības vēsture, ne vienmēr šeit valdījis tāds haoss kā pašlaik. Domājams arī, ka daudziem no skolas laika palikuši atmiņā neskaitāmi un ne visai aptverami pozicionāli un nepozicionāli nosacījumi, kuri cittautiešus vispār atbaida no latviešu valodas mācīšanās.

Atrisinājumu var atrast diezgan vienkārši, ja ņem vērā to, ka latviešu platie e, ē ir patstāvīgas skaņas, kam līdzīgas sastopamas leišu, igauņu, angļu, zviedru valodās. Ka latviešiem ir divējādi e, ē, saklausījuši jau 17. gs. autori, kas centušies tos arī atspoguļot rakstos, piem., **a** vai **ā** un **ah** vai **ah.** Vēlāk tas aizmirsies (vācieši tā nešķir šauro un plato e, bet latviešu dialektos iV visai dažādi ieradumi), un jaunajā ortogrāfijā līdz šim nav izdevies izdomāt pieklājīgu apzīmējumu, jo, liekot garumzīmi garajam platajam ē, pie burta iznāktu likt divas zīmes, piem., umlautu un garumzīmi (a, ā). Sī iemesla dēļ laikam arī nav izdevies ieviest ortogrāfijā valodniecībā lietojamo papildzīmi, kas norāda platumu (e, ē) un kurai tikai kā garāmejot pieskaras skolas grāmatas, it kā pareizruna nemaz nebūtu īpaši jāmāca.

Liekas, šos jautājumus atrisinātu burta ae ieviešana latviešu rakstībā. Sī zīme ir pazīstama no latīņu tekstiem, lietota vairāku ģermāņu valodu rakstībā, mūsdienu dāņu ortogrāfijā tā apzīmē atvērtāku e skaņu (piem., uzvārdā Kjaersgaard), tā ir zināma kā fonētisks simbols angļu platā patskaņa apzīmēšanai (piem., back). Latviešu rakstos to lietojis jau G. Elgers 1621. gadāl Ja jau valodā ir tāda patstāvīga skaņa, kāpēc tad nav burta, kas to apzīmē? Uz garā āē liekama garumzīme, kā uz jebkura garā patskaņa. Sis burts nav grūti uzrakstāms arī rokrakstā, neatceļot spalvu. Latviešu alfabēts līdz ar to kļūtu par vienu no labākajiem Eiropā, un atkristu (paliktu filologiem) izrunas nosacījumu pētīšana.

Minētie ieteikumi, protams, neatvieglo rakstīšanu pašpārliecinātam valodas zinātājam. Taču tie atvieglo saziņu, un

morālais ieguvums šeit būtu nenovērtējams, īpaši tiem, kas vēl tikai mācās valodu. Katrs no tiem ir ieviešams atsevišķi, kad atzīts par lietderīgu.

Sāda veida pārkārtojumus var īstenot tikai pēc nopietnas sagatavošanās, pakāpeniski un kompleksi, sākot ar skolas un preses darbinieku morālu un teorētisku sagatavošanos, varbūt pat ar preses eksperimentu palīdzību. Valodas ierēdņu funkcijas pēdējā laikā pilda ZA Valodas un literatūras institūts, tomēr pirmām kārtām būtu jāuzklausa noskaņojums mācību iestādēs, redakcijās un visur tur, kur notiek saskare ar valodas prakses diktētajām vajadzībām. Sādi pasākumi, tāpat kā tipogrāfiju un kantoru materiālā bāze, ir augstāka līmeņa jautājums, ko var atrisināt tikai suverēnas republikas valdības lēmums.

MANFREDS ŠNEPS

DUMPĪGĀ BALOŽU DZIMTA

(Nobeigums)

Te «Kolokolā» ieviesusies neliela kļūda: cars Balodim mīkstināja spriedumu par astoņiem gadiem, septiņus gadus noņēma no Černiševska soda. Tādējādi abiem tika piespriesti septiņi gadi katorgā.

Vēl viens procedūras jautājums. No Černiševska pilsoniskā nāves soda apraksta mēs zinām, ka virs viņa galvas pārlauza zobenu — muižniecības simbolu. Kāpēc?

Toreiz bija spēkā 1856. gada likums par ierēdņu tiesībām, sakara ar kuru personīgās muižnieku kārtas tiesības piešķīra, sākot ar 9. klases ierēdņa (ti-tulārā padomnieka) pakāpes iegūšanu, mantojamas muižnieku kārtas tiesības — sākot ar 4. klasi (īstenais valsts padomnieks). Černiševskis pats nebija no muižnieku dzimtas, viņš pēc valsts dienesta bija atvaļināts titulārais padomnieks. No turienes arī zobena laušana.

Ja Balodis būtu beidzis universitāti, viņš arī būtu izdienējies līdz muižnieka tiesībām.

Nesen, lasot Gētes «Faustu», uzgāju, ka viduslaikos, kad notiesātam tika pasludināts nāves spriedums, pār viņa galvu pārlauza spieķi — kā zīmi, ka tāpat tiks salauzta viņa dzīvība; pēc tam tūliņ sāka zvanīt soda zvani, kas skanēja visu sodīšanas laiku.

Un nobeidzot, mēģināsim noteikt Baloža vietu 1861. gada revolucionāru vidū. Izmantosim visagrāko tā laika revolūcijas upuru uzskaitījumu:

«Černiševskis, Obručevs, Zaišņevskis, Balodis, Martjonovs, Jakovļevs un cik vēl daudz citi izsūtīti katorgā?»

Sie vārdi ņemti no nekrologa, kurš izdots 2enēvā 1865. gadā

sakarā ar dzejnieka M. Mihailova nāvi. Mihailovs bija pirmais 1861. gada nemieru upuris.

Skaidrs, ka visiespaidīgākā figūra sarakstā ir Černiševskis. Černiševskim un Balodim piesprieda 7 gadus katorgā. Pārējiem spriedumi nedaudz vājāki. Balodis izrādījās vai pats bīstamākais tiesāto revolucionāru vidū, spriežot pēc soda mēra. Viņu kā politisku noziedznieku nogādāja uz Sibīriju ar «cieņu» — nevis kājām dzina pa etapu, bet veda ar zirgiem kamanās. Un Balodis aizbrauca «rakstīt» tālāk savas dzīves vēsturi. Ja pieļauj hipotēzi, ka I. Turgeņevs ņēmis Balodi par Bazarova prototipu, tad var teikt, ka Balodis aizbrauca uz Sibīriju tālāk «rakstīt» Turgeņeva vietā nihilista Bazarova dzīves stāstu, kuru rakstnieks aprāvis ar bezjēdzīgu nāvi, nezinādams, kādu likteni viņam lemt. Balodis ar savu dzīvi parādīja vienu no iespējamiem nihilistu likteņiem.

PIEKTĀ DAĻA. DZĪVE SIBĪRIJĀ

Katorgas cietumā un nometinājumā (1865—1873).

Ļeņingradā, Publiskās bibliotēkas rokrakstu fondā man nāca rokās kāds vērtīgs dokuments — vēl nepublicēta Pētera Baloža vēstule. Vesels divdesmit lappušu traktāts.

Vēstule rakstīta 1870. gada pavasarī, tikko pēc atbrīvošanas no katorgas cietuma Nerčinskā — «slavenajā» katordznieku novadā pie Ķīnas robežas.

Gaidīdams kuģi, lai celtos pāri Bai-kālam uz Irkutsku, un piedevām vēl būdams slims un noguris no ceļa, Balodis rakstīja šo garo vēstuli, kas dvēselē viesa nemieru un jo sāpīgi atgādināja, ka viņš nav un nekad nebūs brīvs cilvēks, nekad nenonāks dzimtenē. Uz mūžu nometināts Sibīrijā. Vēstule tiešām atgādina sentimentālu grēksūdzi. Un tā sūtīta Aleksandram Famincinam.

«Visbeidzot, dārgais Aleksandr Ser-gejevič, es sēžos rakstīt Jums kā brīvs cilvēks. Pa visu šo laiku es esmu galīgi atradinājies no rakstīšanas, jo vēstules, saskaņā ar likumiem, bija jāraksta pēc iespējas īsāk un lai tajās nebūtu gandrīz nekāda satura. Acīmredzot tādos apstākļos galīgi aizmirst rakstīt, izņemot niekus. Jā, un pa visiem pieciem manu klejojumu gadiem nebija laika ne ar ko noņemties, izņemot rēķinus un dažas citas lietas, jo pusi no šī laika es noņēmos ar dažādiem sabiedriskiem darbiem. — Un kad padomā, kāds velns lika tev uzņemties šos sabiedriskos darbus! No tiem, jāsaka, es piedzīvoju vairāk nepatikšanu kā no pašas katorgas.»

Tā Balodis sāk savu «grēksūdzi». Seko detaļās aprakstīts interesants notikums Baloža dzīvē — Sivakovas cietumā vecākā vēlēšanas. Tās notika, domājams, 1865. gada vasarā — pēc poļu

dumpja, kad uz Sibīriju izsūtīja tūkstošus poļu nemiernieku. Ja kādreiz par Balodi uzņemtu filmu, tad šīs vēlēšanas — dedzīgs poļu panu mītiņš kailā Sibīrijas stepē, kad tie nespēj no sava vidus izvēlēties vienu cienījamu savas nācijas pārstāvi, — būtu lielisks masu skats.

«Piemēram, kaut vai Sivakovā — sadumpojās pani — nosprieda, nav ko ar savējiem rēķināties, par rīkotāju jāizvēlas Balodi. Tā, protams, runāja dedzīgākie un niknākie demokrāti, kuru pulkam es arī sevi pieskaitīju; kaut arī manam niknumam, domāju, ne visai ticēja. Otrā puse, tas ir, aristokrāti, sāka protestēt, jo esot kauns poļiem par savu pārstāvi izvēlēties «moskali» un ko par to teikšot Eiropa, ja 600 poļu izvēlot vienīgo «moskali» par savu pārstāvi. — Nezinu, vai Eiropā arī šai sakarībā sākās kustība, bet pie mums Sivakovā 600 panu pa visu stepi kliedza un abas partijas kļuva tik nesamierināmas, ka katra no tām gribēja prasīt autonomiju, tas ir, vēlēt savus pārstāvjus. Daudzi pani no pretinieku puses, ar mani tiekoties, novērsās, kaut arī es vēl nebiju stājies pie pienākuma izpildes un pirms tam ar mani bija draudzīgi sveicinājušies. Toties demokrāti vēzēja tādus sveicienus, ka man metās neērti. Un es, izvēlēts ar balsu vairākumu, uzņēmos sabiedriskos pienākumus pa daļai, domāju, aiz patriotisma, pa daļai tāpēc, lai pārbaudītu savas spējas jaunā laukā. Pēc kāda manas darbības laika, kad vairākums pārliecinājās, ka es nepavisam neesmu tik briesmīgs revolucionārs, kā sākumā likās, tad arī daudzi no aristokrātiem ar mani samierinājās, un tikai pa retumam man nācās polemizēt epistolāri — caur avīzēm, kuras Sivakovā izdeva veselas četras, vai arī savas atbildes sist pie stabiem.»

Tā Balodis vēlreiz lika lietā savas organizatora spējas. Veselu gadu. Pēc tam viņu pārvietoja uz Akatujas cietumu. Tur gan, kā rāda vēstule, tik lepni negāja: nācās pārdzīvot izmisuma mirkļus, ne tikai mirkļus, bet veselas dienas un mēnešus. Sākumā arī te viņš ķēries pie derīga darba.

«Cilvēka ar izcilām ***spējām*** nebija, un šaubos, vai kādu būtisku labumu tāds spētu dot; ļaudis knapi—knapi viduvēji, un ikviens no viņiem domā sevi pārāku par visiem (. .) Sadomāja organizēt publiskas lekcijas, lai ļaudīm laiku pakavētu. Pasāka to labi cilvēki un ar labiem nodomiem, gribēja kaut nedaudz attīstīt savus biedrus, — bet vai te varēja iet runa par kādām lekcijām, kur ikviens uzskatīja sevi spējīgu lasīt lekcijas ikvienā zinātnes nozarē? Skaidrs, ka tās ātri beidzās.

Pētera—Pāvila cietoksnī jāsēž vieninieku kamerā, un Jūs tur varat lasīt, rakstīt uh vispār ar laiku pierodat un jūtaties samērā brīvi (. .) Te jūs sēžat piecu vai astoņu cilvēku sabiedrībā, skatoties pēc kameras lieluma, un nekā nevarat palikt vienatnē, tāpēc sākat palikt nikns (. .) Sākat visus ienīst (. .) kļūstat sakaitināms līdz galam . . . Reizes divas ar mani tā bija Akatujā (. .) Es domāju, Jūs nebrīnīsieties, ka es šajā drausmīgajā laikā domāju par bēgšanu, kaut arī doma par bada nāvi

šajos tuksnešos un mežos nekad neatstāja mani (. .)

Un ko Jūs teiktu, ja redzētu šo apņēmīgo cilvēku, kā viņš, kaut kur noslēpies, lej rūgtas asaras. Un tā ar mani gadījās ne reizi un ne divas. Pēc tā visa Jūs nebrīnīsities, ka man jau vietām pa sirmam matam parādās, bet Jums, domāju, vēl tālu līdz sirmumam.»

Tam, ko raksta Balodis, var ticēt. Katorgas cietumā cilvēks pret savu gribu zaudē cilvēciskumu un individualitāti. Palasīsim kaut vai Dostojevska «Piezīmes no mirušo nama»:

«Visi katordznieki, izņemot tikai dažus neizsīkstoši jautrus vīrus, kurus tāpēc pārējie nicināja, bija drūmi, skaudīgi, drausmīgi godkārīgi, lielīgi, viegli aizvainojami un briesmīgi formālisti (. .) Vispār godkārība, ārišķība bija pirmā vietā. Lielākā daļa katordznieku bija samaitāti un kļuvuši par pēdējiem neliešiem. Tenkas un pļāpas turpinājās nepārtraukti, tā bija pekle, elles tumsība.»

Un nav brīnums, ka šajā ellē Baloža darbīgais gars neizturēja.

Gaišākos toņos Balodis apraksta laiku, pavadītu cietumā, ko sauca Aleksan-drovskij Zavod. Tur Balodis mitinājās vienlaikus ar Černiševski, ar citiem inteliģentiem. Varbūt tas bija par iemeslu gaišākām atmiņām. Bet arī te negāja nemaz tik gludi. Arī te cilvēkus maitāja kopdzīve lielās kamerās un piespiestā bezdarbība. Balodis, būdams cietuma vecākā amatā, nonāca konfliktā ar savu nelaimes biedru vairākumu. Var jau būt, ka tā bija arī kāda Baloža rakstura vaina, viņa rezervētība vai, pareizāk sakot, tāds ziemeļnieku rakstura vēsums, atsvešinātība, individuālisms, ko nereti uztver kā augstprātību. Vismaz tādu Balodi raksturo laikabiedri arī vecumā.

Savā vēstulē Balodis pamatīgi apraksta, kā viņš cietumā organizējis ziepju vārīšanu, sveču liešanu, kā ierīkojis dārzus un audzējis aitas. Ziepju vārīšanā ir arī Famincina nopelns, jo viņš atsūtīja ķīmijas ***grāmatas.***

Atmiņās par Balodi saglabājies viņam veltīts dzejolis, sakarā ar sekmīgo ziepju vārīšanu, kas bija liels notikums vienmuļajā cietuma dzīvē:

«Gudrību dieve, tu apdziedi Pēteri Dāvida dēlu, ziepes kas vārīdams podā, sāli no sārma nost šķīra, visu lai dabūtu ārā, liekot tam iztvaikot gaisā.»

Vēstulē Balodis runā par naidu un strīdiem katordznieku vidū: «Te nelīdzēja pat tāda cilvēka iespaids, kāds bija Černiševskis, viņš man palaikam teica: «Kaut vai Jūs piekautu kādu no viņiem. Varbūt labāk kļūtu.»»

Vēstules nobeigums ir optimistisks. Tai laikā Balodis bija 35 gadus vecs, pilns spēka un enerģijas. Viņam bija daudz plānu, kā to likt lietā:

«Jūs jautājat, ko es darīšu nometinā-jumā. Man, protams, ir plaši plāni. Gribētos sākt ar kādu tirdzniecisku lietu un iesēt dažas desetīnas

labību, un nobarot cūkas, un, domāju, pats galvenais, ierīkot sveču un ziepju fabriku. Šis pēdējais pasakums, ar kuru es vistuvāk pazīstams un kurš, domāju, dos vislielāko peļņu, ir vismazāk īstenojams, jo tam nolūkam rudenī, jau oktobra mēnesī, man vajag iztērēt vismaz rubļus trīssimt.» (Cik zināms, Balodis ziepju fabriku neierīkoja. Tātad, jādomā, viņa draugs — konservatorijas profesors — bija mazāk atsaucīgs, nekā Balodis cerēja.)

Vēstules beigās Balodis vēl pateicas par žurnāliem «Zemļedeļčeskaja gazeta» un «Seļskoje hozjaistvo» un piemetina: «Kā tas Čerkesovs iedomājās Anatomijai kabināt piezīmi, kā mēs ar Jums nepiedalījāmies otrā izdevuma labošanā.» (Runa ir par Hirtļa Anatomijas tulkojuma atkārtotu izdevumu. Grāmatas eksemplāros, kas pieejami Ļeņina bibliotēkā, tādu piezīmju neatradu.)

Un visbeidzot Balodis raksta savu no-metinājuma adresi. Tas ir Ilgu ciems Verhoļenskas apriņķī. Ciema nosaukumu Balodis raksta arī latviski. Vai komponists saprata vārdu spēli? Vai prata latviešu valodu? (Zināms, ka Famincins daudz darīja latviešu tautas melodiju vākšanā.) Un pats ciema nosaukums, kā tas radies? Vai tam ir kāds sakars ar latviešiem? Ilgu ciems tālā Sibīrijas novadā Ļenas augštecē, kur sākās daudzu nometināto un arī laimes meklētāju ceļš lejup pa Ļenas upi, uz zelta raktuvēm. Balodi nometināja uz dzīvi Ilgu ciemā. Tur viņš strādāja pagasta valdē par skrīveri un «ilgojās» pēc īstas dzīves. Kolēģi ar viņu strīdējušies par to, ka viņš no «iedzimtajiem» neesot ņēmis kukuļus par lūgumu rakstīšanu. Vai nu tāda dīka dzīve bija Balodim domāta?

1873. gadā (vai gadu vēlāk) viņš brauc uz zeltraktuvēm. Viens pats airu laiviņā dodas tūkstoš kilometru ceļā pa ***Ļenu.*** Kādā vietā, — atmiņās raksta Balodis,

— gribējuši gan nolaist dibenā, iepatikusies laiva, bet stiprie airi un migla izglābuši. Tā viņš laimīgi nonāk Olek-minskā un sāk dēkainās zelta meklētāja gaitas Ļenas zeltrūpniecības sabiedrībā,

ALDANAS ZELTA MEKLĒTĀJS (1874—1886)

Viņa ķeizariskā majestāte Aleksandrs Otrais personīgi trīsreiz lēma Pētera Baloža likteni. Pirmo reizi 1862. gada vasarā, kad lika «galvenokārt un nekavējoši vērst uzmanību uz arestētā studenta Baloža darbību». Otrreiz 1864. gadā, saīsinot vairāk kā divreiz katorgas termiņu — no 15 uz 7 gadiem. Trešā viņa majestātes iejaukšanās Baloža dzīvē notika krietni vēlāk — jau pēc katorgas.

1876. gadā «valsts noziedznieks» Pēteris Balodis raksta Trešās nodaļas (žandarmērijas) priekšniekam: «Lūdzu noņemt no manis politisko uzraudzību, jo nevaru būt pilnvarotais.» Lūgumu, dabiski,

noraidīja. Balodis tā arī būtu nīcis zeltraktuvju strādnieka amatā, bez kādām tiesībām uz patstāvīgu darbību, ja viņam palīdzīgu roku nebūtu sniedzis profesors A. Famincins.

Kā liecina agrāk neizmantoti arhīvu materiāli, 1877. g. 28. aprīlī Famincins raksta personīgu vēstuli Pēterburgas ģenerālgubernatoram. Tas savukārt griežas pie iekšlietu ministra. 17. maijā ministrs raksta uz Trešo nodaļu, un 31. maijā cars diktē lēmumu: «Balodim dot visu stāvokļu tiesības un, pārceļoties no Sibīrijas uz Krievijas Eiropas daļu, dzīvot policijas uzraudzībā.» 6. jūnijā iekšlietu ministrijai tiek ziņots: «Imperators atļāvās Balodi no politiskās uzraudzības atsvabināt, dodot viņam pārvietošanās tiesības tikai Austrumsibīrijā.»

Tā Pēteris Balodis ieguva tiesības būt par zelta meklētāju partijas priekšnieku. Vēlāk viņš uzdienēja līdz zeltraktuvju galvenā pārvaldnieka amatam, bet pilnas pilsoņa tiesības tā arī nekad neieguva. Memuāros, piemēram, L. Deičs gan raksta, ka Balodim atjaunoja visas tiesības un atļāva braukt uz galvaspilsētu. Gadsimta sākumā uz Pēterburgu viņš tiešām brauca, bet atradās politiskā uzraudzībā. Jau pirmajā vakarā pie viņa ieradās žandarmi, pārmeklēja dzīvokli un . . . nozaga zelta aproču pogas.

Ar gadiem Jakutijā un ne tikai — arī Pēterburgā, jo zeltraktuvju īpašnieki dzīvoja galvaspilsētā — Pētera Baloža vārds kļuva populārs.

Patīkami lasīt Krievijā visiem zināmā rakstnieka V. Koroļenko (1853—1921) atmiņas. Savā aprakstu krājumā «Mana laikabiedra stāsts», kas rakstīts, atceroties Jakutijas izsūtījuma laiku (1881 — 1884), Balodim viņš veltī atsevišķu nodaļu. Tajā lasām sajūsmas pilnus vārdus:

«Pētera Davidoviča Baloža vārds tika daudzināts pa visu Amgu, kaut gan viņš tajā toreiz vairs nedzīvoja (. .) Vispār tas bija īsts spēkavīrs, un tas deva iemeslu nostāstiem, ka tieši viņš esot bijis Černiševskim par viņa prototipu Rahmetovam (. .) Nostāsti par viņa spēku, izturību un prasmi orientēties taigā bija pilni izbrīnās (. .) Laiku pa laikam viņš atstājis grupu ar tungusu pavadoņiem un, vadoties pēc kāda instinkta, viens devies taisnā ceļā pāri kalnu grēdām, ņemot līdzi kabatās tikai šokolādi.

— Dažreiz tu domā, pagalam mūsu Pjotrs Davidovičs. Pat tungusi domīgi galvas groza . . . Bet skaties, pēc dažām dienām izejam pie kādas upeles, krastā . . . Skat, — deg uguntiņa, bet pie uguntiņas sēž mūsu Pjotrs Davidovičs un gaida.»

Citā vietā Koroļenko atceras personīgos iespaidus:

«Ar patiku atceros daudzos vakarus, kurus es pavadīju sarunādamies ar Balodi, kad viņš iegriezās Amgā (. .)

Bija kaut kāda saskaņa starp viņa spēkavīra stiprumu un to mieru, ar kādu viņš uzņēma mūsu dažkārt visai kaislīgos iebildumus saviem uzskatiem. Es toreiz biju dedzīgs narodņiks, un Baloža nostāsti par

viņa dzīvi Sibīrijas kopienās, kuriem cauri vijās individuālista — latvieša uzskati, bieži izsauca manī kvēlu pretsparu. Un es vienmēr atceros to mierīgo pašcieņu, ar kādu Balodis atspēkoja manus iebildumus.»

Baloža biogrāfs P. Valeskalns Koroļenko vārdiem par latvieti — individuālistu negrib piekrist: «Runa te, protams, nevar būt par Baloža personisko individuālismu, jo individuālists viņš nebija. Bet, uzaudzis Latvijā, apstākļos, kad zemi lieto individuāli, Balodis nepiekrita tajā laikā vēl «kaislīgam narod-ņikam» Koroļenko, kurš aizstāvēja iluzoriskās narodņiku teorijas par zemnieku kopienu.»

Var teikt vienkāršāk. Pēteris Balodis prata strādāt. Bet strādājošs cilvēks nestrādājošo masā neizbēgami izskatās individuālists, un ja vēl šis galvenais darba darītājs uzdrošinās aizstāvēt savas priekšrocības darba augļu sadalē, kaut arī kautrīgāk par pārējiem, tad nu arī sākas apvainojumi individuālismā. Jo kas tad ir tie skaļākie saucēji pēc «lielās karotes»?

Līdzību ar Balodi Koroļenko devis Sokoļska tēlam stāstā «Sals». Tas ir vēstījums par kāda nelaimīga poļu izsūtītā likteni. To atstāsta rakstnieka ceļabiedrs Sokoļskis — «Masīvs cilvēks, vēja appūstu seju, sirmojošu matu krēpēm un tādiem kā sastingušiem sejas vaibstiem, kuri grūti ļāvās dvēseles nemieram.»

Man laimējās uziet fundamentālu ģeoloģisku pētījumu, kas liecina, ka Pēterim Balodim pieder Aldanas zelta pirmatklājēja gods. Ar to domāts Aldanas rajons, kur vēlāk, jau padomju varas laikā, atklātas visbagātākās zelta atradnes. Baloža zelta meklētāja sekmes ir pietiekošs iemesls, lai viņa personālija tiktu iekļauta Kalnu (vai ģeoloģijas) enciklopēdijā, lai šis fakts tiktu speciāli pasvītrots ikvienā Baloža biogrāfijā.

Baloža — zelta meklētāja gaitas aprakstītas ģeologa L. Toves sastādītā Pieamūras rajona zeltrūpniecības apskatā:

«Par vienu no galvenajiem Ņimanas sabiedrības un it sevišķi tālo meklējumu iniciatora un organizatora P. Baloža nopelniem jāatzīst tas, ka viņš atklāja veselu sistēmu uz Delingdes upītes. Tā ir Sūtamas pieteka, kas ietek Gunāmā, Učuras ietekā, un Učura savukārt ir viena no galvenajām Ļenas pietekām . . . Vienpadsmit interesantākie Ņimanas sabiedrības laukumi apmaksājās jau ar 1899. gada guvumu . . . Laukumi, kurus atklāja Ņimanas sabiedrības partija, kļuva par pirmo zeltrūpniecības atbalsta punktu Aldanas sistēmā.»

Citā vietā Toves apskatā lasām:

«No visiem zeltsaturošo kvarca dzīslu meklējumiem Amūras apgabalā — visā tā pastāvēšanas laikā — par visinteresantākajiem, bez šaubām, jāatzīst rezultāti, kas gūti 1898. gadā, pētot Ņimanas dzīslas . . . Meklējumu iniciatīva pieder Balodim.»

Kā radās šie izcilie panākumi? Vai tikai kā likteņa smaids, akla

laime? Nebūt ne. Tie ir divdesmitgadīgu pūliņu augļi. Jā, Sibīrijas zelta atradņu ģeoloģijai Balodis veltījis veselu mūžu. Tikai Aldanas baseina izpētei — astoņus gadus. Veicis plānveidīgu ģeologa darbu kolosālā Jakutijas teritorijā, no Aldanas upes līdz pat Ohotskas jūrai austrumos un līdz Stanovajas kalnu atradnēm dienvidos.

Baloža — ģeologa darbi vēl prasa tālāku izpēti, jo man neizdevās uziet zeltrūpniecības arhīvus, Baloža atskaites par veiktajiem meklējumiem. Ir versija, ka Ļenas sabiedrības arhīvi gājuši bojā. Bet vai visi? Vai nav kas saglabājies Irkutskā — ģeogrāfijas biedrības dokumentos, Tomskā — universitātes ģeoloģijas fakultātes arhīvos?

Balodis atstājis atmiņas par savām zelta meklētāja astoņu gadu gaitām. Viņš sāka ar Majas upes baseinu rietumu daļas izpēti. Minētas Lielā un Mazā Aima — Majas pietekas un Omņa (skat. karti). Uz Omņas gandrīz gājis bojā bada nāvē, jo kļūdījies, meklējumus organizējot: tā laika kartēs Omņa parādīta ap 60 verstis gara, bet izrādījies ap 400 verstu. Meklējumi bijuši bez sekmēm, tāpēc pārgājuši uz nākošo rajonu — uz Majas upi, tās pietekām Majma-kanu, Odolu, Vatonu, Jevikanu līdz pat Stanovajas kalnu virsotnēm, no kurienes jau redzama Ohotskas jūra un Šantaru salas. Arī te meklējumi izrādījušies nesekmīgi.

Nākamajā sezonā Baloža grupa pārcēlās uz Učuru un tās pietekām: Tirkanu, Udjumu, Algamu un Gonamu. Un tikai tur Balodis nācis uz «īsta» zelta pēdām. Pēc astoņu gadu meklējumiem. Bet, lokalizējot atradņu vietas, pagāja vēl desmit gadi.

Zelta meklētāju grupa, tā saucamā partija, parasti sastāvēja no 10 cilvēkiem. Partija devās meklējumos maijā ar palu ūdeņiem, ņemot smilšu proves upēs un strautos, un meklēja zelta pēdas.

Pienāks laiks, kad par Balodi rakstīs grāmatas, romānus. Tad viņa zelta meklētāja gaitām Jakutijā būs veltītas daudzas lappuses. Tur ir gan dēkas Džeka Londona stilā, gan vietējo iedzīvotāju — iedzimto tungusu un ieceļotāju jakutu — dzīve ar savdabīgo pirmatnējo tautu kultūru, gan nometināto politisko noziedznieku likstas.

ŅIMANAS ZELTROPNIEKS (1837—1897)

Kad taigā bija pavadīti vairāk nekā desmit gadi, bija radies zinātnisks priekšstats par Jakutijas rajona zelta dzīslu ģeoloģisko uzbūvi, neizpalika arī panākumi darbā: 1887. gadā Balodi — bijušo politisko katordznieku ar nepilnām pilsoņa tiesībām — aicināja cienījamā un, galvenais, ienesīgā postenī: par Ņimanas zelta atradņu galveno pārvaldnieku. Tas bija ļoti augsts amats, kas daudzos viesa skaudību. Ņimanas sabiedrības valde atradās Pēterburgā, un tās direktors tad bija V. Baziļev-skis — Baloža universitātes studiju biedrs

un sabiedrības akciju kontrolpaketes īpašnieka dēls. Tas arī, domājams, lielā mērā noteica Baloža nozīmēšanu augstajā postenī.

Ņimanas zelta raktuves atradās Stano-vajas grēdas dienvidu nogāzēs. Tur nokļūt nemaz nav viegli: jābrauc 500 km no Blagoveščenskas ar kuģi lejup pa Amūru un pa Bureju uz augšu, tad ar plostu 130 km pa Bureju, jo tālāk tā nav kuģojama, un visbeidzot 100 km kājām vai jāšus. Zelta atradnes atradās Būrējas un Ņimanas upju pašā augštecē un astoņus mēnešus gadā ir pilnīgi nošķirtas no Blagoveščenskas un vispār no jebkādiem kontaktiem ar ārpasauli.

Balodis kļuva par raktuvju pārvaldnieku 50 gadu vecumā. Pirmoreiz mūžā viņam bija pamats zem kājām. Viņš precas ar 20-gadīgu meiteni, kuras tēvs Konstantīns Jordans arī bija no politiskajiem. Kļūst dēla un divu meitu tēvs.

Raktuvēs viņš ieved kārtību, par kuru drīz stāsta leģendas pa visu novadu.

«Tai laikā, kad viņš strādāja par galveno pārvaldnieku,» atmiņās raksta Baloža meita Vera, «pie viņa uz zelta raktuvēm ļoti bieži atbrauca ārzemnieki, kā, piem., angļi, franči, vācieši, pamācīties no viņa, kā vajag strādāt, lai saskalotu tik daudz zelta.» Galvenais iemesls bija pasakainā peļņa, kuru Balodis deva Ņimanas sabiedrības īpašniekiem.

Tove augsti novērtējis Baloža — administratora spējas:

«Ikviens stādnieks tīkoja nokļūt šajās raktuvēs (. .) Klubs, kurā organizēja priekšlasījumus, vakarus, iestudēja lugas, daudz darīja vienmuļās dzīves atdzīvināšanai. Visi kalpotāji bez pārtikas devas saņēma vēl maizi, sāli un spirtu pēc vajadzības, ģimenes cilvēki — arī pienu bērniem. Mēbelētu dzīvokli un kurināmo sabiedrība deva par brīvu.» ,

Analizējot streiku kustību zeltrūpnie-cībā, Tove pasvītro, ka Baloža laikā streiku gadījumu vispār neesot bijis.

Būdams pārvaldnieka amatā, Balodis turpina zelta meklējumus, regulāri organizē dārgas ekspedīcijas. Un to rezultātā — Aldanas zelts!

Der piemetināt, ka Aldanas zelta pirmatklājēja gods šodien oficiāli pieder citai personai — arī latvietim — V. Bērtiņam (1888—1964). Artelis, kuru vadīja Bēr-tiņš, atrada bagātas atradnes uz strauta Nezametnij. Arteli 1923. gadā organizēja Jakutijas APSR valdība. Bērtiņš kļuva pirmais «Aldanzoloto» tresta pārvaldnieks. Kopējais tresta ieguvums uz 1927. gada 1. aprīli sasniedza 13 tonnas. Par godu «zelta» Aldanas piecdesmitgadei pilsētā atklāja skulptūru; tajā attēloti Bērtiņš un Tarabuhins (viņš bija Bērtiņa palīgs, pēc tautības jakuts).

Liela mēroga darbi, kurus veica Balodis, prasīja lielus papildu izdevumus. Tie, izrādījās, nebija pa prātam sabiedrības valdei. Arī akciju īpašnieku ienākumi bija kritušies, daļēji nejaušību sagadīšanās dēļ, un valdes priekšgalā jau bija ne Maziļevskis — Baloža labvēlis, bet

senators V. Ratjkovs-Rožnovs. Rezultātā Balodim nācās šķirties no raktuvju galvenā pārvaldnieka amata.

Kad Balodi atcēla no amata, revidenti sastādīja ļoti bargu aktu. Kādus tik pārkāpumus viņi neatrada! Un kā tie samazinājuši akciju biedru ienākumus! Pie pārvaldnieka mājām, izrādās, bija lopu ferma ar 15 govīm. Apmeklētāju, galvenokārt ārzemnieku, kurus vilināja Sibīrijas zelts, uzaicināšanai bija iztērēti 800 rubļu. Atcerējās Baloža sakarus ar politiskajiem izsūtītajiem. Vēlreiz cēla gaismā negadījumu, kad 1892. gadā apzaga zelta transportu. Nozaga 16 pudu zelta, un aizdomas krita uz pašu Balodi. Kamēr policija meklēja Baloža līdzzinātājus, tikmēr īstie noziedznieki paspēja zeltu nogādāt pāri robežai uz Ķīnu.

Kā neiedomājamu izšķērdību minēja divu pianīnu iegādi, katru vairāk nekā tūkstoš rubļu vērtībā. Jā, Balodim bija aizraušanās; viņš mīlēja klausīties mūziku. Iedomāties klavieru koncertus tajā mežonīgajā mūžīgā sasaluma un sniega vētru nostūrī.

DZĪVES BEIGAS (1898—19181

Skries mana vālodzīte, ***Pakalnu klaigātāja, Sauks*** mani ***atkal mājā, Pasaules staigātāju.***

P. Jurciņš

1898. gadā Balodis ar ģimeni pārbrauca uz Blagoveščensku. Klāt bija solīds pensijas vecums, bet veselība vēl stipra. Bija lieli kapitāli bankā, kas ļāva kļūt par otrās ģildes tirgoni. Priekšā bija vēl 20 dzīves gadi. Ko darīt?

Blagoveščenskā Balodis realizēja jaunības sapni: organizēja savu tipogrāfiju un savu avīzi «Amurskij krāj». Pirmais avīzes numurs iznāca 1899. gada 31. oktobrī. Vienīgais algotais redakcijas līdzstrādnieks bijis Ļevs Deičs (1855— 1941) — Pļehanova tuvākais līdzgaitnieks.

Savā avīzē «Amurskij krāj» Balodis patriarha mierā varēja atcerēties dzīves likstas. 1900. gadā astoņos avīzes numuros ievietoti raksti par dzīvi Ņerčin-skas raktuvēs 60. gados. Kopš tā laika bija pagājuši trīsdesmit gadi. Kaut arī smagi, bet veiksmīgi darba gadi. Tāpēc, rakstot par tiem tālajiem notikumiem, Balodis neko nebija saglabājis no tās neiecietības un paguruma, ko varēja just «grēksūdzē Baikāla krastā».

1899. gadā pagāja desmit gadi kopš Černiševska nāves. Un savās atmiņās Balodis ar siltiem vārdiem atceras izcilo domātāju. Aprakstot ķildas ieslodzīto starpā, Balodis, atšķirībā no «grēksūdzes» teksta, Černiševska mutē vairs neliek mudinājumu uz savu pretinieku iekaušanu, bet daudz mērenāku padomu :

«Kad dažreiz izsūtīto starpā iznāca kādi pārpratumi, kas tajos apstākļos, kādos mēs atradāmies, bija gluži dabiski, Nikolajs Gavrilovičs man, kā vecākam, sacīja: «Jums vajadzēja sarīkot mazas dzīres, uzaicināt uz tām opozīciju, un, ticiet man, viss būtu gājis kā pa taukiem. Pie mums taču, Krievzemē, viss tā tiek darīts.»»

Balodis kā mecenāts aktīvi piedalījās vietējā kultūras dzīvē. Organizēja ne tikai avīzi. Vēl — tautas namu, bibliotēku, palīdzēja skolām. Arī mājās iekārtoja lielisku bibliotēku. Tajā esot bijis ap 3000 grāmatu. Ne tikai baletristika, bet arī literatūra par filozofiju, vēsturi, ģeogrāfiju, ģeoloģiju, bioloģiju, ķīmiju u. zinātnēm. Sevišķi plaša bijusi ģeoloģija:; nodaļa. Bijusi arī marksistiska iiteratūra, tai skaitā «Komunistiskās partijas manifests» un Marksa «Kapitāls».

Balodis ņēma aktīvu dalību zelt-rūpnieku pasākumos. Vairāk gan k. strādnieku, nevis rūpnieku interešu aiz stāvis: 1898. gadā iesniedza vietējam zeltrūpnieku kongresam rakstisku priekš likumu «strādnieku interesēs organizē[5] speciālu palīdzības fondu nelaimes ga dījumos cietušajiem».

Interesējās par zinātnes dzīvi. Esot, piemēram, sarakstījies ar Mariju Sklo-dovsku-Kirī. Vēstules gan nav atrastas Par vienīgo pieturas punktu meklējumiem šajā virzienā var kalpot Baloža vēstule izdevējam L. Panteļejevam, kas rakstīta 1907. gada 23. februārī:

«Jūs, kā rādās, katru gadu dzīvojat pa ārzemēm. Vai nebūsiet Čehijā? Ja gadās būt, tad sameklējiet urāna rūdas gabalu. Ja man nāksies klaiņot pa taigu, tad pameklēšu rādiju. Rūdas gabalu sūtiet, lūdzu, man. Vērtību apmaksāšu.»

Baloža meita atmiņās vēl raksta, ka Balodis savās zelta meklētāja gaitās Jakutijā uzgājis dimanta atradnes, bet neesot par tām ziņojis ne uzņēmējiem, ne valdībai. Vai tā bija?

Blagoveščenskā Balodis varēja atļauties ierīkot gan legālu tipogrāfiju un izdot «savu» avīzi, gan nelegālu: pagrabā zem virtuves bijusi neliela tipogrāfija, kur iespieduši proklamācijas un lito-grafiskas atklātnes ar pretvalstisku saturu.

Balodis ņēmis dalību arī starptautiskos pretvalstiskos izdevumos. No 1901. līdz

1904. gadam Blagoveščenskā dzīvoja latviešu marksists Roberts Pelše (1880— 1955). Viņš tur bija nokļuvis, bēgdams no Kurzemes, kad Latvijā sākās jaunstrāvnieku aresti.

Pelše griezās pie Baloža pēc materiālās palīdzības priekš «Sociāldemokrāta» — žurnāla, kuru Fr. Roziņš-Azis un citi latviešu sociāldemokrāti izdeva Ber-nē (Šveicē). Šim žurnālam bija lieli nopelni Latvijas marksistiski noskaņoto spēku idejiskā apvienošanā.

Balodis vairākkārt esot devis Pelšem ievērojamas naudas summas. Pelše, kā liekas, būs bijis arī autors rakstiem par dzīvi Baltijas guberņās, kuri tajā laikā publicēti avīzē «Amurskij krāj».

Vairākus gadus Blagoveščenskā Balodis dzīvoja plaši. 1902.—1903. g. devās ārzemju ceļojumā. Ar savu pavāru—ķīnieti. Apceļoja Japānu, Ķīnu, Ēģipti. Fotografējās uz Heopsa piramīdas fona.

Bet lepnā otrās ģildes tirgoņa un Blagoveščenskas labdara dzīve ātri beidzās. Baloža organizētās zeltrūpnieku sabiedrības «Nadežda» pārvaldnieks apzaga Balodi un kompanjonus: ar kapitāliem aizbēga uz Ameriku. Bija jāsāk domāt par līdzekļiem dzīvei.

Kad mājās iekšā nāca nabadzība, Balodis atcerējās parādu: Ņimanas sabiedrības neapmaksāto pudu naudu par viņa atklātajām Aldanas zelta atradnēm. Tas bija liels parāds, un «parādnieks» ļoti pretojās tā atdošanai.

Arhīvā uzgāju ļoti interesantu dokumentu, kas attiecas uz Baloža tiesas prāvu:

«Izziņa par nabadzību.

Izdota 1909. g. 15. decembrī no Sv. Pēterburgas apgabala tiesas 5. nodaļas.

Sīkpilsonim P. D. Balodim dotas nabadzības tiesības, lai vestu tiesu ar Ņimanas zeltrūpniecības sabiedrību par summu 14920 rbļ. sudr.»

Te redzam, ka Balodis jau ir zaudējis tirgoņa kārtas tiesības, ka viņam pat nav naudas, lai tiesātos ar sabiedrības valdi. Viņš tiesājās ilgi, vairāk nekā trīs gadus.

Izziņā minētā summa pienācās Balodim kā zelta atradņu atklājējam. Vietējā tiesa Balodim atteica, un nācās braukt uz Pēterburgu. 1909. gadā Balodis ieradās Pēterburgā, noīrēja lētu istabu, pieticīgāku nekā studenta gados. Tai pašā vakarā ieradās policija ar kratīšanu, jo viņam pēc likuma pienācās dzīvot policijas uzraudzībā.

Dzīvodams Pēterburgā, Balodis tikās ar saviem studiju laika un trimdas biedriem Staheviču, Koroļenko, Panteļe-jevu, ar ģeologu Karpinski. Tikās arī ar latviešiem (tikai nav zināms, kad un kur).

Meita Jeļena atceras:

«Reiz, aiziedama pie tēva, es redzēju viņa sejā, kā jau vienmēr, mīlīgu smaidu, bet tādu, it kā viņš gribētu man ko paziņot. Izrādījās, ka viņš bija saņēmis ielūgumu no tautiešiem latviešiem vai nu uz kādu vakaru, vai koncertu.»

Deičs mēģinājis atbildēt uz jautājumu: kāpēc Balodis neatgriezās Latvijā? Centies tikt skaidrībā par Baloža attiecībām ar Latviju un sakariem ar latviešu revolucionāru cīņām.

Šis Deiča mēģinājums mani ļoti ieinteresēja. Kas tam bija par iemeslu? Deiča savāktajiem materiāliem veltītas dažas lappuses P. Valeskalna grāmatā. L. Deičs esot gatavojies sarakstīt ne tikai atmiņas, bet arī plašāku darbu, «kurā, spriežot pēc viņa sastādītā īsā plāna, viņš gribēja atspoguļot vairākus interesantus jautājumus, balstoties kā uz personīgām sarunām ar Balodi, tā arī uz citiem materiāliem».

Deiča personīgais arhīvs glabājas Pļe-hanova namā Ļeņingradā. Gāju uz turieni. Izrādās, ka 1928. gada 24. martā Edgars Šillers, latvietis, bijušais Pļeha-nova sekretārs (ko gan uzzināju krietni vēlāk), tātad Deiča labs paziņa, griezies pie viņa ar lūgumu uzrakstīt rakstu vai grāmatu par Pēteri Balodi. Tas bija domāts krājumu sērijai, veltītai latviešu revolucionārās cīņas vēsturei un sevišķi

1905. gadam, kuru gatavoja izdošanai Rīgas biedrība «1905. gads».

1928. gadā Deičs aizgāja pensijā. Varbūt tāpēc atbildēja, ka ir ar mieru. Tad Šillers nākamajā vēstulē (3. maijā) atbild:

«Jūsu noteikumus attiecībā uz Jūsu darbu par Balodi mūsu izdevniecība pieņēma un nekavējoties Jums nosūtīja 200 latus (Latvijas naudā) kā avansu.» Tai pašā vēstulē Šillers izsūtīja jautājumu sarakstu, uz kuriem izdevniecība vēlētos saņemt atbildes ieplānotajā grāmatā. Šie jautājumi arī šodien skan tik aktuāli, ka tos ir vērts citēt. Šillers raksta:

«Gribētos Jums uzstādīt . . . jautājumus par Balodi:

1) Vai viņš kādreiz stāstīja, kā un kāpēc kļuva par revolucionāru?

2) Vai viņš stāstīja kaut ko par savu tēvu un par savu attieksmi pret viņu? Pēc sava temperamenta viņš arī bija sava veida dumpinieks un šai sakarā tika stipri vajāts (no muižnieku un oficiālās, luterāņu baznīcas puses).

3) Vai Balodis kādreiz stāstīja par savu attieksmi pret to sociāli politisko cīņu, kura 70.—80. gados notika Latvijā?

4) Kāpēc viņš nepievērsās vietējai sociāli nacionālai kustībai, bet pilnīgi metās krievu revolucionārā kustībā?

5) Vai Balodis vispār runāja par latviešu lietām un par iespēju pacelt latviešus uz cīņu ar muižniekiem un patvaldības režīmu?

6) Vai Jūsu paaudzes revolucionāru vidū tika cilāts vispār nacionālais jautājums, un kā tas toreiz risinājās?»

šillers uzdeva jautājumus, kuri toreiz attiecās uz 50 gadu veciem un vēl vecākiem notikumiem, šodien tiem ir jau 100 gadu. Un tie palikuši tikpat aktuāli.

Deičs dedzīgi ķērās pie darba. Viņš raksta:

«Sāku iztaujāt viņa tuviniekus un pazīstamos, kas vēl ir dzīvi. Šai nolūkā, starp citu, es 1928. gada rudenī devos uz Ļeņingradu, kur dzīvoja viņa jaunākā meita Jeļena, kuru es redzēju Blagoveščenskā kā mazu bērniņu.»

Tad Deičs izsaucis ar telegrammu Baloža sievu Jeļenu Konstantinovnu ar otru meitu. Viņas atbraukušas no Sibīrijas.

Rezultātā Deičs sarakstīja 25 lappuses teksta, kuras dotas P. Valeskalna grāmatas pielikumā.

Priekšvārdā viņš paskaidro:

«Kad es ar viņu 1898. gadā iepazinos Blagoveščenskā, viņam bija

pāri par 60 gadiem, bet arī tad vēl viņš atstāja spēcīgu iespaidu kā ar savu cienīgo ārieni, tā arī jo sevišķi ar savu domāšanas veidu un raksturu. Balodis tūliņ mani ļoti ieinteresēja: es redzēju, ka manā priekšā ir neikdienišķs, ārkārtīgi liels cilvēks, kādu es līdz tam nebiju sastapis ne vien starp krievu, bet arī starp man pazīstamajiem Rietumeiropas vadoņiem.»

Toreiz Deičam bija 73 gadi un aiz muguras 40 gadu revolucionāras darbības, četras sekmīgas bēgšanas no cietumiem un trimdas, daudzi gadi emigrācijā Amerikā un Eiropā. Viņš personīgi pazina lielu skaitu tā laika revolucionāru.

Deiča vērtējums — tā ir liela uzslava, un mēs varam lepoties, ka latviešu tauta devusi tik liela mēroga darbinieku.

Toties Deičs savā darbā sastapās ar kolosālām grūtībām. Viņš juta, ka nepietiek materiālu, lai atbildētu uz Šillera uzdotajiem jautājumiem. Tas, jādomā, arī bija galvenais iemesls tam, kāpēc Deičs savu darbu par Balodi nenobeidza.

Tie paši jautājumi interesēja P. Va-leskalnu — nākošo (pēc Deiča) un daudz veiksmīgāku Baloža biogrāfu. Un atkal tiešu atbildi rast neizdevās. Lūk, fragments no Baloža meitas Veras Šaba-ļinas vēstules P. Valeskalnam:

«Uz Jūsu jautājumu, kā tēvs izturējies pret progresīvajām latviešu sabiedrības aprindām, varu teikt tikai to, ka ne atmiņās, ne sarunās neko par to netiku dzirdējusi.

Tēvs ļoti smagi pārdzīvoja to, ka pēc viņa apcietināšanas no viņa bija atsacījušies visi radinieki un viņam tuvie cilvēki, un nemīlēja runāt par šo tematu.»

Līdzīgas domas izteikusi meita Jeļena:

«Par savu tēvu un citiem radiniekiem viņš runāja reti. Ka tuvinieki no viņa novērsušies, kolīdz viņš bija nonācis cietumā, to apstiprināja arī tas, ka ne ar māsu, ne brāli Jāni viņš nesarakstījās. Vēlāk mūsu mājās parādījās tēva brāļa bērni. Pirmā ieradās 1899.—1900. g. Magdalēna Janovna, brāļa Jāņa meita pēc uzvārda Mono (viņas vīrs —franču ārsts, brīnumjauks cilvēks, aizgāja bojā Ohotskas jūrā). Pēc viņa nāves tā aizbrauca uz Ameriku (. .) Vēlāk — tajā gadā, kad beidzās karš ar Japānu, garām braucot no frontes, Blagoveščenskā iegriezās tēva brāļa dēls Jūlijs Janovičs Balodis.»

Pēteris Balodis nav atstājis autobiogrāfiju, nav mēģinājis filozofēt un dzīvi izvērtēt. Ja neskaita dažas burtnīcas ar piezīmēm par lasītām grāmatām un rakstu ar nosaukumu «par dejām». Tajā Balodis, starp citu, rakstījis:

«Progresīvus cilvēkus vienmēr uzskatīja un uzskatīs par miera un tikumības grāvējiem, par bezdievjiem. Bet, tā kā pūlis iet roku rokā ar blēdi, laupītāju un slepkavu, kurš vienmēr redz sev briesmas cilvēkā ar prātu un godu, tad iznāk, ka pūļa svētība vienmēr priekš blēža un

Golgāta priekš godīgā.»

Rūgti vārdi. Vai viņš arī sev tos adresēja? Mūža beidzamos gadus Balodis nodzīvoja Blagoveščenskā. Paspēja saņemt sēru ziņu no pasaules kara lauka: frontē krita viņa dēls.

Mira 1918. gada 23. janvārī. Sabiedrība bērēs nepiedalījās, jo tais dienās pilsētā iebruka japāņu inter-venti.

NOBEIGUMS. BALOŽU DZIMTAS VĒSTURE VĒL JAPĒTA

Kā vērtēt Baložu dzimtas sūtību? Kas tajā ir no ģēnija, kas no nejaušības? Varbūt tas, ka Dāvis Balodis ievadīja grandiozo konversijas kustību, ļauj viņu dēvēt par ģēniju. Bet tas, ka viņš, no vilka bēgdams, uz lāci uzdūrās? Ka viņš, no vācu baroniem un mācītājiem prom raudamies, gan pats, gan visi viņa sekotāji nokļuva cara varas rokās un rezultātā tika plosīti no abām pusēm, tika postā un naidā dzīti? Vai tā ir tikai nejaušība?

To pašu var jautāt par Pēteri Balodi — par pirmo latviešu izcelsmes revolucionāru. Viņš ir pirmais latvietis, kas tiek minēts PSKP vēsturē («История КПСС» в 2-х томах, т. 1, 1964, с. 41):

«Dzimtbūšanas krišanas perioda revolucionāru vidū ar aktīvu darbību izcēlās Tarass Ševčenko, Kastuss Kalinovskis, Antanas Mackevičs, Pēteris Balodis, Niko Nikoladze u. c.»

Vairāki svarīgi un pretrunīgi mūsu vēstures jautājumi, kuros dalību ņēma dumpīgie Baložu dzimtas pārstāvji, palikuši ārpus aktīvu zināšanu loka. Kaut vai par brāļu draudzēm un Krekstiņu Andreju kā redzamu teicēju Madlienas novadā. Brāļu draudzes «potēja» pazemības garu, kā jau dzimtcilvēkam pienākas, bet mācīja arī izteikties, pulcēties, spriest par laicīgām lietām.

Un pāriešana «krievu» ticībā ar Dāvi Balodi priekšgalā? Tautas gara virzība no līksmības caur nicinājumu ***un*** naidu uz Piektā gada revolūciju. Te jau vēl bezgala daudz ko darīt. Tikai pēdējā laikā padomju vēsturnieki pievērsušies konversijas kustībai. Vairāk veicies revolucionāriem notikumiem, kas saistīti ar Pēteri Balodi. Ja lieto Tolstoja pieeju vēstures gaitai un ņem vērā, ka Pētera dzīve radusi atbalsi ievērojamāko krievu kultūras pārstāvju N. Ļeskova, I. Turgeņeva (?), V. Koroļenko, L. Deiča darbos, ka par viņu šodien strīdas vēsturnieki sakarā ar N. Černiševska darbības vērtējumiem, ka par viņu vēl būs jāstrīdas, izvērtējot viņa vietu ģeoloģijas vēsturē un zeltrūpniecībā, vai tad nav pamata runāt par ģēniju?

Ar mērķi ierosināt darbam jaunos vēsturniekus gribu formulēt trīs jautājumus, uz kuriem šodien nav zināmas galīgās atbildes.

Pirmais jautajums. Peteris Balodis — Bazarova prototips!

Krievu rakstnieka I. Turgeņeva romāns «Tēvi un dēli» ir viens no galvenajiem darbiem krievu literatūrā. Romāna galvenais varonis Bazarovs savukārt ir viens no tās spilgtākajiem tēliem. Un iedomājieties — par Bazarova prototipu kalpojis Pēteris Balodis.

Šī versija nav simtprocentīgi droša, un parasti jau neviens rakstnieks burtiski arī neseko vienas personas dzīves gaitām. Rakstnieks vienmēr savu varoņu dzīves stāstus sintezē no daudzām novērotām biogrāfijām.

Hipotēzi izteicis literāts — rīdzinieks V. Svirskis. 1972. gadā viņš no jauna izvērtējis vārdus, kurus Turgeņevs teicis pirms simts gadiem un kurus pierakstījusi memuāriste N. Ostrovska:

«1873. gadā krievu ārsti manu vīru nosūtīja uz Karlsbādi, bet franču ārsti turp nosūtīja I. Turgeņevu.

Kāda diena man sevišķi palikusi atmiņā. Pēc pusdienām mēs devāmies dzert kafiju kādas Karlsbādes kafejnīcas dārzā un nosēdējām tur līdz vakaram.»

Ostrovska atceras Turgeņeva stāstīto:

«Bazarovā apvienotas divu cilvēku iezīmes: viens no tiem ir mediķis (tam gan viņš ir maz līdzīgs, vairāk ārēji, un arī pats mediķis tikai pablēņojās, tad visu pameta un atgriezās pie medicīnas). Galveno materiālu man deva kāds cilvēks, kas tagad izsūtīts Sibīrijā. Ar viņu es sastapos vilcienā un, pateicoties gadījumam, iepazinos tuvāk. Mūsu vilciens sniega sanesumu dēļ nostāvēja veselu diennakti kādā mazā stacijā. Mēs jau pa ceļam daudz runājām, ***un*** viņš ***mani*** ieinteresēja, bet te pienācās arī nakšņot kādā mazā stacijas kabūzītī. Gulēšana bija neērta, un mēs norunājām cauru nakti.

— Vai viņš zināja, kas jūs tāds esat? — es jautāju.

— Neesmu pārliecināts; droši vien zināja, bet tas viņu netraucēja. Viņš neuzskatīja par vajadzīgu slēpties. Un nemaz arī neplātījās, — viņš bija pati vienkāršība. Uz rīta pusi uznāca snaudiens. Istabā bija dīvāns un krēsls. Viņš ierosināja, lai es guļu uz dīvāna. Es iebildu, bet viņš saka: «Ko nu jūs taisāt ceremonijas, jūs taču uz krēsla neaizmigsiet, bet es varu gulēt, kad un kur gribu!» Es to apšaubīju. «Tas,» viņš saka, «atkarīgs no gribas un izturības. Redzēsiet, es aizmigšu pēc piecām minūtēm.» Apsēdās uz krēsla, sakrustoja rokas uz krūtīm, aizvēra acis un pēc dažām minūtēm tiešām aizmiga. Stāsta, ka Sibīrijā viņam esot liels iespaids uz apkārtējiem ...»

Kas tas varētu būt par cilvēku? V. Svirskis analizē 60. gadu revolucionāru dzīvi un nonāk pie pārliecinoša secinājuma, ka šis cilvēks ar «lielu iespaidu uz apkārtējiem» ir bijis Pēteris Balodis. Cita lieta — kā varētu izskaidrot studenta Baloža tikšanos ar rakstnieku Turgeņevu dzelzceļa vagonā. Tam nav izdevies rast neapgāžamu pamatojumu. Var tikai izteikt minējumus. Kā zināms no rakstnieka biogrāfijas, romānu «Tēvi un dēli» Turgeņevs sāka rakstīt 1 860. gada

vasarā, būdams ārzemēs. Tikšanās ar Balodi, jādomā, notikusi pirms tam. Ieskatoties rakstnieka dzīves gājuma aprakstā, redzams, ka 1860. gada 14. janvārī viņš izbrauca uz Maskavu un 9. februārī atgriezās Pēterburgā. Atliek uzzināt, vai Balodis šajā laikā atstājis Pēterburgu. Droši zināms, ka tajā laikā viņš tulkoja no vācu valodas Vīnes profesora Josifa Hirtla «Cilvēka anatomijas rokasgrāmatu». Un tulkojuma pirmais sējums iznāca 1860. gadā. Balodis varēja braukt uz Maskavu, lai sameklētu grāmatai izdevēju, vai arī lai grieztos pie fiziologa I. Sečenova, kas esot — vēl pirms Baloža— mēģinājis tulkot un izdot Hirtla grāmatu, bet nesekmīgi.

Tālāk Ostrovskas tekstā seko augstākā mērā intriģējoša repliku apmaiņa:

— Un tas kungs, izsūtītais uz Sibīriju, — es jautāju, — vai nav tas pats, kuru Černiševskis gribēja attēlot savā «Ko darīt?» — Jā, liekas, viņš gribēja to izmantot Rahmetovā.

Te nu ir pamats citai hipotēzei: pagājušā gadsimta otrās puses literatūras divu populārāko varoņu — Bazarova un Rahmetova — prototips varētu būt bijis viens un tas pats cilvēks — Pēteris Balodis. Šī doma dara mums daudz tuvākus tos tālos notikumus, daudz tuvāku to tālo meklējumu laiku un pirmos soļus tajā ceļā, pa kuru kvi pārliecībā vēlāk soļos nākošo revolui nāru kolonnas. Černiševska roman meklējams 60. gadu nemierīgās pa audzes tikumiskais ideāls un darbības programma.

Lai saprastu šīs hipotēzes nozīmi, citēsim A. Hercena raksturojumu krievu jauniešiem, kuri brauca pie viņa uz Londonu:

«Krievu ļaudis, kas brauca pēc 1862. gada, gandrīz visi bija no «Ko darīt?», ar dažām Bazarova iezīmēm.»

Otrais jautājums. Vai Černiševskis bija «Lielkrieva» *autors!*

1861. gada rudenī Pēterburgā un Maskavā tika izkaisīti un izsūtīti pa pastu avīzes—proklamācijas «Liel-krievs» trīs numuri. Tās bija pirmās pašā Krievijā iespiestās un izdotās proklamācijas.

Līdz šodienai nav vispāratzītas atbildes uz jautājumiem: kas ir šo proklamāciju autors, kur tās izdotas? Un ***sakarā*** ar to, ka «Lielkrievs» atspoguļoja pirmās revolucionārās situācijas politisko platformu, tad arī šodien vēsturnieki turpina meklējumus. Vislielākie strīdi saistās ar Pētera Baloža apgalvojumu, kuru viņš izteicis vēstulē kādreizējam studiju biedram izdevējam L. Pante-ļejevam. Vēstule rakstīta 1903. g. 15. novembrī: jau tad sākās strīdi par to, «kas kurš bija» 60. gados. Ar vēstules pilnu tekstu var iepazīties P. Valeskalna grāmatā. Citēju tas fragmentu:

««Lielkrievā», es domāju, Černišev-skim nebija nekādas dalības (. .) «Liel-krievs», ja es nemaldos, bija Lugiņinu kungu darbs. Tajā ņēma dalību daži «Otečestvennije zapiski» līdzstrādnieki. Es biju ļoti izbrīnījies, kad no Lugi-ņina dabūju zināt, ka «Lielkrievs» uz sava

karoga domā likt Suvorovu. Es sāku smieties par tādu izvēli, un man visa nopietnībā atbildēja: «Nav taču citas izvēles.» Par Černiševski, protams, neieminējās.»

Daudzi vēsturnieki jau gadsimta sākumā, un arī mūsu dienās, apstrīd Baloža apgalvojumu un mēģina pārliecināt, ka proklamāciju «Lielkrievs» autors bijis N. Černiševskis.

Kas stāv aiz «Lielkrievā» izdevumiem, par to paši pirmie sāka «interesēties» III nodaļas aģenti. Kad jauno virsnieku V. Obručevu pieķēra «Lielkrievā» izplatīšanā, uzbudinājums pārņēma visu valdību, līdz pat «augšai». Kas tā par varenu organizāciju, kurā par kurjeriem kalpo Nikolaja ģenerālštāba akadēmijas absolventi? Ne jau veltīgi uz Pētera— Pāvila cietoksni sūtīja Oldenburgas princi, lai Obručevu pierunātu atzīties — kad žandarmiem un izmeklēšanas komisijai neizdevās neko uzzināt. Princis brauca veltīgi: Obručevs nevienu nenosauca un pārtrauca klusēšanu tikai pēc 45 gadiem — vēsturnieka M. Lemkes dēļ. Bet arī tad viņš proklamācijas autorus nenosauca, tikai kategoriski noliedza Černiševska piedalīšanos tajā. Un Obručevs, jādomā, zināja gan «Liel-krieva» organizatorus, gan Černiševski (viņš sadarbojās ar «Sovremeņņiku», un literārās darbības dēļ pēc akadēmijas beigšanas pat pārtrauca militāro karjeru).

1906. gadā, izmantojot 60. gadu arhīvus, kurus tad atļāva atklāti publicēt, Lemke izdeva grāmatu «M. Mihailova, D. Pisareva un N. Černiševska politiskie procesi», bet ģenerālmajors V. Obručevs (1863—1912) tieši tad aizgāja no dienesta. (Viņš, kā redzams, paspēja gan izciest katorgu, gan izdienēties līdz ģenerālim.) Un tikai tad bijušais «Lielkrievā» kurjers atļāvās izteikties, kategoriski noliedzot Černiševska dalību: «Pat izmeklēšanas un senāta prokuratūra neatrada iespēju uzbrukt no šīs puses (. .) Un tagad, kad viss jau sen miris, neatstājot pēdas nevienā papīrā, labestīgi cilvēki atļaujas izteikt patvaļīgus, ne uz ko nebalstītus minējumus (. .) Es neuzdrīkstos spriest, vai Nikolajam Gavrilovičam vispār bija kādi nelegāli sakari un attiecības (. .) Bet es uzskatu par savu pienākumu enerģiski pretoties jebkādiem mājieniem par kaut ko tādu attiecībā uz mani.»

Černiševska piedalīšanos pagrīdes darbā noliedza arī A. Sļepcovs (1835— 1906) — organizācijas «Zeme un Brīvība» vadītājs. 1906. gadā viņš rakstīja par Černiševska atteikumu piedalīties pagrīdes organizācijā:

«Manā vietā lietu izlems Nikolaja Aleksandroviča (Dobroļubova) slimība un Ņekrasova nespēja vienam pašam vadīt žurnālu. Toties strādāt, kā pašlaik, «Sovremeņņikā» un pie jums, — atvainojiet, ar jums, — neredzu fiziskas iespējas. Pagaidiet, kā būs ar mūsu slimnieku. Kad es redzēšu, ka viņš spēj strādāt kā agrāk, tad pēc mēneša diviem es būšu ar jums, bet arī ar «Sovremeņņiku»; tas man mīļš kā katedra, kuru nedrīkstu zaudēt ne es, ne jūs, jo jūs piekrītat

viņa vispārējam tonim.»

Dobroļubova nāve tā arī neļāva Černi-ševskim tikt vaļā no milzīgā darba apjoma, kas gūlās uz viņu ik mēnesi, lai laikus varētu iznākt kārtējais lielais literāri politiskais žurnāls «Sovremeņ-ņ i k ».

Ar ko var izskaidrot dažu Černi-ševska laikabiedru, kā arī šodienas pētnieku neatlaidību, pat tādu kā spītu, apgaismojot šīs «Lielkrievā» un Černiševska attiecības?

Jau mūsu gadsimta sākumā, bet vēl vairāk šodien, vēsturnieki ir vienisprātis, ka «Lielkrievā» buržuāziski-demokrā-tiskā programma bija visai progresīva un praktiski visreālākā 60. gadu vēsturiskajos apstākļos. Un šie vēsturnieki, labu gribēdami, vēlas, lai N. Černiševskis — izglītotākais tā laika cilvēks, domājot par Krievijas sabiedriskās attīstības ceļiem, būtu spējis to saprast, paredzēt un izvēlēties šo vienīgi pareizo, pēc viņu domām, ceļu. Vēsturniekiem ļoti nepatīkama ir doma, ka Černiševskis varēja būt tuvs kreisajiem noskaņojumiem «Jaunās Krievijas» stilā, kas noveda, kā zināms, līdz Ņečajeva «Revolucionāra katķismam» un slepkavībai. 1976. gadā iznāca grāmata, kas tā arī saucās «Černiševskis vai Ņečajevs?» (autori A. Vodins u. c.).

Jaunākie pētījumi jautājumā par iespējamo Černiševska piedalīšanos «Liel-krieva» darbībā saistīti ar N. Novikovas un B. Klosa vārdiem. Pēc manām domām, viņu pētījumos ir vairākas vājas vietas.

Vispirms viņi mēģina pierādīt, ka Baloža vārdiem nevar ticēt, līdz ar to noraidot Balodi kā liecības devēju. Sai sakarībā Novikova savas grāmatas sākumā apspriež iespējamo «liecinieku» sarakstu un attiecībā uz Baloža liecību izsaka šādu viedokli:

«Mazāk ticamas mums šķiet Baloža atmiņas, jo viņš personīgu līdzdalību «Lielkrievā» izdošanā neņēma un no pirmavota nezināja to izdošanas vēsturi.»

Tas ir teikts pārāk kategoriski. Ja palasām «Baloža lietas» dokumentus, sevišķi viņa izdotās proklamācijas, tad Baloža tiešie sakari ar «Lielkrievā» izdevējiem ir pierādāmi dokumentāli. Novikovai trūkst pārliecinošu argumentu, lai izskaidrotu starpību starp divām — «Lielkrievā» un Černiševska — politiskajām programmām.

Bet galvenais trūkums, pēc manām domām, ir tendencioza potenciālo «Liel-krieva» autoru izvēle. Uz kāda pamata no šī saraksta izslēgti ģenerālštāba virsnieki brāļi Lugiņini?

Noteikti bija jāņem vērā žurnāla «Otečestvennije zapiski» politisko pārskatu autors N. Albertini (1826—1890). Viņa dalība studentu revolucionārajā kustībā 60. gados ir vispārzināma, Pats žurnāls bija mazāk radikāls nekā «Sovremeņ-ņiks» — tātad vairāk atbilstošs «Liel-krieva» garam, kas arī runā par labu Baloža liecībai.

Baloža liecībai par Albertini jātic tāpēc, ka viņi bija labi pazīstami. Lūk, fragments no «Baloža lietas»:

«No kāda laika un kādās attiecībās bijāt jūs ar literātu Albertini?

— Es tikos ar Albertini vairākas reizes pie studenta Kučulkova, pēc tam Albertini bija divas reizes pie manis. Es biju pie Albertini tikai vienreiz, pirms pašas viņa izbraukšanas uz Londonu.» (Tas notika 1862. gada februārī.)

Rezumējot jāsecina, ka jaunākie pētījumi par «Lielkrievu» neapgāž Baloža vārdus par iespējamiem tā autoriem. Šodien der atkārtot V. Češihina-Vet-rinska vārdus, teiktus 1923. gadā: «Tie, kas aizstāv domu par Černiševska tiešo līdzdalību un vadošo lomu konspiratīvā darbā, vadās galvenokārt no tīri psiholoģiskiem apsvērumiem.»

Trešais jautājums attiecas uz saikni starp Piektā gada notikumiem Latvijā un masveida pāreju pareizticībā 1845. gadā.

Ko jaunu var teikt par Piekto gadu, izejot no konversijas kustības viedokļa?

1905. gada revolūcijai Latvijā bija savas īpatnības: baznīcu mītiņi, zemnieku rīcības komitejas, partizānu kustība. Un te nu gribētos atzīmēt vēl vienu interesantu īpatnību. Pareizāk runājot, nevis īpatnību, jo tas būtu teikts pārāk stipri, bet tikai hipotēzi. Proti, ja salīdzina Piektā gada upuru skaitu pa Vidzemes draudzēm un pareizticīgo skaitu tajās, tad var izteikt šādu hipotēzi: kurās draudzēs bija vairāk pareizticīgo, tur arī bija vairāk upuru. Pietiek uzskaitīt Vidzemes draudzes, kurās pareizticīgo skaits sasniedz 20—25% : Koknese, Nītaure, Madliena, Suntaži, Jaunpils, Salaca, Bērzone, Kalsnava, Lazdona, Ļaudona, Cesvaine, Skujene, Ērgļi. Sajās draudzēs bija arī vairāk upuru. Tas ir acīm redzami, ja ielūkojas «Prometeja» izdotajā «Revolucionārās cīņās kritušo grāmatā» vai tikko iznākušās «Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatas» sējumos.

Ir gan daži izņēmumi, piemēram, Ropaži, Valmiera, tur bija ļoti aktīvi kaujinieki, bet 1845. gads lielas pēdas nebija atstājis. Bet vai tādi atsevišķi fakti var apgāzt statistisku likumsakarību? Hipotēzes pārbaudei, protams, jāveic statistisks pētījums, arī ar kompjūteru palīdzību.

Viens no šīs grāmatas uzdevumiem bija rast atbildi uz jautājumu: kāpēc Balodis neatgriezās Latvijā? Piektā gada asiņainie notikumi Madlienas apkaimē sākās ar 74-gadīgā garīdznieka Jāņa Līča nogalināšanu. Ja Pēteris Balodis tajā laikā būtu Latvijā, vai viņu nebūtu piemeklējis tas pats traģiskais liktenis, kurš piemeklēja viņa kursabiedru no Rīgas pareizticīgo garīgā semināra? Vai viņš nebūtu noslīcis tajā naida vētrā, kura tautas dvēselē bangoja gadsimtiem?

Un, visbeidzot. Kas apvieno Baložu dzimtas dzīves stāstu? Domāju, ka ikvienam cilvēkam vissvarīgākais ir lielais dzīvības un nāves jautājums, vissvarīgākais ir izdzīvot. Arī tautai. Dumpīgā Baložu dzimta dzīvoja 19. gadsimtā, laikā, kad latviešu tauta sāka apzināties

sevi, savu valodu, kad no tās vidus izauga pirmie pārstāvji, kas spēja šo apziņu aizstāvēt vārdos, kas, latviešu mēlē komandas saucot, veda cīņās.

Šodienas cīņa — ir cīņa arī par atmiņu, par tautas atmiņu, kurā jāmēģina atrast iztrūkstošie un jāsasien pārtrūkušie pavedieni. Pārfrāzējot Raini, aicināsim atcerēties tēvus, lai atcerētos sevi.

DAINIS LEMESONOKS

ESIET REĀLISTI PRASIET NEIESPĒJAMO!

Divi gadu desmiti mūs atdala no Rietumu jaunatnes «vētraino sešdesmito» apogejas—1968. gada «sarkanā maija» Parīzē. 5ajā gada notika daudzi iespaidīgi notikumi, viens no tiem sociālistiskās valstis ietekmēja vairāk nekā notikumi Parīzē, Vudstokā un visur citur plašajā pasaulē, kur jaunieši metās izšķirošajā cīņā pret «patērētāju sabiedrību» — tas bija bēdīgi slavenais «Prāgas rudens». Taču arī padomju sabiedrība ieinteresēti un optimistiski sekoja «studentu dumpja» peripetijām, jo likās, pasaule atkal ir saknosījusies, gaidāms jauns sociāls lēciens.

Izplēnēja «vētrainie sešdesmitie», izplēnēja arī interese. Savos vidusskolas gados neizpratnes pilnām acīm mēs skatījām kārtējā politkonkursa (kuros izglītojāmies par visu, kas notika dažādos pasaules nostūros, bet palikām analfabēti attiecībā uz dzīvi pašu mājās) jautājumos kāda komjaunatnes CK oriģināla uzdoto — pastāstīt par 1968. gada maija un jūnija notikumiem Francijā. Mēs bijām informēti par Tečeri un Rei-ganu, par mūžīgo Irākas un Irānas karu, par rasistu izdarībām Dienvidāfrikas Republikā, bijām zinoši par visu, kas saistīts ar Izraēlu vai Rietumu raidstacijām, mēs, skolas politkauju un politvikto-rīnu Napoleoni, Ģērbtuves politiskie pravieši,

11 .b klases mēroga Mavriki Vulfsoni — šī jautājuma priekšā mūsu *zināšanas* pašķīda. Domāju, ka arī nākamajām vidusskolēnu un vispār jauno cilvēku paaudzēm šī jautājuma atbilde joprojām ir miglā tīta. Tālais laiks un tā gūtā pieredze šķirti no šodienas ne tikai ar biezo diskolaika miglu, bet arī ar katras jauniešu ģenerācijas svēti egoistisko pārliecību, ka tieši viņi būs tā nemaldīgā «Forever young» cilts, kas atradusi pareizās dzīves formulu gan sev, gan visai pasaulei. Un tikai, kad vēl jaunāki un vēl pašpārliecinātāki ir nostūmuši tevi malā, tu gūsti stimulu vērīgāk ielūkoties arhaiskajos 1968. gada pergamentos. Varbūt jau par vēlu smelties tajos pieredzi, vien mierinājumu Eikleziasta *garā* — viss *ir* zūdīgs, un viss ir dzīšanās pēc vēja.

Pēc kara Amerikas Savienotajās Valstīs un Rietumeiropā sākās ekonomikas uzplaukums un vispārēja labklājība — apgrozībā tika

laisti kara laikā iepelnītie kapitāli, zinātnes un tehnikas straujais progress pārvērta dzīvi komfortablā pasakā. Pat drupās sagrautās Vācijas rietumu daļā kā drošs mūris pret boļševismu nostājās «ekonomiskais brīnums».

Ekonomiskais pacēlums izmainīja arī dzīvesveidu. Uzplauka «vidējais slānis», kvalificētā strādniecība — māja, mašīna, televizors, moderna virtuve. Nu izrādījās, ka ne tikai bagātnieku atvasēm, «zelta jaunatnei» ir brīvais laiks un līdzekļi. Par lielu sajūsmu rūpniekiem, radās *jauns* noieta tirgus, kas patērēja milzum daudz sporta inventāra, žurnālu, grāmatu, «Beatles», Bila Heilija un Elvisa Preslija skaņuplates, velosipēdus, mopēdus un nolietotas automašīnas, radioaparatūru, cigaretes, košļājamo gumiju un saldumus, drēbes un plastmasas rotaslietas. Jauniešu leģioni piepildīja kinoteātrus, kafejnīcas, deju plačus un koncert stadionus.

Tā ir pirmā jauniešu paaudze, kura bija atbrīvota no rūpēm par dienišķo iztiku, kuriem stāvoklis sabiedrībā un materiālā nodrošinātība, atšķirībā no viņu vecākiem, vairs nav nekādi dzenuļi — jo piederēja kopš dzimšanas. Viņus satrauca pavisam kas cits. «Mums ir viss, lai mēs būtu laimīgi, bet mēs esam nelaimīgi», «Mūsu vecāki tērē arvien vairāk laika, lai ar kaut ko nodarbotos, un arvien mazāk, lai paši kaut kas būtu», «Par to, ka nemirstam badā, mums jāsamaksā ar to, ka mirstam no garlaicības». Vecāku sajūsma par sadzīves komforta brīnumiem un labklājības pieaugumu, paēdušās sabiedrības bezdvēseliskums un kultūras aizstāšana ar kiču, cilvēcisko attiecību izirums hedonisko tendenču ietekmē — viss tas, ko dēvē par «patērētāju sabiedrību», iesvēla niknumu jauniešos, kuri apjauta, ka vecākā paaudze piespiedīs viņus kļūt par pašapmierinātiem mietpilsoņiem, kas rāmi un pelēcīgi pavadīs savu mūžu cīņā par iespēju vairāk patērēt, radīs jaunu patērētāju paaudzi, un rāmi novecos, sēžot pie televizora. Izvēles nebija — vai nu kļūt par skrūvītēm šajā mehānismā, vai sacelties pret sistēmu. Sākās jaunatnes noslāņošanās. Bagāto, lielburžuāzijas aprindu jaunatne, jau ar mātes pienu sevī iesūkusi nicinājumu pret «pūJi», palika uzticīga senču ideāliem. Arī plašas darba jaunatnes masas adaptējās «labklājības sabiedrības» prasībām, *jo,* būdamas materiālā atkarībā no sava darba un tā devējiem, kā ari" zemāka izglītības līmeņa dēļ vieglāk ietekmējamas, tās daudz lēnāk nobrieda sociālajai kustībai, taču pamazām organizējās ar arodbiedrību un strādnieku partiju palīdzību.

Par «vētraino sešdesmito» pamatspēku kļuva jaunatnes intelektuāli spējīgākā un vienotākā daļa — studenti, kas nāca no inteliģentu, kalpotāju, sīkburžuā un strādnieku aristokrātijas vides. Viņi vēlējās mainīt pasauli, ar kuru tos saistīja nabassaite — jo, lai gan jauniešiem bija pretīga vecāku mietpilsoniskā aprobežotība, cilvēcisko attiecību *izirums starp ģimenes* locekļiem, mantu kults — tēva mājas

labprāt tika izmantotas kā viesnīca, banka un restorāns. Tas arī bija dumpinieku Ahilleja papēdis.

Jaunatne meklēja atspēriena laukumu — interesējās par revolucionārām teorijām, sociologu un filozofu darbiem, austrumu mistiskajām mācībām, mākslas un literatūras avangardu.

Jāsaka, ka uz strādniecību jaunie dumpinieki, īpaši Rietumvācijā un ASV, lika vismazāk cerību. Viņuprāt, buržuāzija bija nopirkusi proletariātu ar labklājības druskām — iespēju uzcelt māju, iegādāties auto, televizoru, veļas mašīnu. Strādniecība esot aptaukojusies, neskatoties uz dažādām grūtībām — bezdarba draudiem, nervu un fiziskajām pārslodzēm —, strādnieki ir cieši integrēti sistēmā, labākajā gadījumā viņi ir spējīgi uz sīkiem konfliktiem, jo baidās zaudēt savu *materiālo* labklājību — tāds tolaik bija rietumu sociologu viedoklis. Viens no lielākajiem spīdekļiem, rietumvācu sociologs Herberts Markūze, kas kļuva par revolucionāro studentu elku, bija formulējis mācību par «vienas dimensijas cilvēˆ-ku», ko patērētāju sabiedrība ir apstrādājusi, padarījusi par savu bezdomu vergu, skrūvīti.

Uz «Lielo atteikšanos» no materiālajiem labumiem ir spējīgi tikai sabiedrībā neieintegrētie — studenti, skrandu proletariāts un «trešās pasaules» masas.

No bērna kājas atrazdamies buržuāziskās propagandas aprūpē, Rietumu jaunieši, paši to neapzinādamies, sevī nesa antikomunisma indi. Tāpēc ne tikai ASV un VFR, kur kompartiju ietekme bija niecīga, arī Francijā studentu kontakti ar FKP bija minimāli. Milzīgā interese, kns opozicionārajās jauniešu masās bija par anli-buržuāzisko, revolucionāro Marksa, Engelsa un Ļeņina mācību, tika apmierināta ar dažādu «moderno marksistu», revizionistu un trockistu traktātiem. Lielā cieņā izplatījās «ģeniālā stūrmaņa» Mao Dzeduna *uzskati. Tolaik* populārs *lozungs* formulēja «vētraino sešdesmito» politisko platformu: «Nav cita dieva ka Markss, un Markūze ir viņa pravietis, bet Mao — tā zobens».

Viņi uzskatīja, ka, blakus diviem politiskajiem strupceļiem — «patērētāju sabiedrībai» un «boļ-

ševistiskajam totalitārismam», ir «trešais ceļš», ko ies jaunattīstības valstis, kas, izvairoties no kapitālistu un komunistu kļūdām, spēs radīt ideālu sabiedrību.

«Trešo pasauli» jaunieši redzēja kā nelaimīgo, ar kuras sviedriem un badu tika apmaksāta «patērētāju sabiedrības» labklājība, kā arī Rietumos zaudētā humānisma, dabiskuma patvērumu, mūžveco Austrumu gudrības un līdzsvara avotu. Tāpēc viņus tā aizrāva Vjetnamas varonīgā aizstāvēšana, Kubas revolūcija viņos izraisīja tādas pašas jūtas kā viņu priekštečos — Krievijas Oktobris. Bolīvijas džungļos kritušais Če Gevara bija viņu elks, viņu Kristus.

Vislielākās cerības jaunie, tāpat kā progresīvā Rietumu

inteliģence, kas ar sajūsmu sveica šo «prāta atmodu» iespējamo izmaiņu nojausmās, lika paši uz sevi, uz savu aizrautību, uz degsmi, kūsājošo naidu pret «senču tikumiem». Dumpis ļaužu apziņā lika vienlīdzības zīmi starp jaunību un patiesību. Jo revolucionārās kustības vienmēr veidojuši un pārmaiņas realizējuši jaunie — gan Lielajā franču pilsoņu revolūcijā, gan Krievijā, gan Kubā. Jauni bija arī šo revolūciju līderi. Tā pats no sevis radās mīts, kas stingri turēja savā varā miljonu prātus — jaunatne zina patiesību tāpēc, ka tā ir jaunatne. Socioloģijas un filozofijas avangardisti steidzās dot tam teorētisku pamatojumu. Netika ņemti vērā nekādi fakti par jaunatnes sociālo neviendabību, akcents tika likts tikai uz autonomo. Jaunatnes vitalitāte, enerģija, spēks, kas tai piemita masā, ticība iespējai veikt pozitīvas izmaiņas, radīja pārliecību, ka tai vienmēr taisnība.

Tika gan aizmirsts, ka jaunatne pieredzes trūkuma dēļ viegli kļuvusi par dažādu demagoģisku kustību bāzi. īpaši tas attiecas uz fašismu. Itāļu melnkreklu himna tā arī saucās «Giovinezza» — «Jaunība, jaunība, tu esi dzīves pavasaris . . .» Hitlers nacionālsociālismu dēvēja par «kaujinieciskās jaunatnes kustību». Pateicoties tieši jauno vēlētāju balsīm, viņš 1933. gadā nāca pie varas. Šodienas neonacistu, skinhedu un nacionālistu organizācijas Rietumeiropā apvieno sevī pārsvarā pusaudžus un jaunatni.

«Vētraino sešdesmito» galvenais trumpis — jaunība — īstenībā kļuva par daudzu sakāvju cēloni. Nepacietīga kāre pēc izpriecām, nepatika pret nopietnu darbu, tieksme uz ārējiem efektiem, politisks naivums. 60. gadu mīts pārāk izskaistināja jaunatni, absolutizēja tās gatavību ziedoties idejas vārdā — jaunatne atsacīsies no iespējas piedalīties materiālo labumu sadalē un kļūs par politiskā, intelektuālā, morālā, seksuālā, vārdu sakot, totālā, protesta nesēju. Sis mīts bija tikpat melīgs, kā tas, kas 80. gadu jaunatni apsūdzēja konformismā un aprobežotībā. Taču tas bija skaists un iespaidīgs, tādam gribējās ticēt. Himnas jaunatnei dziedāja tā laika kino, literatūra un filozofija. Intelektuālā kino korifejs Mikelandželo Antonioni savā filmā «Zabriski Point» (1970) pauda — vienalga, ko dara jaunatne, tas viss uz labu. Vārdu sakot, intelektuālajā sabiedrībā toreiz valdīja pilnīgs jaunatnes mesiānisms. Francijā par dumpīgo studentu advokātiem un apoloģētiem kļuva tādi spīdekļi kā 2ans Pols Sartrs un kinorežisors 2ans Luks Godārs.

Jaunatne rāva vaļā aiznaglotos logus, sasmakušajās telpās ieplūda svaigs gaiss. Vienkārši runājot— dzīvot kļuva interesantāk. Rītdiena vairs nesolījās būt pelēka krelle vienmuļības virtenē.

Jaunatne sāka cīņu par «autonomizāciju», sevis izdalīšanu, centās nostatīt sevi pretī citām «šķirām» ar savām specifiskām iezīmēm, savu «kontrkultūru» — mūziku, apģērbu, dzīves stilu, dzeju, uzskatiem. Roks, gari mati un puķainas drēbes kļuva par kopības simbolu, par

Jaunības armijas uniformu. Sis process sākās jau 50. gados ar bitņiku un citu grupējumu izveidi. Tas pilnveidojās un attīstījās visus 60. gadus. Mīts par «jaunatnes kultūru» pārdzīvoja pašu mītu par jaunatni — jo kontrkultūru uzsūca bizness un pārvērta to komerciāli izdevīgā veikalā. Dumpīgā Boba Dilana un «Rolling Stones» — šo «vētraino sešdesmito» simbolu plates tiražējās miljonos, honorāri pieauga, un ne viņi paši, ne viņu pielūdzēji nepamanīja robežu, aiz kuras pozīcija pārvērtās pozā, bet noplukušos džinsus nomainīja kadiljaki un villas ar peldbaseiniem. Šokējošie garie mati pārvērtās modernā frizūrā, džinsu bums pāršalca visas zemes un visus vecumus. Pat jaunatnes «baismīgais ierocis» — seksuālā atbrīvotība, publiska mīļošanās, publiski dzimumakti kā līdzeklis protestam pret sabiedrības liekulīgo morāli un konservatīvo mietpilsonīgo ģimeni — «Mēs atklāti uz ielas darām to, ko jūs — slepus publiskajos namos» tika dieva mierā sagremots — «seksuālās revolūcijas» diženie mērķi pakāpeniski transformējās ienesīgajā pornoindustrijā.

Atri vien tika devalvēts viss, kas toreiz radikāli likās liecinām jaunās, pirmās humānās civilizācijas dzimšanu — kontrkultūras atribūtika drīz vien bija vien modīgs dzīves stils, kas vairs nevienu nešokēja. Pat marihuana ne. Un aiz krāšņajām dekorācijām gandrīz nevarēja dzirdēt pašu vērtīgāko, kas tomēr pacēla «vētrainos sešdesmitos» pāri dumpim piespraustajām «karnevāla un pārēdušos dīkdieņu skandalēšanās» etiķetēm — pilsonisku atbildību, rūpes par sabiedrības nākotni.

Toreiz jaunatne visā pasaulē jutās vienota ar savu politisko platformu:

1) protests pret karu Vjetnamā kā buržuāzijas politikas vistipiskāko izpausmi (skeptiķa vārdiem gan jāsaka, ka Ziemeļvjetnamas delegācija, kas 1968. gadā apmeklēja Parīzi, bija visai pārsteigta, kad studenti paziņoja, ka vjetnamiešu varonīgā cīņa ietekmējusi viņu kustību, kas noritēja ar lozungiem «Radošai iedvesmai — varu!», «Jo vairāk es noņemos ar revolūciju — jo vairāk es gribu noņemties ar mīlēšanos!». Jāatzīmē, ka ASV studenti nebija paglābušies no valstī valdošās urrāpatriotisma gaisotnes un pretkara manifestācijās piedalījās tikai tad, kad valsts administrācija atcēla aizliegumu demobilizēt studentus armijā. Pēc aizlieguma atjaunošanas viņu antimilitārā aktivitāte strauji kritās);

2) pret patērētāju psiholoģiju kā vispārnostipri-nājušos dzīves stilu 50.—60. gadu Rietumu pasaulē. «Mēs negribam dzīvot bagātāk kā mūsu tēvi, mēs gribam dzīvot citādāk. Auto, televizors, veļas mašīna nogalina brīvību.» 1968. gada maija dienās studenti dedzināja uz ielām automašīnas— ienīstās sabiedrības simbolu, svieda satriekto vecāku sejās savas krājkases grāmatiņas. Ar «patērēšanu» viņi saprata arī absolūtā tehno-krātisma, atompsihozi un ekoloģiskās krīzes

draudus;

3) pret buržuāzisko dehumanizēto ģimeni — līdz ar to slavenais «seksuālās revolūcijas» lozungs — iznīdēt viltusmorāli, mietpilsoniskos aizspriedumus. Seksa jautājumi studentu diskusijās ieņēma otro vietu aiz jautājuma par revolūcijas tālāko attīstību. Radās dīvaina freidomark-sistiska teorija — no Marksa tika ņemta tēze, ka buržuāziskā iekārta atsvešina cilvēkus, no Frei-da — kas ir brīvs cilvēks. Starp citu, arī roks jaunatnei kalpoja nevis kā kontrkultūras, bet pirmkārt kā seksuālās atbrīvotības atribūts;

4) cīņa pret buržuāzisko kultūru, kuras dogmas apspiež ekspluatēto apziņu.

Diemžēl stabilas politiskas teorijas šo mērķu īstenošanai nebija. It kā homogēnā jaunatne bija sašķēlusies neskaitāmās grupiņās — maoistos, anarhistos, trockistos, reliģiozās sektās, mistiķos. Ideoloģiskais strupceļš sāka daļu jaunatnes iesaistīt «divkaujā ar realitātes murgiem» — radās «narkotiku kontrkultūra», kas īpaši izplatījās ASV. Viens no amerikāņu jaunatnes ideologiem, psi-hodēlists (psihodēlija — māksla, kas rodas narkotiku iespaidā) Džerijs Rubins bez nožēlas paziņoja: ««Zāle» (marihuana) izjauca kreisos kā kustību un radīja to vietā jaunatnes kultūru.» Tāpēc arī ASV jauno kustībā spilgtākais notikums ir Vudstokas festivāls, kura organizatori centās panākt, lai rokmūzika, narkotikas un publisks sekss radītu jaunus saprašanās kanālus starp nepazīstamajiem jauniešiem. Pirmajā dienā Vudstokā ieradās 400 000 klausītāju, vēlāk to skaits sasniedzis gandrīz divus miljonus. Vudstokas festivāls ir spožākais jaunatnes mīts, kas miljonu uztverē ir pilnīgi aizēnojis to patiesību, ko toreiz, uz vietas, fiksēja kinodokumentālisti — gigantisko, inerto pūli, kas sastāvēja no pilnīgi svešiem un pret citiem pilnīgi vienaldzīgiem jauniešiem, kas kā lemingu leģions pašiem nezināmu iemeslu dēļ bija saplūdis šajā kūrortpilsētiņā. Viņu glābšanai no bada, aukstuma un slimībām administrācija bija spiesta organizēt helikopterus, kas izsvieda pūlī segas, pārtiku, medikamentus. Pa virvju kāpnēm nokāpa arī vairāki ārsti. Taču iespaidīgā divu miljonu fikcija izrādījās stiprāka par realitāti.

Daudzās valstīs notika plašas jauniešu akcijas, taču Francijā tās bija vismasveidīgākās un politiski aktīvākās — tāpēc arī Parīzes «sarkanais maijs» kļuva par jaunatnes kustības apogeju.

Viens no interesantākajiem materiāliem, kas

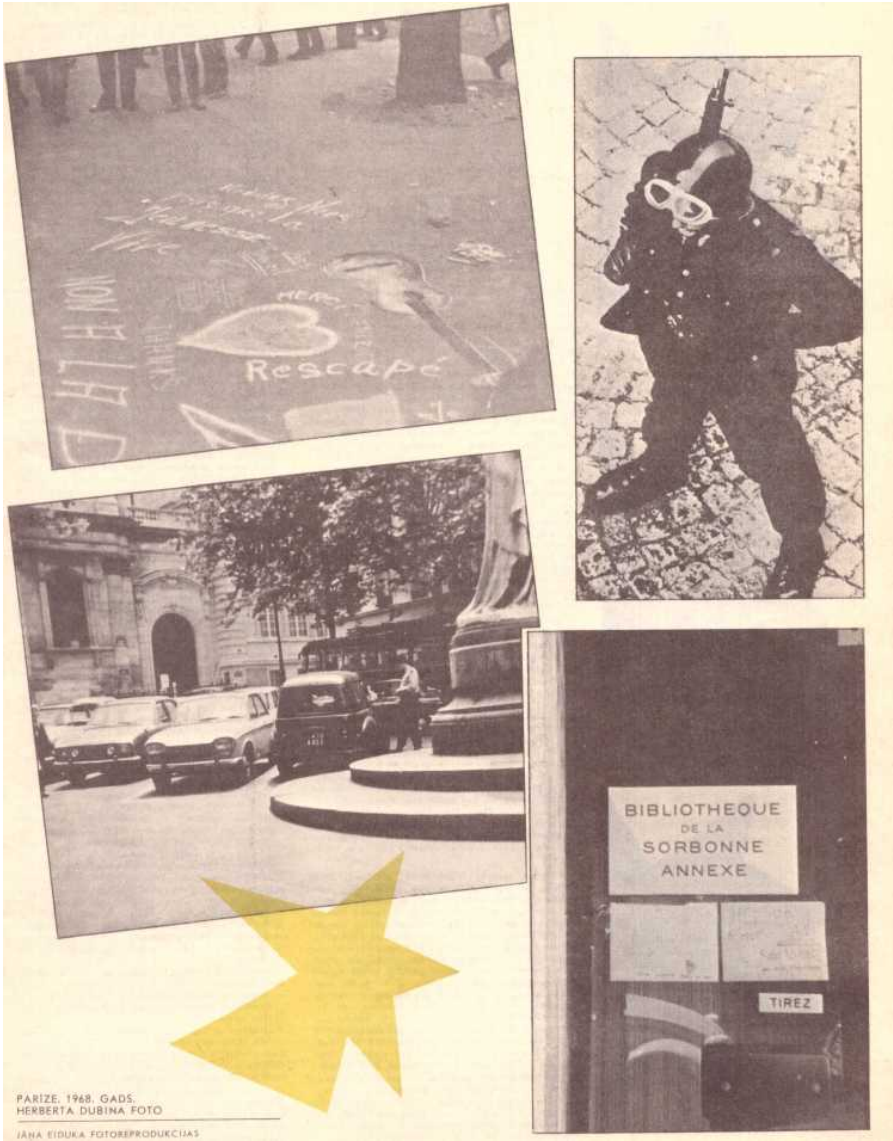

PARĪZE, 1968. GADS.
HERBERTA DUBIŅA FOTO

JĀŅA EIDUKA FOTOREPRODUKCIJAS

ļauj iepazīt franču studentu dumpja pirmsākumus, ir Robēra Merla, toreizējā Parīzes universitātes profesora romāns «Aiz stikla», tulkots arī krievu valodā. Runājot par literatūru, nedrīkst nepieminēt arī divus tālaika jaunatnes «svētos rakstus» — Hermaņa Heses «Stepes vilku» un Ke-na Keisija «Kāds pārlidoja pār dzeguzes ligzdu . . .», kas arī pieejami krieviski lasošajiem. (Keisija romāns pagājušā gada «Novij mir», «Stepes vilks» izdots vairākkārt, arī žurnālā «Inostrannaja literatūra». Keisijs ievērojams ar to, ka pirmais pārvērta narkotiku lietošanu par teatralizētu mistēriju.)

Kāpēc tieši franču studenti kļuva par avangardu?

Pēckara Francijā, atšķirībā no «miera laiku» sabiedrības lēnās novecošanas un mazā jaundzimušo skaita, sākās demogrāfiskais

sprādziens. Jauniešu īpatsvars strauji pieauga, liela daļa no viņiem cerēja savu dzīves ceļu veidot ar augstākās izglītības palīdzību, jo arī Francijas izglītības sistēma bija demokratizējusies, lai gan praktiski šī stingri centralizētā sistēma nebija kardināli restaurēta kopš 1806. gada. No 1950. līdz 1968. gadam studentu skaits Francijā pieauga 4 reizes un sasniedza 600 000. Universitātes bija pārpildītas. Sorbonnas universitāte, kura bija paredzēta 15 tūkst, klausītājiem 1968. gadā bija spiesta uzņemt 45 tūkst, studentu Pārpildītās auditorijas dūca kā bišu stropi un kuru katru brīdi draudēja eksplodēt. Lai gan studentu struktūra bija demokratizējusies, tikai astoņi procenti no viņiem bija strādnieku vai zemnieku atvases. Inteliģenta vai ierēdņa dēlam bija 30 reižu lielākas iespējas iestāties universitātē kā strādnieka dēlam, 60 reizes lielākas par zemnieka dēla iespējām. Pamatmasu tātad veidoja vidusslāņi, taču arī tie nebija īpaši labākā stāvoklī — izglītība bija dārga. 40 procentiem studentu darbs bija jāsavieno ar mācībām, 80 procenti atstāja augstskolu, nenoklausījušies pilnu kursu. Valsts stipendiju bija pārāk maz.

Sabiedrība jau apjauta iespējamo krīzi. Toreizējais kreiso spēku līderis F. Miterāns parlamentā ar sašutumu runāja par patērētāju sabiedrību, kura aprijot pati savus bērnus. Bijušais izglītības ministrs atzinās: «Kad esmu divatā ar savu dēlu — studentu, man ir vai nu jāklusē, vai jāmelo — jo es ne vienmēr rodu atbildes uz viņa jautājumiem.»

Studentu superkoncentrācija augstskolās stiprināja to organizēšanps, radīja vienotības apziņu. Nākotne nesolīja neko gaišu — darbaspēka tirgū valdīja inteliģento darbinieku pārprodukcija, turklāt stipri vienveidīga. Tradicionālais humanitāro specialitāšu prestižs radīja nepamatoti lielu studentu pieplūdumu juridiskajās, filoloģijas, filozofijas, vēstures fakultātēs, bet valstij bija nepieciešami augsti kvalificēti tehniskie darbinieki, lai likvidētu ekonomisko atpalicību no citām Rietumu lielvalstīm. Snobistiskās ilūzijas vajadzēja novērst ar pastiprinātu pārorientēšanu uz tehniskajām specialitātēm, to prestiža celšanu — citādi 80 procenti no diplomētajiem speciālistiem katru gadu paliktu bez darba. Studenti jutās kā apzagti. Diploms, kas agrāk bija automātiska garantija privileģētam stāvoklim, pārvērtās tukšā papīrītī. Universitātes, viņuprāt, no zinātnes templiem bija pārvērtušās fabrikās, kas izgatavo funkcionālus mehānismus augsti kvalificētai ražošanai.

Valdība centās problēmas atrisināt savā veidā. De Golls pats augstu vērtēja to augstākās izglītības sistēmu, kāda eksistēja sociālisma valstīs, konkrēti Rumānijā. Arhaisko franču augstskolu gollisti gribēja reorganizēt ar stingru iestājeksāmenu ieviešanu, uzņemšanas konkursu, bijušie «mūžīgie studenti» tiktu atskaitīti no universitātes uz tehnoloģiskajiem institūtiem (PTV un augstskolas

hibrīds), stipendiju piešķiršanas sistēmu padarīt vēl bargāku. 1966. gadā, kad izglītības ministrija ķērās pie šī plāna realizēšanas, sacēlās studentu protesti. Reforma izgāzās.

Un nav brīnums, ka par pirmavotu franču studentu dumpim kļuva Sorbonnas humanitāro fakultāšu komplekss Parīzes priekšpilsētā Nanterā. Milzīgie kopmītņu korpusi, kas uzņēma sevī trīskārt lielāku studentu daudzumu, bija projektēti pēc amerikāņu universitāšu pilsētiņu paraugiem, taču franču studenti, pieraduši pie Latīņu kvartāla brīves, uzskatīja to par diskrimināciju un sauca kompleksu par geto. Nervozajā atmosfērā sazēla dažādas radikālas grupas — pārsvarā anarhisti un maoisti. Viens no Nantei-is līderiem, rietumvācu students Daniels Kon-Ben-dits, labs orators un visai lunkans demagogs, ko angļu «Times» vēlāk raksturoja kā uzjautrinošu revolucionāra un konformista kokteili, jau bija ieguvis skandalozu popularitāti studentu vidū. Kad toreizējais izglītības ministrs ieradās Nanterā uz sporta kompleksa atklāšanu, Kon-Bendits viņu apvainoja visas publikas priekšā. (Sajūsminātie studenti gan nezināja, ka viņu elks pēc tam slepus bija rakstiski atvainojies ministram.) 1968. gada 22. martā notika pirmā studentu «akcija» — protestējot pret to, ka policija apcietināja vairākus studentus, kas piedalījās mierīgā demonstrācijā pie ASV vēstniecības, uzstājoties pret karu Vjetnamā, studentu politiskie grupējumi ieņēma fakultātes administratīvās telpas, kuras atstāja pēc tam, kad apcietinātie tika atbrīvoti. Tā radās slavenā «22. marta kustība», kas pieteica sevi par franču studentu kustības kodolu, lai gan eksistēja tikai trīs mēnešus — jūnija beigās uz tās organizētajiem mītiņiem vairs nenāca neviens.

Kad 2. maijā, pēc daudzskaitlīgas, bet mierīgas demonstrācijas policija slēdza Nanteru, aizbildinoties ar iespējamiem kautiņiem starp anarhistiem un studentu labējiem grupējumiem, Kon-Bendits un «22. marta kustība» noorganizēja protesta mītiņu Sorbonnā, uzaicinot studentus uz demonstrāciju ar anarhistiskiem lozungiem. 5. maijā universitātē ieveda policiju. Studenti sāka ceit ielās barikādes. Sabiedrība bija pilnīgi studentu pusē — to liecināja preses veiktās aptaujas. 52 procenti aptaujāto studentu dumpī saskatīja cīņu pret novecojušos izglītības sistēmu. Amerikāņu sociologu Rauntriju laulātais pāris, kurus sajūsmā iesvēla studentu kustības pieaugušais vēriens, nosauca to par jauno revolucionāro šķiru. 6. maijā demonstrācijā piedalījās 10 tūkst, studentu. Viņus sveica no balkoniem, meta ziedus, lamāja policistus, nesa ēst barikāžu cēlējiem — viss likās atsaucam atmiņā senās Lielās franču revolūcijas karnevālistiskās tradīcijas. Tā jau arī bija — «22. marta kustība» centās notikumus izspēlēt pēc 1789. gada scenārija, toreiz franču pilsoņi sekoja antīkās pasaules paraugiem. Kad demonstranti ar lozungu «Atbrīvot ieslodzītos» nonāca Santē cietuma priekšā un

saķērās ar policiju — likās, ka no jauna sākusies Bastīlijas ieņemšana. «Tagad raksta — studenti, agrāk rakstīja — strādnieku šķira,» jūsmināja buržuāziskā prese. 2ans Pols Sartrs intervē Kon-Benditu, viņa portrets uz nedēļas izdevuma «Paris Match» vāka. Drīz vien arī iznāk grāmata, kas kļūst par bestselleru Francijā un VFR.

Studentus atbalstīja radošā inteliģence, arī tehniskie speciālisti, kas agrāk tika uzskatīti par konservatīvi noskaņotiem. Radio un TV darbinieki ieņēma studijas un organizēja informācijas izplatīšanu, apejot cenzūru. (Vēlāk policija vērsās pret viņiem ar represijām.) Streikoja kino un teātra aktieri. Kannu festivāls pārtrauca darbu un pārvērtās jakobīņu klubā. Studentiem pievienojās trešā daļa profesoru un divas trešdaļas pasniedzēju.

Lai gan aprīļa beigās gošisti (tā anarhistiskos un citus kreiso ekstrēmistu grupējumus apzīmēja kopumā) Nanterā rupji apvainoja FKP CK atbildīgo par sakariem ar universitātēm, laikraksts «Humanite» šajās dienās rakstīja: «Mēs nedrīkstam viņus pamācīt kā dogmatiski vecāki, mums jāpalīdz atrast viņiem savu ceļu.» FKP bija ar mieru bloķēties ar šo raibo, karnevālisko eksis-tenciālistu baru, kas sastāvēja no maoistiem, frei-distiem, anarhistiem, trockistiem un kuri pret komunistiem, kā jau pret «iesīkstējušiem dogmāti-ķiem», izturējās klaji naidīgi. 7. maijā FKP CK sekretariāts uzaicināja visus strādājošos atbalstīt studentus un viņu prasības:

— pārtraukt policijas represijas, izvākt to no Sorbonnas,

— atjaunot mācības un normāli realizēt eksāmenu sesiju,

— atbrīvot visus arestētos.

Arodbiedrības 13. decembrī izsludināja solidaritātes streiku.

Studenti ar sajūsmu uzņēma strādniecības atbalstu. Atšķirībā no citām valstīm, Francijā Mar-kūzes teorijas nebija iesakņojušās — šeit labi atcerējās proletariāta varonīgās cīņas tradīcijas. Juzdamies piederīgi ekspluatētajiem, studenti devās svētceļojumos uz rūpnīcām. Studenti uzskatīja par savu pienākumu dot strādniekiem kultūras tradīcijas, savas zināšanas (no kurām kā buržuāziskām dogmām paši atsacījās), taču darbaļaudis šī snobiskā tēvišķība tikai aizvaino-

ja. Turklāt studentu zināšanas par proletariātu bāzējās drīzāk uz «Zerminālu» un «Nožēlojamiem» nekā uz reālo šodienu. «Vai jūs neesat izsalkuši?» viņi visā nopietnībā vaicāja strādniekiem. Uzzinājuši lietu reālo stāvokli, studenti vīlušies nosprieda, ka strādniekus interesē vien «bifšteks», ekonomisko prasību apmierināšana, ka tie nav spējīgi izšķirošajai cīņai par jauno dzīvi. Kad studenti devās uz streikojošajām «Renault» rūpnīcām, strādnieki viņus nelaida iekšā — «Jūs visu salauzīsiet, bet atbildēt nāksies mums.» Strādnieki bija sašutuši, ka studenti demolē iekārtas un dedzina automašīnas — viņi labi apzinājās to vērtību. Ideālistiski noskaņotie studenti nesaprata ekonomiskās cīņas nozīmību, viņiem tā likās oportūniska, necienīga.

Kad 2ans Pols Sartrs nosauca studentus par revolūcijas detonatoru, Valdeks Rošē, toreizējais FKP ģenerālsekretārs, atzīmēja — gošistiem tātad nākas aprast ar domu, ka īstenā sprāgstviela ir strādnieki.

Vienīgā reize, kad policija atklāja uguni pret demonstrantiem — tā šāva uz strādniekiem. Režīms diezgan reāli novērtēja, kas ir kas. Studentu dumpis pamazām sāka iegūt jautras maskuballes iezīmes. Kon-Bendits atzinās, ka labprāt piepildītu Parīzes ielas un laukumus ar muzikantiem un sarīkotu grandiozu karnevālu, kas, iespējams, kļūtu svarīgāks par pašu kustību. Studenti jūsmināj̄as, ka viņu celtās barikādes kļuvušas par augstākās sabiedrības pastaigu vietām — pie tām redzēja grozāmies dažādus politiķus, rakstniekus, aktierus, augstākās sabiedrības dāmas. Uz studentu diskusiju klubiem lauzās intelektuāļi. Taču īstā cīņa no Sorbonnas un Latīņu kvartāla sen jau *bija pārsviedusies uz* streiku paralizētajām rūpnīcām. Atbalstot studentus, strādnieki noveda Franciju līdz nacionālajai krīzei.

Dumpis kulmināciju sasniedza 13. maija rītā. Policija aizvācās no Sorbonnas un pie tas notika 800 000 cilvēku liels solidaritātes mītiņš ar lozungu «Nē — policijas *represijām, par brīvību un* demokrātiju, lai dzīvo strādnieku un studentu savienība!».

Taču šī savienība tieši šeit izjuka. Kon-Bendits savā runā apvainoja FKP vadību un paziņoja, ka gošisti darbosies atsevišķi. Kā — to viņi nezināja, jo taktika, nemaz *nerunājot par stratēģiju,* tiem bija miglā tīta, vēl neizkristalizējusies neskaitāmos mītiņos. Gošisti sekoja «ģeniālajam» Bernšteina *lozungam* «Kustība — viss, galamērķis nav nekas». Vienīgais, kas tika ierakstīts studentu dumpja karogos, — totāls noliegums. Sienas *izraibināja* saukļi «Svētais — lūk, mūsu ienaidnieks!», «Aizliegts aizliegt», «Neuzticies nevienam, kas vecāks par 30!». Efektīvām frāzēm piebārstītas runas, nepārtraukti aicinājumi graut veco pasauli, provocēt buržuā ar dažādiem izlēcieniem. Politiskās programmas trūkums noslēpās revolucionārā frazeoloģijā. Kon-Bendits paziņoja — «Sorbonna kļūs par mūsu Staļingradu!»

Taču pēc 13. maija studenti vairs nebija uzmanības *centrā,* sabiedrību interesēja streikojošo strādnieku liktenis. Runas un disputi Sorbonnā pamazām apstājās strupceļā. Vienīgā daudzmaz *lietojamā koncepcija* bija, ka kreisie ekstrēmisti būs revolūcijas izraisītāji, detonators, pavērs ceļu asiņainam pilsoņu karam, pēc kura «viss būs, kā vajag». Maoisti centās šo tēzi realizēt, izprovocējot policiju uz represijām pret strādniekiem, savukārt pēdējos — uz kautiņiem ar policistiem. Arī mēģinājumi apvienoties ar «trešās pasaules pārstāvjiem» —.alžīriešu emigrantiem beidzās ar grandiozu čiku. Studentu kustība iegāja jaunā fāzē— sākās «kultūras revolūcija». Priekšplānā iznāca avangardisti, kuri uzskatīja, ka «sarkanais maijs» — tas ir ideāli izspēlēts hepenings, kas stihiski jāattīsta tālāk, līdz tas sasniegs vēlamos mērķus. «Revolucionāro teātri» vieni iztēlojās kā

maģisku rituālu, kas var ietekmēt realitāti. Citi, un viņu laiks pienāca vēlāk, uzskatīja, ka politiski aktīvais hepeninga teātris savā daudzveidībā pāraugs terorisma teātrī, kur, skatītājiem aplaudējot, sprāgs bumbas un noasiņos iekārtas balsti — ierēdņi un policisti.

15. maijā 23.45 pēc izrādes beigām gošistu pūlis ielauzās Odeonā — vienā no slavenākajiem Parīzes teātriem. Viņi pasludināja, ka tas kā «buržuāziskās mākslas simbols» tiek okupēts, lai nodibinātu šeit «revolucionārās mākslas centru». Teātri izrotāja ar sarkanajiem revolūcijas un melnajiem anarhijas karogiem (Kon-Bendits bija publiski paziņojis, ka par krievu revolūcijas dižāko varoni viņš personiski uzskatot Mahno tētiņu). Zālē valdīja drausmīgs haoss — ložās mīlējās, pret samta atzveltnēm dzēš cigaretes, visur ietinamie papīri un tukšas pudeles. Uz skatuves nepārtrauktas diskusijas — blakus tādām «zvaigznēm» kā Kon-Bendits, Sartrs un Godārs uzstājās nezināmi maoisti un sektanti, žurnālisti un intelektuāļi. Gošistiem likās, ka nu viņi ir kļuvuši par samsoņiem, kas grauj vecās pasaules balstus. Bet jūnijā uz šejieni nāca amerikāņu tūristi, kam redzamais likās tikpat aizraujošs un «īsteni franciski bezkaunīgs» kā striptīzs. Un pēc tam Odeons bija tiktāl piecūkots, ka tajā nevarēja dzīvot pat tie dumpinieki, kas sen bija pieraduši necieņu pret personīgo higiēnu uzskatīt par buržuāziskās morāles graušanas aktu. Tā studentu dumpis pamazām izplēnēja — tas noslīka «folklorā», diskusijās, kuras neko neatrisināja, lozungos, kuri neko nesolīja.

Lielākajai daļai ilūziju sagrāve radīja šoku. Grūti bija samierināties ar domu, ka visa aizraujošā un svētā kustība beigusies kā balagāns, par kuru pat policija vairs neinteresējas. Toreizējais Parīzes policijas prefekts M. Grimo personīgi atrunāja prezidentu Pompidū attīrīt Odeonu no studentiem: «Man likās, nav vērts pievērst lielu vērību teātra okupācijai. Gluži pretēji, bija pat derīgi, lai Parīzē būtu viens vai divi forumi, kur visi, kas vēlas, *varētu* izteikties pilnas brīvības garā. Tādu kolektīvu psiholoģisku izlādi es uzskatīju par labāku nekā kautiņi uz ielām.»

Bija tādi, kas cerēja atgūt *zaudēto ar terora* palīdzību. Kustība, kas sākās ar aicinājumiem pēc vispārējas mīlestības un brālības, rakstīja uz sienām — «Esiet cietsirdīgi!», «Esiet antropofā-gi!», «Nemīliet— izvarojiet!», «Ja ieraugi ievainotu policistu, nogalini viņu!». Par «idejisko tēvu» kļuva neviens cits kā marķīzs de Sads. «Pieņemiet nozieguma brīvību — un jūs uz visiem laikiem ieiesiet dumpja fāzē tā, kā ieiet labsajūtā.» «Neierobežots terorisms rada neierobežotu baudu,» apgalvoja maoisma teorētiķi.

Francijā praktiski gan netika tālāk par deklarācijām, taču ASV bēdīgi slavena kļuva «meteorologu» grupa un Meisona banda, kuras noziegumu pieminēšana jau kļuvusi tradicionāla. 1967. gada 22. maijā Briselē tika aizdedzināts universālveikals, bojā gāja ap 300 cilvēku.

Teroristi, kas uzņēmās atbildību par šo noziegumu, paziņoja, ka viņu uzdevums bijis dot iespēju mietpilsoņiem izbaudīt tās sajūtas, ko pazīst vien ar napalmu sadedzināts vjetnamiešu zemnieks. So «iniciatīvu» pārņēma rietumvācu grupējums «Sarkanās armijas frakcija», pazīstams arī kā «Bā-dera—Mainhofas grupa», kas sāka dedzināt universālveikalus Frankfurtē pie Maiņas un citās VFR pilsētās, motivējot šo absurdu ar vārdiem «Labāk dedzināt veikalus, nekā tos vadīt.» Tā pretkara cīņa notika ar fašistiskām metodēm.

Ne velti teikts, ka sociālo izmaiņu potenciālā bāze viegli kļūst par masu bāzi fašistiskai kustībai. «Bādera—Mainhofas grupa» iepirka no neonacistiem ieročus. «Sarkanās brigādes» Itālijā tā saaugušas ar neofašismu, ka grūti diferencēt, kas ir kas. Terorisms tikai nostiprināja konservatīvās sabiedrības naidu pret jebkādām brīvdomības izpausmēm — šie grupējumi nesasniedza savus revolucionāros mērķus, nonāca pilnīgā izolācijā un beidza savu darbību vairāk nekā traģiski. Jāatzīmē, ka Rietumu policijās ir reģistrēti ap 100 gadījumu, kad ekstrēmisti centušies sagrābt atomieročus. Kā ciniski paziņoja kāds rietumvācu terorists: «Kam rokās šitāds daikts, tas var piespiest federālo kancleru dejot kankānu uz rakstāmgalda.»

Franču ekstrēmisti, kuri absolutizēja tēzi «revolūcija— tā ir varmācība», gribēja notikumus tālāk virzīt pēc formulas «Provokācija —Represijas— Revolūcija». Viņi nespēja saprast, ka šis ceļš iegrūstu valsti asinspirtī.

FKP saglabāja skaidru galvu, lai gan gošisti visu laiku to bombardēja ar pārmetumiem, kāpēc tā nemeta strādniekus izšķirošajā cīņā par varu, ko varbūt FKP arī iekarotu, bet nespētu noturēt — buržuāzija bija gatava dot iznīcinošu triecienu, tiklīdz «spēlīte paliktu nopietna». Ar to komunisti tikai stiprināja savas pozīcijas, lai gan Kon-Bendits apgalvoja, ka jaunatnei FKP lozungi ir tukša skaņa. 1969. gada prezidenta vēlēšanās (uzvarēja Pompidū) par 2anu Diklo, kompartijas kandidātu, tika nodots 21 procents balsu, bet par trockistu kandidātu studentu Krivinu— 1 procents. *1970. gadā* ceturtā daļa no FKP biedriem bija jaunāki par 25 gadiem.

Jaunatnes «nomierināšanās» notika *neticami* ātros tempos. īpaši labi tas bija vērojams ASV, kur studenti labprātīgi padevās lielajam «atbrīvošanās mītam» — no politikas aizejot tīrajā kontr-kultūrā un narkotikās, kas savukārt atviegloja pāreju konformisma pozīcijās. Jau 1970. gadā sociologi apmierināti ziņoja, ka vairums studentu atkal kļuvuši uzticīgi tradicionālajiem amerikāņu ideāliem (lai gan šajā pašā gadā Kentas universitātē studentu demonstrācijas laikā policija nogalināja četrus cilvēkus).

Sākās lielo paģiru laiks. Daniēlu Kon-Benditu ziņkārīgs žurnālists pēc gadiem atrada ērti iekārtojušos personīgajā grāmatveikalā Frankfurtē pie Maiņas. Dumpinieki atgriezās sabiedrības klēpī un

kļuva par tās sastāvdaļu īpaši šo procesu sekmēja 1973. gada krīze un inflācija. Kā liecina speciālisti, tā esot bijis arī ar «vētraino sešdesmito» garīgajiem priekštečiem — dadaismu, abstrakcionismu, kuriem i929. gada ekonomiskā katastrofa kļuva nāvējoša. Alerģija pret 60. gadu kreiso radikālismu radīja jaunatnē 70. gadu labējo racionālismu. Sevi pieteica «pēcbītlu paaudze», «Paaudze-77», diskomūzikas, elegantu drēbju un Džonija Travoltas dievinātāji.

Par dzīves vērtībām atkal kļuva agrāk noniecinātie panākumi darbā, labklājība, ģimenes laime (ko īpaši labi apliecināja franču filmas «Trīs vecpuiši un zīdainis šūpulī» negaidītie panākumi). Viss tas beidzās ar R. Reigana interviju žurnālā «Time» 1984. gada beigās: «Mēs esam iekarojuši jauno Ameriku. Tā ir viena no vispārsteidzošākajām lietām, īpaši man — kad es biju Kali-fornijas gubernators, manu izbāzeni ne reizi vien publiski kāra studentu pilsētiņās. Tas ir pat amizanti.»

Un tikai 80. gadi uz skatuves uzved jaunu protestētāju paaudzi — uz skatuves iznāk panki, skinhedi u. c. (viņiem mazāks intelekta lādiņš, lielāka instinktu loma, toties sabiedrībai viņi tāpēc liekas daudz mistiskāki).

Ar ko tad beidzās «vētrainie sešdesmitie»? Jaunatne bija sevi pierādījusi kā aktīvu politisku spēku, vienlaikus pilnībā atklājot sociālā brieduma un jebkādas dzīves pieredzes trūkumu. Un, ja piekritēji vēl turpināja kultivēt mītu par jaunatni, pielūgt tās demonstrācijas, politisko dziesmu konkursus un katrā ģitārā saskatīja pret veco iekārtu vērstu automātu, tad skeptiķi gluži pamatoti varēja teikt, ka jaunatne šajā laikā atgādina tīneidžeri, kas uzskata sevi par pieaugušu, un, lai to apliecinātu, smēķē, dzer un rupji lamājas. Uzskatīdama sevi par jaunās revolucionārās cīņas hegemonu, jaunatne bija uzņēmusies nastu, kas tai nebija pa plecam.

Tā arī beidzās «sarkanais maijs» — ar vilšanos, ar pilnīgu farsu, ar revolucionāru frāžu plūdiem un avangardistisku, grandiozu izrādīšanos, ar karnevālu, kurā noslīka cēlie nodomi un kaislās apņemšanās?

Ne tikai, Franču studenti iedarbināja progresīvo spēku kustību vienotai akcijai, kā rezultātā bija spiests atkāpties no amata toreizējais prezidents de Golls. Izbeidzās viņa valdīšanas laiks, Francijas dzīve tika decentralizēta, kļuva demokrātiskāka. Augstskolas ieguva lielākas autonomijas iespējas, augstākās izglītības vajadzībām tika piešķirti papildu līdzekļi. Gan Francijā, gan visā pasaulē pēc jauniešu nemieriem mainījās daudzi sociālās, ekonomiskās un politiskās dzīves kanoni. Dumpis deva milzīgu radošu grūdienu intelektuāļiem — tas atspoguļojās literatūrā, kino, teātrī. Franču jaunatnes kustība deva impulsu studentu kustībai 50 valstīs 1968.—1970. gados. Viņu pēcteči savās prasībās nereti bija daudz nobriedušāki. 1973. gada novembrī

Atēnās, pie Politehniskā institūta notika masu demonstrācija. Grieķu studenti neizvirzīja tik «intelektuālus» lozungus kā šīs apceres virsrakstā, nē, viņu prasības bija daudz «banālākas» — «Nost melnos pulkvežus!», «Varu darbaļaudīm!». Atbilstoša bija arī policijas atbildes reakcija. Tā atklāja uguni, vairāk nekā 100 studentu tika nogalināti.

«Vētraino sešdesmito» laiks pietiekami labi pierādīja — jaunatne ir akls spēks, māla pika meistara rokās, kas, ja gribēs, izveidos gan barikāžu cīnītāju, gan anarhistu — bumbu metēju, gan trieciennieku, gan konservatīvo.

Tā arī mēs nevaram cerēt, ka paaudze, kas tagad ienāk dzīve, būs labāka, cēlāka un ies *rālāk par mums. Viņus ir* lipinājuši šī laika meistari. Un ceļi, ko viņi gribēs iet, lai sasniegtu savas ilgas pēc patiesības, labāka dzīves iekārtojuma *vismaz* pašiem sev, diez *vai* kādu spēs iejūsmināt, ja šie gājēji atteiksies izmantot to pieredzi, par kuru samaksāts ar iepriekšējo paaudžu zilumiem.

Video, video, video . . ., šķiet, visur skan šis modē esošais vārdiņš. Diemžēl tam līdzi nāk tumša ēna, kaut kas konspiratīvs, pat kriminmāls. Kāpēc? Pamēģināsim tikt skaidrībā ar šo jautājumu vai, precīzāk — ar procesu, kurš sācies, uzņēmis gaitu, bet nepareizas, liekulīgas vai bailīgi paviršas izpratnes dēļ draud iebraukt strupceļā.

Pārlapojot presi, ņirb uzraksti «Vi-deomuklājs», «Videoinde», «Video-

aklums», «Video . . . ». Sis vārdiņš ir ļoti lipīgs. Līp gan pie laba, gan pie slikta. Kāpēc dominē sliktais?

«Testimonium paupertatis» — burtiski «nabadzības apliecība», apliecinājums nespējai kaut ko izdarīt, izprast, izvērtēt u. tml.

Ja pārfrāzējām seno Bībeles atziņu, ka «sākumā bija vārds», tad attiecībā uz videoproblēmu var sacīt — «sākumā bija kriminālliet̄a». Jā, jā — tieši tā iesākās plaša mūsu republikas iedzīvotāju iepazīšanās ar lielisko zinātniski tehniskās revolūcijas sasniegumu.

1984. gada martā Preiļu rajona milicijas darbinieki aizturēja divus Daugavpils iedzīvotājus, kuri bija ieradušies Preiļos uz «viesizrādēm». 13 izredzētie, labprātīgi samaksājuši pieprasīto ieejas maksu, varēja, kā likās, netraucēti baudīt visai daudzveidīgo programmu. Starp 12 piedāvātajām filmām bija gan izcilā Miloša Formena filma «Kur dzeguze ligzdu vij», gan skandalozi populārā Džasta Džekinsa «O vēsture», filmas ar superkaratistu Brūšu Lī, erotiskā komēdija «Meitenes, izģērbieties!», ar kanibālismu pārsātinātā

lenta «Dzīvi apēstie» u. c. Lai skatītāju pieprasījumu apmierinātu pēc iespējas pilnīgāk, neizpalika arī tā dēvētais «hard porno». To pārstāvēja filmas — «Laulības in**stitūts» un «Seksorģijas virtuvē». Ierosinātā krimināllieta mūsu republikā kļuva par pirmo krimināllietu, kurā nozieguma izdarīšanai bija izmantota videotehnika.**

Kamēr republikas juristi sprieda, kā pareizāk kvalificēt šo nodarījumu, kam jāizšķir jautājums, vai šīs filmas ir kaitīgas vai ne, Rīgas pilsētas prokuratūras darbinieku redzeslokā nonāca videobiznesmeņi, kuri savu darbību izvērsa gandrīz pašā Rīgas centrā — nojaukšanai paredzētā (bijušā bērnudārza) ēkā. Atšķirībā no Daugavpils provinciāļiem, galvaspilsētas biznesmeņu rīcībā bija vairāk nekā 230 dažāda nosaukuma un satura filmu. Skatītāji nāca no visas Rīgas, un jaunradītais «videoklubs» sāka konkurēt ar tuvumā esošo kinoteātri «Gaisma», kurš nevarēja lepoties ar tik plašu programmu un elastīgu pielāgošanos skatītāju gaumei.

Sī lieta ieguva plašu popularitāti. Par to rakstīja prese. Republikas Tieslietu ministrija pat sarīkoja speciālu preses konferenci žurnālistiem. Līdz ar to ienesīgā biznesa «zelta ēra» beidzās. Sākās uzbrukums visās frontēs. Līdz 1984. gada beigām jau pieminētajām divām lietām pievienojās vēl piecas.

1985. gadā videokasetes tiek atņemtas jau vairāk nekā 50 gadījumos. Gandrīz katrā otrā gadījumā tiek ierosināta krimināllieta. Tā paša gada 1. jūlijā spēkā stājās Latvijas PSR Kodekss par administratīvajiem pārkāpumiem, ar 174. pantu «Videoierakstu materiālu nelikumīga izplatīšana». Jāpiezīmē, ka ne visu republiku kodeksos ir šāds pants. Tas iztrūka arī Krievijas PFSR administratīvo pārkāpumu kodeksā.

Drīzumā parādījās arī pirmās administratīvās lietas. Atgādināsim lasītājam, ka saskaņā ar šī panta sankciju tiek izteikts brīdinājums vai uzlikts naudas sods pilsoņiem līdz 50 **rubļiem, amatpersonām līdz 100 rubļiem, konfiscējot videoierakstu materiālus un videoierakstu demonstrēšanas līdzekļus.**

Aizturēto vidū laiku pa laikam izrādās ne tikai videodarboņi, bet gluži parasti kino cienītāji, kuriem pat prātā nav ienācis propagandēt pornogrāfiju, vardarbību un cietsirdību. Kur nu vēl pelnīties ar to! Šie ļaudis gluži vienkārši nokļuva nenoteiktības situācijā. No kurienes gan viņiem zināt, ka tieši šī filma ir aizliegta, ja dažkārt — pēc kasetes atņemšanas — komisija 5—6 un pat vairāk profesionālu speciālistu sastāvā ilgi spriež un strīdas, pie kādas kategorijas šo filmu pieskaitīt.

1986. gads. Atņemto videokasešu skaits turpina augt.

Ierosināto krimināllietu skaits paliek iepriekšējais. Domājams tāpēc, ka plašāk piemēro administratīvo atbildību. Pakāpeniski precizējas filmu novērtēšanas kritēriji. Arī videobiznesa pārstāvji mācās, kļūst viltīgāki. Grūti kļūst pierādīt samaksas faktu par videofilmu skatīšanos.

Turpinās arī likumu pilnveidošana. 1986. gada 20. jūnijs ir diena, kad mainās Latvijas PSR KK 151. panta formulējums un sankcija. Tagad par nodarbošanos ar aizliegtiem individuālās nodarbošanās veidiem (kāds nejēdzīgs latviešu valodas kropjojums radis vietu Latvijas PSR Krimināl kodeksa 15l. pantā — nodarbošanās ar aizliegtu nodarbošanos!) — un pie tiem pieder aizliegums individuāli rīkot izrāžu pasākumus — pēc administratīvā soda uzlikšanas par tādu pašu pārkāpumu soda ar labošanas darbiem uz laiku līdz diviem gadiem vai naudas sodu no divsimt rubļiem līdz vienam tūkstotim, konfiscējot videomateriālus un to demonstrēšanas līdzekļus.

Ja tās pašas darbības veiktas lielos apmēros vai izmantojot algotu darbaspēku, kā arī, ja to izdarījusi persona, kas agrāk sodīta par «nodarbošanos ar aizliegtiem nodarbošanās» veidiem, sods ir brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem, konfiscējot mantu.

Tā paša gada 8. augustā Latvijas PSR KK papildināja vēl viens pants — 209 kurā paredzēta atbildība par vardarbību un nežēlību propagandējošu darbu izgatavošanu vai izplatīšanu.

Jau šķita, ka videostraumes nekontrolējamais plūdums tūlīt, tūlīt būs ierobežots. Kaut arī aizsprosti no likumdošanas pilnības viedokļa, mūsuprāt, gaužām tālu. Un tomēr 1987. gadā tiek ievākta aizliegto videokasešu rekord-raža. Izskaidrojumu šim faktam jāmeklē nevis likumdošanas tīklos, nevis milicijas un prokuratūras darbinieku pārliekā centībā, bet gan objektīvajos videotehnikas un videokultū-ras attīstības procesos.

Izanalizēsim šos procesus.

Pasaulē «videobums» sākās 1975. gadā. Japāņu firmas «Sony» kasešu videomagnetofons «Betamax» bija pirmais kucēns, kas vēl šodien nav noslīcināts. Savienotajās Valstīs 1982. gadā lietošanā atradās 4 miljoni,

1983. gadā — jau 8 miljoni, bet

1984. gadā — 16,4 miljoni visdažādāko mārku videomagnetofonu. Anglijā videomagnetofonu skaits 1984. gadā sasniedza 6,7 miljonus, Japānā — 13,9 miljonus, VFR — 7,5 miljonus (1985. g. ziņas). Pasaulē kopumā ir apmēram 90 miljonu videosistēmu. Tirgus piesātināts. Japānā mēneša laikā izgatavo

1 miljonu videomagnetofonu. Taču tehnikas attīstība nestāv

uz vietas.

Jauniešu prātus strauji iekaro vēl viens tehnikas brīnums. 600 tūkstoši amerikāņu jau iegādājušies videoat-skaņotājus ar videodiskiem.* 1983. gadā ASV pārdots 10 miljoni kasešu un tikpat daudz videodisku. 1984. gadā to pārdošanas apjoms pieaudzis vēl par 10% . Ir kabeļtelevīzijas kanāli, pa kuriem visu diennakti tiek rādītas video-programmas.

1985. gadā amerikāņi iznomāja 1 miljardu un 200 miljonus kasešu. Pirmo reizi vēsturē iznomāto videokasešu skaits pārsniedza publiskajās bibliotēkās izdoto grāmatu skaitu (1 197 000 000 eksemplārus).

Šo skait{u, kuri sameklēti visdažādākajos avotos, uzdevums ir — apstiprināt lasītāju domas: mēs esam stipri vien atpalikuši. Atpalikuši ražošanā, bet ne vajadzībās. Zinātnieki lēš, ka videoaparatūru vēlētos iegādāties apmēram 20 miljoni PSRS iedzīvotāju. Lai lasītājs piedod, nāksies viņu vēlreiz apgrūtināt ar skaitļiem. Patlaban Padomju Savienībā pēc dažādiem vērtējumiem ir no 350 000 līdz

1 miljonam videosistēmu. Saskaņā ar Tautas patēriņa preču ražošanas un pakalpojumu sfēras attīstības komplekso programmu laika posmam no

1986. līdz 2000. gadam paredzēts, ka 1990. gadā ražos 60 000, bet 2000. gadā— 120 000 kasešu videomagnetofonu. Tātad, lai apmierinātu pašreiz prognozēto pieprasījumu mums ierastajā rindas kārtībā, vajadzīgi 150 (!) gadi (pie nosacījuma', ja plāns tiks izpildīts, bet pēc 2000. gada ražošanas apjoms paliks tas pats). Tiesa, plāni ir pārskatīti un paredzēts jau drīzumā ražot 200 000 videomagnetofonu gadā.

Bet varbūt nevajadzēja pārskatīt plānus? Milicijai jau tā daudz darba. Un fakts, ka arī Rietumpasaulē video izplatība sākās ar pārkāpumiem, proti, ar nesankcionētu pornogrāfisko filmu izplatīšanu, nelegālu videoproduk-cijas kopēšanu un pārdošanu, sniedz visai mazu mierinājumu.

Pretoties zinātniskam progresam, pretoties ar spēku un aizliegumu ir bezcerīgi. Aizliegumu pietiek. To ir pat par daudz. Tomēr videokultūra (pagaidām, šķiet, pareizāk saukt par videopatēriņu) lauž sev ceju caur tehnisko atpalicību, caur likuma barjerām. Tāpēc jādomā, kā pilnīgāk izmantot pasaulē jau uzkrāto pieredzi un kā vairot topošās videokultūras pozitīvo ietekmi sabiedrības garīguma attīstīšanai, nevis nodeldēšanai līdz videoidio-tismam.

Videobums radījis tādu patēriņa apoteozi, ka sāk attaisnoties fantastu pesimistiskās prognozes par cilvēku televizoru kā vienotu veselumu. «U. S. News and World Report» ziņo, ka skolas

laikā skolnieks nosēž pie televizora apmēram 22 000 stundas, t. i.,

2 reizes vairāk nekā klasē. Šai laikā viņš redz ne mazāk kā 18 000 slepkavības. Pēc U. Sramma datiem, ASV 100 telepārraides satur 12 slepkavības, 16 kautiņus ar ieročiem, 21 apšaudīšanās gadījumu, 37 dūru cīņas, 1 dūrienu ar nazi mugurā, 4 pašnāvības mēģināju-mus (no tiem 3 veiksmīgus), 4 kritienus no kraujām, 2 automašīnu apmešanās pa nogāzi, 2 «linča tiesas», u. c. tml. skatus.

Jau labu laiku TV ekrāna vardarbībai pievienojusies videoīilmās redzamā vardarbība, kuru var noskatīties jebkurā laikā un jebkurā daudzumā. «Es nedēļā noskatos apmēram 15 videoīilmās» — saka 16 gadus vecs skolnieks no Norīas (VFR). Un lepni piebilst: «Protams, ne jau bērnu.» Viņa skolas somā starp grāmatām un burtnīcām arī kasetes — «Asfalta kanibāli», «Dzīvi apēstie», «Zonibi sievietes izvarošana». Šīs skolas direktors, raksta žurnāls «Quic», sūdzas: «Mēs bijām šokēti, kad uzzinājām, ka gandrīz 80% skolnieku vecumā no 13 līdz 16 gadiem zina ne tikai kasešu nosaukumus, bet arī to saturu. Viņi «rij» filmas bez šķirošanas ar devīzi: jo vairāk vardarbības, jo labāk; kas neskatās, tas ir zaķpastala. Skolu pagalmos stihiski veidojas «melnais kasešu apmaiņas tirgus». Kam videomagnetofona nav, filmu var noskatīties pie klases biedra. Par tādu seansu skolnieks iekasē 2 markas.»

Jāpiekrīt «Soveksportfiļm» priekšsēdētāja OJega Rudņeva vārdiem, kurus viņš teica XV Maskavas Starptautiskā kinofestivāla kinotirgus preses konferencē: «Uz mūsu ekrāniem nekad nav bijusi un nebūs vardarbība, cietsirdība un pornogrāiija.» Taču tas attiecas tikai uz lielo ekrānu. Turpretī uz mūsu mazajiem ekrāniem jau ir . . . vardarbība, cietsirdība un pornogrāfija. Videonomas punktos diezin vai varēs iznomāt «Sniegbaltītes seksuālos piedzīvojumus» un «Līķu dzirnavas». Bet, ja jūs pats vai jūsu paziņa kaut kādā veidā esat saistīti ar tiem, kuri pārzina kasešu apmaiņas noslēpumus, tad īpašas grūtības

neradīsies.

Sāda apmaiņa pašreiz esošo likumu gaismā ir staigāšana pa naža asmeni. Vairums videocienītāju nepavisam nevēlas konfliktēt ar Likumu. Un tomēr, ja jums ir videomagnetofons, tad jūs atrodaties paaugstināta riska zonā. Piemēram, paziņa atnesis kaseti. Uzrakstu nav — un pat ja uzraksti ir, ko var zināt, kas aiz tiem slēpjas. Ko jūs varat pateikt par filmu, kura saucas «TV pārsteigums»? Protams, ar filmas pirmajiem kadriem jūs pārliecināsieties, ka tā ir pornogrāfija un varbūt atliksiet sāņus. Bet jūsu paziņa, kurš atnesis kaseti, jau izdarījis darbības, kurās ir Latvijas PSR KK 209. panta pazīmes.

Bet, lūk, cita — ari tipiska situācija. Draugs pie komisijas veikala nopircis Fellīni «Kazanovu». Slavens režisors. Maskavas festivāla laureāts. Vai drīkst saaicināt draugus, lai noskatītos? At| auts? Aizliegts? Ekspertu komisiju slēdzienos dažādos PSRS reģionos sastopami absolūti pretrunīgi vērtējumi. Tiesa, kā vienmēr, vairāk to, kuri grib visu aizliegt. Kā atrisināt šo dilemmu? Vairākums dara ļoti vienkārši — aizslēdz durvis un skatās.

Ar pārliecību var apgalvot, ka ikviens videomagnetofona īpašnieks ir skatījies pats un rādījis draugiem filmas, kuras «piekasīga» (bet varbūt arī liberāla) ekspertu komisija būtu novērtējusi kā kaitīgas. Tas nozīmē, ka praktiski ikviens Latvijas videoīpaš-nieks var tikt saukts vismaz pie administratīvās atbildības, kuru piemēro, ja demonstrēto videokasešu, videodisku un citu videoierakstu materiālu saturs pēc sava rakstura var kaitēt valsts un sabiedriskai kārtībai, iedzīvotāju veselībai un tikumībai.

Vēl vairāk, tas saskaņā ar likuma burtu ir tiešs republikas tiesībaizsardzības iestāžu pienākums. Diemžēl ne visi videomagnetofonu īpašnieki ir zināmi (iegādāto aparātu reģistrācija pie mums nav paredzēta), ne vienmēr zināmi demonstrēšanas laiks un vieta (arī to, ja krietni pacenšas, var uzzināt), un pagaidām nav bijuši visaugstākās priekšniecības norādījumi parādīt šai virzienā īpašu centību (to var izdarīt jebkurā brīdī).

Jācer, ka lasītājs ir uztvēris autoru ironisko attieksmi pret šādu jautājuma nostādni. Sai ironijai ir traģisma pieskaņa, jo, analizējot PSRS praksi, autori sastapušies ar ne vienu vien gadījumu, kad (audis pie atbildības saukti tikai par to, ka viņiem bijis videomagnetofons. Varbūt tieši tāpēc pat profesionālu kinodarbinieku sarunās var dzirdēt sašutuma pilnas balsis: «Tas ir reakcionārs likums, nesavienojams ar atklātību un demokrātiju. To nekavējoties jāatceļ!» vai «es šo likumu

kategoriski neatzīstu».

Var un vajag strīdēties par to, vai lietderīgi ar krimināllikuma palīdzību risināt šos jautājumus. Visticamāk — nē. Krimināllikumam jāiejaucas tikai gadījumos, kurus raksturo paaugstināta sabiedriskā bīstamība. Pie tādiem gadījumiem būtu jāpieskaita:

— videotehnikas izmantošana bez-strādes ienākumu iegūšanai;

— tā dēvētās «klajās pornogrāfijas» (hard porno) izplatīšana;

— filmu, kuras satur vardarbības un cietsirdības kultu, izplatīšana nepilngadīgo vidū.

Visi pārējie nodarījumi, kuri saistīti ar videotehnikas izmantošanu, mūsuprāt, ir dekriminalizējami. Vienlaicīgi ar krimināl-atbildības darbības sfēras sašaurināšanu nepieciešams precizēt administratīvās atbildības sfēru. Atgādināsim šai sakarībā, ka dekri-minalizācijas pamatā ir šādas prasības:

— nodarījumam pašreizējā laika posmā ir neliela sabiedriskās bīstamības pakāpe, un tas izpaužas apstāklī, ka sods krimināllikumā robežojas ar sodu administratīvajā vai citā likumā;

— nodarījumam sabiedrībā nav pietiekama morālā nosodījuma, un to var izpētīt, izmantojot socioloģiskas metodes;

— likums, kurš nosaka atbildību par šiem nodarījumiem, tiek pielietots samērā reti, un to var apstiprināt statistikas dati;

— sabiedrības rīcībā ir citi ietekmes līdzekļi, ar kuru palīdzību var sekmīgi cīnīties pret šiem nodarījumiem, proti, administratīva, materiāla vai audzinoša rakstura ietekme.

Acīmredzot ir nepieciešams izpētīt stāvokli visā valstī. Taču jau šobrīd mūsu rīcībā ir visai nozīmīgi argumenti, kuri apstiprina nepieciešamību pilnveidot likumu. Par to liecina aptauju rezultāti un vēstules uz žurnālu un laikrakstu redakcijām. Tā, piemēram, apkopojot laikraksta «Sovetskaja kuļtura» lasītāju vēstules, V. Kičins konstatējis, ka tie reducējas uz sekojošiem 3 priekšlikumiem:

— izslēgt pašu iespēju saukt pie krimināl-atbildības par filmu skatīšanos un precīzi noteikt to darbību sfēru, kura likuma skatījumā ir noziedzīga;

— radīt kompetentu (PSRS Kinematogrāfijas Komitejas) komisiju, kurai vienīgai būtu tiesības noteikt, vai kinofilmā ir sociāli bīstami motīvi, vai to nav;

— kā antihumānus un neatbilstošus laika garam pārskatīt KPFSR Krimināl-kodeksa 228. un 228.' (atbilstoši Latvijas PSR KK 209. un 209.') pantus.

To pašu liecina arī spontāni disputi pēc publiskām lekcijām

par šiem jautājumiem un aptaujas — daudzi uzskata, ka kino jomā vispār nekādi aizliegumi nav vajadzīgi. Rīgā veiktajā jauniešu aptaujā puse aptaujāto turējās pie šāda viedokļa. Izplatīts uzskats — ja tiktu atcelti aizliegumi, sākotnējā ažiotāža (it īpaši attiecībā uz porno-filmām) drīz vien norimtu. Parasti šo domu ilustrē ar ārzemju pieredzi. Lūk, pie viņiem pornogrāfiskās filmas skatoties tikai debilie un zinātkārie, neko «tādu» neredzējušie padomju tūristi.

Tik vienkārša šī problēma tomēr nav. Uzskatīt cīņu ar ekrāna agresiju, cietsirdību, pornogrāfiju par cīņu ar vēja dzirnavām vai anahronismu, kurš agrāk vai vēlāk izzudis, ir vismaz tuvredzīgi. Bet tikpat tuvredzīgi ir uzskatīt ļaudis, kuri aizraujas ar videofilmām, par noziedzniekiem.

REMBRANTA OFORTS.
DEGA ZĪMĒJUMS.

Mūsu preses visnotaļ agresīvā ironiski ievirzītā pornokritika visai reti akcentē faktus par ierobežojumiem likumdošanā un sabiedriskās domas nostāju valstīs, kurās, kā daudziem šķiet, valda visatļautības režīms. Paraudzīsimies, vai tā patiešām ir.

ASV. 1985. gada 21. maijs. Prezidents Reigans paraksta likumu, saskaņā ar kuru paredzēts saukt pie krimināLatbildības režisorus, kuri uzņem bērnu pornogrāfiskās filmas, un šo filmu izplatītājus. Sods — 10 gadi cietuma plus naudas sods līdz 100 000 dolāriem. Biznesmeņi, kuri iejaukti šo filmu ražošanā un realizēšanā, var tikt sodīti ar naudas sodu līdz 500 000 dolāriem. Darbojas valdības komisija cīņai ar pornogrāfiju un nepieklājību.

Anglija. 1981. gads. Valdības varas iestādes izņem no apgrozības 15 000 kasetes un ierosina 31 lietu.

VFR. 1983. gads. Bonnas federālais birojs, kurš kontrolē «jaunatnei bīstamu publikāciju» izlaidi, sagatavo sarakstu un ierosina izņemt no apgrozības 200 kasetes. Valdības iestādes pieņem lēmumu, ka «grāmattirgotāji nedrīkst pārdot nepilngadīgajiem bīstama satura kasetes. Pretējā gadījumā viņus var sodīt».

ASV. Hjūstona. 1984. gads. Ierosinātas 300 lietas, saistītas ar pornogrāfiju. Dienvidkarolīna. 1985. gadā arestēts komersants, pie kura atrastas 200 pornofilmas bērniem un 30 000 pircēju saraksts. Atlanta. Apgabala prokurors slēdz 6 veikalus, kuros tirgojas ar pornoliteratūru (pavisam ASV ir 20 000 šādu veikalu un 900 kinoteātru).

Japāna. Gadā ražo ap 300 filmas. No tām 160 līdz 200 — pornogrāfiskas. Tā kā oficiālā cenzūra aizliedz nepieklājīgas filmas un filmas, kuras aizskar tikumību, ļoti bieži notiek tiesas procesi. Viens no skandalozākajiem procesiem saistīts ar režisora Na-gisa Osima filmu «Mīlestības korrida» (Eiropā pazīstama ar nosaukumu «Jūtu impērija»). Policija konfiscēja albumu ar fotogrāfijām no šīs filmas kā izdevumu, kurā pārkāptas pieklājības robežas. Naktsklubos šo albumu nelegāli pārdeva kā pornogrāfisku. Daži japāņu kinodarboņi tiesājas biežāk nekā populāras striptīza zvaigznes.

Zviedrija. 1986. gads. Vairākās lielās pilsētās policija sarīko kratīšanu iznomāšanas kantoros un konfiscē «visrupjākās» lentas.

Rezumēsim teikto; cīņa ar vardarbības, cietsirdības un, jo īpaši, pornogrāfijas izplatību dažādās valstīs tiek veikta ar dažādiem līdzekļiem un dažādu intensitāti. Daudzviet tā ir cīņa ar džinu, kurš jau izlaists no pudeles.

Pie mums šīs problēmas parādījušās samērā nesen, pieredzes maz, pētījumu nav. Tāpēc jāņem vērā aizrobežu prakse. īpaši tā var noderēt, risinot jautājumu, vai videofilmu kaitīgums ir reāls vai mīts, ko izdomājuši sterilās tikumības apoloģēti. Itin bieži nākas dzirdēt izteicienus; «Nu, kas gan slikts filmā par Rembo? Saistoši (dumji, kolosāli utt.) piedzīvojumi un viss. Nekā «tāda» tur nebija.» Reti kurš, ja pajautāsim, atzīsies: «Noskatījos filmu par gangsteriem. Šauj, dur, sit. Jūtu, ka esmu kļuvis agresīvs.» Vairums vienkārši un bez uzspēles atbildēs: «Nekā sevišķa» vai «Interesanti. Kaut ko tādu nebiju redzējis.» Rīgā izdarītā aptaujā uz jautājumu «Kādas no redzētajām videofilmām un kāpēc atstājušas visspēcīgāko iespaidu?» daudzi jaunieši atbildēja: ass sižets, aizraujoši piedzīvojumi, kaut kas tāds, ko pie mums parasti nevar redzēt u. tml. Trīs jaunieši atbildēja, ka viņiem patīk šausmu filmas, asiņaini skati, kautiņi. Lūk, viena no šīm atbildēm: «Man visvairāk patīk filmas, kurās ir daudz salauztu

motociklu, kaulu un asiņu, kailas meitenes.»

Pierādīt konkrēto kaitējumu no konkrētas filmas nav viegli. Parasti šāda kaitējuma vienkārši nav! Pievērsīsim uzmanību šādam faktam — visi, kas runā par filmu kaitīgo ietekmi, runā par ietekmi uz citiem, nevis uz sevi.

Un vēl viens, mūsuprāt, interesants apsvērums. Ja jau sliktu filmu ietekme būtu viennozīmīgi negatīva, tad ekspertu komisijas locekļi, kuriem profesionālā pienākuma dēļ jāskatās pašas sliktākās filmas, pie kam lielā vairumā, agrāk vai vēlāk pārvērstos par seksuāliem maniakiem, sadistiem, slepkavām vai ari sajuktu prātā.

Kam taisnība?

Vai tiem, kas videovardarbības un pornogrāfijas izplatībā saskata apokaliptiska gala tuvošanos? Vai ari tiem, kuri apgalvo, ka no visa tā nekāda ļaunuma nav? Nē, nē, nevajag mums pārmest, ka ignorējam sociālistiskās valsts principiālās atšķirības no kapitālistiskās pasaules. Padomju cilvēks riebumā novēršas no pornoekrāna. Tikai daži atpalikuši, ideoloģiski nenobrieduši elementi .. .

Atmetīsim šos iesīkstējušos stereotipus un atbildēsim uz jautājumu: «Kā Jūs, cienījamo lasītāj, rīkotos, ja Jums rastos iespēja draugu lokā noskatīties pornofilmu?» Tikai esiet godīgi pret sevi. Jau minētajā aptaujā uz jautājumu «Vai Jūs atteiktos, ja Jums piedāvātu noskatīties aizliegtu videofilmu?»— pozitīvi atbildēja tikai viena jauniete. Pārējo atbildēs dominēja interese par «aizliegto augli».

Bet vai ir atrisināts jautājums, ko uzskatīt par ekrāna vardarbību? Parasti ar šo jēdzienu apzīmē tos gadījumus, kad personas, kuras darbojas filmā, tiek nogalinātas, ievainotas vai arī viņām tiek nodarīts kāds cits vardarbīgs kaitējums. Bet tādā gadījumā arī padomju filmās ir daudz vardarbības. Nu, protams, ir jāsaprot, ka vardarbības un cietsirdības skati vēl nenozīmē, ka tiek propagandēts vardarbības un cietsirdības kults. Padomju kinoklasiķa Sergeja Eizenšteina filmā «Bruņukuģis «Potjomkins»» šādi skati un skati, kuri izraisa riebumu, izmantoti jo īpaši: pēc nagaikas sitiena iztekoša acs, ratiņi ar bērnu, kuri aizvien ātrāk ripo lejup pa kāpnēm, gaļā ložņājošie tārpi, vardarbība uz kuģa u. tml. Spilgtas triecienscēnas, kuras liek šausmināties un satraukties skatītājam, mainās ar mierīgi vēstošām epizodēm. Tā ir kino ekspresīvās valodas ābece, runājot paša S. Eizenšteina vārdiem, «atrakciju montāža».

Kā zinām, pati revolūcija vispārinātā tēlā šai filmā ir vardarbība, šķiras vardarbība. Filmu kopumā, filmu, kura ir himna revolūcijai, un ari citas filmas par proletariāta diktatūru

jāuzskata par šķiriskās vardarbības pro-pagandiļˆTfkai nedrīkst nerēķināties ar revolucionārās vardarbības cēloņiem, tās šķirisko būtību, ar tās humā-J nistisko patosu ˆ ˆ

Vērtējot filmas, kuras satur vardarbību un cietsirdību, tipoloģizējot to dažādās formas, galvenais kritērijs ir nevis formālās, ārējās pazīmes, bet gan sociāli šķiriskā būtība, tikai noskaidrojot vardarbības un cietsirdības dažādo formu un veidu organisko sakarību ar noteiktu sociālu grupu interesēm, var saskatīt vardarbības patieso dabu un saknes.

Daudzās padomju un aizrobežu filmās vēstījuma centrā ir spēcīga personība, varonis ar pozitīvu — pēc filmas autoru domām — potenciālu. Savus mērķus un ideālus varonis sasniedz cīņā ar pretiniekiem — antivaroņiem: mafiju, bandītiem, fašistiem, baltgvardiem u. tml. Šajā cīņā izpaužas varoņu morāli cilvēciskās īpašības, konfrontējas cildenums un nodevība, labestība un viltus, miermīlība un agresivitāte. Dažādi mērķi, dažādi pasaules uzskati un morālie kritēriji, bet līdzīgi cīņas paņēmieni — šaušana, kaušanās, žņaugšana u. tml.

Traktēt kā vardarbības kulta propagandu šādus skatus būtu principā nepareizi, jo gala rezultātā tie orientēti uz pozitīvu mērķu sasniegšanu, uz to, lai skatītājā izraisītu lldzpār-dzlvojumu pozitīvā ideāla nesējam un naidu, sašutumu pret antivaroņiem un viņu pārstāvētām dzīves vērtībām.

Tātad, spēka kults pats par sevi vēl nav vardarbības kults. Lai videofilmas saturs atbilstu Latvijas PSR Kriminālkodeksa 209'. panta pazīmēm, nepieciešams, lai vardarbība un cietsirdība būtu paceltas kulta rangā, proti, būtu vienīgā vērtība, pamatvērtība, nepieciešams, lai filmas materiāls būtu organizēts tā, ka skatītājam tiek demonstrētas šī kulta izpausmes bez citu vērtību pretnostatījuma. Šādos gadījumos dramaturģiskā principa pamatā ir nevis atsevišķas vardarbības un cietsirdības ainas, bet komplekss, kura ietvaros pašmērķlgi tiek demonstrēti dažādi vardarbības un cietsirdības veidi. Turklāt spīdzināšana, ciešanas, cilvēku pazemošana u. tml. tiek demonstrēti bez vajadzības naturālis-tiskās dētajās vai bez kāda sociāla pamatojuma, vai ari ar tādu sižetisku piesegumu, kuram nav nedz sociālas, nedz mākslinieciskas vērtības. Šo filmu grupā plašu izplatību ieguvušas šausmu filmas. Kritika tās mēdz apzīmēt ar jēdzienu «gor». Angļu valodā tas nozīmē asinsizliešanu lielos daudzumos.

«Šausmu teātra šedevrs» — tā iknedēļas žurnāls «Nouvelle Observator» Mišela Mardora recenzijā kvalificē vienu no šī žanra paraugiem — amerikāņu režisora Tobija Huppera filmu «Iznīcināšana ar motorzāģi teksasie-šu gaumē» (1975). Pat grūti pārsteidzamā franču cenzūra, raksta pazīstamais kinokritiķis G.

Kapralovs, 5 gadus aizliedza šo filmu. Uz Parīzes ekrāniem tā parādījās 1980. gadā. Tai pat laikā filmu vērienīgi izplatīja ar videokasešu palīdzību. Cenzūras aizliegums radīja papildu reklāmu. Uz videokasetēm bija aktīvi aicinošs uzraksts: «Šo filmu Jūs nekad neredzēsiet uz «lielajiem ekrāniem».»

Par ko ir šī filma? Tās varoņi — vājprātīgi brā(i, kuri bija strādājuši par miesniekiem, bet palikuši bez darba. Tāda ir filmas «sociālā» ekspozīcija: bezdarbs kā vājprāta cēlonis. Vientuļā piepilsētas savrupmājā brā(i ierīkojuši cinkotu leti gaļas saciršanai un apgādājuši to ar visiem nepieciešamajiem instrumentiem — nažiem, cirvjiem, āķiem . . . Iemānot savrupmājā vientuļus tūristus, viņi tos nogalina un pārvērš kautķermeņos. Filmas šokējošākie kadri: viens no vājprātīgajiem miesniekiem atbaidošā maskā ar kaucošu motorzāģi rokās naksnīgā mežā vajā vienīgo dzīvu palikušo neliela autobusa pasažieri (pārējie jau noslepkavoti). Nelaimīgā, asinīm plūstot un izmisīgi vaimanājot, bēg no maniaka, kurš tūlīt, tūlīt viņu noķers …

Šāda tipa filmas, gadījumos, kad tās novērtētas kā vardarbības un cietsirdības kulta propaganda, parasti iekļūst to filmu grupā, kuras, kā teikts Latvijas PSR Kodeksā par administratīvajiem pārkāpumiem, pēc sava rakstura var kaitēt valsts un sabiedriskai kārtībai, iedzīvotāju veselībai un tikumībai.

Kritēriji, no kuriem vadoties filma būtu ieskaitāma šai grupā, atklāti sakot, nav izstrādāti. Parasti eksperti iziet no pretējā. Proti, ja filma pēc satura tikai nosacīti robežojas ar filmām, kuras propagandē vardarbības un cietsirdības kultu, tā iekļūst jau nosauktajā administratīvi sodāmajā kategorijā. Tomēr visbiežāk, ja filma pēc satura robežojas ar filmām, kuras demonstrētas PSRS Kinoiznomāšanas sistēmā, starptautiskajā Maskavas kinofestivālā, apmaiņas kultūras programmu ietvaros, arī tad eksperti, lai nodrošinātos pret pārmetumiem par pārlieku iiberalitāti, vadoties no principa «ka tik kaut kas nenotiek», arī ietilpina filmu administratīvi sodāmo kategorijā.

Pēc mūsu domām, šāda pozīcija jau pamatos ir nepareiza. Juristi zina senu un humānu principu: «In dubio pro reo.» Tā būtība — visas šaubas jātulko par labu apsūdzētajam. No šī principa būtu jāvadās arī ekspertiem.

Filmu, kuras nosūta ekspertīzei, absolūto vairākumu var raksturot kā buržuāziskās masu kultūras produktus. To tēlu struktūra, simbolika, pati tematika nav raksturīga padomju filmām. To mākslinieciskā vērtība bieži vien ir visai apstrīdama. Un tomēr ne atsevišķas šo filmu epizodes, ne arī visa filma

kopumā nav mehāniski ietilpināma administratīvi vai kriminālī sodāmo kategorijā. To drīkst izdarīt tikai pēc rūpīgas videoprodukcijas izpētes, pielietojot visu ekspertu rīcībā esošo metožu kompleksu.

Minētie apsvērumi attiecināmi arī uz erotiska satura filmām un pornogrāfiju. Pasaules kinoprakse ir izstrādājusi visumā precīzus kritērijus, kā atdalīt dzīves intīmo aspektu mākslinieciskū atveidi no pornogrāfijas.

Svarīgākos no šiem kritērijiem, ievērojot marksistiski ļeņiniskās estētikas prasības, izmanto ari padomju kritika. Tiem, pirmkārt, pieskaitāms galvenais kritērijs — ar kādu mērķi, kādā nolūkā mākslinieks rāda to vai citu dzīves parādību, kaut ari pašu intīmāko. Daudzi pasaulslaveni mākslinieki savās gleznās un skulptūrās, attēlojot kailu ķermeni, radījuši neaizmirstamus mākslas paraugus, mākslas, kura slavina dzīvi, saprātu, cilvēku attiecību skaistumu. Un, lai gan šajos darbos ir erotikas elementi, tie nav radīti, lai izraisītu skatītājā primitīvas dziņas. Tiesa, estētiski neattīstīts indivīds Milosas Venērā vai Mikelan-dželo Dāvidā arī var saskatīt ko «nepieklājīgu».

Dažādi cilvēku estētiskās attīstības līmeņi apgrūtina mākslas pareizu funkcionēšanu sabiedrībā. Praksē nākas sastapties ar ļaudīm, kuri ir sašutuši par baleta pornogrāfiskumu, kuri cik necik reālistisku cilvēku intīmo attiecību attēlojumu uzskata par vulgāru. 1987. gada septembrī laikraksts «Ļiteraturnaja gazeta» publicēja kārtējo šāda morālista nikno vēstuli. Šoreiz sašutuma objekts skulpturālā grupa «Plutons nolaupa Prozerpīni» pie Kalnrūpniecības institūta Ļeņin-gradā.

Protams, praktiskajā estētikā, un jo vairāk jurisprudencē, nepieciešams balstīties nevis uz subjektīviem priekšstatiem par «atjauto» un «aizliegto», bet gan uz precīziem, zinātniski pamatotiem kritērijiem.

Pornogrāfiska filma (arī fotoattēls, zīmējums u. tml.), pirmkārt, raksturojas ar to, ka intīmo attiecību attēlojums ir pašmērķis. Tā radīta, lai ierosinātu skatītāju seksuālās dziņas. Māksliniecisku uzdevumu šajās filmās nav, turklāt ar vārdkopu «intīmo attiecību attēlojums» jāsaprot reāli notiekošo intīmo attiecību kinofiksā-cija visās tā fizioloģiskajās detaļās. Intīmo attiecību imitācija aktierspē-les paņēmieniem (spilgts piemērs Fel-līni «Kazanova») nav pornogrāfija. Šī atšķirība ir ļoti nozīmīga, jo intīmo attiecību imitāciju ar aktierspēles paņēmieniem plaši izmanto gan ārzemju, gan padomju kinomākslā. Te jānosauc pasaules kino klasiķa Frederiko Fellīni filmas «Amarcord» (to demonstrēja padomju kinonomas sistēmā), «Saldā dzīve» (to demonstrēja starptautiskajā Maskavas

kinofestivālā), kā arī padomju filmas «Jaroslavna, Francijas karaliene», «Planētu parāde», «Romance par mīlētājiem» un daudzas citas. Visos šajos gadījumos kailuma un intīmo attiecību attēlojums nav pašmērķis, bet gan izteiksmes līdzeklis, kura pielietošanu prasa mākslinieciski uzdevumi. Kā raksta pazīstamais filozofs Igors Kons, «erotika un erotiskā māksla ir pasaules kultūras neatņemama sastāvdaļa». Atšķirībā no zemiskas, bezdvēseliskas pornogrāfijas, kurā galvenais ir detalizētu, primitīvi fizioloģisku vai morāli nepieņemamu intīmās dzīves momentu akcentēšana, erotiskā māksla vienmēr saistīta ar estētiskām un sociāli tikumiskām vērtībām.

Pēdējā desmitgadē Rietumos plašu izplatību gūst tā saucamās «erotiskās filmas», kurām raksturīga paaugstināta interese par seksuālās dzīves jautājumiem. To raksturo savdabīga «erotiskā spēle», erotizēts humors, visa šo filmu gaisotne ir paaugstināti erotiska, un tomēr atšķirībā no klajas pornogrāfijas aktierspēle šajās filmās nepāriet *atļautā* robežas. Tā ir tikai spēle un nevis reālo intīmo attiecību fiksācija.

Neiedziļinoties visās videoproduk-cijas ekspertanalīzes metodēs, nedaudz sīkāk pakavēsimies pie atsevišķu filmas kadru analīzes (izmantojot stopkadra efektu, kurš ir jebkurā videomagnetofonā). Saskaņā ar šīs metodes prasībām videoattēla stop-kadru salīdzina ar analogiem pēc sižeta un žanra attēliem, kuri ietilpst pasaules glezniecības vai skulptūras zelta fondā un kuri glabājas vispār-pieejainās mākslas galerijās un muzejos. Tie veido kontrolgrupu salīdzināšanai.

Šāds salīdzinājums dod iespēju noskaidrot, vai naturālistiskās atklātības līmenis nepārsniedz kontrolgrupā ietverto darbu naturālisma līmeni.

Kādi darbi ietilpst šai kontrolgrupā? Nosauksim dažus.

Lūkass Kranahs «Sudraba laikmets» («Greizsirdības augļi»), 1530. g.

Pīters Pauls Rubenss «Bakhanālija», apm. 1615. g.

Nikolā Pussēns «Floras valstība», apin. 1630. g.

Fransuā Busē «Jupiters un Kalisto», 1744. g.

Kutjūrs «Pagrimuma laika romieši», 1847. g.

Kabanels «Venēras piedzimšana», 1863. g.

Degā «Spartiešu meitenes, kuras izsauc jaunekļus uz sacensībām», 1860. g.

Beklins «Jauneklis un meitene starp ziediem», 1866. g. un citas.

Šādas salīdzinošas analīzes galvenais trūkums — netiek ievērota intīmo attiecību dinamika un skaņas, tieši tās pazīmes, kuras raksturo un ievērojami pastiprina vai nu pozitīvo, vai

negatīvo ietekmi uz skatītāju.

Novērst šo trūkumu var, pielietojot visu videoprodukcijas analīzes metožu kopumu, tai skaitā analoģiju ar agrāk klasificētām filmām, kuras jau izspraukušās cauri valsts atlases smalkajam sietam (izpētāmās un analoģiskās filmas traktējumam un stilistikai erotiskajās ainās jābūt apmēram vienādai).

Tiesa, erotizēto aizrobežu filmu formas un satura neparastība ir nozīmīgs psiholoģisks faktors, sevišķi nesagatavotam skatītājam. Pat atļautās filmās kinovalodas sarežģītība, simbolisms un neviennozīmība ietekmē uztveres procesu, dažkārt radot neizpratni un sašutumu. Jau pieminētā Frederiko Fellīni filma «Amarcord», kuru rekomendē noskatīties vecāko klašu skolēniem un PTS audzēkņiem, izraisa neadekvātu uztveres reakciju. Iepriekš nesagatavota auditorija pārlieku akcentē filmas seksuāli erotiskos momentus, nesaistot tos ar filmas koncepciju, filmas kopējo ideju un saturu. Šāda virspusīga ekrāna notikumu uztvere raksturīga personām, kurām ir problēmas seksuālā vai estētiskā, vispārkulturālā audzināšanā, kā arī personām ar psihiskām anomālijām.

Līdz pilnīga fiziska, psihiska un sociāla brieduma sasniegšanai ieteicams pēc iespējas mazāk kontaktēt ar seksualitāti provocējošiem faktoriem — tāds ir viens no seksuālās audzināšanas noteikumiem. Pornofilmu demonstrēšana ir pretrunā ar šo noteikumu. Ne*C* atkarīgi no filmas mākslinieciskās **vērtības un idejiskās ievirzes, demonstrēt pusaudžu auditorijai filmas ar natu-rālistiskām intīmo attiecību epizodēm nozīmē paaugstināt jau tā augsto psihes erotizāciju. Dabiski paaugstināta reakcija uz visvājākiem seksuāliem kairinājumiem tādos apstākļos var izraisīt seksualitātes hiperaktualizāciju un gala rezultātā novest pie disharmoniskas personības izveidošanās, pie tādas personības, kurai vēlāk rodas grūtības normālas ģimenes dzīves uzturēšanai, savu seksuālo iegribu pakļaušanai morāles un tikumības normām. Dažkārt tas var izraisīt arī prettiesisku rīcību.**

Šai sakarībā diezin vai var pievienoties kritiķim Goris F. Džadsonam, kurš visai respektablā žurnālā «Harpers Magazine» raksta, ka psihiatri, lūk, apgalvojot, ka pornogrāfija labvēlīgi ietekmē skatītāju, tā veicinot infantilo dziņu un vēlmju, kuras apslēptas zemapziņas dzīlēs, apzināšanos un prāta kontroli pār tām. Vēl vairāk, tā «nomierina un iepriecina večukus, padara rāmu bezpalīdzīgo jaunatni, pretdarbojas noziedzniekam un atbruņo maniaku». Džadsons un arī citi kritiķi cenšas pierādīt, ka porno-filmas «dekompleksē» cilvēku, dod viņam ticību saviem spēkiem, atgriež dzīvesprieku, atrisina seksuālās grūtības un problēmas. «Lūk, kur — izrādās — slēpjas *panaceja* **daudzu**

samezglotu tikumisku un sociālu problēmu atrisināšanai» — ironizē V. Baskakovs savā grāmatā «Pretrunīgais ekrāns» (M., 1980).

Taču pienācis laiks atbildēt uz virsrakstā formulētajiem jautājumiem. Vai nesankcionēto Rietumu videoprodukcijas ieplūšanu mūsu valstī uzskatīt par audiovizuālu agresiju, kura bloķē jaunatnes audzināšanu komunistisku ideālu garā, vai arī aizliegumi un sodi liecina, ka padomju skatītājam tiek izrakstīta nabadzības apliecība — «testimonium paupertatis», jo viņš tiek uzskatīts par nespējīgu izlemt jautājumu — kas ir slikti un kas ir labi?

Autori atstāj jautājumu neatbildētu, jo ir pārliecināti, ka lasītājs (tāpat kā skatītājs) spēj atrast atbildi pats.

Vissavienības apvienības «Videofilma» direktors Oļegs Uralovs intervijā laikrakstam «Ļiteraturnaja gazeta» min faktus par kādam kooperatīvam uzlikto naudas sodu valūtā, ko bija jāmaksā par autortiesību pārkāpumiem, demonstrējot ārzemju multiplikācijas filmas, kā arī par kādam Maskavas kooperatīvam uzlikto naudas sodu 10 000 rubļu apmērā par nenopirktu filmu demonstrēšanu.

Kā sacīja senie romieši, «dura lex, sed lex» («likums ir bargs, bet tas ir likums»).

VILIS CEDRINŠ

VILIS CEDRIŅŠ (1914. *g.* 19. dec.— 1946. g. 6. (?) janv.) pieder pie latviešu dzejas agro ciruļu saimes. Līdzīgi kā Auseklis, J. Ziemeļnieks, mūsdienās K. Elsbergs, viņš uzvaravīkšņo jau agrīni un aiziet mūžībā arī agrīni — pirmais dzejolis tiek publicēts 16 gadu vecumā, mācoties Valmieras ģimnāzijā, pirmais krājums «Sidraba jātnieks» iznāk viņa divdesmitgadē. Tas tūlīt fascinē dzejas cienītājus un dzejniekus ar metaforiskās domāšanas krāsainību un sulīgumu, klasiskās un folkloriskās ritmikas elegantu un organisku ieviešanu 20. gs. latviskajā dzejā. V. Cedriņa talanta spožumu un rūpīgo darbu pie dzejas formas ievēro arī A. Čaks un nosauc viņu par paaudzes vispirmo dzejnieku. Otrais krājums «Ziemeļu dārzos» iznāk 1942. g., seko vēl virkne labu publikāciju periodikā, kā arī J. V. Gētes liroepikas atdzejojumi.

JĀŅTĀRPIŅŠ

V. Cedriņa dzejisko izjūtu impulsē latviešu vēstītāja folklora un mitoloģija, vēsturiskā pieredze, daba kā eksistenciālās kustības lieciniece, mīlestības patoss, mūža pēdējos gados — tiecība uz filozofisku apceri. Viņa stils ir barokāli smagnējs, var pat teikt, ka viņam kā vienam no retajiem izdodas radīt folkloristisku latvisku baroku, kura pamatā dziļa latviskās, klasiskās un antīkās metrikas izpratne. V. Cedriņa dzejā viscaur jūtams cēls un stabils svinīgums, dažviet pat him-niska patētika, kā arī īpašs maigums un sirsnība pret lauciniecisko pasauli.

Zem ozoliem miglā, kur bālas vīgriezes līkst,
Kur rasa krīt zālēs, kad mēness norietā tvīkst,
Es eju ar naktsvēsmu lēnu pa Jāņu pusnakti vēlo.
Ne lejās dziesmas vairs dzird, ne kalnos ugunis kvēlo.

Vai meklēt vēl papardes ziedu, kas tālumā tvan,

Kad sēras sirdī vien viļņo par vītušiem vaiņagiem man? Vien valganā druvā tik iet, kad vējos sāk apvārsnis skanēt, Klusi ar jāņzālēm šalkt un tumši ar ozoliem zanēt.

Un runāt ar sevi bez bailēm, līdz aizmirstas vaids,

Upes zīļotā lejā uzdzirkst nemanot smaids.

Zem ozoliem miglā, kur bālas jāņzāles līgo,

Kā ilgotais papardes zieds zeltains jāņtārpiņš spigo.

V. Cedriņa pamatdarbs bija žurnālistika, un atsevišķi viņa dzejoļi ir ar 30. gadu otrajai pusei raksturīgo pompozo latviskumu. Mūža pēdējie mēneši V. Cedriņam ir traģiski: viņš, fašistiskās propagandas samulsināts un, ļoti iespējams, būdams neskaidrībā par savu vietu kara gados, pavada uz bēgļu laivu dzīvesbiedri dzejnieci Mirdzu Čuibi ar vienu bērnu, bet pats ar otru paliek Kurzemes katlā, rūpēdamies par tā izdzīvošanu. Pēc dokumentāli neapstiprinātām ziņām, proti, aculiecinieku atmiņām, dažas dienas pēc 1945. g. 9. maija viņš pats piesakās t. s. filtrācijas punktā ar vēlmi strādāt Padomju Latvijā kā žurnālists, taču tiek arestēts, notiesāts un neno-. skaidrotos apstākļos mirst kādā no Sibīrijas nometnēm 1946. g. pirmajās dienās.

MĀRAS ZEME

Ai tāli novadi ziemeļu zemē —

Dūkanu kumeļu izjāja jātnieks.

Dienu jāja, nepazina, vai skan puri vai tīrumi — Sniegi tauku līdzināja, riteni griezdamies.

Vakarā pazuda putenī celi,

Nozviedzās dukanais, nosvilpa jātnieks. Attecēja mīļā Māra debess pusu atslēgām,

Ceļu šķīra, pakaļ teka, liepu lapas klāstīdama.

Tālumi vizēja sarmotā rītā,

Pārjājis Vidzemi, vīrs sauca skaļi:

— Es jau tevi sen pazinu, Māras zeme, vecainīte, Te guļ brāļi, karavīri, te māsiņas, rakstītājas.

Noklusa viesuļi, sastinga meži,

Kalngalā uzjāja sidraba jātnieks.

Stājis zirgu, raudzījās: zemei debess pasmaidīja. Sniegi sniga saulītē, veļu ļaudis kāzas dzēra.

V. Cedriņa dzejas apkopošana un izdošana ir viens no aktuālākajiem 30. gadu dzejas procesa atklāsmes uz-devum iem.

VIESTURS VECGRAVIS

SIEVIETES AUGUMAM

LEDAINĀS DIENAS

Mati

Kadiķu dūmi pār jumtiem un ziemciešu augi zem ledus Bezgala tīksmināt var, kad arī plūcami nav.

Dūmi plūst kupli kā migla, kā svinīgas ērģeļu skaņas.

Izklīst kā baložu bars, sarmainos klajumos plok.

Elpojot viegli uz mēles kūst kadiķa sūrums un pelni,

Sirds tavu tuvumu jūt, rītausmas glāstītais bērns!

Ledainā atvarā zaļi zied mūžudien zemūdens augi —

Starainu gundegu dārzs, līganu bulteņu loks.

Ilgi, līdz apsarmo skropstas, var raudzīties nerimēs puķēs, Kamēr aiz dārza tu nāc, rītausmas glāstītais bērns!

Košmate, mīlīgā, skaidrā! Krīt mati tev lejup tik tumši,

Itin kā vaiņagu tev sniegusi dziļākā nakts.

Vijas tie vizuļos īsos ap deniņiem gaišiem un kaklu,

Spītīgos mutuļos plok, celiņš ja vidū tiek šķirts.

Viļņainās sprogas pār ausīm skan lēni kā mūzika tāla.

Skaņas tās dzirdēt var sirds, izgaist kad domas un prāts. Mati pland vējā kā dumi un līgo kā zemūdens augi —

Straume un gaiss tevi jauš, rītausmas glāstītais bērns!

Vai gan ar glāstu man skarties vēl gundegām, dūmiem vai matiem? Bezgala tīksmināts prāts krustu pār pieri velk kluss.

Ai istaba bālā, cik mēmi tu sveic Ar krēslainiem spraišļiem un kaļķainām sienām! Mana vientuļā sirds, mana sērdiene, teic,

Kur glābties no ledainām dienām?

Vai stāties zem velvēm? Tur tirdzinieks kāds Stāj domās man blakus un piemānīt pūlas.

Uz dīvāna gulties? Baigs sapnis tur māc:

Zem ziedokļiem nerri nes svētbildes trulas.

Ai, labāk tad logu vērt, duravas slēgt,

Lai gulst man viss apkārt kā kapā.

Tad grāmatu grēdās kā kalngalos bēgt,

Kā alnim tur paslēpties lapās.

Tur netvert pēc maldiem, ko baram liek prast, Kur barbari māca zem jūga liekt tautas,

Bet slepenās aizās tur gudrības rast,

Kas dzīvot sauc, mūžības skautas.

Tad kalšu tev bruņas, ai spītīgais gars,

Lai cīņā par tēvzemi spētu tu stāties.

Tam rāvājam krastus raus Eiropas spars,

Kur smakušiem ūdeņiem diezgan jau krāties!

Rokas

Pēc pīpeņu zieda sirds sērīgi zīlē:

Vai smiedamās mani tā māna vai mīlē?

Ai liliju rokas man acis sedz,

Bet skati vēl sauli un kalnus redz.

Slīd gaisma caur samtainām plaukstām un pirkstiem. Lūk, ceļmalā bērzi deg zaļganiem dzirkstiem.

Kā magoņu plīvurā saule šķiet,
Tai sidraba komētas pāri iet.
Tās ceļas līdz zenītam spožas un balo.
Pār plecu es raugos, balss skaidra kur palo.
Kā kalngalu baloži, pļavās kas mulst,
Man smaržīgas rokas ap kaklu gulst.
Teic, plaukstās mums līnijas rakstītas esot,
Kas stāstot, ko laime ikvienam reiz nesot.
Bet labāk sirds gredzenus skūpsta un glauž,
Jo sveši man raksti, kas likteņus pauž.
Cik liegi dzied ūdens un putekšņi tālēs,
Cik slepeni ēnas čukst atāla zālēs,
Tik klusi šalc meldijas apkārt man,
Ap rokām tev vijas un gauži skan.

RĪGA DIMD

Dzimtā valsts, svētums mans, tavi lauki miera pilni —
Klusi vējš kalnos šalc, meži rāmi vētrā zan.
Upju pulks lēni veļ spožā jūrā maigu vilni,
Lejup vien tālums viss milža sparā dun un skan:
Rīga dimd, Rīga dimd! — Ko tur rīts un vakars kaļ,
Kāds gan liels dzirnu zobs augu dienu miltus maļ?

Tāls tas laiks — svešnieks ļauns tautai slēdza Rīgas vārtus, Gruzda vien torņos tumšs Dieva svētais uguns zaigs.

Mākto pulks naktīs vēl kalnos dedza spožus sārtus, Kungiem tiem pretī skaļš nodimēja kalums baigs:

Kalvis dažs kala jau asus šķēpus audzēm tām,
Kuras jauž teiksmu gars cauri ciltīm nākošām.
Tuvu tas laiks — spara pilns latvis teica savu vārdu,
Ikviens vīrs drosmē liels kaujā gāja dunēdams.
Tumšo bars vēlās prom tālumos ar dobju dārdu,
Dimdā tai šalko vēl vareni ik Rīgas nams.
Torņos lemj Laima jau saules mūžu pilsētai,
Vadons dižs lai no tās valda grožus zemei šai.
Rīga dimd, Rīga dimd! — Kas pār klajiem kvēles mētā?
— Kļuvis brīvs latvju vīrs savas *tautas ēzē sit.*
Rīgā kaļ, skaidas lec katrā Māras koptā sētā,
Lai kā brīns laukiem drīz zelta laiki pāri rit.

Tumsā zūd, purvā trūd simtu gadu gruzdums sūrs — Pašiem mums jākaļ spožs savas tautas gara pūrs!

MŪŽĪBA

Redzot rītos pret austrumiem zaigu,

Redzot, rietos kā stari sāk zust,
Cilvēks domā par mūžību baigu,
Ko ne pārdzīvot var viņš, ne just.
Zālēs šūpodams līmeni bālu,
Ezers, Dieva visvarenais kauss,
Guļ kā milzenis izplēties tālu Un kā aiju bērns šūpulī gauss.
Dzimis, pirmspēks kad veidoja vielu,
Arvien juzdams: drūp kalnājs, kalst krūms, Mūsu mūžību, iedomās lielu,
Ezers pārdzīvo vientuļš un drūms.
RĀVAS KOKS
Teic kāda dīvaina un neprātīga jausma Tev lika muklājā laist saknes, rāvas koks?
Spīd ūdens visapkārt tik brūni melns kā spoks, Plēn zvēru izmīts taks kā neredzēta drausma.
Caur miglas mākuļiem neviena rīta ausma Triekt vizmu nevarēs. Tik dzeltens mēnesloks Met starus ēnainus, kas grīšļa zālē plok Un stumbru noglāsta kā tāla laimes pausma.
— Kas zemē varenā ir cieši ieaudies Līdz pašiem dziļumiem ar izturīgām skarām,
Tas brīžos trauksmainos, kad vētra sacelsies, Gūs drošu uzvaru pār visām posta varām.
Kas niknos negaisos ir bieži rūdījies,
Tas zinās vērtību pat blāvam sautēs staram.

DZORDZS ORVELS

(2. turpinājums)

Sai ziņā dzīvnieki tūliņ apliecināja viņam savu piekrišanu, un ne vārda vairs netika runāts par to, ka cūkas guļ saimniekmājas gultās. Un, kad dažas dienas vēlāk tika paziņots, ka turpmāk cūkas rītos celsies stundu vēlāk nekā pārējie dzīvnieki, arī par to neviens nesūdzējās.

Pienākot rudenim, dzīvnieki bija noguruši, taču laimīgi. Garām bija smags gads, un pēc tam, kad bija pārdota daļa siena un labības, barības krājumi ziemai nerādījās pārlieku bagātīgi, taču visu atsvēra vējdzirnavas. Tagad tās bija gandrīz pa pusei uzceltas. Pēc ražas novākšanas iestājās skaidrs, sauss laiks, un dzīvnieki strādāja centīgāk nekā jebkad, spriezdami, ka ir taču vērts augu dienu lumzat šurpu turpu ar akmens blāķiem, ja šādi iespējams uzcelt sienas par pēdu augstāk. Bokseris mēdza nākt āra pat naktīs un pilnmēness gaismā pastrādāt pāris stundiņu vienatnē. Brīvajos brīžos dzīvnieki riņķoja ap puspabeigtajām vējdzirnavām, apbrīnodami sienu izturību un taisnumu un brīnīdamies, ka vispār spējuši uzcelt kaut ko tik iespaidīgu. Vienīgi vecais Bendžamins ne sitams nejūsmoja par vējdzirnavām, lai gan, kā parasti, neteica arī nekā vairāk par mīklaino piezīmi, ka ēzeļi dzīvojot ilgi.

Pienāca novembris ar stipru dienvidrietumu vēju. Būvei nācās mest mieru, jo bija pārāk mitrs, lai jauktu cementu. Beidzot pienāca nakts, kad sacēlās tik nikna vētra, ka fermas ēkas salīgojās uz pamatiem un no šķūņa jumta tika norauti vairāki dakstiņi. Vistas uzmodās, šausmās ķērkdamas, jo visas reizē bija nosapņojušas, ka tālumā dzird nodārdam šāvienu. Rītā dzīvnieki iznāca no aizgaldiem un ieraudzīja, ka nogāzts karogmasts un augļudārza malā kā nieka redīss no zemes izrauta goba. Tikko viņi bija pamanījuši to, no visu mutēm izlauzās izmisuma kliedziens. Acīm pavērās briesmīgs skats. Vējdzirnavas gulēja drupās.

Visi vienprātīgi metās turp. Napoleons, kurš reti gāja pat pastaigāties, drāzās visiem pa priekšu. Jā, te nu tās gulēja — visu viņu pūliņu auglis—, nopostītas līdz pamatiem; visapkārt mētājās akmeņi, ko viņi ar tādām mokām skaldījuši un stiepuši šurp. Vēl nespēdami bilst ne vārda, dzīvnieki stāvēja, drūmi noraudzīdamies izsvaidītajos akmeņos. Napoleons klusēdams soļoja šurpu turpu, lāgiem paostīdams zemi. Astes gredzens bija kā sastindzis un tikai reizumis asi noraustījās, kas liecināja par rosīgu prāta darbību. It kā beidzot kaut ko izlēmis, viņš pēkšņi apstājās.

— Biedri, — viņš klusu ierunājās, — vai jūs zināt, kas to

pastrādājis? Vai pazīstat ienaidnieku, kas naktī atnācis un sagrāvis mūsu vējdzirnavas? SNIEDZIŅŠ!— viņš piepeši ieaurojās pērkonīgā balsT.

— To ir izdarījis Sniedziņš! Aiz tīrās ļaunprātības, cerēdams kavēt mūsu plānu izpildi un atriebties par savu apkaunojošo padzīšanu, šis nodevējs nakts aizsegā ir atzadzies šurp un iznīcinājis darbu, kurš mums prasījis gandrīz veselu gadu. Biedri, šeit un šobrīd es pasludinu Sniedziņam nāvessprie dumu! Dzīvnieks, kurš nogādās viņu tiesas priekšā, saņems «Otrās Pakāpes Dzīvnieku Varoni» un pus-bušeļa ābolu. Veselu bušeli saņems tas, kurš sagūstīs viņu dzīvu!

Dzīvnieki bija bezgala satriekti, uzzinājuši, ka šādas rīcības vaininieks varētu būt Sniedziņš. Atskanēja sašutuma saucieni, un ikviens sāka prātot, kā notvert Sniedziņu, ja viņš kādreiz parādītos. Gandrīz tai pašā brīdī netālu no paugura zālē tika uzietas cūkas pēdas. Tās bija izsekojamas tikai dažus jardus tālu, taču izrādījās vedam uz caurumu dzīvžogā. Napoleons krietni apošņāja pēdas un paziņoja, ka tās piederot Sniedziņam. Viņaprāt, Sniedziņš būšot ieradies no Foksvudas fermas puses.

— Vilcināties vairs nedrīkst, biedri! — izpētījis pēdas, noteica Napoleons. — Jāķeras pie darba. So pašu rītu mēs sāksim būvēt vējdzirnavas no jauna un būvēsim visu ziemu, lai kādi būtu laika apstākļi. Mēs parādīsim tam nicināmajam nodevējam, ka mūsu darbu vis neizdosies tik viegli izpostīt. Atcerieties, biedri — mūsu plānos nedrīkst būt izmaiņu, tie jāizpilda ne dienu vēlāk, kā paredzēts. Uz priekšu, biedri! Lai dzīvo vējdzirnavas! Lai dzīvo Dzīvnieku ferma!

Septītā nodaļa

Ziema bija barga. Vētrām sekoja slapjdraņķis un sniegputenis un beidzot negants sals, kurš nerimās līdz pat februāra vidum. Cik vien labi spēdami, dzīvnieki turpināja atjaunot vējdzirnavas, jo skaidri zināja, ka viņus vēro ārpasaule un ka nenovīdīgie cilvēki līksmos uzvaras priekā, ja dzirnavas nebūs gatavas laikā.

Aiz tīrās spītības cilvēki izlikās neticam, ka vējdzirnavas nopostījis Sniedziņš: tie tērgāja, tās esot sabrukušas tāpēc, ka sienas bijušas par plānām. Dzīvnieki zināja, ka tā nav. Tomēr tika nolemts, ka šoreiz sienas jābūvē *triju pēdu,* nevis astoņpadsmit *collu biezumā,* kā iepriekš, bet tas nozīmēja, ka jāsavāc daudz vairāk akmeņu. Raktuves ilgu laiku bija aizputinātas, un pasākt nevarēja nekā. Darbs sāka pamazām kustēt uz priekšu sausajā spelgonī, kas sekoja puteņiem, taču vedās ar tādām mokām, ka dzīvnieki vairs nejutās tik cerību pilni kā agrāk. Viņi mūždien bija pārsaluši un parasti arī izsalkuši. Vienīgi Bokseris un Dābolīte nezaudēja dūšu. Kviecējs turēja lieliskas runas par to, kāds prieks un gods ir darbs, taču pārējie dzīvnieki vairāk iedvesmas smēlās Boksera spēkā un nemainīgajā sauklī «Es strādāšu vēl centīgāki».

Janvārī sāka aptrūkties barības. Pamatīgi samazināja labības devu, un tika paziņots, ka tās vietā papildus izsniegšot kartupeļus. Tad atklājās, ka lielākā tiesa kartupeļu ražas sasalusi kaudzēs, kas nebija nosegtas pietiekami biezi. Kartupeļi bija mīksti un bālgani, un tikai daži bija ēdami. Veselām dienām no vietas dzīvniekiem atlika ēst vienīgi pelavas un bietes. Šķita, ka bada nāve vairs nav aiz kalniem.

Bija bezgala svarīgi noslēpt šo (aktu no ārpasaules. Vējdzirnavu sabrukšanas iedrošināti, cilvēki izdomāja jaunus melus par Dzīvnieku fermu. Atkal paklīda baumas, ka dzīvnieki mirstot no bada un slimībām, nemitīgi plēšoties savā starpā un piekopjot kanibālismu un mazuļu slepkavības. Napoleons itin labi aptvēra, kādas sekas varētu rasties, ja nāktu gaismā patiesība par barības problēmu, un nosprieda, ka ar mistera Vimpera starpniecību jāizplata pretējs iespaids. Līdz šim dzīvnieki tikpat kā nenonāca saskarē ar misteru Vimperu, kad viņš ieradās savās iknedēļas vizītēs; taču tagad dažiem īpaši izvēlētiem dzīvniekiem, lielākoties aitām, tika dots rīkojums — viņam dzirdot, izteikt nejaušas piezīmes par to, ka barības devas pieaugušas. Turklāt Napoleons pavēlēja, lai tukšie klēts apcirkņi tiktu gandrīz līdz malām piepildīti ar smiltīm, kuras noklāja ar atlikušajiem graudiem un miltiem. Ar kādu piemērotu ieganstu Vimperu izvadāja pa klēti, ļaujot uzmest aci apcirkņiem. Viltība izdevās, un viņš turpināja ziņot ārpasaulei, ka Dzīvnieku fermā barības netrūkst.

Tomēr uz janvāra beigām kļuva skaidrs, ka nāksies kaut kur sagādāt vairāk graudu. Sajā laikā Napoleons reti iznāca pagalmā un nemitīgi uzturējās saimniekmājā, kur visas durvis apsargāja zvērīga izskata suņi. Kad viņš tomēr parādījās, tad ļoti ceremoniāli, sešu suņu pavadībā, kuri cieši ielenca viņu un rūca, tiklīdz kāds pagadījās par tuvu. Bieži vien Napoleons nenāca ārā pat svētdienas rītos, un viņa rīkojumus paziņoja kāda no citām cūkām, parasti Kviecējs.

Kādu svētdienas rītu Kviecējs pavēstīja, ka vistām, kas nule bija atsākušas dēt, būšot jāatdod olas. Napoleons ar Vimpera starpniecību esot noslēdzis līgumu par četrsimt olām nedēļā. Par iegūto naudu varēšot nopirkt pietiekami daudz graudu un miltu, lai fermu varētu izticināt līdz vasarai, kad apstākļi kļūšot vieglāki.

To padzirdējušas, vistas sacēla negantu brēku. Viņas jau agrāk bija brīdinātas, ka šāds upuris varētu izrādīties nepieciešams, taču nebija ticējušas, ka tas patiesi notiks. Viņas pašlaik gatavoja perēkļus pavasarim un tādēļ cēla ierunas, ka tagad aizvākt olas nozīmētu tīro slepkavību. Pirmo reizi kopš Džonsa padzīšanas izcēlās kaut kas līdzīgs dumpim. Triju jauniņu melnu Mainorkas vistiņu vadībā perētājas apņēmīgi centās spītēt Napoleona vēlmēm. Paņēmiens bija tāds — uzlidot uz jumta spārēm un dēt tur, tā ka olas krita uz grīdas un sašķīda. Napoleons rīkojās aši un nežēlīgi. Viņš pavēlēja, lai vistām vairs neizsniedz pārtiku, un izdeva dekrētu, ka ikviens dzīvnieks, kurš

iedos kādai vistai kaut graudiņu labības, tiks sodīts ar nāvi. Suņi uzmanīja, lai šīs pavēles tiktu pildītas. Vistas izturēja piecas dienas, pēc tam padevās un atgriezās savos perēkļos. Deviņas vistas pa to laiku bija nobeigušās. Tās apbedīja augļudārzā, un tika paziņots, ka viņas nobeigušās no kokcidiozes. Vimpers par notikušo neuzzināja nekā, olas tika piegādātas noteiktajā laikā, kad reizi nedēļā pie fermas piebrauca tirgotāja automašīna, lai tās aizvestu.

Visu šo laiku no Sniedziņa nebija ne miņas. Klīda baumas, ka viņš slēpjoties kādā no kaimiņfermām, vai nu Foksvudā, vai Pinčfīldā. Šobrīd Napoleonam ar pārējiem fermeriem jau bija mazliet labākas attiecības nekā agrāk. Izrādījās, ka pagalmā ir būvkoku grēda, sakrauta pirms desmit gadiem, kad tika izcirsta dižskābaržu saaudze. Būvkoki bija labi izžuvuši, un Vimpers ieteica Napoleonam tos pārdot; gan misters Pilkingtons, gan misters Frederiks gaužām kārojot tos nopirkt. Napoleons svārstījās starp abiem, nespēdams izšķirties. Tika pamanīts, ka ikreiz, kad viņš patlaban grasās slēgt vienošanos ar Frederiku, izplatās atzinums, ka Sniedziņš slēpjoties Foksvudā, toties, kad Napoleons sliecas par labu Pilkingtonam, klīst runas, ka Sniedziņš esot Pinčfīldā.

Agri pavasarī negaidot atklājās briesmu lietas. Naktīs Sniedziņš jo bieži paslepšus ieradās fermā! Dzīvnieki tā satraucās, ka gandrīz vairs nespēja gulēt savos aizgaldos. Runāja, ka viņš ik nakti tumsas aizsegā atlienot šurp un pastrādājot visvisādas ļaundarības. Viņš zogot labību, izgāžot piena toverus, sasitot olas, izmīdot lecektis, apgraužot augļukokiem mizu. Drīz kļuva par paradumu visu, kas nogājis greizi, piedēvēt Sniedziņam. Ja saplīsa rūts vai aizsērēja noteka, kāds visādā ziņā iebildās, ka naktī atnācis Sniedziņš un to izdarījis, un, kad pazuda klēts atslēga, visa ferma bija pārliecināta, ka Sniedziņš to iemetis akā. Savādā kārtā dzīvnieki turpināja tam ticēt pat tad, kad nozaudētā atslēga atradās zem miltu maisa. Govis vienprātīgi paziņoja, ka Sniedziņš iežogoties aizgaldos un, kamēr viņas aizmigušas, slaucot pienu. Runāja, ka arī žurkas, kuras toziem bija uzvedušās īpaši neganti, darbojoties saziņā ar Sniedziņu.

Napoleons izdeva dekrētu, ka Sniedziņa darbība pamatīgi jāizpēta. Savu suņu pavadībā viņš ķērās pie darba un rūpīgi pārbaudīja visas fermas ēkas, pārējiem dzīvniekiem sekojot nopakaļ godbijīgā attālumā. Ik pēc pāris soļiem Napoleons apstājās un paošņāja zemi, lai atklātu Sniedziņa pēdas, kuras, kā pats teica, spējot uziet pēc smakas. Viņš izostīja katru kaktu šķūnī, govju kūtī, vistu būros, sakņu-dārzā un gandrīz visur atrada Sniedziņa pēdas. Viņš grūda šņukuru pie zemes, vairākkārt krietni paošņāja un šaušalīgā balsī izkliedza: — Sniedziņš! Viņš ir bijis te! Es skaidri varu viņu saost! — Padzirdot vārdu «Sniedziņš», suņi atņirdza ilkņus un sāka rūkt tā, ka asinis stinga dzīslās.

Dzīvnieki bija pagalam pārbijušies. Viņiem šķita, ka Sniedziņš ir kaut kas līdzīgs neredzamai ļaunuma strāvai, kas piepilda gaisu virs viņu galvām un draud ar visām iespējamām briesmām. Vakarā Kviecējs sasauca visus kopā un ar satraukumu sejā sacīja, ka viņam paziņojami nopietni jaunumi.

— Biedri! — Kviecējs sauca, nervozi lēkaļādams. — Ir atklājies kaut kas gaužām šausmīgs. Sniedziņš ir pārdevies Pinčfīldas fermas Frede-rikam, kurš pat tagad vēl perina plānus, kā mums uzbrukt un atņemt mūsu fermu! Sākoties uzbrukumam, Sniedziņš darbosies kā viņa padomdevējs. Bet ir vēl kas ļaunāks. Mēs domājām, ka Sniedziņš sadumpojies savas uzpūtības un godkāres dēļ. Taču mēs alojāmies, biedri. Vai jūs zināt, kas bija īstais iemesls? Sniedziņš no sākta gala rīkojās savienībā ar Džonsu! Viņš visu laiku bija Džonsa slepenais aģents. To visu pierāda viņa atstātie dokumenti, kurus mēs esam uzgājuši tikai tagad. Manuprāt, biedri, tas izskaidro ļoti daudz. Vai tad mēs paši neredzējām, kā viņš centās — par laimi, bez panākumiem — nest mums sakāvi un iznīcību Kūts kaujā?

Dzīvnieki apstulba. Tā nu bija daudz lielāka nelietība par to, ka Sniedziņš bija nopostījis vējdzirnavas. Taču tā viņiem šķita vienīgi īsu brīdi, līdz viņi pilnībā aptvēra teikto. Dzīvnieki atcerējās — vai vismaz domāja, ka atceras—, kā bija redzējuši Sniedziņu Kūts kaujā drāžamies uzbrukumā visiem pa priekšu, kā viņš apvienoja un uzmundrināja viņus ik uz soļa un kā ne uz mirkli neapstājās pat tad, kad Džonsa bises skrotis ievainoja viņam muguru. Sākumā bija pagrūti saprast, kā tas sader kopā ar apstākli, ka Sniedziņš bijis Džonsa pusē. Pat Bokseris, kurš reti uzdeva jautājumus, netika gudrs. Viņš apgūlās, pavilcis priekškājas sev apakšā, aizvēra acis un pēc milzu piepūles beidzot spēja ietērpt savas domas vārdos.

— Tam es neticu, — viņš sacīja. — Kūts kaujā Sniedziņš cīnījās drosmīgi. Es pats viņu redzēju. Vai tad tūliņ pēc tam mēs nepiešķīrām viņam «Pirmās Pakāpes Dzīvnieku Varoni»?

— Tā bija mūsu kļūda, biedri. Jo tagad mēs zinām — tas viss rakstīts slepenajos dokumentos, kurus mēs atradām —, ka patiesībā viņš centās ievilināt mūs bojāejā.

— Bet viņš taču bija ievainots, — Bokseris iebilda. -— Mēs visi redzējām, kā asiņo viņa brūces.

— Tas ietilpa norunā! — atbrēca Kviecējs. — Džonsa šāviens tikai ieskrambāja viņam ādu. Es varētu jums to parādīt viņa paša rokrakstā, ja vien jūs spētu izlasīt. Sazvērestībā bija nolemts, ka kritiskajā brīdī Sniedziņš dos zīmi bēgt, lai atstātu kaujas lauku ienaidniekam. Un tas gandrīz izdevās — es pat teiktu, biedri, ka *būtu* izdevies, ja nebijis mūsu varonīgā Vadoņa, Biedra Napoleona. Vai tad jūs neatceraties, ka tieši tai brīdī, kad Džonss un viņa vīri jau bija pagalmā, Sniedziņš pēkšņi apsviedās un laidās bēgt, un daudzi dzīvnieki sekoja viņam? Un

vai jūs neatceraties arī to, ka tieši tai brīdī, kad izplatījās panika un viss šķita zaudēts, Biedrs Napoleons metās uz priekšu ar saucienu «Nāvi Cilvēcei!» un ielaida zobus Džonsam kājā? To taču jūs atceraties, biedri? — Kviecējs sauca, lēkādams šurpu turpu.

Kad nu Kviecējs šo ainu aprakstīja tik uzskatāmi, dzīvniekiem šķita, ka viņi atceras gan. Viņi vismaz atcerējās, ka cīņas kritiskajā brīdī Sniedziņš bija apgriezies un bēdzis. Tomēr Bokseris vēl aizvien mazliet uztraucās.

— Es neticu, ka Sniedziņš jau sākumā bija nodevējs, — viņš pēdīgi ierunājās. — Ko viņš izdarījis kopš tā laika, tas ir kas cits. Taču es ticu, ka Kūts kaujā viņš bija krietns biedrs.

— Mūsu Vadonis, Biedrs Napoleons, — Kviecējs ļoti lēnām un stingri noteica, — ir kategoriski — kategoriski, biedri, — konstatējis, ka Sniedziņš ir bijis Džonsa aģents no paša sākuma — jā, un jau ilgi pirms tam, kad kāds bija iedomājies par Sacelšanos.

— A, nu tas ir kas cits! — Bokseris sacīja. — Ja tā saka Biedrs Napoleons, tad tai jābūt taisnībai.

— Lūk, tas ir pareizais noskaņojums, biedri! — iesaucās Kviecējs, taču bija manāms, ka ar mazajām, mirkšķīgajām ačelēm viņš uzmet Bokserim gaužām draudīgu skatienu. Viņš pagriezās promiešanai, tad apstājās un iespaidīgi piebilda: — Es brīdinu ikvienu šīs fermas dzīvnieku—turiet acis vaļā! Jo mums ir pamats domāt, ka šobrīd mūsu vidū slapstās viens otrs no Sniedziņa slepenajiem aģentiem!

Četras dienas vēlāk, pievakarē, Napoleons pavēlēja, lai visi dzīvnieki sapulcējas pagalmā. Kad visi bija sanākuši, saimniekmājas durvīs parādījās Napoleons pats, izgreznojies ar abām godazīmēm (jo nesen viņš sev bija piešķīris «Pirmās Pakāpes Dzīvnieku Varoni» un «Otrās Pakāpes Dzīvnieku Varoni»), bet ap viņu lēkāja deviņi milzīgie suņi, rūkdami tā, ka visiem dzīvniekiem šermuļi skrēja pār kauliem. Tie klusēdami notupās savās vietās, it kā jau iepriekš nojaustu, ka tūliņ notiks kaut kas briesmīgs.

Napoleons stāvēja, bargi vērodams savus klausītājus; tad viņš izgrūda spalgu kviecienu. Suņi acumirklī drāzās uz priekšu, sagrāba aiz ausīm četras cūkas, kuras iekviukstējās sāpēs un bailēs, un aizvilka tās pie Napoleona kājām. Cūku ausis asiņoja, suņi bija sagar-šojuši asinis, un brīdi šķita, ka tie kļuvuši gluži traki. Par izbrīnu visiem, trīs suņi metās virsū Bokserim. Redzēdams tos tuvojamies, Bokseris izstiepa milzīgo priekšķāju, uztvēra vienu suni lēcienā un piespieda pie zemes. Tas iekaucās pēc žēlastības, bet divi pārējie aizbēga, iespieduši astes kājstarpē. Bokseris paskatījās uz Napoleonu, lai uzzinātu, vai suni nogalināt vai arī laist vaļā. Napoleons šķita pārvēršamies izskatā un asi pavēlēja Bokserim laist suni vaļā; Bokseris pacēla pakavu, un suns, sadauzīts un kaucošs, manījās prom.

Kņada drīz aprima. Četras cūkas trīcēdamas gaidīja, izskatīdamās

bezgala vainīgas. Napoleons uzaicināja viņas atzīties noziegumos. Sīs bija tās pašas četras cūkas, kuras iebilda, kad Napoleons atcēla svētdienu Sapulces. Bez kādas tālākas skubināšanas viņas atzinās, ka esot uzturējušas slepenus sakarus ar Sniedziņu jau kopš tā padzīšanas, līdzdarbojušās vējdzirnavu nopostīšanā un vienojušās ar Sniedziņu nodot Dzīvnieku fermu mistera Frederika rokās. Vēl viņas piemetināja — Sniedziņš esot konfidenciāli atzinis, ka visus aizritējušos gadus bijis Džonsa slepenais aģents. Kad atzīšanās bija galā, suņi tūliņ pat pārkoda visām četrām cūkām rīkles, un Napoleons briesmīgā balsī noprasīja, vai jāatzīstas neesot vēl kādam dzīvniekam.

Tagad priekšā iznāca trīs vistas, bijušās barvedes dumpja mēģinājumā, kas izcēlās olu dēļ, un liecināja, ka Sniedziņš tām parādījies sapnī un kūdījis neklausīt Napoleona pavēlēm. Arī vistas tika nobeigtas. Tad priekšā iznāca kāda zoss un atzinās, ka pēdējās ražas novākšanas laikā paslēpusi sešas labības vārpas un naktī tās apēdusi. Pēc tam kāda aita atzinās, ka piečurājusi dzirdinātavas dīķi — uz to viņu, pēc pašas vārdiem, pamudinājis Sniedziņš —, un divas citas aitas atzinās, ka noslepkavojušas vecu aunu, sevišķi uzticīgu Napoleona sekotāju, trenkādamas to ap ugunskuru, kad tas mocījies ar kāsu. Visi šie dzīvnieki tika nobeigti uz vietas. Un tā atzīšanos un eksekūciju izrāde turpinājās, līdz pie Napoleona kājām gulēja līķu kaudze un gaiss bija biezs no asins smakas, — tas nebija pieredzēts kopš Džonsa padzīšanas.

Kad viss bija galā, atlikušie dzīvnieki, izņemot cūkas un suņus, vienkopus lavījās prom. Viņi bija satriekti un nelaimīgi. Viņi nezināja, kas ir briesmīgāk — to dzīvnieku nodevība, kuri bija biedrojušies ar Sniedziņu, vai nežēlīgā atmaksa, kam paši nupat bijuši liecinieki. Vecajos laikos bieži bija piedzīvotas tikpat šaušalīgas asinsizliešanas ainas, tomēr visiem šķita, ka tagad ir daudz ļaunāk, jo tas notiek pašu starpā. Kopš Džonss bija atstājis fermu, līdz pat šai dienai neviens dzīvnieks netika nogalinājis otru dzīvnieku. Nebija nogalināta pat ne žurka. Dzīvnieki aizgāja līdz pauguriņam, kur atradās pusuzceltās vējdzirnavas, un vienprātīgi nogūlās zemē, saspiedušies kopā, it kā gribēdami sasildīties — Dābolīte, Mjūriela, Bendžamins, govis, aitas un vesels bars zosu un vistu — visi kā viens, izņemot kaķi, kurš bija negaidot nozudis tieši pirms tam, kad Napoleons pavēlēja dzīvniekiem pulcēties. Kādu brīdi nerunāja neviens. Kājās stāvot palika tikai Bokseris. Viņš nemierīgi mīņājās, ar melno, garo asti kuldams sev sānus un lāgiem klusu un izbrīnīti iezviegdamies. Pēdīgi viņš ieteicās:

— Es to nesaprotu. Nekad nebūtu ticējis, ka mūsu fermā var notikt kaut kas tāds. Pie tā droši vien esam vainojami mēs paši. Pēc manas saprašanas, atrisinājums ir—strādāt centīgāk. Turpmāk es rītos celšos veselu stundu agrāk.

Viņš aizrikšoja, ka dimdēja vien, un nogriezās uz raktuvju pusi.

Nonācis tur, viņš vienu pēc otra savāca divus vezumus akmeņu, aizvilka tos līdz vējdzirnavām un tikai tad devās pie miera.

Dzīvnieki klusēdami saspiedās ap Dābolīti. No paugura, kurā viņi gulēja, pavērās plašs skats uz apkārtni. Redzeslokā ietilpa lielākā daļa Dzīvrļjeku fermas — lielās ganības, kuras pletās līdz pat lielceļam, siena pļava, birzs, dzirdinātavas dīķis, apartie lauki, kur biezi zēla jaunie kvieši, un fermas ēku sarkanie jumti, kur no skursteņiem vijās dūmi. Bija dzidrs pavasara vakars. Zāli un panīkušos dzīvžogus zeltīja slīpie saules stari. Ferma — un viņi ar zināmu izbrīnu atcerējās, ka tā pieder viņiem, ka ik colla ir viņu pašu īpašums, — nekad vēl nebija likusies dzīvniekiem tik pievilcīga. Kad Dābolīte palūkojās lejup no pakalna, acis viņai pieriesās asarām. Ja viņa spētu izsacīt savas domas vārdos, tad teiktu, ka ne jau šāds bijis viņu mērķis toreiz, pirms gadiem, kad viņi sāka darboties, lai gāztu cilvēku dzimumu. Sīs drausmu un slepkavību ainas vis nebija tas, uz ko viņi bija cerējuši tonakt, kad vecais Majors pirmo reizi mudināja viņus sacelties. Ja viņa pati toreiz būtu iztēlojusies nākotni, tad skatītu dzīvnieku sabiedrību, kas brīva no bada un pātagas, kur visi ir vienlīdzīgi, katrs strādā atbilstoši savām spējām, stiprais aizsargā vājo, kā viņa ar savu priekšāju bija aizsargājusi pēdējo pīlēnu perējumu tonakt, kad Majors turēja runu. Tā vietā —- viņa nezināja, kāpēc — klāt bija laiki, kad neviens neuzdrošinājās izteikt savas domas, kad visapkārt klīda nikni, rūcoši suņi, kad nācās noskatīties, kā tavus biedrus saplosa gabalos pēc tam, kad tie atzinušies briesmīgos noziegumos. Viņai ne prātā nenāca doma par sacelšanos vai nepaklausību. Viņa zināja — lai nu kā, tagad dzīvniekiem klājas daudz labāk nekā Džonsa laikā un svarīgāk par visu ir novērst cilvēku atgriešanās iespēju. Lai kas notiktu, viņa paliks uzticīga, strādās centīgi, izpildīs dotos rīkojumus un atzīs Napoleonu par vadoni. Un tomēr — sasniegtais nebija tas, uz ko viņa un visi pārējie dzīvnieki bija cerējuši un kā labā pūlējušies. Ne jau tādēļ viņi bija cēluši vējdzirnavas un stājušies pretī Džonsa bisēm. Tā nu Dābolīte domāja, kaut arī viņai trūka vārdu, kuros ietērpt šīs domas.

Beidzot viņa sajuta, kā zināmā mērā aizvietot vārdus, kurus nespēj atrast, un sāka dziedāt «Angļu zvērus». Pārējie dzīvnieki, kas sēdēja apkārt, pievienojās dziesmai, un viņi nodziedāja to trīs reizes — ļoti skanīgi, taču lēni un sēri, tā, kā nebija dziedājuši vēl nekad.

Viņi nule bija beiguši dziedāt trešo reizi, kad divu suņu pavadībā tuvojās Kviecējs, izskatīdamies tā, it kā viņam būtu sakāms kas svarīgs. Viņš paziņoja, ka ar īpašu Biedra Napoleona dekrētu «Angļu zvēri» esot atcelti. Turpmāk šo dziesmu esot aizliegts dziedāt.

Dzīvnieki apjuka.

— Kāpēc? — iesaucās Mjūriela.

— Tā vairs nav vajadzīga, biedrene, — sausi paskaidroja Kviecējs.

— «Angļu zvēri» bija Sacelšanās dziesma. Bet Sacelšanās tagad ir pabeigta. Nodevēju sodīšana ar nāvi šo pēcpusdien bija beigu akts. Gan ārējais, gan iekšējais ienaidnieks ir sakauts. Ar «Angļu zvēriem» mēs paudām ilgas pēc labākas sabiedrības nākotnē. Un šī sabiedrība nu ir uzcelta. Gluži skaidrs, ka šai dziesmai vairs nav nekādas jēgas.

Kaut arī nobijušies, daži dzīvnieki varbūt būtu iebilduši, taču šai mirklī aitas ņēmās blēt savu parasto «Četras kājas — labi, divas kājas — slikti», kas turpinājās labu brīdi un darīja diskusijai galu.

Tā nu «Angļu zvērus» vairs nedzirdēja. To vietā Minimuss, dzejnieks, bija sacerējis citu dziesmu, kas sākās šādi:

Dzīvnieku ferma, Dzīvnieku ferma,

Neļaušu, lai tevi piemeklē posts![1] un to dziedāja katru svētdienas rītu pēc karoga pacelšanas. Taču dzīvniekiem nezin kāpēc šķita, ka ne vārdi, ne melodija nespēj sacensties ar «Angļu zvēriem».

Astotā nodala

Pēc dažām dienām, kad eksekūciju radītās šausmas bija pierimušas, daži dzīvnieki atcerējās — vai domājās atceramies —, ka Sestajā Bauslī bijis teikts: «Neviens dzīvnieks nedrīkst nogalināt otru dzīvnieku.» Un, lai gan neviens negribēja pieminēt to, cūkām vai suņiem dzirdot, visi juta, ka nule notikušie asinsdarbi nesaskan ar Bausli. Dābolīte palūdza Bendžaminam, lai viņš izlasa Sesto Bausli, bet kad Bendžamins, kā parasti, noteica, ka atsakoties iejaukties šādās lietās, viņa atveda Mjūrielu. Mjūriela izlasīja Bausli. Tas skanēja tā: «Neviens dzīvnieks nedrīkst nogalināt otru dzīvnieku bez *iemesla.»* Nez kādā kārtā divi pēdējie vārdi bija izkūpējuši no dzīvnieku atmiņas. Toties tagad viņi redzēja, ka Bauslis nav pārkāpts; bija itin skaidrs, ka pietiek iemeslu nogalināt nodevējus, kuri biedrojušies ar Sniedziņu.

Visu šo gadu dzīvnieki strādāja vēl centīgāk neka iepriekšējā gadā. No jauna uzbūvēt vējdzirnavas ar divreiz biezākām sienām nekā pirms tam un pabeigt tās noliktajā laikā, turklāt veicot arī parastos pienākumus fermā —tas bija neiedomājami smags darbs. Gadījās brīži, kad dzīvniekiem šķita, ka viņi strādā ilgākas stundas un neēd labāk kā Džonsa laikā. Svētdienas rītos Kviecējs, ar priekškāju turēdams garu papīra sloksni, mēdza nolasīt viņiem ciparu rindas, kuras pierādīja, ka ikviena pārtikas produktu veida ražošanas apjoms ir pieaudzis par 200 procentiem, 300 procentiem vai 500 procentiem, kā nu kuro reizi. Dzīvnieki neredzēja nekāda iemesla neticībai, jo īpaši tāpēc, ka vairs nespēja necik skaidri atcerēties, kādi bijuši apstākļi pirms Sacelšanās. Tomēr gadījās dienas, kad viņi juta, ka drīzāk gribētu mazāk ciparu, bet vairāk barības.

Tagad visus rīkojumus paziņoja Kviecējs vai kāda no pārējām cūkām. Napoleonu ārā neredzēja biežāk kā reizi pāris nedēļās. Kad viņš tomēr parādījās, tad viņu pavadīja ne vien suņu svīta, bet arī melns gailēns, kurš soļoja pa priekšu un uzvedās kā tāds taurētājs,

izbrēkdams skaļu «kikerigī!», pirms Napoleons sāka runāt. Klīda valodas, ka pat saimniekmājā Napoleons mitinoties atsevišķās istabās. Maltītes viņš ieturēja vienatnē, apkalpojot diviem suņiem, un aizvien ēda no Kraunderbijas pusdienu servīzes traukiem, kas bija glabājušies stikla bufetē viesistabā. Tika izziņots arī tas, ka no

bises izšaušot ik gadus Napoleona dzimšanas dienā — tāpat kā pārējās divās gadadienās.

Par Napoleonu tagad vairs nekad nerunāja vienkārši kā par «Napoleonu». Pie viņa vienmēr griezās oficiālā stilā kā pie «mūsu Vadoņa, Biedra Napoleona», un cūkām patika izgudrot viņam tādus titulus kā Visu Dzīvnieku Tēvs, Cilvēces Briesmas, Aitukūts Aizstāvis, Pīlēnu Draugs un tamlīdzīgi. Savās runās Kviecējs, asarām ritot pār vaigiem, stāstīja par Napoleona gudrjbu, labo sirdi un kvēlo mīlestību, ko tas jūtot pret visiem dzīvniekiem it visur, pat un jo īpaši pret tiem nelaimīgajiem, kas citās fermās joprojām dzīvojot gara tumsībā un verdzībā. Bija kļuvis par paradumu ieskaitīt Napoleona nopelnos ikvienu izdevušos veikumu un ikvienu laimīgu nejaušību. Nereti varēja dzirdēt, ka viena vista bilst otrai: «Mūsu vadoņa, Biedra Napoleona, vadībā esmu izdējusi piecas olas sešās dienās», vai, ka divas govis, dīķmalā iebaudīdamas ūdeni, izsaucas: «Lai paldies Biedra Napoleona vadībai, cik lieliski garšo šis ūdens!» Fermas vispārējo noskaņu labi izteica poēma, ko bija sacerējis Minimuss un kas skanēja šādi:

Draugs visiem sērdieņiem!
Priekavots slāpstošiem!
Pilnas siles valdniek! Kā kaist mana dvēsele, o!
Kad acīs tev ieskatās —
Tik rāmas un varenas tās Kā saule, kas debesīs lās,
Biedri Napoleon!
Tu esi tas, kas dod,
Ko vien dzīvnieks grib iemantot:
Pilnu vēderu divreiz ikdien, tīrus salmus, kur vārtīties, o!
Ik dzīvnieks — liels tas vai mazs —
Kūtī mierīgi atdusas,
Pār visu tavs skatiens ass,
Biedri Napoleon!

Ja būtu man sivēns sīks,
Pirms izaugtu tik liels, cik Nieka mīklas rullis vai *cits* kāds rīks, —
Viņš būtu jau audzināts,
Lai uzticas tev sirds un prāts;

Pirmais sveiciens tam būtu tāds:

«Biedri Napoleon!»"

Napoleons atzina šo poēmu par labu un lika uzrakstīt to uz lielā šķūņa sienas, Septiņu Baušļu viņā galā. Virs poēmas pakāra Napoleona portretu profilā, kuru ar baltu krāsu bija darinājis Kviecējs.

Pa to laiku Napoleons ar Vimpera starpniecību bija iesaistījies sarežģītās pārrunās ar Frederiku un Pilkingtonu. Būvkoku grēda vēl aizvien nebija pārdota. Viens no abiem, Frederiks, vairāk kāroja to iegūt, taču nesolīja pieņemamu maksu. Vienlaikus atkal izplatījās baumas, ka Frederiks un viņa vīri perinot plānus, kā uzbrukt Dzīvnieku fermai un nopostīt vējdzirnavas, kuru būve esot padarījusi viņu nešpetni skaudīgu. Par Sniedziņu bija zināms, ka viņš vēl arvien slapstās Pinčfīldas fermā. Vasaras vidū dzīvniekus satrauca vēsts, ka trīs vistas esot pieteikušās un atzinušās, ka, Sniedziņa iedvesmotas, iesaistījušās sazvērestībā ar mērķi noslepkavot Napoleonu. Viņas nekavējoties sodīja ar nāvi, un tika veikti jauni pasākumi Napoleona drošībai. Naktīs viņa gultu apsargāja četri suņi, pa vienam pie katra stūra, un jaunam cūcēnam, vārdā Sārtacītim, tika uzdots nogaršot visus ēdienus, pirms Napoleons lika tos pie mutes, — gadījumam, ja tie būtu saindēti.

Ap to pašu laiku tika paziņots, ka Napoleons vienojies par būvkoku grēdas pārdošanu misteram Pilkingtonam, ka arī gatavojoties stāties regulārās līgumsaistībās dažu produktu apmaiņai starp Dzīvnieku fermu un Foksvudu. Attiecības starp Napoleonu un Pilkingtonu, lai gan uzturētas vienīgi ar Vimpera starpniecību, tagad bija gandrīz draudzīgas. Dzīvnieki neuzticējās Pilkingtonam, kā jau cilvēciskai būtnei, toties deva tam priekšroku salīdzinājumā ar Frederiku, no kura baidījās un kuru ienīda. Tuvojoties vasaras nogalei, kad vējdzirnavas jau bija gandrīz gatavas, auga augumā baumas par nodevīga uzbrukuma draudiem. Runāja, ka Frederiks gatavojoties raidīt pret dzīvniekiem divdesmit vīru, visus bruņotus ar bisēm, un esot jau piekukuļojis miertiesnešus un policiju, tāpēc tie, ja vien viņam izdošoties dabūt rokā Dzīvnieku fermas īpašuma dokumentus, neuzdošot nekādus jautājumus. Vēl vairāk — no Pinčfīldas atklīda šausmu stāsti par to, kādus briesmu darbus Frederiks pastrādājot pie saviem dzīvniekiem. Kādu vecu zirgu viņš esot nopēris līdz nāvei, viņš mērdējot badā govis, esot nomaitājis suni, iemezdams to krāsnī, un vakaros izklaidējoties, likdams cīnīties gaiļiem, kuru piešiem piesietas bārdas nažu šķēpeles. Dzirdot, ka šādi apietas ar viņu biedriem, dzīvniekiem asinis vārījās aiz dusmām, un lāgiem viņi pieprasīja, lai visiem kopā tiktu atļauts iet uzbrukumā Pinčfīldas

Atdzejojusi Māra Cielēna.

fermai, patriekt cilvēkus un atbrīvot dzīvniekus. Taču Kviecējs deva viņiem padomu izvairīties no pārsteidzīgas rīcības un uzticēties

Biedra Napoleona stratēģijai.

Tomēr naids pret Frederiku iedegās aizvien stiprāk. Kādu svētdienas rītu šķūnī ieradās Napoleons un paskaidroja, ka nemūžam neesot domājis pārdot būvkoku grēdu Frederikam; viņš uzskatot zem sava goda, viņš teica, ielaisties darījumos ar šīs sugas neliešiem. Baložiem, kurus joprojām sūtīja izplatīt vēstis par Sacelšanos, tika aizliegts pat knābi pabāzt pāri Foksvudas robežām, kā arī pavēlēts agrākā saukļa «Nāvi Cilvēcei» vietā pieņemt jaunu — «Nāvi Frederikam». Vasaras beigās tika atmaskota vēl viena no Sniedziņa mahinācijām. Kviešu lauks bija pilns ar nezālēm, un atklājās, ka vienā no saviem nakts apciemojumiem Sniedziņš iejaucis sējai paredzētajos graudos nezāļu sēklas. Kāds zostēviņš, sazvērestības līdzzinātājs, bija atzinis Kviecējam savu vainu un nekavējoties izdarījis pašnāvību, norīdams dažas indīgas vilkogas. Tagad dzīvnieki uzzināja arī to, ka Sniedziņš nekad — kā daudzi no viņiem līdz šim bija ticējuši — nav saņēmis ordeni «Pirmās Pakāpes Dzīvnieks Varonis». Tā bija tikai leģenda, ko kādu laiciņu pēc Kūts kaujas tika izplatījis *Sniedziņš pafs. Viņš ne* tikai nebija apbalvots, bet bija pat saņēmis nosodījumu par gļēvulības izrādīšanu kaujā. Daži dzīvnieki jau kuro reizi noklausījās šai vēstī ar zināmu apjukumu, taču Kviecējam drīz izdevās viņus pārliecināt, ka viņu atmiņas ir maldīgas.

Rudenī ar briesmīgām, mokošām pūlēm — jo *gandrīz* tai paša laikā bija jāievāc raža — tika pabeigtas vējdzirnavas. Vēl vajadzēja iemontēt mehānismus, un Vimpers veda sarunas par to iegādi, taču pati celtne bija pilnīgi uzbūvēta. Par spīti visām grūtībām, par spīti pieredzes trūkumam, primitīvajiem rīkiem, neveiksmēm un Sniedziņa nodevībai, darbs tika pabeigts mats matā noteiktajā dienā! Paguruši, bet lepni, dzīvnieki staigāja ap savu meistardarbu, kurš viņu acīm likās vēl skaistāks nekā toreiz, kad bija uzbūvēts pirmo reizi. Turklāt *sienas bija divreiz biezākas nekā* iepriekš. Šoreiz tās nespētu sagraut itin nekas, izņemot spridzekļus! Un, kad viņi iedomājās, cik smagi bija strādājuši, cikreiz pārvarējuši mazdūšību, kā arī, cik milzīga pārmaiņa iestāsies viņu dzīvē, kad sāks griezties vējdzirnavu spārni un darboties dinamomašīnas, — tad nogurums pagaisa, un dzīvnieki riņķu riņķiem lēkāja ap dzirnavām, klaigādami uzvaras priekā. Savu suņu un gailēna pavadībā ieradās pats Napoleons, lai pārlūkotu pabeigto celtni; viņš personīgi apsveica dzīvniekus par viņu darba uzvaru un paziņoja, ka dzirnavām tiekot piešķirts Napoleona vārds.

Divas dienas vēlāk dzīvnieki tika saaicināti lielajā šķūnī uz īpašu sapulci. Viņus pārņēma bezgalīgs izbrīns, kad Napoleons paziņoja, ka būvkoku grēdu esot pārdevis Frederikam. Rīt Frederiks atsūtīšot ratus, un sākšoties būvkoku izvešana. Visu laiku šķietami draudzēdamies *ar* Pilkingtonu, Napoleons patiesībā bija slepeni vienojies ar Frederiku.

Ar Foksvudu nu bija pārtraukti jebkuri sakari; Pilkingtonam bija

nosūtītas apvainojošas vēstules. Baložiem tika pieteikts izvairīties no Pinčfīldas fermas un saukli «Nāvi Frederikam» nomainīt pret «Nāvi Pilkingtonam». Tai pašā laikā Napoleons apgalvoja, ka stāsti par Dzīvnieku fermai draudošu uzbrukumu esot pilnīgi nepatiesi un ka baumas par Frederika nežēlīgo izturēšanos pret saviem dzīvniekiem esot gaužām pārspīlētas. Visas šīs tenkas acīmredzot *izplatot Sniedzi* ņš un viņa aģenti. Tagad izrādījās, ka Sniedziņš galu galā nemaz neslēpjas Pinčfīldas fermā un patiesībā savu mūžu nav tur bijis; viņš dzīvoja — klīda runas, ka lielā greznībā — Foksvudā un, taisnību sakot, mita Pilkingtona apgādībā jau gadiem.

Cūkas bija ekstāzē par Napoleona izmanību. Izlikdamies tik draudzīgs pret Pilkingtonu, viņš bija piespiedis Frederiku pacelt cenu par veselām divpadsmit mārciņām. Bet Napoleona nepārspējamais prāts, pēc Kviecēja vārdiem, parādījās tur, ka viņš neuzticējās nevienam, pat Frederikam ne. Frederiks esot gribējis maksāt par būvkokiem ar kādu tur čeku, kas, šķiet, esot papīra gabals, uz kura uzrakstīts solījums maksāt. Taču Napoleons esot pārāk gudrs. Viņš pieprasījis maksāt ar īstām piecmārciņu naudaszīmēm, kuras viņam jānodod pirms būvkoku aizvešanas. Frederiks jau esot samaksājis; un ar šo summu pietikšot, lai nopirktu mehānismus vējdzirnavām.

Pa to laiku būvkokus mudīgi gādāja prom. Kad visi bija aizvesti, dzīvniekiem šķūnī tika sarīkota vēl viena īpaša sapulce, lai aplūkotu Frederika naudaszīmes. Svētlaimīgi smaidīdams, izgreznojies ar abiem ordeņiem, Napoleons zvilnēja salmu guļvietā uz paaugstinājuma, un viņam līdzās atradās nauda, salikta glītā kaudzītē uz porcelāna šķīvja, kas bija atnests no saimniekmājas virtuves. Dzīvnieki rindiņā lēnām soļoja *garām, un katrs* varēja skatīties *pēc sirds* patikas. Bokseris pastiepa purnu, lai naudaszīmes apostītu, un plāniņie, baltie nieciņi viņa elpā sakustējās un nočabēja.

Pēc trim dienām izcēlās briesmīgs jandāliņš. Vimpers, bāls kā līķis, atdrāzās pa taku uz sava velosipēda, nosvieda to pagalmā un taisnā ceļā metās iekšā saimniekmājā. Nākošajā mirklī no Napoleona istabām atskanēja aizžņaugts dusmu rēciens. Ziņa par notikušo apskrēja fermu zibens ātrumā. Naudaszīmes bija viltotas! Frederiks bija dabūjis būvkokus par baltu velti!

Napoleons nekavējoties sapulcināja dzīvniekus un šaušalīgā balsī pasludināja Frederikam nāves spriedumu. Kad Frederiku noķeršot, viņš teica, tad izvārīšot dzīvu. Reizēm viņš brīdināja dzīvniekus, ka pēc šīs nodevīgās rīcības esot jāgaida visļaunākais. Frederiks ar saviem vīriem kuru katru brīdi varot sākt ilgi gatavoto uzbrukumu. Uz visiem ceļiem, kuri veda uz fermu, tika nolikti sargi. Turklāt četrus baložus aizsūtīja uz Foksvudu ar samierināšanās vēsti, — tika cerēts, ka tā varētu atjaunot labas attiecības ar Pilkingtonu.

Uzbrukums sākās nākamajā rītā. Dzīvnieki ēda brokastis, kad

atbrā-zās sargi ar ziņu, ka Frederiks un tā pavadoņi jau iegājuši pa piecbaļķu vārtiem. Dzīvnieki gana drošsirdīgi metās pretim, taču šoreiz viņus negaidīja tik viegla uzvara kā Kūts kaujā. Piecpadsmit vīri, bruņoti ar sešām bisēm, atklāja uguni, tiklīdz nonāca piecdesmit jardu attālumā. Dzīvnieki nejaudāja izturēt baismīgo šāvienu troksni un skrošu dzēlienus un, par spīti Napoleona un Boksera pūlēm atkal sapulcēt visus vienkop, drīz bija spiesti atkāpties. Vairāki jau bija ievainoti. Viņi meklēja patvērumu fermas ēkās un piesardzīgi glūnēja pa spraugām un zaru caurumiem. Visas lielās ganības līdz ar vējdzirnavām bija ienaidnieka rokās. Tobrīd šķita, ka neziņā ir pat Napoleons. Viņš soļoja šurpu turpu, neteikdams ne vārda, astes gredzenam saspriegti raustoties. Ilgu pilni skatieni vērsās uz Foksvudas pusi. Ja viņiem palīdzētu Pilkingtons ar saviem vīriem, tad vēl varētu uzvarēt. Taču šai brīdī atgriezās iepriekšējā dienā izsūtītie četri baloži, un viens no tiem atnesa no Pilkingtona papīra strēmelīti. Uz tās ar zīmuli bija rakstīts: «Tā jums vajag.»

Pa to laiku Frederiks un viņa vīri bija apstājušies pie vējdzirnavām. Dzīvnieki tos vēroja, un spēkā pieņēmās izbailu pilna murdoņa. Diviem vīriem rokās bija parādījies lauznis un smags veseris. Viņi grasījās nopostīt vējdzirnavas.

— Tas nav iespējams! — iekliedzās Napoleons. — Mēs taču esam uzbūvējuši pārāk biezas sienas. Tās viņi nevarētu sagraut pat nedēļas laikā. Drosmi, biedri!

Taču Bendžamins cieši vēroja vīru darbošanos. Tie abi ar veseri un lauzni cirta caurumu pie paša vējdzirnavu pamata. Lēni, gandrīz vai uzjautrināts, Bendžamins noklanīja savu garo purnu.

— Tā jau es domāju, — viņš teica. — Vai tad jūs neredzat, ko viņi dara? Pēc mirkļa viņi tai caurumā ieliks spridzināmo pulveri.

Dzīvnieki šausmās gaidīja. Tagad nebija iespējams uzdrīkstēties un atstāt ēku patvērumu. Pēc dažām minūtēm viņi redzēja, ka vīri aizskrien uz visām pusēm. Tad atskanēja apdullinošs dārds. Baloži uzspurdza gaisā, un visi dzīvnieki, izņemot Napoleonu, nokrita uz vēdera un paslēpa sejas. Kad viņi atkal piecēlās, vējdzirnavu vietā gaisā karājās milzīgs melnu dūmu mākulis. Viegls vējš to lēnām izkliedēja. Vējdzirnavas bija beigušas pastāvēt!

To redzot, dzīvniekiem atgriezās drosme. Bailes un izmisums, ko viņi bija jutuši mirkli iepriekš, noslīka naidā pret neģēlīgo, nicināmo rīcību. Atskanēja vareni saucieni pēc atriebības, un, negaidīdami tālākus rīkojumus, visi kā viens drāzās uz priekšu, tieši virsū ienaidniekam. Šoreiz viņi nesargājās no nežēlīgajām skrotīm, kas bira pār viņiem kā krusa. Kauja bija nesaudzīga un sīva. Vīri šāva vēl un vēlreiz, bet, kad dzīvnieki metās tuvcīņā, laida darbā nūjas un smagos zābakus. Viena govs, trīs aitas un divas zosis tika nogalinātas, un gandrīz katrs bija“ievaiTiots. Pat Napoleonam, kurš vadīja kaujas

operācijas no aizmugures, skrots nošķēla astes galiņu. Taču arī vīri netika cauri sveikā. Trijiem galvas bija pārsituši Boksera pakavu triecieni; vienam vēderā bija iebadījis govs rags; citam Džesija un Blūbela bija gandrīz noplēsušas bikses. Un, kad tepat līdzās, neganti riedami, pēkšņi parādījās Napoleona miesassargi, deviņi suņi, kuriem viņš bija licis apmest līkumu, slēpjoties aiz dzīvžoga, vīrus pārņēma panika. Viņi ieraudzīja, ka draud ielenkums. Frederiks uzsauca vīriem, lai taisās prom, kamēr āda vesela, un nākamajā mirklī gļēvulīgais ienaidnieks laidās bēgt, lai glābtu savu dārgo dzīvību. Dzīvnieki dzinās viņiem pakaļ līdz pat lauka galam un paguva vēl pa pēdējai reizei iespert, kamēr viņi lauzās cauri vilkābeļu dzīvžogam.

Dzīvnieki bija uzvarējuši, taču noguruši, ar asiņojošām brūcēm. Viņi sāka lēnītēm klibot atpakaļ uz fermu. Ieraugot kritušos biedrus, kas gulēja, izstiepušies zālē, daži bija aizkustināti līdz asarām. Un uz īsu brīdi viņi sēru pilnā klusumā apstājās tur, kur bija pacēlušās vējdzirnavas. Jā, tas bija pagalam; no viņu darba nebija palicis gandrīz ne pēdu! Pa daļai bija nopostīti pat pamati. Un, būvējot no jauna, viņi šoreiz vairs nevarēja izmantot izmētātos akmeņus kā iepriekš. Šoreiz bija pazuduši arī akmeņi. Sprādziena spēks bija aizsviedis tos simtiem jardu tālu. Šķita, ka vējdzirnavu vispār nekad nav bijis.

Kad viņi tuvojās fermai, pretī skrēja Kviecējs — palēkdamies, vicinādams asti un apmierinājumā starodams; cīņas laikā viņš neizskaidrojamā kārtā netika manīts. Un no fermu ēku puses dzīvnieki izdzirda svinīgu bises dārdu.

— Kāpēc tā bise šauj? — vaicāja Bokseris.

— Par godu mūsu uzvarai! — iesaucās Kviecējs.

— Kādai uzvarai? — Bokseris jautāja. Ceļgali viņam asiņoja, viņš bija pazaudējis vienu pakavu un pāršķēlis nagu, bet pakaļkājā bija ieurbies ducis skrošu.

— Kādai uzvarai, biedri? Vai tad mēs nepadzinām ienaidnieku no mūsu zemes — no Dzīvnieku fermas svētās zemes?

— Bet viņi nopostīja vējdzirnavas. Un mēs cēlām tās divus gadusl

— Nu un tad? Mēs uzcelsim vēl vienas vējdzirnavas. Mēs uzcelsim sešas vējdzirnavas, ja vien gribēsim. Tu, biedri, nenovērtē mūsu veikuma varenību. Ienaidnieks bija okupējis šo pašu zemi, uz kuras mēs stāvam. Bet tagad — pateicoties Biedra Napoleona vadībai — mēs esam atkarojuši katru šīs zemes collu!

— Tad jau mēs esam atkarojuši to pašu, kas mums bija iepriekš, — sacīja Bokseris.

— Tā ir mūsu uzvara, — Kviecējs noteica.

Viņi iekliboja pagalmā. Skrotis Boksera kājā zem ādas sagādāja smeldzošas sāpes. Viņš redzēja nākotni — smago darbu, lai atkal uzceltu vējdzirnavas no pašiem pamatiem, un iztēlē dūšināja sevi šim uzdevumam. Bet te Bokserim pirmo reizi ienāca prātā, ka viņš ir

vienpadsmit gadu vecs un ka viņa milzu muskuļi varbūt vairs nav gluži tādi paši kā senāk.

Taču, kad dzīvnieki ieraudzīja plīvojam zaļo karogu, izdzirda atkal izšaujam bisi — pavisam no tās izšāva septiņas reizes —, un noklausījās Napoleona runu, kurā tas apsveica viņus par drosmīgo izturēšanos, tad visiem galu galā patiešām sāka likties, ka izcīnīta liela uzvara. Kaujā kritušajiem dzīvniekiem tika sarīkotas svinīgas bēres. Bokseris un Dābolīte vilka ratus, kuri kalpoja par katafalku, un pats Napoleons soļoja gājiena priekšgalā. Veselas divas dienas tika veltītas svinībām. Skanēja dziesmas, runas un vairāki bises šāvieni, tika pasniegtas īpašas balvas — pa ābolam katram dzīvniekam, divas unces graudu katram putnam un trīs cepumi katram sunim. Tika paziņots, ka šai kaujai dots Vējdzirnavu kaujas nosaukums un ka Napoleons nodibinājis jaunu apbalvojumu, Zaļā Karoga ordeni, kuru piešķīris pats sev. Nelaimīgais gadījums ar naudaszīmēm vispārējā līksmībā aizmirsās.

Dažas dienas pēc šiem notikumiem cūkas saimniekmājas pagrabā uzgāja kasti viskija. Ievācoties mājā, to neviens nebija pamanījis. Tonakt no saimniekmājas skanēja skaļa dziedāšana, kurā, visiem par brīnumu, iejaucās pa «Angļu zvēru» motīvam. Sija skaidri *redzēts, ka* ap pusdesmitiem pa sētas durvīm iznāk Napoleons ar vecu mistera Džonsa katliņcepuri galvā, ātri aplēkšo ap pagalmu un atkal nozūd durvīs. Bet no rīta saimniekmāja slīga dziļā klusumā. Šķita, ka nekustas neviena cūka. Bija turpat deviņi, kad ārā lēnām izvilkās Kviecējs, nomākts, miglainām acīm, ļengani nokārušos asti, — viņa izskats liecināja par nopietnu slimību. Viņš sapulcināja dzīvniekus un pateica, ka paziņošot briesmīgu jaunumu. Biedrs Napoleons mirstot!

Pret debesīm cēlās *vaimanas. Ārpusē* pie saimniekmājas durvīm noklāja salmus, un dzīvnieki staigāja uz pirkstgaliem. Asarām acīs viņi vaicāja cits citam, ko gan iesākt, ja viņu Vadonim būšot jāaiziet. Paklīda baumas, ka Sniedziņš pēdīgi esot pamanījies iejaukt indi Napoleona ēdienā. Vienpadsmitos Kviecējs iznāca, lai paziņotu vēl ko. Veikdams savu pēdējo darbu šaisaulē, Biedrs Napoleons esot pasludinājis svinīgu dekrētu: alkohola dzeršana esot sodāma ar nāvi.

Tomēr vakara pusē šķita, ka Napoleonam ir cik necik labāk, un nākamajā rītā Kviecējs jau varēja paziņot dzīvniekiem, ka viņš sākot krietni atveseļoties. Tās pašas dienas vakarē Napoleons atkal ķērās pie darba, un nākamajā dienā nāca zināms, ka viņš licis Vimperam Villingdonā nopirkt dažas grāmatiņas par alus brūvēšanu un degvīna tecināšanu. Nedēļu vēlāk Napoleons pavēlēja uzart mazo pļaviņu aiz augļudārza, — to pašu, kuru iepriekš bija domāts atstāt ganībām tiem dzīvniekiem, kas vairs nespēj strādāt. Tika paziņots, ka pļaviņa esot noplicināta un zāle tajā jāsējot par jaunu; taču drīz izrādījās, ka Napoleons iecerējis apsēt to ar miežiem,

Ap šo laiku atgadījās savāds notikums, ko tikpat kā neviens nespēja izprast. Kādu nakti ap divpadsmitiem pagalmā atskanēja skaļš brīkšķis, un dzīvnieki metās ārā no saviem aizgaldiem. Bija gaiša mēnesnīca. Zemē pie lielā šķūņa galasienas, kur bija uzrakstīti Septiņi Baušļi, gulēja uz pusēm pārlūzušas trepes. Tām blakus bija nostiepies uz brīdi apstulbušais Kviecējs, un turpat līdzās mētājās lukturis, ota un apgāzts pods ar baltu krāsu. Suņi acumirklī izveidoja loku ap Kviecēju un, tiklīdz viņš jaudāja paiet, aizvadīja viņu atpakaļ uz saimniekmāju. Neviens no dzīvniekiem nespēja ne iedomāties, ko tas varētu nozīmēt, vienīgi vecais Bendžamins ar zinātāja izskatu klanīja purnu, un šķita, ka viņš gan saprot, bet neteiks vis nenieka.

Taču pēc dažām dienām Mjūriela, savā nodabā pārlasīdama Septiņus Baušļus, ievēroja, ka to vidū ir vēl viens, kuru dzīvnieki atcerējušies aplam. Viņi bija domājuši, ka Piektais Bauslis ir «Neviens dzīvnieks nedrīkst dzert alkoholu», bet tur bija vēl divi vārdi, kurus viņi bija aizmirsuši. Patiesībā Bauslis skanēja tā: «Neviens dzīvnieks nedrīkst dzert alkoholu pār mēru.»

(Turpinājums sekos)

Tulkojusi Silvija BRICE

Sarmītes Maliņas un Sergeja Davidova vāku noformējums
MĀRA ARGAĻA ZĪMĒJUMI
«Avots» Nr. 5, 1988. 1—80

50 kap.

INDEKSS 77109

9-4

AVOTS

PROZA, DZEJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

notes

1

— Par vispārējo kartību vai Nav neka jauna zem saules (latiņu vai.|.

2

— Par ortodoksiju vai Traktāts par *Joanna* Vulgāra doktrīnu (latiņu vai.).

3

—A. Adlers (1870—1937) — austriešu psihiatrs, nepilnvērtības kompleksa teorijas radītājs.